

2890
55982/123/t

1984

3. szám

1985 JAN 2 2

JEL

kép

TELEVÍZIÓ
RÁDIÓ
SAJTÓ

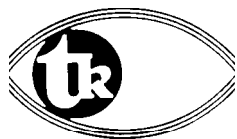
A TÖMEG-
KOMMUNIKÁCIÓS
KUTATÓKÖZPONT
FOLYÓIRATA

MEGJELENIK
NEGYEDÉVENKÉNT

V. ÉVFOLYAM
3. SZÁM

**SZERKESZTŐ
BIZOTTSÁG:**
Forgó Mihály
Hajdú János
Karcagi Sándor
Lázár István
Lisztkay Tamás
Matúz Józsefné
Márton Anna
Márton Miklós
Sándor György
Tábori András
Szecskő Tamás
főszerkesztő

**A SZERKESZTŐSÉG
MUNKATÁRSAI:**
Püskösti Árpád
főszerkesztő-helyettes
Szerkesztők:
Wisinger István
televízió
Mester Ákos
rádió
Balogh Elemér
írott sajtó
Hanák Katalin
kutatás
Zöldi László
kultúra
Bogdán Éva
könyv
Varga Zsuzsanna
folyóirat
Frank Ernőné
tördelés

TARTALOM

Szecskő Tamás: A megítélés modelljei	3
Bihari Mihály: Sajtószabadság és szocialista demokrácia	5

MŰHELYEK, MÓDSZEREK

Farkas Zoltán: A lapalapítás know-how-ja	18
A józanság kiküldöttje — <i>Polgár Dénessel</i> beszélget Nádor Tamás	27
Polgár Dénes: Ford kontra Reagan	37
Bokor László: Mozihíradó a tévé korszakában	40
Göczey Zsuzsa: Góliát és a dávidok	46

FÓRUM

Szántó Miklós: A szórványmagyarok lapja: a Magyar Hírek	50
György Gábor: Pusztába kiáltott szó?	57

KÖZELKÉP

Tardos Róbert: Kommunikációs befolyások az igényszintek formálódásában	64
Hoffmann Márta—Lendvay Judit—Benno Sigitzer—Harald Waitzbauer: Sopronból Burgenland — és viszont	71
Rudas János: T-csoportok a tömegkommunikációs szervezetekben	80

MÚLTUNK

Levendel Ádám: A Magyar Közvéleménykutató Intézet (1945—1949), VI. rész	86
Radnóti László: Érdekességek a rádiózás múltjából	97
Salamon István: „... ízlésüket nevelni, érdeklődésüket felkelteni”	103

JEL kép

SZERZŐI KÖZÜL:

Bihari Mihály, *a Művelődési Minisztérium főosztályvezetője;*

Bokor László, *a MA-FILM Stúdió vezetője;*

Farkas Zoltán, Göczey Zsuzsa, György Gábor, *az MR munkatársai;*

Márványi György, *MTV, a Képijság főszerkesztője;*

Nagy Kázmér, *a Magyar Nemzet munkatársa;*

Radnóti László, *az MR munkatársa;*

Rudas János, *a TK osztályvezetője;*

Salamon István, *az MR munkatársa;*

Signitzer, Benno, *a salzburgi egyetem doctense;*

Tardos Róbert, *a TK főmunkatársa,*

Waitzbauer, Harald, *a salzburgi egyetem szociológusa*

Szerkesztőség
és kiadóhivatal
Budapest V.,
Akadémia u. 17. 1054
Telefon: 327-745
Levélcím:
Budapest, 1054 — Pf. 587

MÉG EGYSZER

A gyermekmentő — Film Sztéhlo Gábor emlékére 109

ÚJ TECHNIKA

- Márványi György: Társadalmi kísérlet a Képijsággal 118
Jakab Zoltán: Szkeptikus gondolatok a magyar kábeltévéről 124
Az eltévedhetetlen autós — A rádió- és tévékészülékek digitalizálása 128

KITEKINTÉS

- Nagy Kázmér: Az ausztráliai „Független Magyarország” 131
Böcz Sándor: Bejrútból jelentem 137
Avar János: A szóvivő 142

SZONDA

- A népesedésről 147
Mi történt 1983-ban? 148
Még egyszer a kisvállalkozásokról 149

TALLÓZÓ

- Könyvekről 152
Lapokból 158
Rövidre fogva 170

LAPOZGATÓ

- Alexander von Hoffmann: Szabad-e a Földnek forognia? 177

A megítélés modelljei

Tájékoztatáspolitikánk tájékán az elmúlt hónapokban két nyilvános vita is kikerekedett. (Persze félrevezető a kifejezés: egyik vita sem maradt szűrő szövegektől mentes!) Mindkettő rejtőzködő jellegű volt, mint sok más közéleti eszmecserénk. A Népszabadságban indult, majd az Élet és Irodalom hasábjain folytatódott polémia látszólag a gyógyító tudományok — ám valójában az élet — újdonságai és a tömegkommunikáció viszonyáról szolt. A reform-vita tájékoztatáspolitikai leágazásai pedig valószínűleg azért maradtak a közfigyelem hátterében, mert az érintettek — újságírók és tájékoztatáspolitikusok — közül senki sem reagált a szakajtó hasábjain körvonalazódó kritikákra.

Pedig érdemes lett volna jobban odafigyelni ezekre! A gazdasági újságírást utaló megjegyzések („félre”, mint a rokkó vígjátékokban!) a bűnbak-képzésnek, a sajtófunkciók félreértésének és a gazdaságpolitikai újságírás állapota nem kielégítő ismeretének olyan változatos elegyét hozták ugyanis össze, amelyben modellszerűen találhatók meg a tömegkommunikáció gazdasági tájékoztató és propagandamunkáját megítő és elító nézetek legkülönbözőbb alakzatai.

Módszeres tartalomelmezést nem végezvén, álljon itt csupán néhány jellegzetes idézet a „megítélés modelljeinek” szemléltetésére. A nagyvállalatok szerepéről folyó vitát berobbantó könyv-recenzió úgy vélekedik, hogy a közvélemény manipulált tájékoztatást kap a nagyvállalatok tevékenységéről, pedig a társadalom „jogot formálhat arra, hogy tisztességes tájékoztatásban részesüljön, és ne csak a nagyvállalati vezetők magyarázatait olvashassa a sajtóban, hallhassa a rádióból és a tévéből”. A szerző egyik vitapartnernek éppen az ellenkezőjét tartja: „... sokunk szerint keveset olvasunk a mérvadó vállalati vezetők és általában az illetékes területek vezetői, szakemberei tollából a helyzetükről”, majd azt állítja, hogy a tömegtájékoztatási eszközök „a nagyvállalatokat, a szocialista vállalkozásokat általában bírálják, és túlzott teret szentelnek a kisvállalkozások, ezen belül a magán kisvállalkozások népszerűsítésének”. A vita egy további résztvevője nem ért egyet ezzel: „semmiképpen sem lehet azt mondani, hogy a nagyvállalatok tevékenységéről a közvélemény manipulált tájékoztatást kap. Tény, hogy néhány nagyvállalatunk nagyon jelentős veszteségeiről, de még inkább a veszteség okairól szükséges lenne alaposabban, részletesebben tájékoztatni a közvéleményt. Nem hiszem azonban, hogy e kérdésben figyelmen kívül lehetne hagyni azt az alapvető körülményt, hogy szinte minden érintett vállalat igen jelentős exportot bonyolít le”. Végül, a reform-vita szelesebb folyamában megfogalmazódó egyik megjegyzés általánosabb kritikát is tartalmaz a tömegkommunikációval szemben — igaz ugyan, hogy paternalisztikusan megbocsátó formában: „A tömegkommunikációs eszközök, a közgazdasági és társadalompolitikai kérdéseket tagláló lapok és folyóiratok jóvoltából a reform ma már evidenciaként hangzik, jóllehet nem mindig tudható, hogy ki mit ért rajta valójában.” Majd hozzátesszi a szerző, hogy a „reformutópizmus” akkor is káros és veszélyes, ha jobbító szándékokból táplálkozik.

Gazdasági újságírásunk tehát — legalább is a közgazdák bírálatai alapján — apologéta és utópista, a szocialista gazdálkodás és a maszek világ pártját fogó, dörzsölten manipulatív és naiv illúziókat ápoló, felelősen önkorlátozó és gazdaságpolitikánk alapelveitől felelőtlenül elszaladó tevékenységet folytat. Egyszerre.

Egyidőben. (Még szerencse, hogy a vita egyik résztvevője — talán, hogy saját szubjektivizmusát szalonképesse tegye — arra is utalt, hogy „úgy látszik, mindenki azt olvassa ki és hallja meg, ami neki megfelel”.)

A szimultán és ellentmondó állításoknak ez az elegye összességében persze, abszurdum. Ennek leszögezésén túl azonban az ítélkezésnek egyik (zsák)utcájába sem merészkednék be. Talán épp azért, mert a tömegkommunikáció gazdasági propagandamunkájáról elég sok tényadatot láttam már — hála a TK-ban immáron hatodik éve folyó, eredményeiben időnként a Jel-Kép hasábjain is napvilágot látó, komplex elemzéssorozatnak. Néhány megjegyzést azonban szükségesnek tartok.

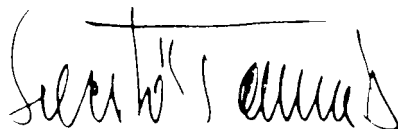
Mindenekelőtt azt, hogy a gazdaságpolitikai újságírásban az elmúlt évek folyamatos színvonal-javulásról tanúskodnak. Igaz ugyan, hogy a cikkek, műsorok hangvétele még a gazdaságilag igen kritikus időszakokban is alapvetően pozitív maradt, de a tömegkommunikáció gazdasági vonatkozású összetevékenysége évről évre elemzőbbé, többoldalúvá, árnyaltabbá vált. Legalábbis ezt igazolják a kvantitatív vizsgálatok adatai.

A mindennapi tapasztalás meg azt mutatja, hogy a gazdasági sajtónak ragaszkodó, s egyre bővülő közönsége van. (Vajon elképzelhető lenne ez az előbbieknélkül?) És itt nemcsak a népszerűbb rádió- és televízióműsorokra gondolok, hanem arra az Európában példa nélkül álló tényre is, hogy egy ilyen kis ország olvasótáborra elegendőnek bizonyul két gazdasági hetilapon kívül egy gazdasági napilap, valamint egy kéthetenként megjelenő gazdasági újság működtetéséhez is — természetesen, a szakmai közönséghez szóló periodikákon túl.

Munkájának fejlődő színvonala, közönségének értő érdeklődése mellett a gazdaságpolitikai újságírásnak egyszersmind funkciózavarai is vannak. Úgy tűnik, ezek csak részben vezethetők vissza a megnehezült gazdasági körülmények okozta tájékoztatási (rövid)zárlatokra. Többnyire másról, mélyebb, történelmi gyökerű okokról van szó. Valószínűleg arról (is), hogy a szocialista tömegkommunikáció gazdaságpolitikai funkciói a központi tervutasításos gazdaságirányítási rendszerben körvonalazódtak, egy, a maitól nemcsak gazdaságtörténetileg, hanem politikatörténetileg is meglehetősen eltérő korszakban. A Szovjetunióban a húszas-harmincas évek fordulóján, hazánkban az ötvenes évek elején alakult ki a gazdasági újságírásnak az a funkcionális modellje, amelyben a gazdasági szféra és a tömegkommunikáció kapcsolata alapján a „mozgósítás a terv teljesítésére” normatív elvvel volt leírható.

Azt senki sem vitatja, hogy azóta a gazdasági környezet lényegesen megváltozott. De hogy gazdasági mechanizmusunk lényegi átalakulása miképp módosította a gazdasági sajtó hagyományos funkcióit, s hogy milyen további változásokra van szükség, erről a közgazdák és újságírók (közvetlen vagy áttételes) eszmecseréin még viszonylag kevés szó esett.

Könnyen lehet, hogy a „megítélés modelljei” maguk is ezért annyira ellentmondásosak!

Bihari Mihály

Sajtószabadság és szocialista demokrácia

A sajtószabadság a szólás és véleménynyilvánítási szabadság minőségileg legértékesebb változata. Korábban a témáról közölt tanulmányaink után a szerző a politikai rendszer egésze, a hatalom demokratikus berendezkedése szemszögéből vizsgálja a kérdést: a sajtószabadság politológiai elemzését kísérli meg.

A szocialista demokrácia fejlesztése a szocialista társadalom „érettségének” fokmérője, sok tekintetben történelmi fejlődését meghatározó jelentőségű perspektivikus feladata korunkban. Történelmi léptékű és jelentőségű, ugyanakkor történelmi konkrétitású feladat.

Éppen azért, mert történelmi jelentőségű és konkrétitású feladat a szocialista demokrácia fejlesztése és intézményesítése, *ismét a magyar társadalom sorskérdése*, a társadalmi-történelmi alternatívák szintjén felvetődött és megválaszolandó kérdés. Azért emelem ki ezt, hogy *ismét a magyar társadalom sorskérdése* a hatalom és a politikai rendszer demokratizmusának fejlesztése, mert 1945 széttekintést, fellélegzést adó és történelmi alternatívákat végiggondolkodtató évében is egyöntetű volt a különböző pártok és politikai mozgalmak, tudósok és politikusok véleménye abban, hogy a „demokrácia: a katasztrófa után a magyar társadalom sorskérdése mindaz, ami e szóban foglaltatik.” /1/ A demokrácia konkrét garanciáiról, tartalmáról, formáiról sok vita folyt. Azt viszont senki sem vitatta, amit Veres Péter mondott — a demokrácia ügyében összehívott előadássorozaton —, hogy „a sorrendben az első a demokrácia intézményesítése emberi és állampolgári jogokban”. A „demokráciát intézményesíteni kell.

„Ez az első lépés . . .” — mondta Veres Péter — „, hogy ne legyen belőle jelszócsúfság”, vagy a volt úri középosztály „bratyizó demokráciája”. /2/ Nem sikerült a demokrácia objektív technikáit, intézményrendszerét, garanciáit megfelelően kiépíteni, s ami kiépült ez időben, azt is hamar félretolta az a „rossz-válasz” a magyar társadalom eme sorskérdésére, amit az ötvenes évek elejének politikai diktatúrája adott.

Az, hogy ma *ismét a magyar és a szocialista társadalom sorskérdése* a hatalmi és politikai rendszer demokratizmusának fejlesztése, nem azt jelenti, hogy az 1945-höz hasonló helyzetben vagyunk. A helyzet sokkal, összehasonlíthatatlanul jobb, a felelősség annál nagyobb, éppen azért, mert a veszíteni való sokkal nagyobb és a „rossz-válasz” lehetősége nincs kizárva. Ma nem a kapitalizmus vagy a szocializmus alternatívái, hanem a szocializmus *minőségének* alternatívákba sűrítendő válaszútjai előtt állunk — és kitapinthatók, felismerhetők rossz, a szocializmushoz méltatlan válaszok is. Úgy vélem, ezért sem értelmetlen a szocialista demokrácia intézményrendszeréről, összetevőiről vitázni, mellettük érvelni, jelentőségükre felhívni a figyelmet.

A szocialista demokrácia intézményrendszerében a *politikai nyilvánosság*

megteremtése az egyik legfontosabb feladat. A politikai nyilvánosságot pedig ma már „csinálni” kell, a nyilvánosság ma már nem egyszerűen „van” — írja J. Habermas, /3/ amivel, azt hiszem, teljes mértékben egyet lehet érteni. A politikai nyilvánosság *alakításában*, sőt *megteremtésében* és *működtetésében* a sajtó nyilvánosságnak nem egyszerűen szerepe, hanem kitüntetett szerepe van, sőt a tágn értelmezett sajtó nyilvánosság (az írott, nyomtatott gondolatok nyilvánossága mellett a tévé, a rádió, a film, tehát a társadalom tömegkommunikációs rendszerének nyilvánossága) a társadalmi integrációs és politikációs funkciót megvalósító *politikai nyilvánosság conditio sine qua non-ja*. Ez persze nem új megállapítás — legfeljebb a tömegkommunikáció egész rendszerére kiterjesztése a sajtó nyilvánosságnak —, hiszen a sajtószabadságról e lap hasábjain korábban értékező mindkét szerző, *Fekete Sándor* és *Páskándi Géza* is egyetértően és jelentőségét hangsúlyozva idézte Kossuth megállapítását a sajtószabadságról mint a politikai demokrácia azon elemi összetevőjéről és legfontosabbikáról, ami a gondolatok szabad közlésén keresztül a leghatékonyabb politikai szervező tényező. /4/ Azóta a politikai szabadságjogok közül előbbre került ugyan a *szervezetalapítás joga*, a „szervezeti fegyver” bevetésének biztosítása, de a „szervezeti fegyver” saját sajtó (párt-sajtó, mozgalmi újság, nyomtatási és terjesztési lehetőség) nélkül életlen fegyver, amely kényszerlépésként az illegális sajtó felé megy el.

A sajtószabadság témakörét természetesen sokféle aspektusból lehet elemezni, és mindegyiknek van létjogosultsága, mindegyik gazdagítja erről való tudásunkat, ismereteinket. A magam részéről — egyik lehetségesnek vélt megközelítésként — a politikai rendszer egésze, a hatalom demokratikus berendezkedése szemszögéből való kiindulást és szemlélet választom, röviden a sajtószabadság politológiai elemzését. Azt, hogy a sajtószabadság és a sajtó nyilvánosság — vagy ahogyan

Páskándi Géza nagyon szemléletesen és kifejezően írja: a gondolatok írott gyülekezési szabadsága — és a politikai rendszer demokratikus berendezkedése összefügg, azt hiszem, nem kell bizonyítani. /5/ De az, hogy a sajtószabadság és a politikai nyilvánosság milyen helyet foglal el, milyen szerepet tölt be a demokrácia átfogó intézményrendszerében, talán nem érdektelen vázlatosan áttekinteni.

A politikai rendszer demokratizmusa és a sajtó- és véleménynyilvánítási szabadság

A politikai hatalom berendezkedésének demokratikus tartalmát természetesen nem lehet elvont jelszavak, követelmények, intézményrendszerek összességeként felfognunk, de nyilvánvalóan nem lehet egy-egy konkrét szervezeti-intézményi, működési mechanizmus konkrét megoldásaihoz kötni sem. Az első hiba elkövetése esetén tértől, időtől, konkrét társadalmi céloktól és berendezkedéstől elszakadt absztrakt modellt válik a demokrácia, ami megvalósíthatatlansága miatt részben kiábrándulást, a politikai vezetés részéről pedig az igazságmagot, a rész-elemek jogosságát is türelmetlenül és mereven elutasító álláspontot alakít ki. De legalább, sőt talán még veszélyesebb a második típusú hiba elkövetése, nevezetesen a demokrácia azonosítása és mechanikus összekapcsolása az éppen kialakult intézményrendszerrel és hatalomgyakorlási módokkal. Ez esetben ugyanis minden változtatási igényt, minden reformgondolatot és törekvést a hatalom és a demokratikus részelemek tartalmazó politikai rendszer elleni támadásként, éppen a demokrácia gyengítéseként és a hatalmi berendezkedés aláásásaként fognak fel néhányan, és sajnos éppen azok, akik irányító pozíciót töltenek be a politikai mechanizmusban.

Nehéz e két hibát elkerülni. Nehéz a demokrácia és a szabadság ún. „objektív technikáit” (Bibó István), a demokratikus társadalom- és közösség-

szerveződés és alakulás intézményi biztosítékait, a hatalomkoncentráció és a túl erős és egyirányú hierarchikus függőségek kialakulását megakadályozó intézményeket, szervezeti, jogi-normatív megoldásokat kidolgozni, a megoldásokat állandósítani, a történetileg kidolgozott és megváltozott társadalmi körülmények között is működőképes demokratikus eszköz- és mechanizmus rendszereket megőrizni, egymásra építeni, ugyanakkor teljesen megváltozott társadalmi célok szolgáltatába állítva ezeket, a történetileg és regionálisan konkrét kényszereket és azok hatását tudomásul venni.

Mintegy a „középszintű elméletek” síkján és absztrakciós mezijében próbálom meg röviden összefoglalni véleményem a szocialista demokrácia általam elgondolt lényegéről, garanciáiról, eszközeiről és ennek részeként a sajtószabadságról.

1. A marxizmus álláspontja szerint a demokráciának nincsen általános fogalma. A demokrácia osztálytartalmú és történelmileg konkrét. Ezért fejlődésünk jelenlegi szakaszában a demokrácia *történelmileg konkrét tartalmát* a következőkben foglalnám össze: akkor beszélhetünk a demokrácia érvényesüléséről, ha a szocialista társadalmi viszonyok talaján keletkező — tehát szocialista tartalmú — érdekkülönbségek mint politikai véleménykülönbségek a társadalom politikai rendszerében kifejeződhetnek, s ezek az érdekmeghatározott politikai akaratok — politikai közösségek és testületek közvetítése révén — részt vehetnek a döntések előkészítésében, meghozatalában és végrehajtásában, valamint e három szakasz ellenőrzésében.

Ahhoz, hogy a demokrácia mint a politikai hatalomgyakorlás pozitív értéktartalma megvalósulhasson, egymással szorosan összefüggő *feltételek és garanciák* megteremtésére és *szervezeti eszközök* biztosítására van szükség. A demokratikus hatalomgyakorlás tökéletesítése nem lehetséges, amíg a szocialista demokrácia feltétel- és eszközszerkezete hiányos. Addig ezeknek a megteremtése kerül előtérbe és

ez a demokrácia tartalmi követelményeként jelenik meg.

2. A szocialista demokrácia feltételei a következő intézményeket foglalják magukban:

a) Garantálni kell az egyének és a közösségek politikai *biztonságát* és *szabadságát* más egyénekhez és közösségekhez való viszonyukban, valamint a politikai hatalom szervezeteihez való viszonyukban. Ezt a politikai biztonságot és szabadságot az *állampolgári jogok* rendszere garantálja. Az állampolgári jogok garanciarendszerének a fejlesztése állandó feladat, amely tehát *előfeltétele* a demokrácia megvalósulásának, mindaddig azonban, amíg ez a garanciarendszer nem épül ki viszonylag teljesen, a demokrácia tartalmi követelményeként vár megvalósulásra.

b) A demokrácia érvényesülésének másik előfeltétele az egyének és közösségek *politikai egyenlőségének* a biztosítása. Politikai — tehát nem társadalmi — egyenlőség, amin azt értem, hogy minden egyén és közösség hátrányok nélkül *ragaszkodhat politikai véleményéhez*, szabadon törekedhet érdekei által vezérelt politikai akaratának érvényesítésére.

A politikai egyenlőség garanciái közé tartozik a *többség és a kisebbség jogainak védelme*. Ezeket a jogokat és kötelezettségeket úgy kell meghatározni, hogy a kisebbség többséggé, a többség pedig kisebbséggé válhasson a politikai akaratok érvényesítésének demokratikus folyamatában. A többség jogainak védelme elengedhetetlen a többségi akarat érvényesítéséhez és a meghozott döntés hatékony és egységes végrehajtásához. A kisebbség jogainak védelme (a kisebbségi véleményhez ragaszkodás és az amelletti érvelés jogának elismerése, a demokratikusan meghozott többségi akarat egységes végrehajtása mellett) elengedhetetlen a korrekciókhoz, a reformer jellegű fejlődéshez, a korábban helyes többségi álláspont időszzerű kritikájához, a politikai alkotókészség kibontakozásához, a politikai aktivitás fokozásához. Bármelyik oldal — akár a többség,

akár a kisebbség — jogainak eltűzése vagy abszolutizálása ugyanahhoz a nemkívánatos eredményhez vezet: valamely kisebbség diktatúrájához. A többség hatalmának mindent elsőprő érvényesülése — a kisebbség véleményének védelme nélkül — fokozatosan háttérbe szorít minden kisebbségi véleményt, és állandósítja a konformista, „szervezett” többség nevében fellépő valamely kisebbség uralmát. A többségi vélemény abszolutizálása biztosan vezet el valamely kisebbség uralmához, a megszervezett többségi vélemény „fügefalevele” mögött. A többség jogának a kisebbséget abszolút módon maga alá gyűrő érvényesülése esetén mindenki félni fog a kisebbségben maradáستól, különösen, ha az megbélyegzéssel, esetleg kiátkozással, korábbi véleményének embert megalázó feladásával, pozíciók elvesztésével, jár együtt. Ebben az esetben legtöbbször a „várható” többségi álláspontot — az éppen hatalmon lévő kisebbség többségi véleményként hangoztatott álláspontját — keresik, már előzetesen ahhoz igazodnak, félve attól, hogy kisebbségben maradnak. A kisebbségi véleményhez ragaszkodás joga nem terjedhet ki a végrehajtás megkérdőjelezésére, az egységes végrehajtás szabotálására, az elhatározott politikai akciók tessék-lássék elvégzésére.

Ez lehetetlenítené minden politikai szervezet és közösség hatékony cselekvését, a végrehajtás egységét, tulajdonképpen egyet jelentene a modern kor leghatékonyabb politikai fegyverének, a „szervezetnek” a feladásával. A kisebbség ilyen túl erős pozíciója fokozatosan megnöveli a bármilyen áron elérendő abszolút egységes véleményre törekvés iránti igényt, ami csak antidemokratikus eszközökkel érhető el. A kisebbség jogainak abszolutizált védelme szükség szerint vezet oda, hogy „a megszervezett” monolitikus egység, a hatalom rendje és megkérdőjelezhetetlen egyértelműsége a többség által is inkább óhajtott forma lesz az anarchiától, a rossz hatékonyságtól való félelem miatt, s ez végző soron minden-

féle kisebbségi véleménynyilvánítás lehetetlenüléséhez vezet.

A többség és a kisebbség (esetleg egymástól is eltérő kisebbségek) viszonya és kölcsönös garanciarendszere sűrítetten foglalja magában a demokrácia legfontosabb összetevőit: a politikai egyenlőség és szabadság talaján megvalósuló önkormányzatot, a vita és érvelés útján megvalósuló hatalomgyakorlást, a sokféleséget megőrző és abból állandóan új egységet integráló hatalmi mechanizmust. A hatalom demokratikus rendszere egyúttal biztosítja a kisebbségek bevonását a hatalomba még akkor is, ha saját véleményükkel nem egyező többségi akaratot kénytelenek megvalósítani a demokratikus rend és fegyelem kötelezettsége révén. A „megszervezett” többség ugyanakkor — amely mögött mindig valamely kisebbség hatalma érvényesül — a többséget rekeszti ki a hatalomgyakorlásból. A bevonó politika, a hatalomgyakorlásban részvételt biztosító, legitimációra törekvő és lojalitást igénylő hatalmi mechanizmus el kell, hogy ismerje a kisebbségek demokratikus jogait. Bizonyos értelemben a hatalomgyakorlás demokratizmusának legjobb mutatója, érettségének fokmérője, megújulási képességének próbája: a többség és kisebbség demokratikus hatalmi viszonya, jogaik és kötelezettségeik összekapcsolódó és egymást kölcsönösen ellensúlyozó rendszere.

A demokrácia tartalmának érvényesüléséhez a két feltétel (a demokrácia két nagy tartópillére: a politikai biztonság és szabadság, valamint a politikai egyenlőség biztosítása) elegendetlennül szükséges, de nem elégséges. A demokrácia előfeltételei mellett a demokratikus érdekérvényesítés és a hatalomgyakorlás megfelelő *szervezeti eszközrendszerét* is ki kell építeni.

3. A demokrácia *eszközrendszere* elsősorban abban különbözik a demokrácia feltételeitől, hogy míg a demokrácia feltételei elsősorban *normatív-jogi* intézményekben fejeződnek ki, ebből következően kialakulásuk után *viszonylag stabil és történelmileg kevésbé*

változó intézmények összessége, addig a demokrácia eszközrendszerének természetes állapota az állandó változás, a változó társadalmi-politikai feltételekhez való igazodás.

a) A demokrácia eszközrendszerén belül először a társadalomban ténylegesen meglévő és a politikai véleményeket és akaratokat meghatározó érdekeket felszínre hozó, politikai artikulációjukat biztosító *szervezeti rendszert* emelném ki. Ez a szervezeti rendszer dinamikusan kell, hogy igazodjon a társadalomban ténylegesen meglévő, *eltérő jelentőségű és különböző tartalmú*, továbbá történelmileg *állandóan változó értékrendszerhez*. Ez magában foglalja a változó társadalmi körülmények között új és a korábbiakhoz képest más politikai szervezetek alakításának jogát. Lényegesnek tartom azt, hogy a demokrácia szervezeti rendszere a társadalmilag legfontosabb osztály, réteg, csoportérdekek felszínre kerülését biztosítsa, ne csupán lényegtelen érdekkonfliktusok felszínre kerülésének kedvezzen, mert különben a legfontosabb érdektörékvések a nem-formalizált szférába kerülnek át, és mind a politikai vezetés, mind a társadalom által átláthatatlan érdekvényesítési pályákat járnak be, politikailag kezelhetetlenekké válnak.

b) A demokrácia másik elengedhetetlen és fontos eszköze a *politikai ellenőrzés megfelelő rendszere*. A politikai ellenőrzésnek alapvetően három hatalomgyakorlási fázisra kell kiterjednie: 1. a politikai döntések előkészítésére; 2. a döntések meghozatalára — vagyis az ezekben a folyamatokban részt vevő egyének, csoportok és intézmények döntéshelyesítő szerepére, a *döntések birtoklásának rendjére*; 3. és végül a döntések *végrehajtásának* szakaszára.

Enélkül a politikai nyilvánosság és ellenőrzés nélkül a politikai felelősségi viszonyok és hatalmi relációk átláthatatlanok és ellenőrizhetetlenek a társadalom számára. A demokrácia eszközrendszerének erős fogyatékosága esetén a demokratikus hatalomgyakorlás tartalmának érvényesülése lehetetlenné válik.

c) A demokrácia eszközrendszerének harmadik összetevője, a *politikailag releváns információkhoz hozzájutás* egyenlőségének és teljességének a biztosítása, a tömegkommunikációs rendszer útján megszervezett *politikai nyilvánosság* működése.

Ezt egy mondatban úgy foglalhatjuk össze, hogy a *demokratikus nyilvánosság előtt felelős tömegkommunikációs rendszerre* és demokratikusan szerveződő politikai nyilvánosságra van szükség.

Miként a demokrácia feltételeinek, úgy a demokrácia eszközrendszerének a kialakítása is gyakorlati politikai feladat, és mindaddig a demokrácia tartalmi jelentőségű követelményei maradnak, amíg ki nem épülnek és meg nem szilárdulnak. *Ezután a demokrácia formai garanciáiként léteznek tovább.*

A sajtó vagy tágabban a tömegkommunikációs rendszer szabad működése a legfontosabb eszköze és garanciája a politikai nyilvánosság megteremtésének. Politikai nyilvánosság nélkül a demokrácia előbb leírt tartalma és feltételei nem épiülhetnek, nem bontakozhatnak ki. Elképzelhetetlen az érdekek politizációja, politikai artikulációja, az érdektörékvések egyeztetése, kompromisszumok és politikai konszenzusok megkötése a sajtó és a tömegkommunikációs eszközök igénybe vétele nélkül. A sajtószabadság és a politikai nyilvánosság a demokratikus hatalomgyakorlás legfontosabb feltétele, hiánya esetében a hatalom demokratikus átalakulásának legfőbb akadályozója, ezért a demokratikus fejlődés menetében a legelső követelés: a sajtószabadság biztosítása, a demokratikus politikai nyilvánosság megteremtése, a társadalom előtt felelős és hatékony tömegkommunikációs rendszer kiépítése.

A sajtószabadság lényege

A sajtószabadság többféle aspektusból vizsgálható: jogi-normatív szempontból, továbbá az előállítás, a nyomdai kapacitás igénybevétele, a terjesztés, a megjelenés és a megjelenés tilalmi

mechanizmusa oldaláról, az újságíró, illetve az újságokban író szerző jogainak védelme oldaláról stb.

A hatalom és a politikai rendszer aspektusából kiindulva, úgy vélem, két egymással összefüggő mozzanat alkotja a sajtószabadság és a politikai nyilvánosság lényegét. *Első összetevő:* az írott gondolatok „gvülekezésének”, ütköztetésének biztosítása (v.ö. Páskándi Géza idézett kifejezését). Ebben az értelemben a szólás-, a lelkiismereti és a véleménynyilvánítási szabadság új minősége, legmagasabbrendű változata a sajtószabadság. *Második összetevője:* a sajtó és a politikai nyilvánosság történetileg kialakult funkcióinak érvényesülése.

Az első mozzanat jelentőségéről, tartalmáról többen írtak, így Fekete Sándor és Páskándi Géza is idézett tanulmányaikban. A magam részéről a második összetevő elemzésére vállalkozom. Előtte azonban hadd idézzem a szabadság egyik legnagyobb elkötelezettjének J. St. Millnek a tömör, de rendkívül gondolatgazdag összefoglalóját arról, hogy miért kell biztosítani a sajtó és a véleménynyilvánítás szabadságát: „Négyféleképpen alapoztuk meg eddig azt a tételt, hogy a vélekedés szabadsága és a vélemény kifejezésének szabadsága szükséges feltétele az emberiség szellemi jólétének (melyen a jólét összes többi formája nyugszik). Most mindezt röviden összefoglaljuk.

Először: tudomásom szerint bizonyosak lehetünk benne, hogy bármely elhallgattatott vélemény lehet igaz. Ha ezt megtagadjuk, feltételezzük, hogy csalhatatlanok vagyunk.

Másodsor: bár az elhallgattatott vélemény lehet téves, tartalmazhat és gyakran tartalmaz is valamelyes igazságot, az uralkodó vélemény pedig ritkán vagy sohasem képviseli a teljes igazságot. Ezért csak az ellentmondásban lévő vélemények összeütközése teremtheti meg annak lehetőségét, hogy az igazság hiányzó része elfogadottá váljék.

Harmadsor: ha az elfogadott vélemény nemcsak igaz, hanem a teljes igazságot is tartalmazza, hívei jobbara

csak előítélet módjára teszik magukévá, kevéssé érve és érezve ésszerű alapját, ha nem érték és érik folyamatosan heves támadások.

Negyedsor: nemcsak az alapok észszerűsége vész homályba, de félő, hogy a tan jelentése is elsikkad vagy elkorcsosul, megszűnik hatni a jellemre és a viselkedésre: tanítása tisztán formális hitvallássá válik, nem ösztönöz jóra, csak béklyóba szorítja a lelket, s megakadályozza, hogy akár az értelem, akár a személyes tapasztalat hatására bármilyen új és szívből jövő meggyőződés kialakuljon benne.” /6/

A sajtónyilvánosság politikai funkciói

A sajtónyilvánosság mint politikai intézmény, a társadalom politikai nyilvánosságának része viszonylag elkülöníthető funkciókkal rendelkezik. Ezek a funkciók történetileg alakultak ki, teljesebben ki, és nyilvánvalóan részben számolhatunk új funkciók megjelenésével, részben pedig változni fognak a funkciók, azok tartalma, jellege.

A sajtónyilvánosság politikai funkciói a politikai rendszer és a társadalom egészéhez kapcsolódó relációban elemezhetők. A sajtó és a sajtónyilvánosság politikai funkcióin túl más aspektusból (kommunikáció-elméleti, alkotmányjogi stb.) is elemezhetők, és ezek között átfedések is vannak. A politikai rendszer működése és a hatalom demokratizmusa oldaláról vizsgálva a sajtónyilvánosság funkcióit, a következő viszonylag elkülöníthető funkciókat különböztethetjük meg:

1. A sajtó és a sajtónyilvánosság történetileg elsőként kialakult funkciója kétségtelenül a *tájékoztatás, az információtovábbítás*.

A sajtó tájékoztató funkciójának kialakulása a politikai nyilvánosság és a társadalmi méretű közösségi politikai közlés feltétele volt és az ma is.

E funkció ellátása, korlátozottsága és szelektív mechanizmusa alapvetően meghatározza azt, hogy milyen szerepet töltsön be a sajtó a tájékoztatás révén a politikai nyilvánosság megteremté-

sében. Ha túlságosan szelektív és beszükkült a tájékoztatási funkció, akkor a sajtó elveszti azt a lehetőségét, hogy nyilvánosságot szervező ereje legyen. Széles tömegek számára a sajtó teszi lehetővé, hogy egyáltalán résztvevői legyenek a nyilvánosságnak, hogy egyáltalán hírfogyasztók, majd pedig egyéni hírfogyasztókból közösségekben, népben, nemzetben és tágabban gondolkodó állampolgárok, közéleti egyének legyenek.

Amennyiben a sajtó a torzított és az erősen szelektív tájékoztatás miatt hitelét veszti, akkor az olvasót a nem politikai hírek egyéni hírfogyasztói szerepre kárhozzatja.

2. A sajtó és a sajtónyilvánosság *agitációs és propagandafunkciója*. Egyetlenegy sajtó sem csupán hírt közöl, tájékoztat, hanem direkt vagy indirekt eszközökkel érvel, interpretál, kommentál, olvasóit tömegméretekben meg kívánja győzni valamiről. Ez természetes, sőt alapvető jelentőségű sajtófunkció, amire Lenin a maga súlyának megfelelően utalt, amikor a sajtót többek között „kollektív agitátorként és propagandistaként” jellemezte.

Az agitációs és propagandafunkció a tényekről szóló hiteles tájékoztatás rovására mehet, a tényisajtóból és a tényhírekből propagandasajtó lesz. „A propaganda — mint már említettük — a mi értelmezésünkben a tömegebefolyásolás egyik alapvető folyamata: a másik az agitáció. Míg ez utóbbi a közvéleményformálódás szituációjában elsősorban a szöveg rendszerében nyilvánul meg, a propaganda — akár egy időben, akár váltakozva — jelen lehet a szöveg, a mögöttes szöveg és a környezet rendszerében is. Strukturális különbözőségük természetesen funkcionális különbségekkel jár.”/7/ A propaganda-funkció eredményessége, hatása a tájékoztató funkció hitelbe vetett bizalom alapján. A tényeket torzítva, félremagyarázva, félig elhallgatva közlő sajtó nem képes hatásos propagandafunkcióra. Ezért talán nem túlzás azt mondani, hogy a legjobb propaganda-funkció: a hiteles tájékoztatás.

3. A *manipulatív funkció*, ami egy-

fajta speciális befolyásolás és a politikai élet kitüntetett jelensége. A manipulatív funkció nem egyszerűen meggyőzés, hanem a politikai cselekvések másodlagos teleologikus tételezés (Lukács György) jellegével függ össze. A manipuláció során a másodlagos céltételezés által megfogalmazott cél úgy válik az egyének elsődleges célkitűzésévé, hogy egyéni célkitűzéseiket követve, azokat megvalósítva, megvalósítják azt a másodlagos célkitűzést is, ami egyébként saját érdekeikkel ellentétes. Ezt az eltérést nem ismerik ezért a manipulációs mechanizmus tökéletes fenntartói, stabilizátorai. /8/

4. *Versengő és korrekciós funkció*. E funkció érvényesülése során biztosítható a leginkább az, hogy egy adott tényről szóló információ-blokk a lehető legtárgyvilágosabb legyen. Mivel minden sajtó és hírközlő nem egyszerűen hírt közöl, hanem sajátos szemszögből közli a hírt (sokszor a tényt és az interpretációt szándékosan összegyúrva), ezért elengedhetetlen az információforrások alternatívitásának biztosítása, és alapvető állampolgári jog a versengő hírforrások közötti választási lehetőség. Minden sajtó és hírközlő természetesen elkötelezett, elkötelezettségét nem is képes és nem is szabad, hogy feladja, de ezt az elkötelezettséget nemcsak hogy nyíltan kell vállalnia, hanem az olvasó számára is egyértelmű kell, hogy legyen.

A legfőbb garancia tehát arra, hogy az egyén egy adott témáról objektív információhoz és az információk teljességéhez hozzájusson, ha az elkötelezett információforrások versengését, egymás korrigálását, saját meggyőződésének kialakításához igénybe veheti. „Nem az igazság részeinek erőszakos összeütközése, hanem az igazság felének csendes elnyomása a nagy veszedelem; ha az emberek kénytelenek mindkét — esetleg több (B. M.) — oldalt meghallgatni, mindig van remény; a tévedések akkor szilárdulnak előlétletté, s az igazság akkor szűnik meg igazságként hatni, mivel eltűlése tévedéssé teszi, ha az emberek csak az egyik oldalra figyelnek.” /9/

5. *A kritikai funkció.* Mégpedig több irányú kritikai funkció. Tehát nem szűkíthető le a hivatalos álláspont kritizálására, de természetesen a társadalom állandó kritizálására sem valamiféle nemzet- és népnevelő attitűdtől hajtva. E funkció mindenirányú kell, hogy legyen, biztosítani kell, hogy bármely társadalmi jelenség, amely súlyánál, jellegénél fogva megérdemli, sajtóbírálat tárgya, a kritizáló sajtó témája lehessen.

6. *Politikai közösséget szervező és társadalmi integrációs funkció.* A politikai közösségek szervezésének ma a leghatékonyabb eszköze a „szervezeti fegyver” bevetése, a szervezetalapítás. Ehhez az alapvető állampolgári joghoz kapcsolódik az adott szervezet/szervezetek sajtójának integrációs funkciója. A politikai közösségek az érdektagolt társadalomban érdekközösségek és egymástól elkülönülő közösségek. Az érdekek egybeesésén alapuló érdekkompromisszumok, politikai konszenzusok megteremtésében, a csoport- és rétegérdekek tudatosításában, az ellentétes érdekek pontosításában, a fantom érdekek kiiktatásában stb. a sajtó nyilvánosságnak komoly szerepe van. A sajtó nyilvánosságnak ez a közös-ségsszervező, a csoporttudat kialakítását elősegítő és integrációs funkciója, a politikai élet legalapvetőbb szervező-mozgató tényezője, az érdekkompromisszumok és politikai konszenzusok megkötése, feloldása és újrakötése szempontjából tölt be alapvető eszköz szerepet. „Az érdekek következetes intézményesüléséhez ugyanis hozzátartozik az érdekek nyilvánossága.” /10/

7. *Döntésbefolyásoló funkció.* A politikai döntéshozatali eljárás nyilvánossá tételében a sajtónak kitüntetett szerepe van. Nemcsak abban, hogy a kidolgozott döntési alternatívákat bemutassa, az egyes szervezetek, személyek, döntéshozók álláspontját ismertesse, hanem abban is, hogy ezáltal a döntésekért való felelősségi viszonyokat ellenőrizhetővé, kitápinthatóvá és érvényesíthetővé tegye. A sajtó nyilvánosság keretében természetesen döntési alternatívák kidolgozására, felvetésére

is sor kerül, elsősorban azonban a szak-sajtókban. /11/

8. *Legitimációs funkció.* Egy adott politikai rendszer, hatalmi mechanizmus igazolásában, elfogadtatásában, a fennálló rendszerrel kapcsolatos politikai bizalom kialakításában — ismét csak ezt kell mondanunk — kitüntetett szerepe van a sajtónak és a sajtó nyilvánosságnak. Persze az adott politikai rendszer legitimációs zavarainak kialakulásában is, a feszültségek erősítésében, a politikai hitel és bizalom alá-ásásában is. Különböző országok politikai életének konkrét elemzése ezt egyértelműen bizonyítja. Egy adott politikai rendszerben az ellenzéki sajtó is betölthet legitimációs szerepet még akkor is, ha a politikai mechanizmus egy-egy konkrét, akár lényeges elemét is kíméletlenül kritizálja. A kormány-programról, egy vezető politikus tevékenységéről vagy egy nemzetközi megállapodásról közölt éles bírálat, amennyiben nem a rendszer egészére irányul, éppen a nyilvánosságra kerülés tényével — igaz, közvetett módon —, rendkívül meggyőzően erősítheti a rendszer legitimációját. Nem az erőszakolt propagandafunkció a legjobb legitimáló mechanizmus. E két funkció nem helyettesíthető egymással, egymás mellett kell, hogy érvényesüljenek. /12/

9. *A politikai hatalom ellenőrzésének funkciója.* A sajtó és a sajtó nyilvánosság mint politikai tényező ezt a funkcióját csak akkor és úgy tudja ellátni, ha maga is viszonylag szuverén hatalmi tényező, a politikai hatalom intézményesült rendszerének egyik elismert összetevője. A sajtó nyilvánosság hatalmat ellenőrző funkciója nem szűkíthető le a központi vezető-irányító hatalmi szférák ellenőrzésére. A helyi, az önkormányzati, a funkcionális és az ágazati, a szervezeti és nem formalizált hatalmi mechanizmusok éppúgy tárgyai kell hogy legyenek a sajtó nyilvánosságnak, mint a központi hatalmi szervek és azok tevékenysége.

10. *Kommerciális vagy nyereségre törekvő funkció.* Míg a polgári sajtó esetében a kommerciális funkció nemcsak, hogy alapvető, hanem sok eset-

ben a többi funkció rovására érvényesülő funkció, addig a szocialista sajtó — a sajtó állami monopóliuma következtében — jószerint nem fordít figyelmet erre az alapvető funkcióra. Az egyes — elsősorban a politikai — sajtóorgánumok monopóliumhelyzete, a központi állami támogatás és a központi politikai lapok kötelező megrendelése háttérbe szorította a sajtó nyereségre törekvő funkcióját, ami elsősorban a szakszerűségnek árt. Ez a speciális helyzet — kiegészülve a politikai megbízhatóság szakmai hozzáértést háttérbe szorító követelményével — teszi lehetővé sok szakmailag gyengén felkészült újságíró, szerkesztő megmaradását az újságkészítés körül. E funkció háttérbe szorítása miatt, sajnos nem egyszerűen arról van szó, hogy a kiválóan felkészült újságírók, szerkesztők, tömegkommunikációs szakemberek hitelét is rongják a szelektív hiánya miatt ott ragadt újságkészítők, hanem a sajtónyilvánosság alapvető funkcióit egy ilyen erősen kontraszelektált szakembergárda nem tudja kielégítően ellátni. Gondoljunk akár az agitációs és propaganda, akár a kritikai, a közösségszervező és integráló, a döntésbefolyásoló, a legitimációs funkciókra.

11. *Közvetítő funkció* a társadalom és az intézményesült hatalom között. Ezt a funkciót a sajtó és a sajtónyilvánosság csak akkor tudja betölteni, ha relatíve szuverén a sajtó helyzete és a sajtónyilvánosság plurális szerkezetű. Ha lényegileg minden sajtó vagy a központi hatalom agitátora és propagandistája, vagy túl erős a központi hatalom ellenőrző szerepe (nyíltan intézményesített vagy a kinevezési, alkalmaztatási, felelősségrevonási mechanizmusokon keresztül érvényesít, egyfajta tudatba épített cenzúra-mechanizmust), akkor a közvetítő funkció csak egyirányú lesz: a központi hatalom felől a társadalom felé. Ebben az esetben túlzottan előtérbe kerül az agitációs és propagandafunkció, elmosódik a tényekről tájékoztató és az interpretáló tevékenység között a határ,

egyoldalúvá válik, mert megszűnik a központi hatalmat kritizáló, jobbítani kívánó funkció, és eluralkodik a társadalomjobbító, felvilágosító-bíráló funkció, gyakorlatilag megszűnik a döntésbefolyásoló, a politikai közösségszervező, integráló és a legitimációs funkció. A sajtónyilvánosság hatékonyságát nem funkciói összességének teljesítésén keresztül mérik, hanem beszükkült feladatrendszer alapján, aminek szükségszerű következménye a kontraszelektáció.

A sajtónyilvánosság másik irányú közvetítő funkciója, a társadalom felől a központi hatalom intézményei felé, pedig legalább annyira fontos, mint az előző. Nagyon pontosan fejezi ki ezt Páskándi Géza megállapítása: „A sajtószabadság lényege — nálunk, úgy vélem — az, hogy a nép vezetői »tiszta — de legalábbis viszonylag tiszta — forrásból« tudják meg azokat az előrejelzéseket, amelyekre feltétlenül szükségük van. Bármennyire is paradoxon, de a sajtószabadság a hatalmon lévőknek legalább annyira érdeke, mint a hatalomban nem közvetlenül résztvevőknek. Különösen áll ez arra a társadalomra, amely — mint a miénk is — gyökeresen el akarja tüntetni a hatalomból való kirekesztettség legenyhébb társadalmi képletét is.” /13/ Ehhez csak annyit tennék hozzá, hogy nem csupán az az érdeke a hatalmon lévőknek, hogy „tiszta forrásból” ismerjék meg a társadalmi mozgásokat, feszültségeket, igényeket, követeléseket, hanem az is, hogy egyáltalán megismerjék. A „nem tiszta forrásból” szerzett ismeret, az agyonkozmetikázott, a szelektíven blokkolt információ, a manipulatív „megszervezett” információ nemcsak azzal árt, hogy torzít, a döntéshez, a tények helyes megítéléséhez szükséges információk halmaza redundanciáját növelve sajátos módon eleve rossz döntés meghozatalára, ítéletalkotásra kényszeríti a hatalmon lévőket, de az is velejár, hogy az információt befogadóban a megelégedettség érzetét kelti — egészen a katasztrófa bekövetkezéséig.

Az egyirányú közvetítés a sajtóra rákényszerített és nem önként vállalt funkció. Ez a hatalom szerkezetétől, demokratizmusának fejlettségétől függ, a sajtó relatív szuverenitásának biztosításától. Az információblokkolás és kozmetikázás mechanizmusa a hatalom jellegével van szoros kapcsolatban, nem pedig személyi mentalitás vagy kurázszi kérdése.

12. *Politikai szocializációs funkció:* a közvélemény és a politikai kultúra alakítása révén. A sajtónyilvánosság ezt a nagyon összetett funkcióját általában képes ellátni, hogy szinte egyedülálló lehetősége van arra, hogy a társadalom *politikai és erkölcsi értékrendszerét* összekapcsolja. A sajtónyilvánosság e két társadalmi értékrendszer összevetése, a kollíziók (összeütközések) nyilvánossá tétele, a diszharmóniák feltárása révén erősíti a pozitív értékeket, mintát és példát képes állítani a társadalom elé, és képes a közvéleményt, a társadalom politikai kultúráját (toleranciafokát, vitakultúráját, integrációra törekvését, a demokratikus erkölcs követelményeit és kötelességtudatát stb.) erősíteni, befolyásolni. Két fő veszély elkerülésében különösen nagy szerepe van a sajtónyilvánosságnak: az egyik a moralizáló politika, a másik a morális tartás és kötöttség nélküli politika. Az erkölcsi és a politikai értékek, normák, követelmények, ideálok koherens rendszere nem egyszerűen a hatalom megszemélyesítőinek és gyakorlóinak ügye, hanem a társadalom demokratikus politikai kultúrája megerősödésének és a politikai magatartásokat meghatározó jelentőségű összetevője.

A sajtó és a sajtónyilvánosság a társadalmi méretű politikai szocializáció egyik legfontosabb ágense, eszköze. A politikai szocializációs folyamatok keretében közvetített és befogadott politikai és erkölcsi értékrendszer, a politikai kultúra tartalma, jellege és a szocializáló hatékonysága természetesen nem kizárólag a sajtónyilvánosságtól függ, de aligha lehet tagadni kitüntetett szerepét.

Összegezve az eddigi írottakat, véleményem az, hogy *politológiai aspektusból* vizsgálva a sajtó és a sajtónyilvánosság szabadságát, azt abban foglalhatjuk össze, hogy az nem más, mint a sajtó felsorolt funkcióinak megvalósulása és az ehhez szükséges szervezeti, jogi és politikai garanciák biztosítása, ezzel lehetővé téve a gondolatok, vélemények „írott gyülekezését” a politikai nyilvánosság megteremtését.

A felsorolt funkciók megvalósulása nélkül, megvalósulását akadályozó hatalmi mechanizmus esetében korlátozott, csökevényes, csupán „bürokratikus sajtónyilvánosságról” beszélhetünk. A demokratikus sajtónyilvánosság egyrészt eszköze és feltétele a politikai hatalom demokratizmusának, másrészt tartalmi mozzanata, összetevője is. Jelentőségét, súlyát és a hatalom demokratikus működése szempontjából játszott szerepét mutatja, hogy minden demokratikus átalakulásért küzdő mozgalom, politikai program előkelő — ha nem az első — helyen követeli a sajtószabadság és ezen keresztül a demokratikus sajtó és politikai nyilvánosság megteremtését és garantálását.

A sajtószabadság és a sajtónyilvánosság demokratizmusának társadalmi kötöttsége

A sajtószabadság és a sajtónyilvánosság demokratizmusának témáját nem érdektelen néhány talán triviálisnak tűnő kérdés tisztázásával folytatni, nevezetesen azzal, hogy a sajtószabadság *kinek a szabadsága, kikkel szemben érvényesül és mi a tartalma?*

Véleményem szerint a sajtószabadság a *társadalom tagjainak*, az állampolgároknak a szabadsága. Nemi a sajtót kell szabaddá tenni a társadalommal szemben (v. ö. Marx és Engels fejtegetéseit a Gothai program kritikája kapcsán, nevezetesen, hogy azért elfogadhatatlan a „szabad népállam” kifejezés, mert nem az államot kell szabaddá tenni a néppel, a társadalommal szemben, hanem annak kell alárendelni), hanem az állampolgárok számára

kell biztosítani azt, hogy gondolataik és véleményük közlésére és terjesztésére szabadon igénybevehessék a sajtót. Már első sajtótörvényünk is ezt a gondolatot érvényesítette. Az 1848: évi XVIII. tv. I. paragrafusa kimondta: „Gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti és terjesztheti”. Második sajtótörvényünk, az 1914: évi XIV. t. c. I. paragrafusa szinte szó szerint megismételte ugyanezt: „Sajtó útján mindenki szabadon közölheti és terjesztheti gondolatait”.

Minden gondolat és vélemény (kivéve természetesen az állampolgárok jogait és érdekeit sértő, az alkotmányos rendet sértő gondolatok) szabad közlése nyilvánvalóan az állampolgárok, a társadalom tagjainak joga. E jog érvényesülését biztosította és biztosítja mindenféle „előzetes vizsgálat” (cenzúra) eltörlése. Ezek múlt századi vívmányok, csakúgy mint a sajtó útján elkövetett visszaélések visszaszorítását célzó sajtórendészeti szabályok is.

A sajtócenzúra azonban nemcsak az előzetes közlési tilalom formájában valósulhat meg, hanem a közlésért való utólagos felelősségre vonásban is. Itt most nem a sajtóban megsértett, megvádolt személy vagy szervezet sajtórendészeti, sajtóhelyreigazítási, sajtóperben érvényesített jogára gondolok, hanem a szerkesztő, a politikai irányító, a kiadó és a sajtót működtető intézmény részéről történő utólagos felelősségrevonás rendszerére gondolok. Ha a sajtót alapító, fenntartó és működtető, a sajtóban író (újságíró vagy állampolgár) szuverenitása e mechanizmusban nincs biztosítva, nyilvánvalóan jól működő nem formalizált cenzúra alakul ki a megosztott és a továbbhárított felelősség elve alapján, a sajtó politikai irányító szerveitől az előállítón, a főszerkesztőn és a szerzőn keresztül.

Félő, hogy ez a felelősségi és kötelezettségi viszonyrendszer a sajtót teszi szabadabbá az állampolgárokkal, a társadalommal szemben, bürokratikus hatalmi tényezőként működtetve, egyfajta szervezett „bürokratikus nyilvánosságot” teremtve és a demokratikus politikai nyilvánosság kialakulását aka-

dályozó leghatékonyabb eszközként intézményesülve.

A sajtószabadságot tehát nagyon is konkrét tartalommal kell jogilag deklarálni és politikai-hatalmi eszközökkel intézményesíteni ahhoz, hogy valódi tartalma érvényesülhessen. Itt jutunk el ahhoz a kérdéshez, hogy kikkel szemben, milyen relációkban kell biztosítani a sajtónak azt a szuverenitását, ami garantálja, hogy a sajtószabadság ne csupán a központi hatalom, hanem az állampolgárok, a társadalom szabadsága is legyen a sajtó igénybevételére. Véleményem szerint a jogok és kötelezettségek szuverenitást biztosító rendszerét *három relációban* vizsgálhatjuk: *egyrészt* a sajtószabadságnak és a gondolati és véleményközlő szabadságnak a biztosítása az intézményesült hatalom szerveihez fűződő viszonyban. Minden sajtótörvény az első rendelkezések között rendezi e relációban érvényesülő jogokat és kötelezettségeket. A sajtóalapítás, -kiadás, -terjesztés engedélyezése minden országban állami szervek joga. Kívánatos, hogy az engedélyezés feltételei rendkívül könnyen teljesíthetők legyenek és ne érvényesüljön diszkrimináció, tehát hármely állampolgár indíthasson sajtóorgánumot. Ennek a jogi megoldására most nem kívánok kitérni (engedélyezés vagy bejelentési kötelezettség, törvényességi feltételek és politikai feltételek, felülvizsgálati jog az engedély megtagadása során stb.), a sajtószabadság hatalmi és politikai tartalmát szeretném hangsúlyozni, azt, hogy annyiban a törvényes feltételek keretében és alapján történt engedélyezés után nem biztosítja a hatalmi mechanizmus a sajtó szuverenitását, szabadságát, akkor a hatalmi és politikai felelősségrevonás, irányítás és kötődés túl erős szárai kétségessé teszik a sajtószabadság mint állampolgári szabadságjog érvényesülését. Ez természetesen nem az elkötelezettség nélküli sajtó dicsőimusza, mert számomra is evidens, hogy minden sajtó elkötelezett. Tehát szó sincs az elkötelezettség feladásáról, hanem az állampolgároknak biztosított sajtó-

szabadságról van szó, az elkötelezettségek szabad megválasztása mellett.

A *második reláció*, amelyben a sajtószabadság elemezhető és garanciákkal körülövezendő: az egyik sajtó szabadsága a másik sajtóhoz képest. E reláció kívánatos tartalmát leginkább a monopolizált hatalmi pozíciókhoz kötődő és monopol sajtóhatalmi helyzetek megszüntetése, a sajtónyilvánosság politikai egyenlősége és demokratizmusa biztosítja.

Végül a *harmadik reláció*, amelyben a sajtó szabadsága és az annak alapjául szolgáló szuverén pozíciók rendszere biztosíthatja a sajtószabadságot: a sajtószabadsága az állampolgárokkal, azok szervezeteivel szemben. A közösségi diktatúra, a közvélemény terrorizmusa is komoly veszély a sajtószabadság érvényesülésével szemben, ezért — az állampolgárok személyiségi jogainak sérelmén kívül — a sajtószabadság szuverén működését e relációban is garantálni kell.

A sajtószabadság garanciáit e három relációban bonyolult és differenciáltan kimunkált, egymást kölcsönösen feltételező jogok és kötelességek rendszere biztosíthatja. Bármely relációban bekövetkező torzulás a sajtónyilvánosság

beszűküléséhez, torzulásához, s ezen keresztül a tágabb politikai nyilvánosság működésének zavaraihoz vezet.

A sajtószabadság tartalma, véleményem szerint, mindezek alapján úgy összegezhető, mint a tágran értelmezett politikai nyilvánosság megteremtésének és működtetésének szabadsága az állampolgárok számára. A szólás- és véleménynyilvánítási szabadsága a legértékesebb és a leghatékonyabb eszköz ahhoz, hogy a sajtószabadság politikai intézményének a működtetésével a társadalom tagjai, közösségei, szervezetei a politikai hatalom demokratikus átalakításának és működtetésének hatalmi tényezői legyenek.

* * *

Úgy vélem, hogy politikai intézményrendszerünk demokratikus átalakulása, az elmúlt 25 év látványos fejlődése megfelelő mozgásteret és lehetőséget teremt arra, hogy a szocialista demokrácia eddig kevésbé vizsgált szférájában, a demokratikus politikai nyilvánosság és a sajtószabadság területén is jelentős fejlődés következzen be.

Jegyzetek

- /1/ Demokrácia. A Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Kiadása. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1945. 3. old.
 - /2/ Veres Péter: Parasztság és demokrácia. In: Demokrácia 204. és 202. old.
 - /3/ Jürgen Habermas: A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. Gondolat Kiadó. Bp. 1971. 289. old.
 - /4/ Fekete Sándor: A sajtó és szabadsága. Jel-Kép. 1982. évi 1. sz. 5—20 old. Mottóként idézi Fekete Sándor: „... csak a szabad sajtót adják meg, s nemzetem szabadsága, nemzetem boldogsága felől kétségbe nem esem.”
Kossuth Lajos, 1832.
„Sajtószabadságot szereztek.”
Petőfi Sándor, 1848.
- Páskándi Géza: Szabadsajtó és szabadságszinonimák. Jel-Kép 1982. évi 2. sz. 14—33. old.

- /5/ A sajtószabadság biztosításának evidens követelményéről 1859-ben megjelent nagy gondolati ívű esszéjében John Stuart Mill ezt írta: „Remélhetőleg elmúltak már azok az idők, amikor még védelmezni kellett a Kormány önkénye és korrupciója elleni biztosítékok egyikét, a sajtószabadságot. Feltehetjük, hogy ma már szükségtelen az ellen érvelni, hogy egy törvényhozó vagy végrehajtó hatalom — amelynek érdekei nem azonosak a nép érdekeivel — előírhasse, hogy miképpen kell a népnek gondolkodnia, s megszabhasse, milyen tanokat és érveket nem szabad hallania.” John Stuart Mill: A szabadságról. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest 1983. 63. old.
- /6/ J. St. Mill: A szabadságról. id. mű 126—217. old.
- /7/ Erről részletesen lásd Szecső Tamás: Kommunikációs rendszer — köznapi kommunikáció. Akadémiai Kiadó. Budapest 1971. 163. és köv. oldalak.
- /8/ Ez tökéletesen megfelel annak, amit Marx a „teszik, de nem tudják” formulával fejezett ki. Ennek a sajátos, az elidegenedést fenntartó társadalmi mechanizmusnak a leírását adta Herbert Marcuse az Egydimenziós ember c. tanulmányában.
- /9/ J. St. Mill: A szabadságról. id. mű 125. old. Mill folytatva az idézett gondolatsort azt írja: „S mivel kevés szellemi tulajdonság ritkább, mint az olyan ítélőképesség, amely értelmesen mérlegeli a kérdés két oldalát, akkor is, ha csak az egyiknek van védője, az igazságnak csak akkor van esélye, ha minden oldalának, ha minden véleménynek, mely akár csak egy töredékét tartalmazza, van képviselője, még hozzá olyan, akire oda kell figyelni.” (Id. mű: 125—126. old.)
- /10/ Fodor Gábor: Nyilvánosság, közvélemény, tömegkommunikáció. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete Bp. 1976. 85. old. A politikai nyilvánosság és a tömegkommunikációs rendszer érdekrendszert és értékrendszert közvetítő funkciójáról részletesen lásd Fodor Gábor id. mű 84—87. old.
- /11/ Erről részletesen lásd: Fodor Gábor id. mű 71—80. old.
- /12/ „A legtöbb bizalmunk nem azokban a nézetekben van, amelyek valamiféle biztosítékra támaszkodnak, hanem azokban, amelyek állandóan arra szólítják fel az egész világot, hogy bizonyítsa be megalapozatlanságukat.” J. St. Mill: A szabadságról. id. mű. 73. old.
- /13/ Páskándi Géza: Szabadsajtó és szabadság-szinonimák Jel-Kép 1982. év 2. szám 17. old.

ABSTRACT: The liberty of press is the most valuable quality of liberty of speech and opinion. Following a number of studies on the topic, the author deals with the question from the aspect of the whole political system and the democratic structure of power, making an attempt of poliological analysis of the liberty of press.

Farkas Zoltán

A lapalapítás know-how-ja

*Beszélgetés a HVG — Vince Mátyás —
és az Ötlet — Erdős Ákos — főszerkesztőjével*

Sajnos a lapalapításnak nincsenek tudorai, pedig a két gazdasági hetilap vezetői szerint sok buktatót el lehetett volna kerülni — nem beszélve a rugalmatlan struktúra állandó és káros következményeiről, amit ők — az „újak” — még észrevesznek.

Az elmúlt évtizedben Magyarországon két új gazdasági hetilap született — történetesen hasonló profillal. A Heti Világgazdaság első száma 1979 június elején jelent meg. Főszerkesztője Vince Mátyás (38 éves). A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem elméleti és tervezési szakán végzett 1970-ben. A Világgazdaság c. napilaphoz került. Elvégezte az újságíró-iskolát. 1975-ben kinevezték rovatvezetőnek, majd 1979. április 1-én a Heti Világgazdaság főszerkesztője lett.

Az Ötlet főszerkesztője Erdős Ákos (30 éves). Miskolcon született. A gimnázium elvégzése után egy évig a Rádió Krónika rovatánál dolgozott, majd 1973-ban a miskolci Déli Hírlaphoz került. 1977-től 1981-ig a Dunántúli Napló munkatársa. 1982. április 1-én nevezték ki az Ötlet főszerkesztőjévé. Elvégezte az újságíró-iskolát és a Marxista—Leninista Esti Egyetemet. Jelenleg a Janus Pannonius Tudományegyetem állam- és jogtudományi karának ötödéves hallgatója.

— *Hogyan sikerült az első új gazdaságpolitikai hetilapot — a Heti Világgazdaságot — elindítani?*

Vince: Régi ötlet volt, hogy szükség volna egy olyan hetilapra, amely közérthetően szól gazdasági kérdésekről, amely a magyar gazdaságot és a világ-

gazdaságot összekapcsolja, s amely a külpolitikai események gazdasági hátterét fölvezet. Ezt a kívánalmat mind a sajtóban, mind pedig a sajtóirányításban dolgozók megfogalmazták. De a HVG megszületésének volt egy konkrét oka is: történetesen a napi Világgazdaságból belső terjesztésű lap lett, s a nyílt terjesztésben föl kellett vállalnia az utód szerepét. A HVG főszerkesztője — személyemben — a Világgazdaság egyik rovatvezetője lett, a szerkesztőség tagjai közül is jó néhányan a Világgazdaságból verbuválódtak. A főszerkesztő-helyettes Murányi Mihály lett, aki korábban a Külgazdaság című folyóiratot szerkesztette, illetve a napi Világgazdaságnál volt olvasószerkesztő, a nemzetközi rovat vezetője Hirschler Richárd lett, aki a napi Világgazdaságnál volt rovatvezető, s a Magyarország rovat vezetése is egy volt napi világgazdaságos, Kocsis Györgyi kezébe került.

— *S miképp született meg az Ötlet?*

Erdős: Szintén egy — talán papíron meg nem fogalmazott — központi elgondolás találkozott valamiféle egyéni kezdeményezéssel. A KISZ-központban fölmerült, hogy a már létező réteglapok mellett szerencsés vállalkozás lenne valamiféle funkcionális lap létrehozása gazdasági tematikával.

— *Lapalapítónak tartjátok magotokat?*

Vince: Természetesen. Volt ugyan egy haloványan körvonalazott elképzelés, de a lap profilját, szerkezetét, formáját néhány hónap alatt ki kellett alakítani, s ebben alapvetően csak magamra támaszkodhattam. Ezen persze nem azt értem, hogy egyedül én dolgoztam ki a koncepciót, hiszen új munkatársaimmal éjszakába nyúlóan beszélgettünk, vitakoztunk a készülő heti-lapról, illetve a régi kollégák ötleteiből és tanácsaiból is sokat felhasználtunk. Az egészret viszont nekem kellett kézben tartanom és menedzselnem.

Erdős: Annnyiban lapalapítónak tartom magam, hogy a lap koncepciójának a kidolgozásában részt vettem, és a feltételek megteremtésében a munkája része kizárólag énrám hárult.

— *A lap alapításáról szóló politikai döntés meghozatalánál melyik volt az a testület, amely a végső szót kimondta? Ennek a testületnek az ülésén a leendő főszerkesztők — vagyis ti — megjelentek-e?*

Vince: Nem tudnám pontosan megmondani, melyik testület döntött végül is a lap alapításáról. De a lapról előbb született döntés, mint a főszerkesztő személyéről. Az MSZMP KB agitációs és propagandaosztályának, a Tájékoztatási Hivatalnak, a Magyar Kereskedelmi Kamarának (a lap tulajdonosnak) az illetékesei döntötték el — Gyulai István, a napi Világgazdaság főszerkesztője javaslatára —, hogy engem neveznek ki. A döntést az agitációs és propagandaosztályon közölték velem. Csak ezután kellett részletes koncepciót kidolgoznom. Ekkor indult a munka dandárja.

Erdős: A KISZ KB titkársága először elvi döntést hozott a lap indításáról, s megbízta az illetékes KB-titkárokat, hogy járjanak el a megfelelő szerveknél. Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottságának az ülésén született meg a végső döntés. Ezen én nem voltam jelen, de a KISZ KB titkársági üléseire meghívtak.

— *Mennyi idő telt el az ötlet megszületésétől a lap megalapításáig?*

Erdős: Az első vázlatot 1981 novemberében vettem papírra. A lap alapításáról a döntés 1982 márciusában — áprilisában született meg. A lap pedig — két próbaszám elkészülte után — 1982. július elsején jelent meg.

Vince: A két lap létrehozása között alapvető különbségek voltak. Miután a HVG megjelenését a hivatalos szervek elhatározták, s miután engem 1979. április 1-től kineveztek főszerkesztőnek, a Világgazdaságnál azonnal fölmentettek a napi, operatív teendők ellátása alól. Erre azért is szükség volt, mert az áprilisi főszerkesztői kinevezéssel egyidőben elhatározottam, hogy a lap június elején megjelenik. Hiába érezhettem magam mögött a Kereskedelmi Kamara, az agitációs és propagandaosztály, a Hírlapkiadó Vállalat és a Világgazdaság támogatását, a gyakorlati munka énrám hárult. Nekem kellett mindent kijárni s kézben tartani.

Erdős: Az Ötlet esetében valóban más volt a helyzet. Egyszerre született meg a döntés a lapról — és a főszerkesztő személyéről. Tehát volt már főszerkesztő, volt koncepció is, csak a lapengedélyt kellett megszerezni. A feltételek megteremtéséhez hozzá kellett kezdenem már a lapengedély kiállítására előtt.

— *A lapengedély mit tartalmaz?*

Erdős: A lap címét, a kiadó nevét, a politikai felügyeletet biztosító lapgazda nevét. A lap formátumát, a sokszorosítás módját, a nyomda nevét. A lap példányszámát, terjedelmét, árát, a papír minőségét. A lapengedélyt a Tájékoztatási Hivatal állítja ki, ezt letétbe kell helyezni a nyomdánál, hisz a nyomda csak a lapengedély birtokában dolgozhat.

— *Ki döntötte el, hogy melyik nyomda foglalkozzék a lappal?*

Erdős: Nyomdát nekünk kellett szerezniünk. A nyomdák nem álltak sorban, hogy az Ötletet „megkaparint-sák”. Ellenkezőleg, nem rajonganak azért, hogy lapot készítsenek, ez ugyanis többé-kevésbé kötött árszabás alá esik. Hat—nyolc nyomdában egyértelmű elutasító válaszokat kaptam. Elő-

szőr a Zrínyi Nyomdában is azt mondták, hogy nincs szabad kapacitásuk. Mi ekkor javasoltuk, hogy a grafikai előállításra szervezzenek egy gazdasági munkaközösséget. Ez létre is jött, s mindmáig ez a gmk dolgozik a technológia első fázisán — egészen az ún. negatív filmig. Ezt szállítják át azután a Szikra Nyomdába. Nem öröm, hogy két helyen készül a lap, ez kissé drágítja is az előállítást, de más megoldás nem adódott.

Vince: Mi is végigjártunk néhány nyomdát. Mint kinevezett főszerkesztő részt vettem a Hírlapkiadó és a nyomdák közötti tárgyalások egy részén és bele is szóltam a dolgokba. Végül a Fejér megyei Nyomdaipari Vállalat mellett döntöttünk. A kiadó is támogatta ezt az elképzelést, mert így gyors átfutási idővel jelenik meg a lap. Székesfehérvár nincs messze, s ez azért fontos szempont, mert korrektúrára, imprimálásra minden héten leutazik valaki a szerkesztőségből.

— *Milyen átfutási idővel jelennek meg a lapok?*

Vince: A HVG csütörtök reggel jelenik meg. Lapzárta lényegében kedd reggel van, de inkább hétfőn . . . Hétfő estére ugyanis a lap egészének össze kell állnia.

Erdős: Az utolsó kéziratot csütörtök reggel adjuk nyomdába. A lap pedig kedden reggel van az utcán. Mi ma is azon dolgozunk, hogy a keddi megjelenés előtt hétfőn lehessen a lapzárta. Így mi lehetnénk a legfrissebbek a hetilapok között.

— *Ki állapította meg a nyomdaköltiséget? Lehetett-e egyáltalán a nyomdával alkudozni? Gazdálkodási szempontokat vajon figyelembe vettek-e a megállapodáskor?*

Vince: A Kereskedelmi Kamara fontosnak tartotta, hogy induláskor ne legyen túlságosan veszteséges a lap. Ezt szem előtt kellett tartanunk a nyomdákkal folytatott tárgyalásokon, és kemény alku után kötöttük meg végül a nyomdai szerződést.

Erdős: Az ötlettel szemben is megfogalmazódott az a követelmény, hogy minél kisebb legyen a ráfizetés, esetleg

tartsa fenn önmagát. De a nyomdával nem nagyon lehetett alkudozni.

— *Miképp lehet a lapalapítás után papírra szert tenni?*

Erdős: A lapengedély egyúttal ígért a papírszállításra is. De ettől még a papírt nekünk magunknak be kell szereznünk. Ez a HVG-nek kétségkívül jobban sikerült, mint nekünk, mert olyan papírt találtak ki magunknak, ami már eleve megkülönbözteti a lapot az újságáros standján a többitől. Ez egy 70 grammos halványzöld papír, amit a Fűzfői Papírgyárral el tudtak készíttetni. Én is alacsony grammsúlyú — 50—60 grammos — papírt szerettem volna. Kétszer is lenn jártam a fűzfői gyárban, de nem sikerült megállapodnunk. Kényszerűségből döntöttünk a 80 grammos dunaújvárosi papír mellett, tudván, hogy ez nem éppen a legalkalmasabb, mert nem lehet összehajtani, zsebre vágni a lapot. Luxus ilyen papírból hetilapot készíteni, de sajnos a hazai ipar nem gyárt olyan papírt, amelyik céljainknak megfelelt volna.

Vince: Nekem több időm jutott a papír kiválasztására. Harcoltam, hogy Fűzfőn ezt a papírt kísérletezzék ki nekünk, gyártsanak mintát — mert ilyen papír akkor még nem létezett.

— *Az ötlet részére már nem vállalták Fűzfőn a kísérletezést?*

Erdős: A helyzetet az is bonyolította, hogy a Szikra új üzemében a nyomógép nem fogad be akármilyen papírt, s ők sem vállaltak komoly kísérletezést, mondván, hogy a most használatos két-három papírral is hosszú ideig bajlódta.

Vince: Szerencsére a HVG indulásával egyidőben állítottak üzembe Székesfehérváron egy NDK-ból importált ofszet nyomógépet. Ők elfogadták a fűzfői papírt, és ehhez alakították ki a megfelelő technológiát. Ez meglehetősen sokáig tartott, mert a huszadik-harmadik szám körül sikerült csak jó minőségű nyomást elérni.

— *A kísérőszíneket ki alakította ki?*

Erdős: A nyomda diktált. A Szikrában egy nagy fordulatszámú nyomógép működik. Ezen a Rádióújság nyomásakor már kipróbáltak négy szint: a piro-

sat, a zöldet, a lilát és a kéket. Mi más színeket is szeretünk volna, vagy ezekenek más árnyalatait, de hiába.

Vince: Mi kísérőszín nélkül indítottuk a lapot, 1981 januárja óta van csak kísérőszínünk. Erről a narancs-vöröses színről a mintát mi adtuk, s ezt aztán a nyomdában kikeverték. Összesen egyébként tizenhatféle színnel végeztünk próbanyomásokat, míg végül együttesen döntöttünk, hogy ez lesz a kísérőszín. Amikor megállapodtunk, a színből mintát küldtünk a Budalakk Festékgyárnak, s azóta ők ezt folyamatosan szállítják Székesfehérvárra.

— *A lapindításhoz mikor kellett először költségvetést készíteni?*

Erdős: Már az első lapterv elkészülte után. Ezt saját ismereteim alapján magam állítottam össze, a nyomdai kalkuláción alapuló előállítási költséget, a papírárat, a postai jutalékot, egyéb költségeket s a béreket tartalmazta. Kiszámoltam, hogy a lap körülbelül harmincezer példányszámnál rentábilis lehet. Ezt a költségvetést nemigen igazolta az idő, nem is jutottam vele messzire, mert később bekapcsolódott a munkába az Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó Vállalat. Ők sokkal pesszimistábban — vagy reálisabban — számoltak.

— *Elképzelhető-e, hogy akár az Őtlet, akár a HVG rentábilis legyen?*

Vince: Igen, de például az egyik legfontosabb bevételi tényezővel, a hirdetésekkel sem mi gazdálkodunk, nem a szerkesztőség határozza meg a hirdetési tarifát. Avagy a külföldi hirdetések oldaltarifája nálunk mintegy háromszor svájci frank. Ebből a lapnál mint bevétel, alig több, mint húszezer forint jelenik meg.

— *Ez meglehetősen sajátos forint-svájci frank kurzus, hisz a Nemzeti Bank árfolyamát számítva ez a duplája lenne...*

Vince: Kétségtelen. De a hirdetések-nél közreműködnek a közvetítők is. Például az a külkereskedelmi vállalat, amelyik a hirdetést fölveszi, jutalékot kap. Esetenként ebből a jutalékból visszajuttat bizonyos összeget a külföldi hirdetési ügynökségnek. Emellett a

Hírlapkiadónak is megvan a hirdetési osztálya, s ők is leveszik a megfelelő százalékot.

— *De a hirdetésekkel kapcsolatos szerkesztési munka csak a lapnál történik?!*

Vince: Nem. Nálunk csak kontroll-szerkesztés folyik, ami annyit tesz, hogy a Hírlapkiadótól kapott hirdetéseket átfésüljük. Legfeljebb egyszerűen mondjuk azt, hogy egy hirdetést nem közlünk, vagy csak másmilyen formában kerülhet a lapba.

Erdős: Ennek ellenére minden szerkesztőségnek érdeke a hirdetésközlés, mert javítja a lap pénzügyi helyzetét. Ha kisebb a veszteség, akkor ez az év végi részesedésben tükröződik, megérhet néhány száz forintot. De meggyőződésem, hogy ez az egész hirdetési rendszer nem alkalmas arra, hogy a lapokat szolgálja. A hirdetésszervezők jutalékot kapnak — ám abban érdekeltek, hogy egy nagyobb hirdetéssel kapják meg az egész oldal után járó jutalékot, s ne kelljen mondjuk negyven apróhirdetéssel vesződniük. Pedig az olvasók az apróhirdetéseket kedvelik és nem azokat a fél- és negyedoldalas hirdetéseket, amelyeket mi teszünk a lapba. Arról nem beszélve, hogy a Hírlapkiadónak vannak lakossági hirdetésfelvevő irodái, az Ifjúsági Lap- és Könyvkiadónak ezzel szemben nincsenek. Ezért lehetnek a HVG-ben apróhirdetések is, ami amolyan „nagyvállalati” előny, abból származik, hogy a Hírlapkiadó apparátusa nagyobb.

— *Sokak szerint a HVG szembeötlően sok hirdetést közöl. Mintha a hasznos lapfelület elől vennétek el a helyet...*

Vince: Ez nem így van! A hirdetések terjedelme ugyanis maximálva van, a teljes lapfelülethez viszonyítva nem lehet 20 százaléknál több. Más szóval ez annyit jelent, hogy a HVG-ben minden héten minimum 32 oldal szerkesztőségi anyag van, tehát az olvasót nem éri károsodás, ha több a hirdetés. Emellett mind a HVG, mind az Őtlet közölhet mellékleteket is, illetve a mellékletoldalak terhére plusz hirdetéseket is.

— *A hirdetések után térjünk vissza*

eredeti kérdésünkhöz! Mikor lehet azt elmondani, hogy egy hetilap rentábilis?

Vince: Próbáljuk meg ezt valahogy kiszámolni! 1984 májusában a lap 104 000 példányban jelent meg. Az ára 10 forint, de ebből a lap bevétele csak 8 forint. Az 1981 januári lapáremeléssel együtt bevezették az úgynevezett lapárkülönbözeti termelési adót. Vagyis az áremelésből származó többletbevétel nem a kiadó, illetve a lap zsebébe került, hanem a költségvetésbe. Tehát mi csak 8 forinttal kalkulálhatunk. Ami az Ötlet az 1981. január 1-i áremelés után indult, így nincs különadójuk, tehát a teljes, példányonkénti 9,50-es bevétel az övék. Igazi versenyről tehát közöttünk szó sem lehet... Tehát a bevétel a HVG-nél 104 000-szer 8 forint. Ebből azonnal lejön a postai terjesztési költség, ami a lap eladási árára vetített 31 százalék. Szerintem ez logikátlan, hisz például a napilapok ára mesterségesen alacsony, s éppen a napilapok terjesztésével vesződik legtöbbet a posta. Most egyébként a Magyar Posta foglalkozik ennek a 31 százalékos terjesztési költségnek az emelésével, jóllehet én ezt a 31 százalékos terjesztési díj, marad tehát a párbevételeként a Hírlapkiadónál HVG-lapszámonként 6,90. Mi tavaly csak a papír- és nyomdaköltségre 6,25 forintot kalkuláltunk számonként. Ugyanakkor tavaly 4,4 millió forint lapárkülönbözeti adót fizetett be a HVG.

— *Ez számomra amolyan kvázi-rentabilitást jelent, nyereségességet. Nem így gondolod?*

Vince: Szerintem ez valóságos rentabilitás, de mindenképpen önfenntartás.

Erdős: Az Ötlet példányszáma beszélgetésünkkor 28 200. A lap eladási ára 9,50, ebből 31 százalék a postai terjesztés jutaléka. Marad körülbelül 6,50. A lap árbevétele még az előállítási költségeket sem fedezi. Ezért rendkívüli a hirdetések szerepe!

— *Pedig az Ötlet megjelenésekor meghirdette, hogy önfinanszírozó óhajtana lenni. Nem pusztán a hirdetésekkel és az árbevétellel, hanem a legkülönbözőbb szolgáltatásokkal...*

Erdős: Én az Ötletet még az induló lapok kategóriájába sorolom. Remélem, hogy idén, jövőre a veszteség minimális lesz. Ami pedig a meghirdetett szolgáltatásokat illeti, az első tucat számban szerettünk volna diplomamunkák, találmányok, kisvállalkozások közvetítésével bevételhez jutni. De ez nem vált be. Pedig az volt az elképzelésünk, hogy szolgáltatóbb jellege lesz a lapnak. A rádió szolgáltató adásai igazolták, van erre igény. De kellett látnunk, hogy ez a nyomtatott sajtóban nehezebben valósítható meg. És ha már itt tartunk, el kell mondani, hogy nálunk egy szerkesztőség nem lehet vállalkozó. Nem kezdhet más tevékenységbe, mint hogy megjelenik minden héten, adott példányszámban. De ha esetleg egy lap a rentabilitását vállalkozásokkal szeretné javítani, akkor ez a törekvése nem illeszthető be sem a szerkesztőségi, sem a kiadói vállalat struktúrájába. Mondok egy példát: mi vállalkoztunk egy új magyar személyi számítógép, a PRIMO bevezetésére. A gép elnevezésétől a poszter tervezéséig, kinyomtatásáig egyfajta marketing-tevékenységre vállalkoztunk, nem kis összegért. Ez az összeg természetesen a kiadó kasszájába folyt be. Valójában a kiadó szervezeti rendjébe ezt csak akkor lehetett volna beilleszteni, ha gmk-t hoztunk volna létre. Ezt is javasolták nekünk, de ehhez nem volt kedvünk. Pedig továbbra is szeretnénk olyan szolgáltatásokat nyújtani, amelyek nem idegenek egy gazdaságpolitikai hetilap profiljától. De ennek más akadályai is vannak.

— *Származik-e valamiféle előny a rentabilitásból?*

Erdős: Valójában nem. De azt azért tudni kell, hogy az Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó Vállalat hatvan-valahány lapjából csak hetto nyereséges: a Népsport és a Fülös.

— *Vegyük akkor tovább — ezen kis kitérő után — a lapalapítás körülményeit. Ki tett javaslatot arra — s ki döntötte el —, hogy hány fős szerkesztőség jöhet létre? Hogy milyenek lehetnek a fizetések, a bérek?*

Vince: Én nagyobb — legalább 25—

30 fős — létszámmal szerettem volna indítani a lapot, mint amekkorát a Kamara és a Hírlapkiadó engedélyezett. Most — az adminisztratív létszámmal együtt — 23 fős a szerkesztőség. Tehát a létszámot mindjárt az elején megnyírbálták. Majd ki kellett választani a megfelelő munkatársakat és a fizetésüket be kellett sorolni a szakmai bértáblázat szerint. Harcoltam, hogy minél magasabbak legyenek az induló bérek, de nem sok sikerrel. Ennek két oka is volt. Először: nem lehetett azt tudni, hogy a HVG mekkora példányszámot érhet el. Csak kb. 20 ezerre gondoltak, ekkora példányszámot vártak el tőlünk, és a fizetéseket is erre a példányszámra állapították meg. Másodszor, mivel én is fiatal voltam, és zömmel fiatal munkatársakat hoztam magammal, nem tudtam magas alapfizetéseket elérni. Most már a tervezett példányszám ötszörösénél tartunk, de a más lapokhoz viszonyított bérarányok alig változtak.

— *A példányszámát rendkívül gyorsan növelő HVG csak ugyanakkora bérfejlesztési lehetőséget kap, mint a Hírlapkiadó Vállalat többi szerkesztősége?*

Vince: Igen. Most harcolok egy egyszeri bérrendezésért, hiszen a feltételek az öt évvel ezelőtti indulás óta alaposan megváltoztak.

Erdős: Nálunk is hasonló a helyzet. Minden egyes új kolléga fölvetelénél kemény vitáim vannak a vállalat pénzügyi-munkaügyi vezetőivel, az egyezség többnyire alatta maradt a szándékainknak. Én mindmáig nem tudtam megállapítani, hogy a bérek kialakítása kinek a jogkörébe tartozik, mi a főszerkesztő jogosítványa ez ügyben.

Vince: Erősen meg van kötve a kezünk. Hiába ígérek én mint főszerkesztő bárkinek annyi pénzt, amennyit számomra az ő foglalkoztatása megérne, a kiadó (tulajdonképpen szokás-jog alapján, mert erre nincs kodifikált szabály) tulajdonképpen vétőjogot gyakorol. Közölheti, hogy az általam elképzelt bérnél akár ezer forinttal is kevesebbet ad. Végül is amolyan vásári alku eredményeképpen alakul ki egy újonnan felvett munkatárs alap-

bére. A kiadónak persze a maga szempontjából igaz van, hiszen az egész vállalat bérgazdálkodásáért ő a felelős. Neki kell a bérszínvonallal játszania. De így mégsem jó ez a rendszer, változtatni kellene rajta.

— *Kiből verbuválódott a szerkesztőség?*

Vince: Nekem kifejezetten szerencsém volt, mert a napi Világ gazdaságtól jó pár tehetséges embert elhozhattam, legalábbis azokat, akik vállalták velem együtt az ugrást az ismeretlenbe. Más-honnan is hívhattam embereket, a lap-alapításra való tekintettel még a sajtón kívülről is a szokásos bürokratikus hercehurca nélkül. Sajnos, ezzel a lehetőséggel csak kevésbé éltem, de például Horváth Zoltánt, a lap első számú ötlet-emberét, a szellemes címlapok zömének kiagyalóját és a Monitor rovat vezetőjét így „igazoltam le”, és sajtón kívüli berkekből került a laphoz Félix Pál, jó szemű olvasószervezőnk is.

— *Mindenkivel te állapodtál meg?*

Vince: Többnyire igen. S azt tapasztaltam, hogy az új laptól eleinte sokan idegenkedtek. Többben nemet mondtak — olyanok is, akik azóta már szívesen közöttünk lennének. Mi gyakorlatilag változatlan felállásban dolgozunk az alapítás óta.

Erdős: Én nehezebb helyzetben voltam, mint a HVG, mert nem volt jogelődje az Ötletnek és mert Pécssett dolgoztam. Szakmai kapcsolataim is más természetűek voltak. A rendelkezésre álló rövid idő alatt csak nehezen tudtam összehozni az induló csapatot. Induláskor a helyettesem Léderer Pál volt, aki azóta A Hét munkatársa. Egyik rovatvezetőnk a Magyar Hírlaptól jött, ő is csak néhány hónapot töltött velünk. De jöttek a KISZ-apparátusból és a Világ Ifjúságától is. Sajnos, a szakmában nem keltette jó hírünket, hogy az indulás óta a szerkesztőség létszámának a fele kieserélődött. Mi magunk sem tudtuk jól megválogatni a kollégákat, s arra nem is volt mód, hogy a szakma legjobbait megnyerjük és megfizessük. De nyilván néhány munkatársunk is csalatkozott a várakozásaiban. Most talán nyugvópontra ju-

tottunk. De azt biztosan állíthatom, hogy Magyarországon nincs annyi gazdasághoz értő „szabad vegyértékű” újságíró, amennyi ahhoz kell, hogy néhány hónap alatt ütöképes szerkesztőséget lehessen kialakítani. A szerkesztőség mai létszáma egyébként 18 fő.

Vince: Az induláshoz mi sem tudtunk teljesen felkészülni. Így élesben, szinte az olvasók szeme láttára kellett a lap arculatát kialakítani. Szerettük volna elkerülni a nyár eleji első megjelenést, s bár ebben a kérdésben sok szövetségeseim volt — elismerték, hogy amikor az emberek nyaralnak, nehezebb új lapot bevezetni, mint ősszel —, mégsem sikerült halasztást kapnom.

Erdős: Az Ötlet is túl korán indult. Nem mértük föl előre, hogy azt a három hónapot, amellyel előbb indultunk, már soha nem tudjuk behozni.

— *Tehát az Ötlet is, a HVG is nyár elején született meg, mondjuk, szeptember helyett . . . mintha már norma lenne, hogy a kinevezés, a lapengedély kiadása tavasszal történik, az új lap pedig nyáron indul — akkor, amikor ez a legcélszerűtlenebb . . .*

Erdős: Igen. Biztos, hogy ez a nyár eleji indulás szerencsétlen dolog. Arról nem is beszélve, hogy nyáron biztosan több tízezer forintot költöttünk feleslegesen a reklámra, mert akiket „megcéloztunk”, éppen nyaraltak.

— *A lapindítás technikai feltételeiről ki gondoskodott? Ki szerzett szerkesztőségi hivatalt, helyiségeket, telefont, telexet? Hogyan készült el a lapterv, ki szervezte a reklámhadjáratot?*

Erdős: Mindennel mi magunk foglalkoztunk. Sajnos a lapalapításnak nincs egy kialakult „know-how”-ja. Senki nem közölte velünk, mi az az ötven feltétel, ami az induláshoz szükséges. Tulajdonképpen az utolsó szögig mindent nekünk kellett beszereznünk a kiadó közreműködésével.

Vince: Mi is mindenesek voltunk az induláskor. Az első szerkesztőség egy faház volt a BNV területén, ezt a HUNGEXPO ajánlotta föl a Kamarának. Átmeneti szállásnak ígérték, mégis egy évig ott voltunk, mindaddig, amíg el nem zavart bennünket a HUNGEX-

PO. Ekkor a Kamara följánlott nekünk három üres helyiséget, s közülük azt választottuk, amelyik a legkevésbé tetszett kényszermegoldásnak. Kicsit átépítettük a helyiségeket, ám azt tudtuk csak beszerezni berendezési tárgyként, amit a magyar bútóripar kínált. Telefonvonalunk hat van, de jóval több kellene. Ezek többségét is mi szereztük meg. Van továbbá egy telexünk, szintén saját szerzemény.

Erdős: A KISZ KB ötödik emeletén két osztály összehúzódott, így két kisebb és egy nagyobb szobát felszabadítottak nekünk. Fél évet ezekben töltöttünk. A lapindítással egyidőben elkezdődött ennek a kis épületnek a felhúzása, ahol most vagyunk. Nekünk is hat telefonvonalunk és egy telexünk van.

— *Úgy látszik, ez már szintén norma lett. Ennyi jár?*

Erdős: Egy darab sem jár! Igazi győzelemnek számított, amikor kihúzták az első vonalat — miképp az is, amikor az első fénymásolót megkaptuk. A telex öthónapos előrendelés után érkezett meg. De a külföldi lapokat is egy évre előre meg kellett rendelni.

Vince: Mi is rászorultunk kezdetben arra, hogy máshonnan kérjünk kölcsön külföldi lapokat. Ez eleve azt jelentette, hogy bizonyos eseményekről késve értesültünk. Külföldi utazásokra pedig mindmáig kevés a lehetőségünk. A lapkiadási rendszer e tekintetben sem vett tudomást arról, hogy új lap jelent meg, s új keretet kellene megállapítani. A meglévőből, mások kárára kaptunk 22 tőkés napot egy évre. Ez — tekintettel arra, hogy világgazdasággal foglalkozunk elsősorban — nevetségesen kevés. Szerencsére időnként a Kamarától, illetve vállalatoktól kapunk utazási lehetőséget, de ezt semmiképp sem nevezném megnyugtató megoldásnak.

Erdős: A lapnál csak újságírók dolgoznak. Ám ami az első hónapokban történt, annak nem sok köze volt az újságíráshoz. Anyagbeszerzői tapasztalatokra lett volna inkább szükségünk. Segítségre a kiadótól vagy a KISZ KB-tól számíthattunk, de hát ők sem indí-

tottak lapot a közelmúltban, ők sem állítottak föl új szerkesztőséget. És azt is el kell ismerni, hogy az induló lap leginkább egyvalakinek a szívügye: a főszerkesztőnek.

— *A lap megjelenését megelőzte egy próbaszám. Ezt a legtöbb „konkurrens” szerkesztőségnek megküldtél. Miképp született ez meg?*

Vince: Egy próbaszámot készítettünk, a második HVG már „élesben” a nagyközönségnek ment. Igyekeztünk a próbaszámot úgy megcsinálni, hogy formailag, szerkezetileg s hangvételeiben jelezze: milyen lesz majd az igazi HVG. Így utólag visszatekintve mondhatom: az alapelvek, amelyeket induláskor kitűztünk, nem változtak. Hadd idézzek ennek bizonyítására egy mondatot próbaszámunk beköszöntőjéből: „Szeretnénk, ha azokat is meg tudnánk nyerni olvasótáborunkba, akik nem hivatásszerűen foglalkoznak kül-gazdasági kérdésekkel, de érdeklődnek a világgazdaság kulisszatitkai iránt, szélesebb tájékozottságra törekcsenek, és meg akarnak ismerkedni azokkal a gazdasági folyamatokkal, amelyekre a világpolitika eseményei épülnek és . . . amelyek megszabják a magyar külkereskedelem aktuális feladatait, s közvetve vagy közvetlenül mindennapi életünkre is hathatnak . . .” Ami pedig a próbaszámomban kipróbált formai-tipográfiai megoldásokat illeti, amelyek Kiss István tipográfus művésznek és Goschi Adám tördelészerkesztőnek kezemunkáját dicsérik, szerintem szintén kiállták az idő próbáját, hiszen az akkor alkalmazott és a magyar sajtóban mindenképpen újszerű tördelési megoldások alapvetően máig sem változtak a HVG-ben. A próbaszám és az első igazi HVG-számok, valamint a Hírlapkiadóval közösen kialakított terjesztési, reklám- és PR-terv alapján végzett munka nyomán elég széles körben ismertté lett induló lapunk. Hozzátenném, hogy tudatosan többlépcsősre, és az első időben visszafogottra terveztük a lap körüli reklámot.

Erdős: 1981 decemberében mi is készítettünk egy mutatószámot, még lapengedély nélkül, más nyomdá-

val, nemlétező szerkesztőséggel. Meg kívántuk mutatni, hogy mi milyenek képzeljük a lapot. Ez alig-alig hasonlít a mai Ötletre. 1982 májusában — amikor már volt nyomdánk, és nagyjából felállt az első szerkesztőség is — megjelentettünk egy igazi próbaszámot inumár a lapengedély birtokában. Ezt terjesztésre, előfizetés-gyűjtésre is felhasználtuk. A teljes propaganda több százezer forintot felemésztett. Az első példányokat ezerszámba küldtük szét ingyen a lehetséges olvasóknak: fiatal műszakiaknak és közgazdászoknak, egyetemistáknak, kisiparosoknak. A MTESZ-től, az SZVT-től, az egyetemektől kértünk címlistát ehhez. Plakátot csináltattunk — nem nyert díjat. Reklámoztuk magunkat újságok hátoldalán, kisfilmet készítettünk. Kéthónapos bevezető reklámhadjáratunk talán túl jól is sikerült, mert az elején jobb volt a reklám, mint a termék.

— *Hogyan alakult a lap példányszáma?*

Vince: A példányszám felfutása folyamatos volt. 15 ezerrel indultunk, majd kissé visszaestünk, de 10 ezer alá soha nem kerültünk. Az első év őszén — amikor indulnunk kellett volna — már emelkedett a példányszám, de csak 1980-ban léptük át a húszezret. Év végére több mint harmincezerre futottunk föl, majd 1981 végére ötven-ezer fölé kerültünk. 1982 végén 63 ezer eladott példányt jegyeztünk, ma pedig már meghaladtuk a százezret. S talán még tart az emelkedés.

Erdős: Mesterségesen magas példányszámmal indultunk — hogy mennyivel, azt nem is érdemes megjegyezni, mivel induláskor ezrével küldtük szét az ingyenes példányokat —, s azt szeretttük volna elérni, hogy ha már ekkora bevezető reklámot csapunk, akkor ne legyen a lapból hiány az újságárusoknál. Mai eszemmel azt hiszem, fordítva szerencsésebb lett volna: kisebb reklám és egy kis hiány. Az újdonság varázsa néhány hét után megtört, a példányszám stagnál, majd 1983 tavaszáig csökkent. A nyáron már megint stagnált, ez volt az első biztató jel, és valóban, 1983 ősze óta folyamatosan emel-

kedik. Ha összehasonlítjuk magunkat a HVG megfelelő adataival, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy a harmadik évben érlelődik meg a lap, s ekkor áll be az a példányszám, amelyik már értékelhető.

— *Gyakorlatilag mikor ér véget a lapalapítás? A próbaszámmal, az első évfolyam első számának a megjelenésével — vagy mikor?*

Vince: Szerintem abban a pillanatban, amikor az első szám az utcára kerül. Mert ezzel újabb folyamat indul, hisz a lapot folyamatosan gazdagítani kell, s színvonalát fenn kell tartani. Mi amolyan mini-lapalapításnak tartottuk azt is, amikor 1981 januárjában megváltozott egy kicsit a lap arculata. Az akkori áremeléssel egyidőben lett kísérorészín a HVG-ben és nyolc oldallal bővítettük a terjedelmet, tehát a plusz pénzért pluszt adtunk. A lapalapítás után sem mondhatunk le a változtatási szándékokról. Én például még mindig nem kedveltem meg a lap címét, és nem mondtam le arról, hogy egyszer esetleg megváltoztassuk. „Heti Világgazdaság” — ez nem kifejezetten újság-cím. Voltak más címjavaslataink már az induláskor, de kénytelenek voltunk ezt a címet elfogadni, mert a „világgazdaság” szónak a címben szerepelnie kellett, tekintettel a lap elődjére. Most — jobb híján — igyekszünk az olvasókat arra szoktatni, hogy röviden csak HVG-nek hívják a lapot. Ez egyébként

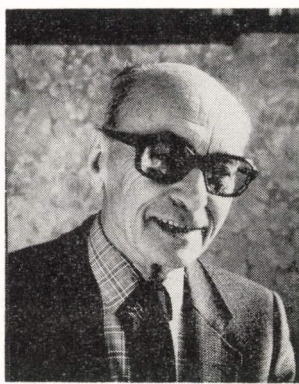
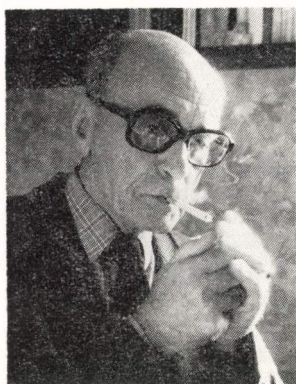
be is következett: olvasóink legtöbbször a Hávégéként emlegetik, idézik ideén júniusban ötévessé cseperedett lapunkat.

Erdős: Én azt hiszem, a lapalapítás akkor ér véget, amikor a lap arculata, munkatársi gárdája kialakul. Mi a szónak ebben az értelmében még a lapalapítás korszakában vagyunk, hisz még formálódik a lap arculata. Vannak még új elképzeléseink, nem tartjuk véglegesnek a mai formát sem. Sajnos, azt kell mondanom, hogy a lapalapítási teendők döntő hányada — kilencetizede, csupa olyasmi, amit az olvasó nem lát és nem is kell, hogy lásson — meghaladta az erőnket. Túl sokat kellett szervezéssel, technikai ügyekkel foglalkoznunk, és kevés időnk jutott a lapcsinálásra. Én abban bízom — s ha nem lennék optimista, már feladtam volna az egészet —, hogy végre kialakult a gárda, s most már csak tartalmi kérdésekkel kell foglalkoznunk. Az eddig megjelent közel száz lapszám számomra egyértelműen azt bizonyítja, hogy lapot készíteni csak az olvasókra gondolva szabad. Egyébként nem tudom, mikor szűnik meg egy új lap hír-értéke. Mert az Ötlet pályafutását eddig rengeteg rémhír kísérte — megszűnésről, hatalmas deficitről stb. Mintha ezek a híresztelések is azt bizonyítanák, hogy teljesen még nem vagyunk túl a lapalapításon.

ABSTRACT: There is no know-how of founding a newspaper, no experts exist. But the chief-editors of the two economic weeklies say, many obstacles could have been avoided — not to speak of those permanent and harmful consequences of the inflexible structure which can be recognized by the newcomers.

A józanság kiküldöttje

Polgár Dénessel beszélget Nádor Tamás

Fotó: Moldvay József

— *Azon szerencsés kevesek közé tartozik, akik elmondhatják magukról, hogy eseménygazdag volt az életük. Tizenöt évig dolgozott külföldön, állandó tudósítóiént, bejárta a világ számos országát. Minek tulajdonítja, hogy sorsa ilyen változatosan, s pályája ennyire sikeresen alakult?*

— Mondhatnám erre akár azt is, hogy szerencsés csillagzat alatt születtem. De sajnós, épp az ellenkezője történt: baljós égbolt alá érkeztem. Ha babonás volnék, azt is rossz előjelenek vélném, hogy éppen 1912. április 12-én, a Titanic elsüllyedésének napján jöttem a világra. Az évszámból kitészik: az első világháború küszöbén. S az is, hogy serdülésem a második világháború előestéjére esett. A közös bajban aztán bennünket külön is sújtott

a származásunk miatti megkülönböztetés. 1944 novemberében csaknem kivégeztek. A szó szoros értelmében a halál torkából menekültem meg. Több volt ez, mint pusztán szerencse, életben maradásomat második születésemnek, újjászületésemnek nevezem pályám történeteit egybefoglaló, önéletrajzi könyvemben. Azóta számítom igazi életemet. Amit azon az éjszakán átéltem, meghatározta minden későbbi cselekedetemet, egész világszemléletemet.

— *Most azonban még azt kérem, beszéljünk a második születéséig eltelt időről: környezetéről, tanulmányairól, neveltetéséről, eszméléséről, mindarról tehát, ami az újságírásra előkészítette. Vagy ez is a pusztán véletlen művének tekinthető?*

— Győrött születtem. Apám a kisemberek ügyvédje volt. Polgári radikális gondolkodású ember, aki sosem kiüszködött ügynevezett pénzes ügyekért. Elesettek védelmét viszont bármikor vállalta. Meg is gyűlt a baja a hatalommal: a Tanácsköztársaság bukása után letartóztatták. Kedvtelése a muzsika volt, szabad idejében a győri zeneegyesület főtítkári tisztét töltötte be. Győr akkoriban, minthogy Budapest és Bécs felezőpontján fekszik, gazdag és élénk művészeti életnek adhatott otthont. Az átutazó művészek, köztük a legnagyobb hangszeres szólísták, mindig szakítottak időt arra, hogy nálunk is koncertezzenek. Szüleink öcsémet is, engem is a zene szeretetére neveltek, gyakran utaztunk föl Pestre vagy Bécsbe egy-egy kivételes operaelőadásra, hangversenyre. Olyannyira, hogy egy ideig zenekritikusnak készültem. De a jó könyv s a kultúra többi ága is mindennapi kenyere volt a családnak. A Révai Miklós reáliskolába jártam, jó tanuló voltam. Igen hamar újságolvasó is lettem. Beleszerettem Bálint György írásaiba, s a Pesti Napló hasábjain is igen tetszettek egy „Csillagos” Szabó nevű újságról egyhasábos publicisztikái. Élvezettel forgattam jobb lapjainkat, melyekbe akkor — mint ismeretes — legjobb íróink is dolgoztak. Mit sem tudtam még a marxizmusról, szocializmusról, de Győr a szociáldemokraták fellegvára volt, a haladó polgárság mindig szociáldemokrata képviselőt választott. Ebben a közegeben, hozzászámítva a megkülönböztetésünkből következő kirekesztettséget, a magunkféle könnyen radikalizálódott. Nem esoda hát, ha már középiskolás koromtól rokonszenveztem a haladó publicisztikával.

Érettségi után, főként apám sugallatára, Pécssett beiratkoztam afféle mezei jogásznak; vagyis csak vizsgáztatni jártam le, valójában sosem érdekelt a jogi pálya. Csakhamar biztosan tudtam: sohasem leszek jogász. Akták tanulmányozása, íróasztalozó élet helyett inkább a szabad újságrópályára vágytam, mely alkalmat ad arra, hogy számos emberrel megismerkedhessem,

hogy láthassam az eseményeket igazi mivoltukban... Végigjártam azért az egyetemet, de diplomát — a numerus clausus miatt — már nem szerezhettem. (Az egyetem különben számonira nem sokat adott. Inkább csak néhány humoros vizsgázásra emlékszem. Egyik professzorunk, nagy kávéházzáró, vizsgáztatás közben elhóbiskolt. Erre én udvariasan megálltam feleletemben. A hirtelen csöndre professzorom felriadt: — Főúr, fizetek! Egy másik tanárunk minden felelőnek két „beugrató” kérdést adott. Vagy nyolcvan ilyen kérdése volt, valamennyire tudtuk a választ. Az egyik így hangzott: — Uraságod megy az utcán, az egyik ablakban igen csinos leányt pillant meg. Mit lát uraságod? A helyes felelet ez volt: — Jogalanyt. Ha az ilyen professzori kópéságra tudtuk a választ, a többi már semmi volt... Hát efféléket tanultunk mi Pécssett. De az is lehet, hogy csupán másfajta ambícióim miatt találtam érdektelennek ezt az egyetemet... Pestre kerülve, diploma nélkül, mi mást tehettünk: tisztviselősködtem. És közben írogattam — az asztalfióknak. Helyesebben: a magam kezdetleges módján utánozni próbáltam Bálint Györgyöt. Mondanom sem kell: kevés sikerrel. Később mindezt, hál’istennek, széttéptem, kidobáltam. Az emberiség így legalább megmenekült „zsengéim-től”... S el ne feledjem, volt még egy kedvtelése: szüleim jóvoltából, kisgyermek koromtól fogva, nyelveket tanultam. A németet otthonról hoztam, s erőteljesen tanultam franciául, majd angolul. Apám felfogása szerint ugyanis, aki ilyen elszigetelt nyelvtartományba születik, nem elégíedhet meg a maga anyanyelvével. Ehhez próbáltam magam tartani, s később igen sokat köszönhettem nyelvi igyekezetemnek.

Ami előbb még közbeszólt a háború, a fasizmus. 1940-től kezdve többször is behívtak munkaszolgálatosnak. Szerencsém volt: mint budai lakos Esztergom táborhoz tartoztam. A pestieket Nagykátára vitték, mely afféle megsemmisítő, haláltábornak számított. Nálunk, Esztergomban jóra való parancsnok volt: mindent elkövetett,

hogy ne vigyenek bennünket a frontra, s ha mód nyílt rá: hosszabb-rövidebb időre szabadságot, eltávozást adott. Volt, aki kevesellte ezt, s élelmes, leleményes módszert talált ki az engedély nélküli távozásra. (Ezt a parancsnok hallgatólag tudomásul vette, az őrség azonban mit sem tudott róla.) Egyik társunk munkaruhát öltött, majd — mint aki fontos dologba kezdett, cölöpököt vert le, és a kapun át kimérte magát a pályaudvarig. Onnan pedig úgy jutott Pestre, hogy szerzett egy nagy kalapácsot, s minden állomáson ütögette a vonat kerekeit, mintha vasutas volna . . . Nemcsak megpróbáltatásokon estem át tehát munkaszolgálatos koromban, hanem leckét kaptam arra is, hogy az embernek a legnehezebb helyzetekben is fel kell találnia magát. Gondolom, mondanom sem kell: az újságírónak is gyakran szüksége van a találékonyságra.

Úgynevezett második születésemben viszont valóban csak a szerencse segített. 1944. március 19-e után számunkra is sötét idők kezdődtek. Néhány nap múlva megjelent két udvarias SS-tiszt, letartóztatta apámat mint baloldalt. Soha nem láttam többé, haláltáborba hurcolták. Később elvitték édesanyámat is, őt is megölték. Őcsémet Sopronkőhidán verték agyon. (Mindezt azonban csak utólag, már a felszabadulás után kellett végérvényesen tudomásul vennem.) Közben magam is túléltem saját haláloamat. Különböző munkaszolgálatos megpróbáltatások után, az 1944. október 15-ét, vagyis a Horthy-proklamációt követő hetekben éppen egy pincében bújkáltam. De elfogyott az ennilóm, kenyérért kellett menem. Egy nyilas járőr elfogott, s még aznap este kivitték a Duna-part Margit-híd fölötti részére, hogy tizedmagammal a folyóba löjjenek. Kettesével álltunk, a negyedik párba jutottam. Megkezdődött a kivégzés, s én apatikusan vártam soromra, végzetemre. Ám a harmadik kettős lelövése közben az egyik nyilas is megsérült. Szomszédom ekkor hirtelen magával rántott, s gyorsan becsúsztuk a jeges Dunába. Leúsztuk a Margit-hídig, s az egyik fel-

robbantott pillért megtámasztó faszervezeten fölmásztunk a híd alá. Ott gubbasztottunk csuromvizesen hajnalig, majd bemenekültünk — az üres utcákon bújkálva — a Wesselényi utcai iskolában berendezett, „védett” szükségkórházba. Megúsztam az egészet egy tüdőgyulladással. A kórházban erem meg a fölszabadulást, 1945 januárjában. Visszamentem Győrbe, s egy idő után nyilvánvalóvá vált: családomat hiába várom vissza. A lakáshivatalban dolgoztam: a nyilasok által kisajátított lakásokat adtam vissza eredeti lakóiknak. Rövidesen megnősültem, s rájöttem: addigi fizetésemből nem lehet megélni. Ez késztetett arra, hogy régi elképzelésemet megpróbáljam megvalósítani. Elmentem a Szociáldemokrata Párt illetékeseihez, hogy nem alapíthatnék-e újságot. Örömmel fogadták ötletemet. Ezzel el is kezdődött újságíróskodásom.

— *Úgy kell ezt értenem, hogy afféle botcsinálta, önjelölt lapszerkesztőként kezdte? S hogyan lett e „self made man”-korszak utáni profi újságíró? Milyen volt a koalíciós idők újságírása, s milyen az ötvenes éveké? Személyes pályarajzában, gondolom, tükröződnek a kor hullámvonalai . . .*

— Akkoriban az egész ország ilyen „magacsinálta emberek” jóvoltából volt képes talpra állni. Ki-ki menet közben, a saját hasznán vagy kárán tanult szakmát és újfajta életet. Én is ezt tettem: megneveztek egy nyomdászt meg egy kis nyomdát, s ketten megalapítottuk a Győri Munkás című napilapot. Az újság nagy részét magam írtam, kisebbik hányadában néhány barátom segített. Úgy látszik, merészségünk eredménnyel járt: a lap ugyanis megmaradt. Később munkatársakat is szerződtettem, s a Győri Munkás példányszáma is fölszökött tizezerről húszhuszonöt ezerre. Én akkor már — sorosnál fogva és friss tanulmányaim hatására — a szociáldemokraták bal szárnyához tartoztam, s ebben a szellemenben szerkesztettem lapunkat. Rövidesen megalakult a helyi kommunista újság is, Kőbányai György szerkesztésében. Megkezdődött a harc a szociál-

demokrata jobbszárny, vagyis Peyerek ellen, ezért naponta találkoztunk Kőbányaival a kávéházban, s megbeszéljük támadó-védő taktikánkat, egy szóval összjátékunkat pártom jobbszárnya ellen. Nagyjából 1947 közepéig tartott ez a viaskodás. Akkor a budapesti Palace Szállóba összehívták a főszerkesztőket, s közölték, hogy a két központi lapnak, a szociáldemokrata Népszavának s a kommunista Világosságnak nincs utánpótlása, fiatal újságírókra lenne szükség. Fölállt erre a mellettem ülő férfi, s javasolta: vidéken kellene körülnézni. És hozzáfűzte, hogy például Győrött is dolgozik egy Polgár Dénes nevű újságíró, aki kitűnő tudósítást küldött a Világosságnak a múltkori hóviharról. Azt az embert például fölhozhatnák Pestre. Amikor leült, bemutatkozott: — Polgár Dénes vagyok. Ő is bemutatkozott: — Én meg Kellér Andor . . . Napokon belül a Világosság munkatársa lettem. (Pestre utazásunk sem ment azonban simán. A Józsefvárosi pályaudvaron, egy tehervagonból mindenünket elrabolták. A MÁV — köbméterre — hatezer forintot fizetett. Nehéz idők következtek: hat éven át albérlésben, majd társbérlésben laktunk.)

A Világosság belpolitikai rovatához kerültem, s csakhamar annak vezetője lettem. Igen érdekes sajtóéletet éltünk: öt déli lap jelent meg akkor hazánkban. Előbb a Kis Újság, aztán a Szabadság, valamivel később a Világosság, majd a Magyar Nap, végül a Supka Géza szerkesztette, a Radikális Párthoz közel álló Világ. Óriási konkurrenciaharc dúlt, mert a lapokat el kellett adni, méghozzá harminc–negyven–ötvenezer példányban. A rikkancsok alig győzték túlkialmálni egymást, s persze, az a lap fogott jobban, amelyik érdekesebb címeket kínált. A Kis Újság rendőri riportere egy ízben óriási riportot közölt egy jegyespár hajbakapásáról, s arról, hogy a menyasszonyt a vőlegény revolverrel megsebesítette. A lapot még nem árulták az utcán, de mi már kaptunk belőle néhány példányt. Felelős szerkesztőnk, látva a cikket, felelősségre vont bennünket, hogy miért nincs benn

ez a történet a készülő Világosságban. Demeter Imre, a későbbi kulturális szerkesztő, aki akkor a rendőri rovatban dolgozott, azt válaszolta főnökiünknek, hogy azért nincs benne a lapban, mert az egészből egyetlen szó sem igaz. — Az mindegy — vágta rá felelős szerkesztőnk — a történetet folytatni kell! S mi folytattuk. És folytatta a Magyar Nap is. Mire a Világ megjelent, a jegyespár kibékült a kórházban, sőt, megvolt az esküvő. Hát valahogy így írtunk akkoriban. S persze, ha rablás, gyilkosság történt, napokig az első oldalon közöltük az új és még újabb fordulatokat.

De érdekes volt a belpolitikai munka is. A koalíciós kormány működése idején, mint ismeretes, működtek még az ellenzéki pártok is. S ha például Schlachta Margit főlsozlalt, az Révai Józsefet mindig felingerelte. De a bulvársajtónak ez is „jól jött”, hiszen arról tudósíthatott, hogy Révai ordítva verte az asztalt. Dinnyés Lajos miniszterelnököt kedves, bohém embernek ismerte mindenki, s bármelyikünk beszélgethetett vele Brazil kávéházbeli törzsasztalánál. Egy alkalommal parlamenti expozéjának elmondása előtt, háromnegyed tízkor — tizkor volt lapzártája a Világosságnak — megszólítottam: — Lajoskám, kérlek, mondj legalább néhány mondatot az expozéból! Válasza így hangzott: — Szívesen mondanék, de csak most küldte át Rákosi, még el sem olvastam. S ebből a kis mondatból megtudhattam, hogy most már Rákosi a hangadó . . . Amikor Pfeifer Zoltán ellenzéki pártvezető disszidált, főszerkesztőnk szétküldte a szerkesztőség tagjait a város minden pontjára, hogy mennél több részlet tudjanak meg az eseményről, s akkor megint csak a bulvárujságírás törvényei szerint — az lett a fő téma. Egy szóval benn éltünk a kis- és nagypolitikában, s még személyesen, első kézből szerezhettük értesüléseinket. A szerkesztőség érdekelt volt abban, hogy a lap példányait megvásárolják, a politika pedig abban, hogy jó sajtója legyen, hiszen még nem dőlt e véglegesen, kié a hatalom. A Világosságot különben

régi újságírók szerkesztették: Gergely István felelős szerkesztő, Kellér Andor és Szirmai Rezső olvasószerkesztő. Jól ismerték ennek az újságtípusnak minden csínját-bínját. Megbocsátották, ha ez vagy az a hír légből kapottnak bizonyult. De az megbocsáthatatlan bűnnek számított, ha valaki, mondjuk, a szemben-t és az iránt-ot összetévesztette. Vagyis ott meg kellett tanulni nemcsak érdekesen, hanem magyarul is írni.

A Világosság a Szociáldemokrata Párt balszárnyát képviselte, s az egyesülésért dolgozott. Ez ügyben, ha jól emlékszem, 1948 karácsonyán szeretünk volna Rákossal és Szakasitscal rövid interjút készíteni. Fölhívtam Rákosit, aki azonnal fogadott, és — minthogy kitűnő rögtönző volt — nyomdakész nyilatkozatot adott. Szakasitsot is fölkerestem, ő azonban valamiért megmakacsolta magát, s nem nyilatkozott. Igen kínos helyzetbe kerültem, s nem mertem tájékoztatni Szakasits álláspontjáról Rákosit. Marosánt kértem meg, hogy közvetítsen. Ő szót Horváth Mártonnak, Horváth Révainak, végül pedig Révai elmondta Rákosinak a dolgot. Rákosi közölte: — Így is jó. Megjelenik az én interjúm, azzal a megjegyzéssel, hogy Szakasits nem nyilatkozik. Most Révai közölte ezt Horváth Mártonnal, ő Marosánnal, Marosán pedig meggyőzte Szakasitsot, hogy nyilatkozzék. Ilyen előjáték után jelent meg végül mindkét interjú a munkáspártok egyesülésének szükségességéről.

Aztán Rákosi egyik napról a másikra megszüntette a déli lapok nagy részét. Összehívta a vezető újságírókat (magam is ott voltam), s közölte: ezek a szenzációhajhász és link lapok nem jelenhetnek meg többé. Csak a Világosság maradt meg, kommunista és volt szociáldemokrata újságírók szerkesztésében, immár az egyesült párt képviseletében, ha nem is hivatalosan a párt lapjaként. 1952-től Esti Budapest lett újságunk neve, s akkor már Gál György szerkesztette.

— *S hogyan, miért váltott át a belpolitikáról a külpolitikára? Talán a sze-*

mélyi kultusz mind szigorodóbb diktatúrája, a nyilvánvaló törvénytelenések észlelése, vagy legalább megsejtése készítette erre? A mai ifjabb olvasó megkérdendhető: hogyan lehetett akkoriban tisztességesen újságot írni? S később miképpen számolta el akkori — feltehetőleg a kor szellemében írt — cikkeit a lelkiismeretével?

— Külpolitikus még a Világosság szerkesztőségében lettem, a Rajk-ügy kezdetén. Elődöm, Cserenyés Sándor délelőtt a külpolitikai rovatot vezette, délután pedig a Rajk-titkárságon dolgozott. Egy nap hirtelen eltűnt, s rövidesen kiderült, hogy letartóztatták. Gergely István, lapunk felelős szerkesztője megkért, hogy néhány napra vegyem át a külpolitikai rovat vezetését is. Az a néhány nap mindmáig tart... Hát így kerültem végleges szakmámhoz. Megjegyzem, a külpolitika kezdettől érdekelt. S vidéken — mint ismeretes — a hírtől a vezércikkig, a sporttól a külpolitikáig mindent kellett csinálni. (Ma sem ártana kezdőinknek az efféle gyakorlat. Sajnos, épp az ellenkezőjét tapasztalom: elméletileg jól képzett ifjakat dobunk a külpolitika mély vízébe, mielőtt egyetlen egyszerű hírt megírtak volna. Az MTL-ben, ahol most lényegében tanácsadói s fiatalokat segítő munkakörben dolgozom, ezért elhatároztuk: három hónapra vidékre küldjük majd a pályakezdőket.) Nem bántam meg tehát, hogy egy ideig ilyen „all round” szerepet kellett vállalnom, s meggyőződésem: belpolitikai ismeretek nélkül nem lehet az ember igazi külpolitikus sem. A bulvárlapok idejében, de még az Esti Budapestnél sem volt elsőrendűen fontos a külpolitika, de ahhoz eléggé, hogy a szakmába bele-tanuljak.

Ami a lelkiismeret-vizsgálatot illeti: nem tartozom azok közé, akik utólag szeretnék magukat hófehérre mosni. A felszabadulásnak, mint említettem, a szó szoros értelmében az életemet köszönhetem. Nem csoda hát, ha a fényes szelek idejében én is nagy lelkesedéssel dolgoztam. Később megdöbbenett a Rajk-per, de elhittem, amit ott mondtak. Kiváltképpen, mert a per főügyészét, Alapy Gyulát még Gyórból is-

mertem, s rendes embernek tartottam. El sem tudtam képzelni, hogy részese lehessen valamiféle manipulációnak. És megvallom, szerencsém is volt, hiszen a külpolitikában mégiscsak távolabbi eseményekről, számunkra közvetlenül nem ismert emberekről kellett szólnunk. Amikor — 1954-ben — a Szabad Néphez kerültem, persze, már sok minden kirajzolódott előttem. Megkezdődött a belpolitika cikcakk-korszaka, s a külpolitika rovat vezetőjeként is mind hihetlenebb közlésekre kényszerültünk. Betlen Oszkár, a lap főszerkesztője szerint két szó szabályozta életünket: éberség, szájtátiság. Aki nem volt éber, az szájtátinak bizonyult. Elég volt egy Le Monde-ot az asztalon felejtetni, már fegyelmet kapott az illető... Akkoriban a lap ezzel megbízott munkatársának mindennap kellett valamiféle új hírt közölnie a titosíták gaztetteiről. Kitalálta például, hogy Goli Otok szigetén meggyilkoltak öt-ezer kommunistát. Főszerkesztőnk kevesellte, így tízezer lett belőle. A hírt átvették a testvérlapok, s ki-ki megtoldotta az áldozatok számát. Mire ismét visszakerült hozzánk, már ötven-ezer halottról írtunk. Hogy hogyan számoltuk ezt el önmagunkkal? Sokat töprengtem ezen azóta. Minden bizonynyal úgy hittük: Tito valóban áruló, ha erre az embereket rá tudjuk döbbsenteni, nem számítanak a részletek. Ma már persze mindannyian tudjuk, mennyire hamis és veszélyes ez a „cél szentesíti az eszközt”-módszer. A hazugság nem szentesíthető, s a sajtóban is rendkívül fontosak — hiszen éppen a hitelesítésre alkalmasak — a részletek...

Az 1956-os események idején Varsóban tartózkodtam. Horváth Márton ugyanis október 20-án reggel fölhívott a lakásomon, hogy azonnal utazzam Lengyelországba, mert ott ellenforradalom készül, s tudósítsak az eseményekről. Akkor már több kolléga tartózkodott Varsóban hasonló célból, köztük Darvasi István, Gárdos Miklós, Gombos László és Halasi Mária. De a történelem más forgatókönyvet használt: jött október huszonharmadika, s

mi november végéig nem tudtunk visszajönni. Hazatértemkor Szirmai István, a Tájékoztatási Hivatal új elnöke Baló Lászlót kérte meg arra, hogy alapítson új déli lapot. Így született az Esti Hírlap. Baló lett a főszerkesztő, én a felelős szerkesztő. Az újság elég sikeresen indult, s mint tudjuk, azóta is megjelenik. 1958 nyaráig dolgoztam ott, akkor kerültem át a Magyar Távirati Irodába.

— *S ettől kezdve lett — több ízben is — állandó külföldi tudósító. Manapság, a televízió révén, e foglalkozás művelője leggyakoribb „vendégeink” közé tartozik, jól ismerjük arcát, hangját, nézeteit egy-egy térségről, ám magáról a mesterségről még mindig keveset tudunk. Tehát: hogy dolgozik a külpolitikai tudósító?*

— Nincsenek erre különösebb elméleteim, inkább elmondom, az idők során milyen tapasztalatokat szereztem. Az első nagyobb külföldi riportomat Algériában készítettem. A felszabadító hadsereg emberei vittek át Tuniszból egyik zászlóaljukhoz; körülben több hetet eltöltöttem. Amikor éppen a franciák különböző erődeit semmisítették meg, s amikor visszatértek egy-egy ütközetből, leültünk vacsorázni, beszélgethettem a tisztekkel, altisztekkel. S ami bennem mindmáig megmaradt: soha nem a háborúról folyt a szó, hanem rendszerint a francia irodalomról, művészetről. Mert ezek az emberek majdnem mind francia egyetemeken tanultak, s bár gyarmatosítójuk ellen harcoltak, rajongtak a francia kultúráért. S találkoztam ott átszökött vagy fogságba került magyar idegenlégionistákkal is. Vagyis először adódott alkalmam arra — s ez mindjárt fontos felismeréshez vezetett —, hogy bepillantsak egy világpolitikai eseménysor köznapijaiba. Emberi arcokat ismertem meg így, nemcsak hadijelentést, győzelmi statisztikát vagy veszteséglistát.

1958-ban Bárcs Sándor, az MTI vezérigazgatója megszólított, nem lenne-e kedvem Kairóba utazni, állandó külföldi tudósítónak. Mondanom sem kell, igencsak tetszett az ajánlat, s néhány hét múlva, úgyszólván előkészület nélkül, már Kairóban is voltam. Két évet

töltöttem ott. Nasszer korszakát éltük, s módomban volt megismerni annak minden ellentmondását. Minden szép volt, érdekes, kellemes, csak éppen dolgozni nem lehetett. Egyrészt csupán francia, angol vagy arab nyelven telefonálhattam volna, mert azt ellenőrizhették, így a munkám, természetesen, meg volt kötve. Másrészt amúgy sem tudtam volna semmi érdemlegeset mondani, mert mindenki megvárta Nasszer nyilatkozatát, s aztán — bármit kérdeztem is — csupán őt idézte. Mégis sokat tanultam Kairóban. Tudtam, hogy Nasszert hősként ünnepeljük, s hogy különböző nagy szovjet kitüntetések is kapott. Mégis tanúja voltam annak, amikor Nasszer éles hangú szovjetellenes beszédet mondott, s tudtam azt is, hogy sivatagi táborokba záratta a kommunistákat. Nem értettem a dolgot, s elementem egy szovjet kollégához. Ő megmagyarázta nekem, mi a különbség az úgynevezett kispolitika és a nagypolitika között: — Amíg Nasszer államosítja a Szezei-csatornát, s nem engedi meg, hogy egyiptomi területen amerikai támaszpontokat építsenek, addig Nasszer a barátunk. Azt természetesen igen sajnáljuk, hogy a kommunistákat le tartóztatják, és — a kulisszák mögött — mindent el is követünk kiszabadításuk érdekében. De ez a kispolitika. Sajnos, mindenkor el kell döntenie, hogy a nagypolitika számára mi a fontosabb . . . És csakugyan sikerült elérni, hogy egy idő múlva szabadlábba helyezték a kommunistákat. S a nemzetközi politikában Nasszer mindig a Szovjetunió mellé állt, annak ellenére, hogy nem volt kommunistabarát. Meg kellett tehát tanulnom, hogy a külpolitika sokkal összetettebb, mint ahogyan azt általában a magyar sajtó tükrözi.

Két évet töltöttem el Egyiptomban, majd — másfél esztendő hazai munka után — négy évre kiküldtek az Egyesült Államokba, 1960 szeptemberében. Amint megérkeztem, tüstént át kellett esnem a tűzkeresztségen. Akkor kezdődött ugyanis New York-ban az a nevezetes ENSZ-közgyűlés, amelyen

minden tagállam vezetője megjelent. A több száz újságíró, főként a nyugati sajtó számára, Nyikita Hruscsov, Fidel Castro és Kádár János volt a három legérdekesebb ember. Kádár az 1956-os események s a kezdődő konszolidáció miatt. Castro lenyűgöző szónoki képessége révén. (Négyórás beszéde közben a delegátusok közül senki sem mozdult el a helyéről.) Hruscsov akkoriban nagy küzdelmet folytatott a gyarmatok felszabadításáért, és tudta, hogy Amerikában a publicitás a legfontosabb dolog. Kitűnő színész volt, sőt, úgyszólván showman, ismerte az amerikai sajtó természetét, így szinte mindennap sikerült megszereznie a lapok első oldalát. Egyik nap az asztalt verte cipőjével az ENSZ-ben, a másik napon Castrót kísérte el Harlembbe, aki csak ott kapott szállást. Vagy ötszáz újságíró kísérte őket. Hruscsov váratlanul kihajolt a szálloda ablakán, s onnan kiabálta: — Itt minden be van mikrofonozva, itt nem lehet beszélgetni! — Persze, ismét az újságok címdoldalán, öles betűkkel közölték ezt az eseményt is. Egy másik alkalommal a Park avenue-n, a szovjet misszió épületének első emeleti erkélyén rögtönzött egy sajtóértekezletet. Megállt a tömeg, kilométereken át álltak az autók — ez is az első oldalakra került. S amikor Hruscsovot levitték Hollywoodba, s premier előtt bemutatták neki a Kán-kán című filmet, főlháborodást mímelt, mondván: — Milyen erkölcstelenek ezek az amerikai filmek! Aztán félrefordulva megjegyezte: — Ezt csak azért mondom, mert itt van velem a feleségem is . . . Természetesen ebből is sajtócsemege lett. Egyszerűen Hruscsov kitűnően értette a publicity játékszabályait.

Amerikában megtanultam, hogy hátrázott föllépéssel — ha az illetőt ráérő perceiben sikerül elcsipni —, még a mi kis országunk képviselőjében is, bárkivel lehet interjú készíteni. Egyiptomban először a közéleti személység titkárával illett fél órát az időjárásról, a múlcincsek szépségéről társalogni, s csak azután térhettem a tárgyra. S ugyanez ismétlődött „oda-

benn”, a főnök szobájában. Az USA-ban épp fordítva — minthogy az idő pénz — mindenki elvárta, hogy azonnal a lényegre térjek. Ez persze megkövetelte, hogy az ember alaposan felkészüljön, és mennél fürgébb, szemfülesebb legyen. S volt mit kérdezniem, hiszen a Disznó-öbölbeli támadás, a kubai válság és John Kennedy meggyilkolásának éveiben dolgoztam Amerikában.

S közvetlen közelről láthattam, tapasztalhattam a sajtó tájékoztatásának, befolyásolásának, megdolgozásának, manipulálásának fejlett, sokoldalúan árnyalt gyakorlatát. Kennedy például, ha valami fontosat akart közölni, meghívott magához villásreggelire vagy ebédre két-három szerkesztőt, s közölte velük: — Elmondok most önöknek valamit, de pusztán, hogy informálva legyenek. Kérem, maradjon köztünk az egész... És Kennedy nagyon jól tudta, hogy közlendője másnap exkluzív tárlásban jelenik meg, vagy legalábbis sejtetik. Walter Lipmannal, a korszak egyik legjelesebb publicistájával, Kennedy bizalmasával többször is találkozhattam. Megkérdeztem tőle, szokott-e az elnöktől információkat kérni. Meglepetésemre így válaszolt: — Épp fordítva áll a dolog, én szoktam őt informálni... Vagyis ha Kennedy fölhívta őt, s érdeklődött valami iránt, Lipmann már tudhatta, az elnöknek ez fontos, erről érdemes tehát írnia.

Igen érdekes tapasztalatokra tettem szert a Washingtonban és New Yorkban dolgozó nemzetközi újságíró-társadalomban. Különös gyülekezet ez, amelyben minden ideológiai különbség, szakmai rivalizálás ellenére van valamiféle kollegiális összetartás. Ha egyikünknek — kivéve persze az exkluzív ügyeket — fontos értesülése volt, azt azért mindig megosztotta a többiekkel. És jó barátságot köthettem olyanokkal is, akikkel sok mindenről másképpen gondolkodtunk. Vitatkozva, vagy éppen közös nevezőt keresve. Megismerkedtem persze az amerikai sajtó farkastörvényeivel, kegyetlenségével is. Rusk, az akkori amerikai külügymi-

niszter egy ízben fogadta Dobrinyint, aki már akkor a Szovjetunió nagykövete volt. Megbeszélésük végétével a fotósok hada rögzítette kézfogásukat. Néhány perc múlva Rusk sajtóértekezletet tartott az épület földszintjén. Az egyik fotós ott is egyfolytában fényképezte a külügyminisztert. Rusk nem bírta cérnával, s megkérdezte: — Miért fényképez annyit, hiszen az előbb már tíz riportra elegendőt fényképezett? — Azért, külügyminiszter úr — válaszolta a kérdezt —, mert ön is ember, aki bármelyik percben meghalhat, s én akarom az utolsó fényképet készíteni önről... És Rusk nem haragudott meg, sőt — elismerően — elnevette magát. De tanúja lehettem annak is, hogy egy-egy gyilkosság után tüstént a kamera elé citálják az áldozat zokogó feleségét vagy más hozzátartozóját. Még az is megesik, hogy az újságíró értesíti a családtagot a tragédiáról, hogy rögzíthesse a sokkhatást... S tapasztalhattam persze, a televízió — nálunk akkor még jószerivel ismeretlen — nagyhatalmát. Például az elnök-választási küzdelemben. Már akkor érzekelve, amit ma jól tudunk: a hétköznapi amerikaiit sokkal jobban érdekli a gazdasági helyzet, az árak alakulása, a részvények árfolyama, az adórendszer, a munkalehetőség, mint a külpolitika.

Részese lehettem egy rendkívül tanulságos „ösztöndíjnak”. A State Department, a külügyminisztérium minden évben 12 újságírót meghívott előadássorozatára. Egy hétig hallgattunk Pittsburgben gazdasági előadásokat, majd két hétig — a szervezők költségére, gépkocsival, vonattal vagy repülőgépen, kinek-kinek óhaja szerint — tetszésünk szerint utazhattunk az USA-ban. (Akkor jutottam el, egyebek közt, San Franciscóba, Los Angelesbe, New Orleansba.) Az egyik előadás után alkalmunk nyílt arra, hogy a Westinghouse nevű elektronikai világcég alelnökével beszélgessünk. Elmondta, hogy munkahelyén minden reggel, az íróasztalával szemköztü üvegtáblán láthatja a világ legfrissebb gazdasági adatait,

mert enélkül nem tudna dolgozni. Közölte azt is, hogy neki, mint ügyvezető alelnöknek, az évi közgyűlésen beszámolót kell tartania. De a részvényeseket csak egy dolog érdekli: van-e profit, mennyi az osztalék. Nem kíváncsiak a részletekre. Ha két-három évig nincs haszon, a vezetőt leváltják. — Hogy van ez maguknál? — kérdezte végül. Akkor még bizony inkább csak ötölni-hatolni tudtunk. De sokszor eszembe jutott ez később, amint a gazdaság modernizálásába kezdtünk... Amerikában sokszor zavart a leegyszerűsítés, a primitív általánosítás, de megnyerő volt számomra a mindenütt tapasztalható brutális őszinteség, az, hogy sosem rejtették véka alá a véleményüket. — Utálom a kommunistákat — mondják —, de téged kedvellek, ha bármire szükséged van, számíthatsz rám... És még egy különös tapasztalat: minden kommunistaellenességük dacára, mint igazi ellenfelet, tisztelik a Szovjetuniót. Mert az Egyesült Államokban az erő tiszteletet érdemel.

Az USA-ból hazatérve, újabb két esztendőnyi MTI-s munka után, az NSZK-ba költöztem. Ott épp akkor alakult meg a nagykoalíció, s már Willy Brandt volt a külügyminiszter. A Német Szövetségi Köztársaságban alkalmas volt a bel- és külpolitikát közvetlen közelről látni. Az USA-ban az igazi politikacsinálók közelébe csak néhány kiválasztott újságíró juthat. Itt viszont szinte mindenkiel beszélgethettem. Személyesen megismerkedtem, s jó kapcsolatba kerültem például Brandttal, Wehnerrel és más vezetőikkel. Akkor kezdett kialakulni a végül Helsinkikez vezető folyamat. Az 1969-es, úgynevezett budapesti felhívásra, mely európai értekezlet összehívását szorgalmazta, Brandt kedvezően reagált. S én — alig egy órával ezt követően — interjút készíthettem vele. Kedvező képet festettem tehát az NSZK-ról, amit itthon eleinte nem fogadtak szívesen. Később aztán ugyanazok dicsérték ezért, akik korábban megfeddtek... Az NSZK-ban a hőség zavarával kiütközött az ember. A tá-

jékoztatás özőnében meg kellett tanulnom kiszűrni a lényegeset. Ott megtanultam válogatni és sűríteni.

— *Polgár Dénest a hazai közönség igazából a képernyő révén, televíziós külpolitikai tudósítóként, riporterként, s A Hét főszerkesztőjeként ismerte meg. Egykori munkatársai a nyugalmát, józan ténytisztelét, nyitott figyelmét emlegetik. Hogyan lett tévés? Van-e valamilyen televíziós „tizparancsolata”, vagy netán személyes ars poeticája?*

— Ismét elméletgyártásra kér, holt az ilyesmire alkalmatlan vagyok. Maradok eddigi módszeremnél: elmondom tapasztalataimat. A televízióval az NSZK-ban ismerkedtem meg közelebbről a Frühshoppen című, vasárnap déli, egyórás műsor révén. Ezt 1951 óta vezeti Werner Höfer, az igen felkészült, de kifejezetten jobboldali politikai újságíró. Ő minden héten meghív egy NSZK-beli s négy külföldi újságírót. Csütörtökönként felhívja őket, s csak a tervezett beszélgetés témáját jelöli meg. Így alaposan felkészülhet, a vendégek viszont — akik persze szintén értik a dolgukat — rögtönöznek. Magam is jó néhányszor vendége lehettem, mondhatom, izgalmas óra volt. E műsornak rendkívül nagy a nézettsége-hallgatottsága, hiszen élőben megy, s mindig akad meglepetés, hiszen Höfer épp arra törekszik, hogy meghökkentse kérdezettjeit. Sokszor egy-egy elcsúszott arc kifejezés vagy gesztus is elég az informálódásra. Ott kaptam tehát első leckémet a metakommunikációból, a szavak nélküli közlés televíziós iskolájából, melyet aztán később, odahaza is próbáltunk hasznosítani.

Öt évet töltöttem el az NSZK-ban. Kiküldetésem vége felé Pécsi Ferenc, a televízió akkori vezetője (az MRT elnökhelyettese; mert a Rádió és a TV még egy intézményként működött) meghívott az akkor indult új műsor, A Hét főszerkesztésére. Szívesen vállaltam, s hat éven át, 1971-től 1977-ig vezettem ezt a kül- és belpolitikai műsort, számos jó munkatárs közreműködésével. Kedvező körülmények közt

indulhattunk: a nagypolitikában az enyhülés korszakát éltük, s a televízió anyagi körülményei is lehetővé tették, hogy sok fontos eseményen személyesen is jelen lehessen A Hét kamerája és mikrofonja. Számos szocialista, tőkés és harmadik világbeli vezető politikust megszólaltathattunk, de szerepeltek műsorunkban világhírű tudósok, művészek is. És tudósítottunk a háború és a béke számos jelentős eseményéről. Ám a legbüszkébb talán arra vagyok, hogy hozzájárulhattunk vezetőink felismeréséhez: a televízió révén kivételes hatást lehet elérni. Megesett, hogy egyikük-másikuk A Hét adásához igazította nagygyűlési beszédét. Azóta is mindig örömmel tapasztalom, ha egy-egy ilyen párbeszédre sor kerül. Annak viszont nem tudok örülni, hogy — devizális nehézségek miatt — a maiak sokkal ritkábban juthatnak el a világ-események helyszínére. Úgy gondolom, az erre fordított összeg — más módon, s talán csak közvetve — bőségesen megtérülne. Láttam Amerikában és láttam az NSZK-ban, s később Brüsszelben is, hogy a televízió milyen mértékben hathat az ország közvéleményére, ha felismerik tájékoztató és eligazító-befolyásoló szerepét. Erre a szellemi beruházásra tehát, nézetem szerint, nem lenne szabad sajnálni a pénzt.

Volt is elgondolásom arra, hogy hogyan lehetne olcsón, sok helyszínre eljutni. Előadtam javaslatomat, tesszéssel fogadták, végül mégsem lett belőle semmi. Azt javasoltam — amit egyébként más szocialista országok meg is valósítottak —, hogy az egyik központi fekvésű nyugat-európai városba küldjünk ki állandó „tudósítóként” egy operatort. S amikor valami történik, az MTI valamelyik kint tartózkodó tudósítójával forgathatnának. Vagy — csereszereződés formájában — stábot kérhetnénk egy-egy külföldi tévétársaságtól, s hasonló esetben, idehaza, mi adnánk forgatócsoportot. Sajnos, a dolog, különböző aggodalmak miatt, mint említettem, végül meghiúsult. Kár, hiszen így sokkal szegényebbek lettünk. S azt is sajnálom, hogy végül A Hét

főszerkesztésétől meg kellett válnom. Belső viták miatt — olyan riportokat kellett volna közölnünk, melyek, szerintem, nem tartoztak a műsorba — felmondtam. Ismét az MTI munkatársa lettem, s bár jóval túl voltam már a nyugdíjkorhatáron, négy évre kiküldték Brüsszelbe, a NATO és a Közös Piac székhelyére.

— *E „jutalomjáték” letelével, most — már a hetedik ikszen is túl — ismét a Magyar Távirati Irodában dolgozik. A külpolitikai újságíró tehát sosem lehet nyugdíjba? Mi most a dolga az MTI-ben? S ha örökös továbbszolgálóvá szegődött is, jutott-e valamiféle pályáösszegző tanulságra?*

— Brüsszel azért nem csupán „jutalomjáték” volt, hanem a világpolitika egyik fontos centruma. A Közös Piac illetékesei például minden délben sajtóértekezletet tartanak, és résen kell lenni, hátha történik valami. Egyszer épp csaknem szundikáltam, amikor a szóvivő közölte, a rossz almatermés pótlására a Közös Piac Kaliforniából és Magyarországról óhajt almát venni. Tudtam, hogy nálunk jó volt a termés, rohantam tehát az üzleti lehetőséget jelenteni. A kaliforniai alma szinte azonnal megjelent, magyar almát viszont nem láttam sehol. Amikor a szakminiszter odakint járt, megkérdeztem, hogy mi történt. Kiderült: mit sem tud róla, semmit sem jelentettek neki... A NATO-ban pedig a politikai légkör szigorodását kellett, sajnos, tapasztalnom. Sok érdekes esemény fűződik még e négy esztendőhöz, ám erről is bőven írok emlékezéseimben... Ezek egyébként nem hőcselekedések, csak történetek... Pályám tapasztalatait inkább a napi gyakorlatban adom át az MTI-ben dolgozó fiataloknak. Írtam ugyan egy kis brosúrát, abban elmondom, mit kell tudnia a külföldi tudósítónak az öltözködéstől a virágküldési szokásokig, attól kezdve, hogy hogyan kell viselkednie ebéden, állófogadáson, egészen addig, hogy nem szabad részt vennie semmiféle tüntetésen. Hogy mennél jobban kell ismernie azt az országot, amelybe utazik: a történelmet, az em-

bereket, a napi politikát. Mindez azonban csupán afféle atyai jó tanács, amelyet kinek-kinek a maga bőréen kell kipróbálnia. A tapasztalt tudósító csak józan útravalót adhat, de senki helyett el nem végezheti a mindennapi, új meg új meglepetéseket hozó, véleményalkotást kívánó munkát.

Ami pedig úgynevezett nyugdíjzathatatlanságot, vagy — kölcsönvéve a megtisztelő kifejezést — örökös to-

vábbszolgáló újságíró voltomat illeti: munkahelyemen — nyugdíjasként — mindaddig dolgozni szeretnék, amíg szükség van rám, amíg így vagy úgy hasznomat tudják venni. De akár bejárok valahová rendszeresen, akár csak alkalmi vendég leszek, sőt, még négy fal közé szorítva sem tenném le a tollat, amíg föl bírom emelni. Mert — bármily patetikusan hangzik is, komolyan gondolom: munka nélkül nem tudnék élni.

Polgár Dénes

Ford kontra Reagan

1976-ban mind a demokrata párti, mind a republikánus elnökjelöltet megválasztó konvención jelen volt A Hét egy-egy forgatócsoportja. Horvát János júniusban színes riporttal tért vissza New Yorkból. A demokrata párti kongresszuson politikai küzdelem nem folyt, egyhangúlag Jimmy Cartert jelölték elnöknek. Jómagam augusztusban, Márton József operatőrrel és Bakos László gyártásvezetővel Kansas City-be utaztam, a republikánus párt konvenciójára.

A város a fontos esemény lázában égett. A két jelölt, Gerald Ford és Ronald Reagan választási apparátusának sok száz tagja, a mintegy 2200 delegátus, akiknek többsége családtagjait is magával hozta, a televízió-társaságok stábjai, a hírügynökségek és az újságok tudósítói minden szállodai szobát elfoglaltak, nemcsak Kansas Cityben, hanem a környéken is. Nagy nehezen találtunk helyet egy motelban, több mint száz kilométerre a várostól.

A kongresszust egy cirkuszi arénában rendezték meg. Az volt a legnagyobb helyiség a városban, 8000 férőhellyel. Az épületet faházikókkal és lakókocsikkal vették körül, ott helyezték el a különböző irodákat. A színhely katonai táborhoz hasonlított. Hermetikusan elzárták, az állami és a városi rendőrség emberei nem bizonyultak elegendőnek, a Pinkerton detektívügynökség több száz alkalmazottját is szerződtették, hogy a biztonságról gondoskodjanak. Háromféle igazolvány lógott a nyakunkban. Az első csak arra jogosított fel, hogy bérelt autónkkal beállhassunk a hatalmas parkolóhelyre. A másodikkal bemehettünk a sajtóirodába, az éttermekbe és a telefonközpontba, valamint a cirkuszi arénát körülvevő folyosóra. Csak a harmadik igazolvány birtokában léphetünk be az ülésteremmé átalakított porondra vagy foglalhattunk helyet a karzaton. Ezt a harmadikat minden egyes alkalommal alaposan megvizsgál-

ták, még ibolyántúli sugárral is megvilágították, hogy meggyőződjenek, nem hamis-e. Ilyen igazolványt csak a küldötteknek, a két jelölt választási apparátusa tagjainak, szenátoroknak, képviselőknek és a sajtó embereinek adtak ki. Miután hosszas eljárás után megkaptuk, szabadon mozoghattunk a küldöttek között. A szabad mozgás azonban nem volt egyszerű. A cirkusz porondján sokezen ültek, járkáltak a széksorok közti átjáróban, rohángáltak az aréna különböző pontjain elhelyezett több tucat telefonhoz. Kameránkkal és lámpánkkal nehéz volt áttörni a tömegen. Ha kiszemeltünk valakit, akit meg akartunk szólaltatni, az erkélyről körülnézve állapítottuk meg, hol ül. De mire odavergődtünk, gyakran negyedóra is eltelt, s az illető már nem volt a helyén.

Az előző két elnökválasztáson, 1968-ban és 1972-ben Nixon, a republikánus jelölt átütő győzelmet aratott. Richard Nixon azonban a Watergate-ügy miatt 1976-ban erkölcsi halottnak számított, nevét még csak ki sem ejtették Kansas Cityben. S Fordnak, Nixon korábbi al-elnökének komoly harcot kellett folytatnia a jelöltségért Ronald Reagannal.

Az egykori hollywoodi filmszínész, utóbb kaliforniai kormányzó, a párt jobbszárnyának jelöltjeként indult, s meglepetésre, nagy sikereket aratott az előválasztásokon. A republikánus párt hivatalos választási gépezete esélyesebbnek tartotta Fordot, aki Nixon lemondása után a Fehér Ház lakója lett. Reagan ennek ellenére nem csekély befolyást szerzett a választási kampány során az amerikai politikára, úgy, hogy Ford bel- és külpolitikája is jobbra tolódott. Az a törekvése, hogy kifogja a szélet Reagan vitorlájából, oda vezetett, hogy a két republikánus jelölt abban vetélkedett: melyikük az igazi konzervatív. A szovjet—amerikai viszony, legalábbis átmenetileg, hűvösebbé vált.

Ebben a politikai légkörben zajlott le a republikánus jelölő kongresszus. A „zajlott” kifejezést ebben az esetben

szó szerint kellett érteni. A beszédeket hangszórók közvetítették, mégis alig lehetett hallani. A cirkuszi porondon nyüzsgő sokezer ember fennhangon beszélgetett, vitatkozott, s néha, minden látható ok nélkül bele-belefüjt papírtrombitájába, olyanba, amilyen-nél nálunk szilveszter éjszakáján csapnak lármát az utcákon. Egy-egy szónok beszéde után — bár szemmel láthatólag senki sem figyelt oda — fülsiketítő taps, trombitaszó, néha a karzaton elhelyezett rezesbandák tussa harsant fel. Ugyanilyen hangorkán támadt a szavazási eredmények kihirdetésekor: minden állam szavazásának eredményét külön-külön jelentették be. Ha valamely állam küldöttsége, vagy küldötteinek többsége Reaganra adta le szavazatát, a kaliforniai kormányzó hívei trombitáltak, bravóztak s dobálták a levegőbe jelvényekkel teleaggatott szalmakalapjukat. S ugyanígy viselkedtek Ford támogatói, ha az ő neve került ki győztesen egy állam szavazatainak összeszámlálása után.

Ford végül is szoros verseny után lett a republikánus párt elnökjelöltje: 1187 szavazatot kapott, míg Reaganra 1070 delegátus voksolt.

A két jelöltre esett szavazatok összeredményét is külön-külön közölték, először Reaganét, majd Fordét. A két bejelentés között 30 perc telt el. Ezt a félórát leirhatatlan jelenetek töltötték ki. Reagan hívei, bár már tudták, hogy jelöltjük alulmaradt a versenyben, felugráltak a helyükről, ölelgették egymást, léggömbök ezreit eresztették fel, trombitáltak, minden lehetséges tárggyal csörömpöltek, üvöltöztek. Reagan zenekarának tagjai teli zúzával fújták hangszereiket. Európai ember számára elképzelhetetlen élmény volt ez: komoly férfiak és nők, egyetemi tanárok, mérnökök, üzletemberek és farmerek úgy viselkedtek, mint a gyerekek egy karneváli multság tetőpontján. Szinte elképzelhetetlen volt, hogy ugyanezek az emberek másnap műtéteket végeznek, bírói pulpituson mondanak ítéletet, felhőkarcolókat terveznek, vagy milliós üzletkötésekről tárgyalnak.

Félóra múlva, amikor az ünneplésnek vége szakadt, kihirdették Ford eredményét. S akkor ismét elszabadult a pokol. Ford támogatói ugyanolyan cirkuszt rendeztek a Kansas City-i cirkuszes porondján, mint előtte Reagan barátai.

Csak jóval később lehetett interjúkat készíteni delegátusokkal. A legtöbben úgy vélekedtek, hogy Ford 1977. január 20-áig, az új elnök hivatalba lépéséig folytatja majd a választási kampány idejére befagyasztott realisabb külpolitikai vonalat. Mi mégis egyfajta nyugtalan érzéssel autóztunk vissza szálláshelyünkre: odahaza nem képzeltük, hogy a konzervatívok reakciós szárnya

ilyen nagy erőt képvisel a republikánus pártban.

Egyébként a Kansas Cityben lezajlott kongresszusnak „köszönhetem”, hogy újra rászoktam a cigarettázásra, amelyről 1972-ben elszenvedett infarktusom után lemondtam. Forgalás közben a tömegben összetalálkoztam Brook szenátorral, a szenátus egyetlen néger tagjával, akit washingtoni MTI-tudósító koromból ismertem. Beszélgetés közben megkínált cigarettával, s a nagy zűrzavar közepette észre sem vettem, hogy elfogadtam és rágyújtottam. S mint köztudomású, ha egy cigarettát elszív az ember, akkor már következik a többi is . . .

Bokor László

Mozihíradó a tévé korszakában

Konfrontáció vagy békés együttélés?

Van-e értelme filmhíradót készíteni egy hétre, sőt hetekre előre, amikor a képernyőn naponta szembesülünk a legfrissebb cseményekkel? A mozihíradó mégis él, alkalmazkodva a változásokhoz több nézőhöz jut el itthon — és másutt is —, mint korábban bármikor. Szükség van nemcsak a tévé-, hanem a mozihíradóra is.

— Eszményi idők — sóhajtoznak mindmáig az öreg filmhíradósok ama régi korszakra gondolva, amelynek a hatvanas évek táján vége szakadt. Elmúlását olyan válságjelek is tükrözték, mint a körüti Híradómozi addigi 200 százalékos (!) kihasználtságának felére, majd negyedére csökkenése. (Az idősebbek talán emlékeznek még a hajdan félkörben várakozó többszáz zsölyvevadászra.) Pedig mindössze annyi történt, hogy antennák nőttek a pesti háztetőkre, és velük az eddigi mozgóképes híradás legkeményebb vetélytársa lépett a porondra. A vernei vízióból hazai televízió lett.

Éppen negyedszázada kezdte meg több-kevesebb rendszerességgel sugárzását a Tv-Híradó, mely formájában alig különbözött idősebb testvérétől (sőt munkatársai legtöbbször is a filmszakmából „merítette”), odaszögezve nézőit a parányi „ablakok” elé. A nagyvilág házhoz jött.

Az addigi monopolhelyzetben elpergett időben az „eszményi” jelzöt nagy csöndben azzal is megtoldják a visszaemlékezők, hogy akkor nem okoztak fejtörést az új formációk és tartalmi aspektusok, mert ha valamit, akkor azt minősítette hasznosnak, sikeresnek és dicséretesnek a vezetés, ha a megörökölt vagy külhonból átvett keretek

kitöltése történt meg, némi lokális színfolt felmutatásával.

„A népi demokrácia vasba és betonba önti a magyar nép évszázados álmait” — mondotta 1951-ben a filmművész közgyűlésen Révai József, és ettől kezdve ez irányelv és megvalósítási igyekezetként önnön törvénye és csapdája lett a korabeli híradónak. Ám nemcsak az ötvenes évekre volt jellemző a régi formai keretek megőrzése. Hiszen nagy számban voltak még jelen azok az „öreg profik”, akik évtizedes híradós gyakorlatuk minden praktikáját igyekeztek átmenteni a felszabadulást követő évekbe. Fényképeztek önkannak előtte nagygyűlést, katonai szemlét, még választást is épp eleget ahhoz, hogy tudják, melyek a célt sosem tévesztő sztereotípiák, sőt még azt is, hogy a város-totálók melyik magaslatról, milyen optikával hány órákor fényképezhetőek a leghatásosabb fényviszonyok közt. Legfeljebb az egyébként még meredező ház- és hidroncsokat takarták ki a képtérből néhány falevéllal.

Az MFI korszakból (át)igazolt öreg operatőrök (Kerti Lajos, Megyer Tibor) 1946-ban még kurbli géppel is dolgoztak, Török Vidor pedig azzal az öreg golyó súrolta Arryflexszel, amellyel haditudósítani 1941-ben a frontra indult.

De mellettük nemzedékek nőttek fel (Illés, Hildebrand, Sára és mások), olyanok, akik már a híradón túli tartományokban szereztek igazi hírnevet. Pedig a régről örökölt sablonok és mindent leegyszerűsítő, lekerekítő siker-receptúrák átsugároztak az új filmes generáció szemléletére, és bizony nehezen sikeredett a „kultúrfilmek” és MFI híradók műfaját megfrissíteni, hozzáigazítani a lassú változások igényeihez.

A „mozi-híradó” 1945. május 1-én indult új útjára, de egészen az államosításig minden nagyobb párt rendelkezett önálló filmvállalattal és ezzel párhuzamosan külön híradóval is. A Kommunista Párt MAFIRT KRÓNIKÁ-ja bizonyult leghatásosabbnak és legrendszeresebben megjelenőnek. A többi (a szociáldemokrata ORIENT, a kisgazda KIMORT és a parasztpárti SÁRLÓ) cég egyben olyan kötelezettségeket is vállalt, hogy moziiban angol, amerikai és francia híradókat is vetít magyarrá szinkronizálva. Az egykori UFA tulajdonban volt német mozik — mint elhagyott javak — a Szovexporthalmi gondozásába kerültek, ahol felváltva vetítettek szovjet és magyar híradót. Ilyen előzmények következtében nem adatott meg az utókornak, hogy egyetlen „állami” híradón belül vizsgálja a korszak jellemző arculatát. (A Jel-Kép olvasói előtt kell talán legkevésbé hangsúlyozni, hogy olykor egyetlen filmkockányi ténykép többet árul el egy-egy politikai kurzus jellegzetességeiről, légköréről, mint számos okmány, még akkor is, ha a történész utókor forrásérték szempontjából szkeptikus a mozgóképes történetírás hitelével szemben.)

A mecénás pártok joggal követelték meg saját propagandájuk filmes támogatását, így hát tévedések forrása lehet bármelyiket egymagában autentikus forrásnak tekinteni. Szembesítésük pedig csak a korabeli pártharcok tükrösképe lehet(ne), ámbar vizsgálódási terep szempontjából ez is ígérhet új összefüggéseket.

A filmszakma államosításával a Magyar Filmhíradó (az 1948-as centenáriumi évjárat UMFI — Új Magyar

Film Iroda — jelzetét leszámítva) most már egységes csapatmunkára készülhetett, gondosan ápolva a világszabványú merevedett tízperces, sokripor-tos, apróhíres filmtudósítások mozaikszerkesztési elvét, amely még a túl harsányra sikeredett szignálzenét is csak ideig-óráig használta és visszavette az MFI korszak Rákóczi indulóját. Ez van ma is.

Az ötvenes években eltűntek a mozikból a nyugati híradók, és csak igen vékony csatornán csepegett át néhány tudósítás, amelyeket a korabeli szerkesztők, híján minden moderációnak, áthangolva és „értelmezve” építettek bele az adott hét híradójának kontextusába.

Ugyanezekben az években egy tucatsnyi, megszállott kutatómérnök buzgókodott azon — a Magyar Rádió televíziós osztályának keretében —, hogy kikísérletezze úgymond a speciális hazai igényeknek megfelelő elektronikus képátvitel adó és befogadó eszköztárát. Hogy miért nem vett át a korabeli államvezetés működő, kész rendszereket (akár keletről, akár nyugatról), csaknem érthetetlen. Egyébként — jóllehet, időszerűtlen volt ez akkor, de — Ortutay Gyula, a Magyar Rádió felszabadulás utáni első elnöke elbeszéléséből ismeretes, hogy már 1946-ban megjelent nála több amerikai cég képviselője — feltehetően a Marshall-segély keretében —, hogy ajánlatot tegyen a magyar televízió létrehozására.

Az anakronisztikus javaslat után nyolc évvel, csakugyan önerőből, már a próbaadások is megkezdődtek (Mednyánszky Ági volt a bemondó). De sok vezető és rádiós szakember még nem látta meg a fantáziát a televízióban, és el sem tudta képzelni, hogy alig-alig lépve túl a néprádiók korszakát, megkezdődjék egy olyan készülékgyártás, amely megnyitja a totális televíziózás korszakát hazánkban. Az első Pye-kamerák később múzeumba kerültek, az eszköztár pedig, ha túlhasználódik is, lassan hozzáigazodik a világszínvonalhoz. Egy tekintetben feltétlenül: abban a híradókonceptióban, mely állampolgári meggyőződéssé szé-

leszedhetett, hogy tudniillik bármi történjék is idehaza, a nagyvilágban vagy a világűrben, az esti adások egyikében szó lesz róla.

Napi hatvan perc. Ennyit sugároz a tévéhíradó. Ezzel szemben a mozihíradó megmaradt a heti tíz, később nyolc percben és hagyományos fekete-fehér köntösében. Mivel pedig éveken át kikerülhetetlen volt a párhuzamosság, világszerte foglalkoztatni kezdte a filmhíradók mecénásait (kormányokat, kormánypártokat) a gondolat, hogy érdemes-e tovább üzemeltetni ezt a médiumot, nem kellene-e tervekét, feladatokat, pénzt, szakembergárdát és mindenfajta információs (tudatformáló) igyekezetet a tévék felé összpontosítani? Mindez egybeesett az MGM és más manut filmgyártók azon piacfelmérő véleményével, hogy nemcsak a különleges technikai eljárások (a vázson megnyújtása, sztereo és quadrofon hanghatások), de a játékfilmek időtartambeli meghosszabbításával is sikerrel versenget a nézők kegyeiért. Ismert velejárója volt a filmszakma — tévé-mámort túlélni kívánó — igyekezetének a katasztrófa, horror és pornó szériák felé való nyitás is. Így hát a filmszínházak egykor ugyancsak világ-szabványt jelentő 120 perces műsor-strukturája is felborult, bár a legkülönbélebb közvélemény-kutatások bizonyították, hogy a nézők a „komplex kinoeffektus” jegyében nemcsak a híradót igénylik tovább, hanem a félsötétben vetített reklámokat, olykor rajzfilmeket is, mert megkívánják, hogy a mozi-ban töltött idő (amelyhez hozzáöltöztek), non-stop szórakoztatásukkal teljék a jegy ellenértékeként. Nyugaton a moziélményt tovább „gazdagító” dívatbemutatók, nálunk hajdan artista-műsorok is polgárjogot nyertek a mozik apró színpadjain.

A felmérések elemzésekor kiderült, hogy a kizárólag meghökkentésre vagy látványosságra készült világfilmek árnyékában is hasznosnak ígérkezik a földi realitásokat hordozó mozihíradó további éltetése. A gyógyíthatatlan agóniájáról költött látletek nem állták ki sem az idő, sem az igazság pró-

báit. A felületes ítéletek abból is táplálkoztak, hogy a nézők csakugyan nem kívánták a televízióban esetleg már színesben is látott képsorok újbóli és kései reprizét a mozivásznakon, de olykor az átfedések kikerülése sem biztosította a folyamatosságot. Nyugaton ugyanis nem bír kötelező érvényre minden mozi számára a híradók vetítése, bár a gyártók nem hagyják figyelmen kívül ezek bemutatásának anyagi ösztönzőit. A matematika alapfokon is gyakran indította arra a mozi-tulajdonosokat, hogy a híradók és minden kísérő műsor elhagyásával még egy előadást iktassanak be a telt házat ígérő sikerfilmből.

Akadtt még valami, ami a híradó-mecénásokat meggyőzte. A tömeg-kommunikáció elméletéből ismeretes MacLuhan-i tézisek egyikének idevágó hatáselemzése. Az az effektus ugyanis, amely a nagyközösségben szerzett képi információk memóriahányadosának megsokszorozódását bizonyítja. Ki ne tapasztalta volna, hogy másként hat hangulatára, idegműködésére, ha vacsora közben oda-oda sandít a képernyőre az aznapi terrorképsort észlelve, mintha a nézőtérben jut el „antennafüleihez” több száz körülötte ülő ember döbbsent csendje vagy épp néhányuk felsőhajtása. A befogadott hangosfilm (híradó) információja így a nézőben hordott emlékmechanizmust felgyorsítva készíti a látottak „megélésére”, elraktározására önnön memóriasejtjeibe, hogy amikor bizonyos asszociációk révén a látens élmény visszater idegpaláira, az összhátás vizsgálati úton is kimutathatóan maradandóbb legyen.

Talán az NSZK-ban működő és egymástól független három híradós cég sem gondolta végig mindezt, de a mozi-pénztárak mindennél fontosabb siker-visszajelzői az esetek legtöbbszörében azt is kimutatják, hogy a közönség pontosan érkezik és nem kívánja lekésni a híradót. Még akkor sem, ha nem mondható el minden tudósításról a közérdeklődés igénye, s ha ezek a cégek egy bizonyos tőrészatarig kommerciális érdekeiket is figyelembe veszik néhány

riport „kiárúsításával”. Vagyis: bevalottan azok tájékoztatásáról nem mondhat le a híradó, akik egyébként egy szexbomba megejtő bájaiért vagy Bud Spencer pofonjaiért váltják meg jegyeiket. Így történik meg 8–10 percre a kikapcsolódást keresők rövid bekapcsolása az információ áramkörébe. Egyébként a hazai felmérések a pontos érkezések 90 százalékát vélelmezik, és még sajtófelháborodás is kísérte két éve egy budapesti mozi idétlen reklámötletét: „Híradó nincs, percc van!” Egyébként sem bizonyítható a késések szándékossága, sőt az elkésők nagy többsége érdeklődéssel figyeli több mozi előcsarnokának monitorján a nézőtérén már pergő híradó képeit.

— Kár — teheti ehhez hozzá bárki a műfaj kedvelői közül —, hogy az elektronikus és hagyományos híradó csak ilyen percrek élvezi az intézményesített munkamegosztást, az egymás mellett élést, holott lehetne ezen a téren többet is tenni.

Az International Newsreel Association, az UNESCO csaknem száz országát magába foglaló, szakosított filmhíradós szervezete minden tanácskozásán hosszan tárgyal erről a kérdéstről, és bár a tagszervezetek többségét az anyagi haszon és a televízióval való rivalizáció esélyei érdeklik mindenekelett, a szocialista és harmadik világbeli szerkesztőségek rendszer- és életmód-propagandájuk hatékonysága érdekében keresik a kapcsolatokat a nemzeti televíziókkal.

Néhány évvel ezelőtt nagy feltűnést keltett a világszervezet közgyűlésén az a magyar bejelentés, hogy bizonyos kétoldalú előnyöket jelentő szerződés alapján a Magyar Televízió megkezdte szombat délutánonként a Filmhíradó sugárzását. Még a kedvezőtlen időben való műsorba szerkesztés is a nézőszám megsokszorozódásának előnyével járt, és érdemes volt — a sugárzás érdekében is — kialakítani az új híradóprofil. Jelentette ez többek között a végleges felhagyást minden olyan, amúgy is meddő próbálkozással, amely az egyidejűség varázsát előállítani képes tévés híradásokkal akart versenyezni. Bár

néhány éve a Magyar Filmhíradó sikerrel kísérletezett a kábelen továbbítható filmanyagok rögzítésével, strukturálisan ez is lemaradt a tévé uni- és multilaterális csatornákon továbbított hírsanyagai mellett. Nem annyira a rögzítéstechnika, mint inkább a változatlanul késedelmes heti megjelenés okozta a gondot. Történtek ugyan hazai és külföldi kísérletek a híradók menetközbeni mutálására, de ez nem kívánt mértékű nyersanyagfelhasználási, laborkapacitási és expediálási gondokkal párosult.

A műfaji átprofilozást egyetlen mondatban így lehet meghatározni: a híreket nem jelenteni, hanem analizálni kell. E szélesebb értelemben vett tényfeltáró, olykor oknyomozó, szociográfikus igényű tudósítások aztán természetesen elkezdtek szétfeszíteni a hagyományos riportkeretek időtartamát, míg nem kitöltötték az egész híradót. Rátalált volna a mozihíradó egy új, korigénynek megfelelő formációra, stílusra, mely hosszú távon is biztosíthatja együttélését a tévéhíradóval? Már-már úgy tűnt, hogy igen, amikor a kritikusok elkezdtek fanyalogni, hogy ez már nem híradó, hanem miniriport — vagy épp dokumentumfilmek család módon való ellátása híradófcimvel. A vitasorozat az érdekelteteket egy teljesen öncélú filozofálgatás medrébe kergette, de végeredményben, vállalva némi gyanús pragmatista vádat, mégis ez maradt a kivezető út.

1984 kora tavaszán a nemzetközi filmhíradó szervezet cataniai konferenciáján már öt nemzeti híradó jelenthette be, hogy a „monotematikus” jelleg polgárjogot nyert híradójukban, és annak alapján sikerült a nemzeti tévétársaságokkal a rendszeres sugárzás kérdésében is megállapodásokra jutni. (A televízióállomások érdekeltsége talán e tízpernyi műsor kapacitási gondok enyhítésében rejlik.) Az INA ezen a konferencián nagy fontosságú határozattal támogatta ezt az igyekezetet, s kiegészítve alapszabályát hozzájárult, hogy a nemzetközi filmhíradós anyagcsere kapcsán (is) létrejövő híradóösszeállítások jogdíj- és bérmentesen

legyenek felajánlhatóak a televíziók számára. Ettől már csak egy lépés volt a nemzetközi poolok szervezése olyan témákra, amelyeknél a résztvevők közt nem feszülnek áthághatatlan ideológiai problémák, pl.: Az élelmiszer mint stratégia... ENSZ-alapítványok... Születésszabályozás...

A televíziók számára felajánlott híradók, magazinok — jóllehet olykor nem meghirdetetten, hanem szünetkitöltőként — sugárzásra kerültek. Megtörtént az a különös eset, hogy azokban a hetekben, amelyekben nyersanyagműzériák folytán mélyre szállt a filmhíradó hazai szériája (minden megyének egy kópia), számos külföldi partner vette át a pusztavacsi egytémás híradót forgalmazásra és tévésugárzásra is (Algéria, India, Szovjetunió, Mexikó, Kína, Kanada, Japán, Pakisztán, Lengyelország), ez pedig, ha nem is csúcsidőt veszünk alapul, egymilliárd nézőt valószínűsít.

Ugyancsak a nemzetközi konferenciák tanulsága volt annak felismerése, hogy tévédek forrása a filmhíradókat egyszer s mindenkorra besorolni egy állami struktúra, illetve nemzetgazdaság szerveztségének, prosperitásának alacsonyabb fokára, amelyet fejlődésével és anyagi lehetőségével együtt felvált majd az elektronika térhódítása. A szervezetlenséggel vagy finánciális gondokkal ugyancsak nem gyanúsítható Közös Piac-i tízek például néhány éve indították el az Egyesült Európa című híradó több nyelvű kiadását a lehető leghagyományosabb formátumban, miközben ennek beillesztését nemcsak a nemzetközi mozihálózatba tervezik, hanem szatelit programrendszerükbe is. De hogy az állandó műsorra készülő és feltehetően az osztrák—magyar határon is „átsorduló” műholdas sugárzások milyen strukturális átszervezésre és átszerkesztésekre fogják majd készíteni a „földi” tömegkommunikációs bázisokat, ezt ma még nehéz lenne megjósolni.

— Mi volna — kérdezhetjük — az az eszményi állapot, amelyben tévés és mozihíradó tartós, egymölcsöző egymás mellett élése, mitöbb: együttmű-

ködése intézményesíthető lenne? Talán az, ha a munkamegosztás értelemszerűbben és értelmesebben verne gyökéret mindkettő tevékenységében. Ha a tévéhíradó beszámol például a faluvillamosítás sikereiről, bevallottan idézhetné fel a nagy korszakot felölelő tevékenység első fázisait a MAFILM archívkontingenséből. (Igaz, nagy kár a viszonyosság hiánya. Az MRT Kereskedelmi Igazgatóság ugyanis borsos árat követel minden, a tévétől átvett anyagért, miközben a filmgyár egy régi megállapodás értelmében térítésmentesen, a Filmtudományi Intézet pedig jelképes pauszösszegért adja minden filmjét kimásolásra a legkülönfélébb tévéműsorok számára.)

Van egy másik lehetőség is a híradós együttműködésre. Ha például jeles államférfi érkezik hazánkba, a Tv-Híradó végigkísérné protokolláris programját, készítené vele exkluzív interjút is, miközben a Filmhíradó saját és csereanyagjai alapján összefoglalná az államközi kapcsolatok előtörténetét, az adott vidék gazdaság-földrajzi vagy katoná-politikai viszonyait is. Így a két információ egyidejű műsorszerkesztéssel nem gyengítené, hanem felerősítené egymást.

Mi a jelen és főként a jövő?

Csak egyvalami lehet. Annak folytatása, ami már megkezdődött. Az, hogy az MTV felhagy régi rögeszméjével, azzal ugyanis, hogy „ó” leginkább műsorgyártó nagyüzem, holott egy szocialista televízió ars poeticája szerint mindazt a kulturális értékét, amelyet a kortárs irodalom és művészet létrehoz, műsorába kellene integrálnia. E sorok írója jól tudja, hogy a belső foglalkoztatottság nem kis gond, de végül is a nézőt hidegen hagyja, hogy a lekonferáló inserten kinek a nevét olvasta. Számára a sugárzott mű értéke és hatása a döntő. A nézőben lassan azok az emlékek is összemosódnak, hogy egy-egy filmet moziban vagy a „házi moziban” látott. Ez pedig, ha pontosan nem is mérhető, mindenesetre beszámítható lehetne egy-egy magyar film nézettségi kvótájába.

Szamba véve az ország mozijait, az előadások számát és azt a tényt, hogy a Magyar Filmhíradó példányai hat héten át „pendliznek” a premier film-színházaktól a mind kisebb és távolibb utánjátszó mozikig, egy híradó nézőszámát 1,6 millióra lehet tenni. A szombat kora délutáni tévésugárzások ezt a számot feltehetően megduplázzák. És ez a végeredmény talán olyan, hogy ha fölöslegessé nem is teszi, de orientálhatja a vitákat a híradó jövőjét illetően.

Pszichológus barátom mondja: ha negyven évvel ezelőtt valakit a falu főterén azon érnek, hogy percekig bámulja a toronyóra mutatóját, biztos, hogy megvizsgálják... és ma százerek merednek a képernyőre a peremutató előremozgását figyelve. Továbbá ezrével akadnak még, akik visszaköszönnek a bemondónak... A tömegkommunikációs forradalom zúrzaváros másnapjai.

Végezetül pár szót a színéségről. A szó legszorosabb értelmében. Hajdan a híradósok tekintélyes része úgy vélte — talán technicolor játékfilm élményeiből —, hogy a színek emulziós rétegeiben valami manipulációs többlet is hordoznak, amelyek csaknem a „lakkozás” irányába torzítják a legköznapi tényközlést is. És ma? Ma úgy tűnik, hogy teljes információs érték híján van az a „mozgó ténykép”, amely nem színes. Lassan az ég kékjének, a mező zöldjének vagy a flaszterre ömlött vér vörösének színe is besorakozik a memóriahányadosok közé, s a nézőt nem elégítik ki, ha a jégtáncosok ruhájának színét csak elmeséli neki, hiszen ő a püspöklilát is épp úgy szüirké-

nek látja fekete-fehér képernyőjén, akár a politikai események trikolorjait.

Mindezzel szemben vagy ezek tudatában is szomorúan kell megállapítani, hogy a nyugati híradókkal való együttműködést hovatovább már akadályozza, hogy Magyarországon a mozhíradó 52 számából csak egy lehet színes. (Ott meg egyre inkább!) Nálunk ezt nem is annyira a negatív nyersanyag magas ára okozza, mint inkább az 50—100-as szériával jelentkező és szintén devizaimportból származó pozitív kópiaanyag. Mivel lehet ellensúlyozni a színesség hiányát? Talán csak rendkívüli érdekességekkel. Ilyen ritkán akad, de azért kutatással, szervezéssel, archív anyagok maiakkal való szembesítésével olykor mégis. Épp ezért hadd zárjam soraimat egy 1984 májusi tapasztalattal, mely meghökkentő néhány másodperces filmélményével képes volt feledtetni a színesség hiányát. Ho Si Minh Város felszabadulásának évfordulóján mutatta be a Hainowski—Scheuman DEFA-kettős azt a hajdan világot bejárt híradórészletet, amelyben a teljhatalmú saigoni rendőrfőnök személyesen lő agyon egy partizánfiút a város főterén. A döbbenetes folytatás mindössze 20 másodpercben a következő volt: Nquyen Ngoc Loan tábornok azóta teljesjogú amerikaivá lett, kissé elhízott, de magabiztosan mosolyog a kamerába mint dúsgazdag washingtoni hártulajdonos.

„Rugalmas kameráival” a híradó történelmet ír. Számára mindegy, hogy képernyő vagy mozivászon teszi majd láthatóvá, közkinccsé. Mindkettőre szükség van.

Göczey Zsuzsa

Góliát és a dávidok

Rockzene — angliai szerkesztőségekben

A cikkíró, a Magyar Rádió szórakoztatózenei osztályának szerkesztője a közelmúltban két héten át járta Anglia kis és nagy rádióállomásait.

A góliát

Az angol tömegkommunikáció első számú műsorszolgáltatója természetesen a BBC patinás testülete, amely — királyi jóváhagyással — immár 1932 óta működik. A BBC rádióknak négy műsora van: a Radio—1 pop- és rockzenét sugároz. A Radio—2 könnyűzenét információkkal, sporttal. A Radio—3 komoly zenét, kulturális és nevelési témákkal. A Radio—4 pedig „Kimonodott szó” (Spoken Word) címmel napi ügyekről informál. Ezekon kívül a BBC idegen nyelvű adását a világ minden tájára sugározza, mintegy negyven körzeti adója pedig a helyi lakosságot tájékoztatja.

A BBC Kensington House épületébe a British Council ösztöndíjasaként vetődtem el. Itt működik a Transcription Services nevű részleg, amelynek az a feladata, hogy kiváló minőségű felvételekkel lássa el a BBC-vel kapcsolatban álló külföldi adókat. Pete Dauncey főszerkesztő végigvezet a stúdiókon, ahol a 16 sávú felvételek összerírása és a kész felvételek sokszorosítása folyik. Ha egy-egy felvételből 20—30-nál több példányra van szükségük, és nem éri meg magnószalagra játszani az anyagot, akkor munkába állítják saját lemezvágó gépüket, és kis szériában (150—200 példányban) elkészítik a kereskedelmi forgalomba nem dobható lemezritkaságokat — nemegy-

szer a BBC által rögzített koncertfelvételeket.

Ted Dougherty üzletigazgató szobájában egy kávé mellett átlapozhatom az utóbbi 10—15 év koncertfelvételeiről készült katalógust. Vendéglátóim — nyilván egy későbbi üzlet reményében — biztatnak: válasszak egy lemezt ajándékba. Hosszú tusakodás után a Led Zeppelin együttes 1971-es koncertfelvétele mellett döntök, amely 60 perc zenei anyagot tartalmaz. Ráadásul megkapom egy újhullámos csapat, a Duran Duran lemezét is. Később derül ki, milyen nagyvonalú gesztusban részesültem: egy 60 perces programot tartalmazó lemez ára korlátlan jogokkal 80 font, korlátozott joggal — két éven belüli háromszori lejátszás esetében — 60 font.

Este elkísérem a stábot a világhírű Hammersmith Odeon koncertterembe, hogy a gyakorlatban is tapasztaljam, miképpen készülnek a BBC koncertfelvételei a 16 sávú Studer berendezésekkel felszerelt közvetítőkocsiban. Történetesen idehaza, a szórakoztatózenei osztályon, az én feladatom a pop- és rockzenei „külső” koncertek felvételének a szervezése. Minden alkalommal behizonyosodik, hogy a mai, egyre inkább túltechnicizálódó rockzene rögzítésére alkalmatlanok a hagyományos módszerek. Az Odeonban is konstatálhatom: jó minőségű koncertfelvétel csakis a soksávú, később összejátszan-

dó — tehát utólag hangzásarányaiban is korrigálható — felvételi technikávé érhető el.

Találkozom Tony Wilsonnal, a Radio—1 zenei szerkesztőjével is. A szerkesztői foglalkozás angol megfelelője a producer. Wilson névjegykártyáján e megjelölés mellett magyarázatként még két angol szó szerepel: programmes and recording. Tehát: műsorok és felvétel. Ez szintén fájó pontja a hazai szerkesztői munkának. Nálunk ugyanis *külön rovat* feladata kiválasztani, hogy milyen zenekarral vagy melyik előadóval készülhet rádiófelvétel. A szerkesztőnek legfeljebb arra van módja, hogy a szerinte nem jól sikerült felvételeket ne állítsa műsorba, de abba nem szólhat bele, hogy ugyanakkor mit lenne érdemes rögzíteni. Tony Wilson ezzel szemben saját maga választja ki a felvételre érdemeseket az utcáról jelentkezők közül. Heti stúdiókapacitása van a rögzítésre, majd az elkészült felvételek közül ő maga választja ki, melyek kerülhetnek adásba.

A dávidok

A BBC közönségét a hatvanas években tömérdek kalózádo próbálta elhódítani. (Nevük „parrot”, vagyis papagáj.) A hetvenes évek óta ezek legális változata, az immár tömegkommunikációs törvény szerint működő, független kereskedelmi rádióállomások törekednek ugyanerre. Fennmaradásukhoz nyolc-évenként megújítandó engedély szükséges. Szigorúan függetleneknek kell maradniuk, vagyis egyetlen politikai párt mellett sem kötelezhetik el magukat. Műsoraik csak a sugárzási körzet lakosságának szólnak, állami támogatásban nem részesülnek, teljesen önfenntartók. Az önfenntartás legfontosabb eszköze a meghatározott időben sugárzott reklámokból befolyó pénz, de jó bevételi forrás például koncertek, fesztiválok rendezése is. Az önfenntartás szorításából adódóan ezek a rádiók a lehető leggazdaságosabban működ-

nek, minimális munkatársi gárdával és — anyagi helyzetüktől függően — maximális automatizálással. A szigorú létfeltételek miatt évente tönkre is megy néhány, s ez lehet az oka, hogy vendéglátóim pontosan meg sem tudják mondani nekem, hány kereskedelmi adó is dolgozik Angliában. 1983 októberében 35—40-re becsülték számukat. Gyakorlatilag minden nagyvárosnak megvan a saját rádiója. Ezek legtöbb esetben 24 órás adása népszerűségben, hallgatottságban vetekszik a BBC műsoraival. A 24 órás adás legnagyobb része olyan vegyes információs—zenés magazinműsor, amelyben a szöveg és a zene aránya szigorúan 40—60 százalék. Hírek óránként, friss riportok az illető város életéről, sport, közlekedési tudnivalók, időjárásjelentés. A zenét lemezről szólaltatja meg a műsorvezető s kizárólag popzenét sugároznak. A helyi és az országos lemezeladási lista olyan számait, melyek sem nem túl hangosak, sem nem túl andalítóak. Ezeket vegyíti a műsorvezető saját ízlése szerint régebbi, de hasonló karakterű dalokkal. Van miből válogatniuk: a számtalan lemeztársaság automatikusan megküldi újdonságait a rádióknak saját érdekében, hiszen a lemezsárlókat természetesen befolyásolja, hogy mit hallanak kedvenc adójukon. E környezetben rendszeresen megszólalnak a saját stúdióban rögzített frapáns, pergő reklámok.

A közönséggel a kapcsolatot számtalan telefonos műsor segítségével ápolják. Hallottam egyszerű „szívküldi”-jellegű adást; másutt külpolitikáról folyt a beszélgetés, megint másutt a korábban földadott rejtvény megfejtését közölhette a hallgató, vagy megjegyzését az elhangzottakról. Estére, éjszakára és a hét végére marádnak a speciális hallgatóréteget célzó műsorok: rock-, folk-, blues- vagy dzsessz-összeállítások (természetesen ezek között is reklámok). Érdekes módon komoly zenei program már csak egyetlen helyi adón tartja magát. Aki ezt szeretné hallani, annak be kell érnie a BBC igényes műsoraival.

Sheffield — Radio Hallam

Ez az első kereskedelmi adó, amelyet meglátogatok. S ez mindjárt az egyik legrégebbi: 11 éves. Colin Slade rock-szerkesztő mellesleg az állomás rangban második embere. Ez nehezen derül ki róla. Slade maga gépeli a szöveget, maga válogatja ki a leforgatandó lemezeket az archívumból, maga keveri a hangot — a sajátját és körülötte a három lemezjátsoét. Ez nálunk mindjárt öt foglalkozás, ha a főnöki beosztást nem számítjuk ide . . .

A Radio Hallam találmánya, hogy a híreket nem egész óraker, hanem öt perccel előtte mondják. Erre kiváltképp büszkék: tőlük öt perccel korábban jut a hallgatóhoz a friss információ. A sheffieldi rádió egy ötemeletes házból másfél emeletet foglal el: van két adóstúdiójuk, két felvételi stúdiójuk, ahol a legfontosabb munka a reklámok zenei alapjainak és szövegeinek a felvétele, de sikerrel pályázhatnak náluk felvételi lehetőségre a helybeli kezdő rockzenekarok is. Ha később befutnak, hivatkoznak első jelentős támogatójukra. Ez újabb reklámlehetőség.

Miközben Slade a szokásos hétfői esti kétórás rock-show-jára készül, előhozakodom a magammal hozott magyar lemezekkel (István, a király, P. Box, East). Udvariasan meghallgatja és őszintén elesodálkozik, hogy Magyarországon is játsszák ezt a zenét. De a lemezeket nem fogadja el, mondván, hogy úgy sem játszaná le őket. A lejátszott zenék zöme náluk is csak hazai lehet.

Leeds — Radio Aire

Leedsben működik az egyik legfiatalabb kereskedelmi adó, a Radio Aire. Alig több, mint két éves. Egyelőre napi 20 órás műsort sugároz, de már az idén át akarnak állni a 24 órás adásra.

Míg Mike Alexanderre várok, addig a minden kedden jelentkező, háromórás rockműsor gazdája, a Radio Aire sztárja —, belenézhettem egy frissen készült kimutatásba. Eszerint Leedsnek és környékének a lakossága a kora reggeli órákat leszámítva egyre szívesebben választja a Radio Aire műsorát a BBC-vel szemben. Belenézhettem a Mike Alexandernek címzett hallgatói levelekbe is: dicsérték előző heti kanadai lemezzálogatását, töméntelen mennyiségben igénylik újra a „heavy metal”-t, a fémzenét, és megjegyzik, hogy játszhatna végre King Crimsont is. (Ezt a már megszűnt, nagyszerű zenekart a magyar hallgatók is szívesen és gyakrabban szeretnék hallani.)

Estére benépesül az adóstúdió. Megérkeznek Mike rajongói, akik boldogan vállalják az inas, a titkár szerepét. A stúdióban szigorúan könyvelni kell az elhangzott számok adatait, regisztrálni kell, hogy a megrendelt időpontban sugározták-e a reklámokat. Ezt a munkát a lelkes kamaszok végzik a műsorvezető helyett, aki eközben pergő yorkshire-i tájszólásban kommentálja az elhangzott zeneszámokat. Négy-öt szám után saját kazettáit dobálja az automata lemezjátszóba, amelyeken komoly zenei örökzöldek vannak. Például Csajkovszkij Vonósszerenája, Liszt Les Preludes-je, s ezek „fölött” ad hírt új könyvek, lemezek megjelenéséről, várható koncertekről. Ez jó kontraszt-nak bizonyul.

A rajongók jelenléte nem marad titokban a hallgatók előtt, mert Mike bevonja őket a műsorba. Az egyikük kacifántos kérdéseket tesz föl, melyeket senki sem tud megfejtetni, de jóízűen elviháncolnak rajtuk. Másikuk azt bizonygatja, hogy ő is tud úgy énekelni, mint az éppen feljövőben levő skót zenekar szólistája. Senkit nem zavar, hogy ez nyilvánvaló túlzás, mert ezzel kapcsolatban legalább el lehet sütni egy-két malacságot, mivel a skót zenekar neve: Heavy Pettin’ (vagyis amikor a szerelmesek már jócskán belemerülnek a szerelem „üzésébe”).

London — Capital Radio

A leedszi rádiónál minden tekintetben komolyabb a londoni Capital Radio. Első a kereskedelmi adók között. A főváros központjában levő Euston Centerben székel, s természetesen 24 órán át sugároz középhullámon és URH-n. Jelmondata szerint: „csevegő, talpraesett és naprakész, hogy jó szomszédokká tegye az embereket.” Állandó ingyenes telefonszolgáltatásuk a *Capital Helpline*. Ebben szakértők válaszolnak a különleges kérdésekre: mit hol érdemes vásárolni; elhelyezkedési gondokat oldanak meg; nevelési és gazdasági problémákról, családi, egészségügyi kérdésekről beszélgetnek a hallgatókkal. Más jellegű segítséget ad minden reggel 7-től 9-ig a *Breakfast-show* című reggeli műsor riportere, aki London fölött keringő helikopteréből jelentkezik rendszeresen, hogy a fővárosi közlekedés neuralgikus pontjairól tájékoztasson.

Itt szinte teljes a computerizáltság: nyoma van minden telefonhívásnak, műsornak, szereplőnek, témának.

A Capital 1983. október 16-án ünnepelte tizedik születésnapját. Az ünnepi kiadvány leírta a tíz év jelentős epizódjait. Az első zeneszám, amelyet sugároztak, a „Bridge Over Troubled Water” volt (Híd a zavaros víz fölött), Simon és Garfunkel közismert dala. A Capital még komoly zenei sorozatokat is sugároz. Ilyen például a világ nagy zenekarait, karnistereit, szólísteit bemutató adás. Kegyetlen versenyben állnak a BBC-vel. Esetenként fölöttébb sikeresek: ők szerezték meg a jogot a Royal Opera *Othello* előadásának a felvételére. Máskor hatvanezres tömeget toboroztak a *Queen* és *Kiki Dee* ingyenes koncertjére a Hyde Park-

ba. Összehoztak tudós személyiségeket iskolásokkal, akik kötetlen beszélgetés után sikeres vizsgát tettek a korábban félelmetes tantárgyakból. Mellesleg ezt a programot azonnal leutánozta a BBC is . . . A Capital fedezte fel *Kate Busht*, aki azóta világsztár lett. Ezeken kívül még több százezres fesztiválok megrendezésére, politikai vitaműsorokra és irodalmi sorozatokra is büszke a Capital Radio Londonban.

Newcastle Upon Tyne — Metro Radio

A Metro Radio mindezek után már túl sok újdonsággal nem szolgálhatott számomra. Itt is 24 órán keresztül peregnek az oldott stílusban vezetett, helyi aktualitásokra épülő zenés műsorok, szerveződnek a közönségtalálkozók, koncertek. Említésre méltó azonban egy mulatságos epizód. Steve Martin szerkesztő sántikálva fogadott (előző nap kifecamította a bokáját kerti munka közben), s hívott, hogy együtt válogassuk szét az aznapi lemezsomagot, mi kerüljön a nappali műsorba, mi az esti rockshow-ba — s mi a süllyeszűtőbe. A folyosón szembetalálkoztunk a Metro Radio népszerű disc-jockey-jával, akinek be volt gipszelve a karja, mert lakásfestés közben leesett a létréről. Egymásra nézve elnevettek magukat, és nyomban megbeszélték, ha már így esett, nincs is ennél hatásosabb reklámtéma. Fél órán belül összeállítottak egy cikket a délután megjelenő helyi lap számára: Próbálta már Ön felhúzni a zokniját fél kézzel? Próbált már lemezt előhúzni a borítóból fél kézzel? Ugye, nem sikerült? Ma reggel mégis megtette valaki: Steve King, a Breakfast-show disc-jockey-ja törött karral is csak az Önök szolgálatában . . .

Van egy magyar nyelvű rádióműsor, amit jóformán senki nem hallgat Magyarországon. Van egy képeslap, amit aránylag kevesen ismernek itthon. Fontosságuk mégis vitathatatlan: sok ezer külföldön élő magyarnak (emigránsnak) ők közvetítik a haza üzenetét.

Szántó Miklós

A szórványmagyarság lapja: a Magyar Hírek

Huszonöt éves a Magyar Hírek. A kéthetenként megjelenő képeslapot öt világrész 28 országába kézbesíti a posta. A lap és közönségének változásáról ad áttekintést a Magyar Hírek főszerkesztője, a szociológiai tudományok doktora.

Egy lap életében huszonöt év nagy idő, különösen olyan változásokkal és feszültségekkel teli negyedszázadban, mint amilyen a mienk volt. Ez felér egy „nemesi oklevéllel”. Mi azonban — noha e tanulmánynak a jubileum adja időszerűségét — kerüljük el az ilyenkor szokásos protokoll-pátoszt, a „csak a szépre emlékezem” érzelgős romantikáját: a nemesség kötelez.

Kezdjük a bemutatkozással: a Magyar Hírek a Magyarok Világszövetsége kéthetenként, harminckét oldalon megjelenő színes képeslapja, amely kis példányszámban itthon is kapható, de a túlnyomó többséget a külföldi magyarság olvassa, főképpen Nyugaton, 28 országban. Előfizetéses és tiszteletpéldányos alapon a szerkesztőség fő törekvése, tájékoztatást adni a magyar társadalom politikai, gazdasági és kulturális életéről; biztosítani a szórványmagyarság túlnyomó többségének rokonszenvét és ezzel együtt az a cél, hogy a diaszpora ismerje és becsülje a magyar nyelvet és kultúrát, megőrizze magyarságtudatát. Ezért a lap rendszeresen tájékoztatja az olvasókat az anyanyelvi mozgalomról, az értelmiségi

szaktalálkozókról, a családjukkal és a szülőfölddel fenntartott kapcsolatok során felmerülő igazgatási, jogi, utazási és más kérdésekről. Tapasztalatcsere-fórumot biztosít a különböző országokban működő magyar egyesületeknek, beszámol a Magyarok Világszövetsége és az érdekelt szervezetek, intézmények programjairól.

Az eddigiekből világosan látható, hogy a lap a különböző világrészekben, fejlett és fejlődő országokban élő magyarság minden rétegének *sokféle funkciót ellátó tömeglapja*. Általában magyar nyelven, de 1983 nyarától minden második számban négyoldalas angol nyelvű betéttel, hogy megkönnyítse a kommunikációt a befogadó országokban született nemzedékek tagjaival, az idegen nyelvű házastársakkal is. A sokrétű igény kielégítésének nélkülözhetetlen feltétele az olvasóközönség változó összetételének, életkörülményeinek, hangulati hullámozásainak gondos elemzése, mert enélkül az újság egyszerűen hatástalanná válna. Milyen módszertani alapelvek szerint történik ez a helyzetanalízis immár negyedszázad óta?

Három hullám

A magyar kivándorlás évszázados történelme során tömegessége, politikai jelentősége, egymástól elütő profilja miatt három nagy hullám emelkedik ki: az első világháború előtt az USA-ba került nagy tömegű, paraszti eredetű, odakint munkásként dolgozó — előbb vendégmunkás, majd véglegesen letelepedő — öreg-amerikások csoportja, (a két világháború közt a hasonló összetételű és sorsú kanadások); a második: a „nyugatosok”, az úgynevezett dipik (D. P.-ik: displaced persons). Végül az 1956—57-ben világgá futott emberek csoportja, az ötvenhatosok.

Az öreg-amerikások élete nagyjából 1880-ban indult meg, évenként útnak induló rajokkal bővülve hullámszerűen 1914-ig; az egymás utáni vándorrajokat az előző csoportok fogadták, nevelték, készítették fel a befogadó országok viszonyaira.

1948-ig az USA-ban és Kanadában az öreg magyarok jelentették a magyar etnikum meghatározó erejű csoportját. A két világháború közt a családgyesítés során kiment ezrek természetszerűen olvadtak be, egészítették ki e csoportot. A magyar proletárdiktatúra menekültjei a húszas évek válságoktól gyötört, elégedetlen, elkeseredett magyar és nem magyar tömegeit igyekeztek mozgalmi erővé szervezni. Azonosultak az öreg magyarok tömegeinek sorsával. (Más volt a helyzet a második világháborút közvetlenül megelőző esztendőök polgári-értelmiségi csoportjával, amelynek tagjai nem kerültek a magyar telepekre, nem merültek bele a magyar etnikumba, életük más vágyaikon futott tovább.)

Az öreg magyarok önálló története addig tart, amíg megjelenik mellettük a következő nagy hullám, a „nyugatosok” és attól kezdve a két hullám együttes kapcsolata, ellentmondásos viszonya az, ami meghatározza például az USA és Kanada magyarjainak arculatát. Ausztráliában az 1949-től néhány éven át tartó időszakig érkező kelet-európai menekültek közt — a háború befejezésétől a bevándorló hajók

elindulásáig Németország nyugati övezeteiben sínylődő táborlakók — a mintegy 12—13 ezer magyar jelenti az első tömeges méretű magyar vándorhullámot e távoli földrészen. Ez a helyzet rövid néhány évig tart; az 1956-osok megjelenéséig. Attól kezdve a három hullám — Ausztráliában és Európában a két hullám — közös akciói és egymás elleni küzdelme az irányadó.

Gyökeresen más a helyzet tehát, amikor egy más korszak más összetételű, eltérő célokkal, elképzelésekkel érkező hullámai találkoznak össze a befogadó országban. Az előző hullám nemcsak vonzó lehet a később érkezők számára, hanem taszító is. A későbbi hullámok találkozása, „interferenciája”, együttműködésük és feszültségeik jellemző módon befolyásolják a szülőföldhöz fűződő kapcsolataik jegyeit.

Viszony az óhazához

A három hullám háromféleképpen viszonyult a befogadó országokhoz, eltérő módon látta saját helyzetét, bevándorló vagy menekült státusát. Ezért másképp építették fel, más tartalommal működtették etnikai intézményeiket is. A három hullám különböző mértékben rendelkezett saját értelmiségielével, ideológusokkal, szervezőkkel.

A Nyugaton élő mai magyarságot sokféle, különböző jellegű és erősségű szál köti össze a mai Magyarországgal. A kapcsolatok intenzív volta vagy gyengesége az érintkezés gyakoriságától, hőfokától, különböző gazdasági, politikai és kulturális létesítésétől függ. Négy — egymással dialektikus kapcsolatban álló — tényezősor kondicionálja a szórványmagyarság és az anyaország viszonyát.

Elsősorban is a kapcsolatokat befolyásolja a nemzetközi helyzet egész légköre. Nemcsak földrajzi távolság választja el a Nyugaton élő magyarságot a szülőföldtől, hanem a „társadalmi távolság is”. Ez a magyarság ugyanis többségében a fejlett iparú, tőkés berendezésű államokban, Európában és

— főleg — a tengerentúlon él és csak a kisebbsége telepedett le a fejlődő országok valamelyikében. A két világrendszer békés egymás mellett élése, vagy hidegháborús feszültségük viszonyai áthatják kapcsolataik különböző megvalósulási formáit; elősegítik vagy akadályozzák, felforrósítják vagy lehűtik, mindennaposá teszik vagy csak alkalmszerűen engedik meg.

A második tényezősor a befogadó ország és a Magyar Népköztársaság állami kapcsolatainak — politikai, gazdasági és kulturális viszonylatainak — egész komplexusa, amelyben érvényesül a nemzetközi helyzet előbbiekben jelzett hatása, de áttételesen módosítva a sajátos, történelmileg kialakult adottságok által. Más például az USA és Magyarország vagy Ausztria és Magyarország kapcsolatainak szintje, hőmérséklete, lehetősége, jóllehet az USA és Ausztria is egyaránt tőkés ország.

A befogadó ország gazdasági élete, sikerei és kudarcai, a lakosságnak elért életszínvonala, a társadalmi légkör, a kulturális helyzet kondicionálják az ott élő magyarságot. Más a magyarság elhelyezkedése, közérzete a különböző államokban aszerint, milyen a gazdanép történelmi múltja, kiforrott-e a kultúrája, milyen a világpolitikai jelentősége? Milyen az adott lakosság etnikai összetétele? Sokféle nemzetiség alkotja-e vagy egy — vagy több — olyan „gazdanép”, amelynek hegemoniája meghatározó minden ott élő kisebbség számára? Sokat számít az illető ország vezető köreinek Magyarországról alkotott politikai véleménye, amely „hul lámzik”, függően a világpolitika pillanatnyilag érvényesülő trendjétől. Az etnikai csoportok „hid szerepet” töltenek be: a nyugati magyarság elsőszámú természetes informátora mindannak, amit a hazai társadalom alkotott, teremt.

Harmadszor: függ attól, milyen a nyugati magyarság gazdasági, társadalmi, kulturális súlya a befogadó országban. (A sztereotípiák megváltozott; a magyarok már nem lenézett, kelet-európai „hunkik”, mint az első világháború előtt. Nem is „volt ellen-

ségek”, mint a második világháború után. Az 1956-os eseményeket annak idején olyan erős propagandakampány kísérte, amely visszamenőleg letörölte a magyarokról a „hunky” és az „ex-enemy” bélyegét.) A kapcsolatok alakulása függ attól, hogy a kivándorolt és családja milyen mértékben gyökerezett bele a magyar etnikai csoport közéletébe, milyen az adott időszakban ennek a képződménynek meglátása a szülőföld helyzetéről?

Végül szerepet játszanak a Magyar Népköztársaság gazdasági, politikai és kulturális eredményei, nemzetközi sikerei, vagy esetleg nehézségei. Figyelmet követel a szülőföld emigrációs politikája, az azt kivitelezni hivatott intézmények hatékony vagy gyenge munkája. És fontosak a külföldre vándoroltaknak a szülőföldön szerzett tapasztalatai, a rokonságuk, az ismerőseik, az érintkezési közegek által adott — kinyilvánított vagy sejtetett információik. Ezek a „síkok” nem esnek egybe automatikusan: fáziseltolódással kapcsolódhatnak össze e hatások, szembekeverülhetnek, gyengíthetik egymást. Az enyhülés hatása sem mechanikusan, közvetlenül „direkt kapcsolással” jelentkezett a szórványmagyarsággal való viszonyunk minden területén. A befogadó országok uralkodó köreinek egy-egy befolyásos csoportja mindig gátolta a politikai kapcsolatok javulását. A magyarság heterogén rétegekből áll: magatartásukat formálják az ellentétes rétegerdekek, amelyek különböző módon hatnak a különböző időszakokban. Kérdés, hogy a politikailag aktív csoport a gazdaországok kormányköreinek milyen előjelű politikai gyakorlatához kötődik? És ez gyakran ország-részenként, sőt városenként is meghatározhatja az ott élő magyarságnak a mai Magyarországhoz fűződő viszonyát, az érintkezés gyakoriságát, melegségét.

A tudományos-technikai haladás olyan fejlett eszközrendszereket teremtett, amelyek elősegítik a találkozások, a szerzett élmények rögzítését. (A gyors, viszonylag olcsó, nagy tömegek szállítását biztosító járművek, a tö-

megkommunikáció új eszközrendszerre stb.). Ezen a bázison azonban kétarcúak lehetnek a világpolitikai, világ-gazdasági viszonyok. Ha a fegyverkezési hajszája hidegháborús helyzetet idéz elő, ennek pszichozisában az emberek szoronganak, visszahúzódnak. Csökken a külföldi utazások száma általában, a szocialista országokba irányulóan különösen, mert az emberek nem mernek hosszabb időre útrakelni, nehogy válság esetén idegenben rekedjenek. A turizmus eddig meredeken emelkedő trendje kissé megtört: a stagnálás oka nemcsak a növekvő politikai feszültség, hanem a nehéz gazdasági helyzet is, amely a családoktól takarékosagot követel. Ugyanakkor azonban féltik a megszokottá vált többé-kevésbé rendszeres családi érintkezést; ezért — személyes okokból is — a békés egymás mellett élés hívei a családok, de nem fordulhatnak egyszerűen szembe a hűvösödéssel sem: ehhez a helyzetük túlságosan bizonytalan.

A lap változatai

Nyilvánvaló, hogy a lap feladatai különböző történelmi helyzetekben más-más hangsúlyt kaptak. (Hiszen például az anyanyelvi mozgalom csak 1970-ben indult el, az értelmiségi találkozók a hetvenes évek vége felé kezdődtek.

1959 tavaszán Szakasits Árpád, a Népszava egykori legendás főszerkesztője állt a szerkesztőség élén olyan segítő társakkal, mint — többek között — Boldizsár Iván és Rónai-Mihály András. (Egy év múlva a fáradt Szakasits átadta a főszerkesztői teendőket e sorok írójának). A Magyar Hírek ekkor mélynyomású, nagyformátumú képes újság volt, számunként 12 oldal terjedelemben jelent meg, évente huszonegyszer. Ez hidegháborús történelmi szakasz volt: az ENSZ előtt napirenden volt a magyar kérdés. A magyar kormány legitimitását kétségbevonta a nyugati kormányok többsége és a nyugati magyar követések előtt napról napra tüntetések zajlottak, amelyek-

hez a tömeget az ötvenhatos magyar menekültek adták. A befogadó országok nagy részében gazdasági fellendülés volt. Örömmel fogadták a meglehetősen nagy magyar emigráns hullámot, amely elismerten magas színvonalú, rendkívül használható munkacsoportot jelentett, de különösen a szocialista országok elleni politikai harc területén voltak az akkori vezető körök számára felbecsülhetetlenül hasznosak. Ezekben az országokban a magyar etnikai csoportok közt 1956-ig a haladó beállítottságú munkáscsoportok és a gazdasági okokból kivándorolt vallásos, szegényparaszti származású, úgynevezett „öreg-hullám” volt a hangadó. Az 1944—45-ös politikai emigrációt nyomasztotta, hogy a háború idején szinte az utolsó pillanatig harcoltak a németek oldalán, és ezért a háborút követően sokáig „volt-ellenség” meghatározással táborokban éltek, és csak az ötvenes évek elején — a táborok megszüntetése után — vándoroltak tovább különböző országokba, amelyek hajlandók voltak befogadni őket. Az ötvenhatos hullámmal az iméntiekben jelzett helyzet felborult, támadásba lendült minden antikomunista erő.

Az induló újság célja ekkor az volt, hogy segítsen áttörni a Magyar Népköztársaság köré vont szellemi vesztésgátat, eljusson valahogy a 200 ezernyi menekült elérhető tagjainak kezébe is, és segítse elő a kijózanodást. Ehhez bizonyítani kellett a meglepően gyors konszolidálódást, és mindenekelőtt szervezni azt, hogy az ötvenhatosok közül minél többen végleg térjenek haza. (A lapnak is volt szerény része abban, hogy mintegy ötvenezren visszatelepültek közülük). Már ebben az időben is egyéni címekre került ki az újság, és pedig jellemzően olyan viszonyok közt, hogy például az USA-ban a címzettekől a hatóság kért nyilatkozatot, igénylik-e, megrendelték-e a lapot. Ezt a rendelkezést, mint törvényt, csak a Kennedy-kormányzat szüntette meg.

1962-ben született az az elhatározás, hogy a lapot itthon is terjeszteni kell,

mert gyakran hangzott el a vád a két-féle mércéről; hogy ugyanis kifelé megírjuk azt is, amiről idehaza hallgatunk.

A magyar kormány 1963 tavaszán általános amnesztiát hirdetett és ez az elhatározás zárta le az 1956 utáni első korszakot. Előbb lassan, majd felgyorsulva kezdődött és folytatódott a tömeges hazalátogatás: 1969-re már száz-ezer fővel emelkedett az évente rokonlátogatásra heutzok száma. Az új helyzetben a Magyar Hírek feladatainak jellege is átalakult. Olvasói nincenekelött a hazalátogatók közül kerültek ki és a lap alapvető feladatává vált, hogy két hazautazás közt fenntartsa a szellemi kapcsolatot, válaszoljon az itthon tartózkodás során felmerült kérdésekre, értelmezze és megvilágítsa az itthon tapasztaltak hátterét is.

A világpolitikában mindinkább teret nyert az enyhülés. A magyar kérdés lekerült a napirendről. Rendeződtek a diplomáciai kapcsolatok a befogadó országok kormányjaival. Az ötvenhatosok többsége egyedülálló fiatal volt. Zömük férfi, jó szakmával. 1956 után jó sajtójuk volt, ennek a hullámnak magas volt a presztízse, ezért hamar befogadták őket, beházasodtak a családokba. Ahogy a nyelvet megtanulták, ahogy megfelelő egzisztenciát teremtettek, igyekeztek kikerülni a magyar telepekről, leváltak a politikai emigrációról és távotartották magukat az „öreg hullám”-tól is. Hazafelé viszont nyitva tartották az ajtót. Közülük a legtöbben inkább kalandvágyból, vagy más, — nem politikai — okokból használták ki a nyitott határokat kínálta lehetőséget, és jó néhányan közülük, ha egyáltalában politizáltak, a szocializmus hívei voltak. (Egy olyan szocializmusé, amely levedlette régi hibáit). Odakinn nem lettek aktív baloldaliak, mert ez ballasztot jelentett volna számukra, megnehezítette volna a karrierjüket. Hazalátogattak, örültek a gyorsan helyreállott rendnek, a fellendülésnek, a kedvező változásoknak. Családot alapítva sokan már kisgyerekekkel utaztak haza, és szomorúan vették tudomásul, hogy a szüleik és az unokák közti nyelvi idegenség súlyosan terheli a csa-

ládi kapcsolatokat. Tömegesen merült fel egy nyelvtanulási akció igénye; a Magyarok Világszövetsége és a lap felismerte e szociológiai tényeket és a mélyben munkáló lényeket. Sinor Dénes amerikai professzor, a lap hasábjain kezdeményezte az anyanyelvi mozgalmat. Nagyjából ez időben Nagy Károly, amerikai egyetemi tanár, Váci Mihályhoz fordult, hasonló jellegű javaslataival. 1970-ben megrendezésre került az I. Anyanyelvi Konferencia, megszülettek a balatoni gyermektáborok, a sárospataki tanfolyam, a debreceni pedagógustovábbképző. A Magyar Hírek népszerűsége nőtt, a példányszám meredeken emelkedett. (1967-ben 16 oldalra bővült a terjedelem, évente 26-ra a megjelenések száma. Napjainkban a példányszám hatvan ezer körül mozog.) A lap a 70-es évek elején speciális nyelvtanítási lekéket közölt közvetlenül a családok, a szülők számára. A szerkesztőség több ízben szervezett véleménykutatást. 1971-ben például 1500 véletlenszerű kiválasztott olvasót kérdeztek meg a kutatók: érdekes, hogy a többség ekkor még ellenezte az idegen nyelvű mellékletet vagy képalírásokat.

A 70-es évek végén tömegessé váltak a szakmájukban kiemelkedő magyar értelmiségiek látogatásai a tudományos, szakmai konferenciákon. A lapnak adott interjúk során egyre gyakrabban merült fel az igény, a hazai és külföldi magyar értelmiségi szakmák képviselőinek külön találkozóira. Így került sor az amerikai—magyar üzletemberek, a nyugaton működő magyar közgazdászok, könyvtárosok, orvosok találkozóira az évek során.

A 80-as évek elején újabb változások történtek. Az enyhülés visszaszorult, a befogadó országokban súlyos gazdasági és politikai válság nehezedett a társadalomra. Átalakult az etnikai csoportok összetétele. A régi magyarság tömegei megfogyatkoztak, kiöregedtek. Lassan az ötvenhatosok is nyugdíj-közelbe kerültek, felnövekedtek a befogadó országokban született nemzedékek. Kialakult a szórványmagyság jelentős részével egy sokcsatornás,

teherbíró kapcsolatrendszer, a hazalátogatás, az életvitel szerves részévé, szokássá vált. A Magyar Népköztársaság tekintélye megnövekedett. Előterbe került a második és harmadik nemzedék magyarul már nem beszélő vagy nem olvasó csoportjainak rendszeres tájékoztatása is. Minthogy pedig túlnyomó többségük angol nyelvterületen él és nyugaton szinte általános az angol nyelv ismerete, ezt a tényt a szerkesztési munkában figyelembe kellett venni. Az újabb véleményfelmérés során jelentősen megnőtt az angol betétet javaslok aránya. Míg az idős nemzedék számára a „hazai üzenet” volt a lényeg és másodrendű kérdés volt a tálalás, a technikai kivitel, a fiatalabb nemzedékek közül jó néhányan szóvá tették a lap „versenyképtelen” formáját, a nyomdatechnika szerintük gyenge színvonalát, szembeállítva azt a nyugati színes folyóiratok kivitelezésével.

Mindezt méltányolták az illetékesek: 1979-ben a lap új formátumot kapott és azóta színesen, 32 oldalon jelenik meg. (1982—83-ban már kísérleteztünk magazin-jellegű 64 oldalas duplaszámok szerkesztésével.) Az igényeknek megfelelően változott a szerkesztéspolitikai hangsúly is. Tudomásul vettük, hogy a szórványmagyarország legszélesebb rétegeit, nemzedékeit kielégítő újságra van szükség, így került sor arra, hogy minden második számban angol nyelvű betét készüljön.

Hogyan tovább?

A hetvenes években nagy változások következtek be a nyugati magyarság összetételében: a lélekszám csökkent. Az első nemzedék megfogyatkozott: az öregamerikások, kanadások, sőt a két világháború közti kivándorlók is kiöregedtek, nagyrészt eltűnően vannak. Ez a sorsa a nyugatos hullámnak — a negyvenéveseknek, negyvenheteseknek — is. A szórványmagyarországon belül már kétharmad a befogadó

országokban születettek aránya. Az USA-ban született második nemzedék is — tagjainak többsége a két világháború között nőtt fel — kiöregszik már.

Az első vándornemzedéken belül az ötvenhatos hullám tagjai alkotják a többséget. Az elmúlt tizennyolc évben viszonylag lassú „elszivárgás” által kikerült emberek száma felgyülemlett.

Átalakult a magyar etnikai csoport foglalkozási-végzettségi szerkezete: a többség középfokú végzettséget szerzett. Sokan közülük szakmunkások, technikusok, sok az egyetemet, főiskolát végzett diplomás. Ezek a rétegek kevésbé élnek közösségi keretek közt, szétszórtan laknak. A nyelvet jól beszélik, integrálódtak a befogadó országok családjaiiba, amelyeknek életmódját, életstílusát átvették. Közöttük több a sikeres, befolyásos ember, mint bármikor azelőtt. A kapcsolatok tekintetében két csoportnak volt, van és lesz jelentős szerepe. Az egyesületi vezetőknek, lelkészeknek, az egyházak világi irányítóinak például a presbitereknek, akik benne élnek az etnikai közélet sűrűjében, hatásuk is erősebb, de könnyebben támadhatók is a kapcsolatok ellenségei által. Ezek a vezetők ugyanis részei egy hierarchikus elrendezetttségű közegnek és egzisztenciális függésük miatt kiszolgáltatottak a politikai áramlatoknak. A másik, az egyetemeken, tudományos intézetekben dolgozók, művészek, „független alkotók” csoportja. Viszonylag távolabb vannak az etnikai közélettől, ezért tömeghatásuk is gyengébb, vagy áttételesebb.

Az értelmiség többsége a befogadó ország tudományos, művészeti, gazdasági életében akar érvényesülni. De éppen ezért, ottani tudományos tekintélyüket erősítheti a hazai elismerés. Az utóbbi években sokasodtak a szakmai érintkezés alkalmai is a hazai kollégákkal. Ezt ismerte fel emigrációs politikánk, ez biztosította az elmúlt évek rétegtalálkozóinak szinte váratlan sikerét, és ez az érintkezési forma még a kezdet kezdetén tart.

Gyengültek az etnikai intézmények: a közösségekbe szervezett magyarság már kisebbség. A hagyományos egyesületek közül azok tudtak fennmaradni és tagságukat megtartani, az új lojális egyesületeket az tette vonzóvá, hogy rendszeresen kapcsolatokat építettek ki hazafelé, hazalátogatási kedvezményeket tudtak adni, és művészi programokat szerveztek hazai művészekkel. Az egyesületek többségével évtizedes, megszilárdult programszerű együttműködés alakult ki. Az egyházi egyesületekkel lassúbb, nehezkesebb a kapcsolatok kiépülése: elsősorban az USA-ban nagyon befolyásos baptistákkal gyümölcsöző a kapcsolat, de viszonylag jól fejlődik a protestáns lelkészek egy részével is. Hasonló a helyzet a magyar zsidóság szervezeteivel is. Leggyengébb az érintkezés a katolikus egyházközségekkel.

Az emigráns sajtó visszaesése tovább tart. A jobboldali lapok vannak többségben, de befolyásuk érezhetően csökken. A Magyar Hírek, noha nem találta meg annak módját, hogy az öregek eltűnedező csoportjai helyett más rétegekre terjessze ki befolyását, mégis több magyarhoz jut el Nyugaton, mint

az ott megjelenő összes lapok együttevége.

A Magyarok Világszövetsége egy sajátos mozgalom motorja és a Magyar Hírek *mozgalmi lap*. A „népfrontosság” nem üres keret és nem csak stílus kérdése, az oldottabb hang dolga volt számunkra. Kezdetből nagy teret adtunk az egyházak képviselőinek, hiszen a magyarságtudat fenntartásában orosz-lánrésze van a befogadó országokban működő egyházaknak. Ez az olvasói közeg egyik jellegzetessége is. Mi vállaltuk, hogy minden réteg, az *egész diaszpóra tömeglapja* legyünk, amelynek olvasói közt nem végzünk előzetes világnézeti válogatást. A mozgalmi jellegből az is következik, hogy szakadatlanul megújultunk, vállalkoztunk és kockáztattunk. Úgy szerkesztünk, hogy elképzeljük, milyen lesz az adott helyzet egy hónap múlva az amerikai magyarok közt, amikor a lap a családok asztalára kerül. A lap szívós térhódítása, a ragaszkodó olvasóktól rendszeresen érkező sok levél, a nehezen szerzett, de — a negyedszázad során — megőrzött, sőt emelkedő népszerűség mutatja az elemző munka hasznosságát, pontosságát.

ABSTRACT: Magyar Hírek is twenty five years old. This biweekly is mailed to 28 countries of the five continents. The main editor of Magyar Hírek is overviewing the changes of the journal and the audience.

György Gábor

Pusztába kiáltott szó?

A Magyar Rádió Szülőföldünk szerkesztősége a világ távoli pontjain élő magyarok számára sugározza műsorait. De mit, hogyan és kiknek?

A hallgatóság

A Magyarok Világszövetsége a tőkés országokban élő magyarok, tehát a Szülőföldünk potenciális hallgatóságának létszámát egymillió háromszázhatvan-ezerre becsüli. Számítalan tudományos munka vizsgálja ezt a csoportot az óhaza elhagyásának időpontja és motívumai, egykori és mai szociális helyzete, földrajzi elhelyezkedése, a mai Magyarországhoz, illetve a befogadó társadalomhoz való viszonya és még egy sor további szempont alapján. Ezek az egyébként érdekes szempontok a Szülőföldünk szerkesztésének mindennapjaiban nemigen érvényesíthetők. Egyelőre egyetlen egy műsortípus kivételével egy lépést sem tudunk tenni azok felé, akik már nem tudnak vagy sohasem tudtak magyarul.

Nem tartjuk feladatunknak, hogy rendszeres vitában álljunk vagy akár csak párbeszédet folytassunk a hazánk ellen ilyen vagy olyan színekben aktív aknamunkát folytatókkal, tartozzanak azok a felszabadulás során vagy után távozottak, avagy az 56—57-es utánpótlás soraiba. Ha pedig azt mondjuk, hogy a hallgató tudjon magyarul, legyen is valamilyen mértékben pozitív érdeklődése az óhaza iránt, amit egyébként az élő kapcsolat táplál leginkább, úgy nemigen marad említésre méltó létszámú réteg a sokféleképpen barázdált emigrációból, mint az ún. 56-osok önmagában is tarka összetételű csoportja. Óróluk, azt hiszem, joggal fel-

tételezzük, hogy nem választja el őket áthághatatlan ideológiai fal a mai Magyarországtól, rokonaik révén még érdekeltek is az itthoni élet hétköznapi rezdüléseiben (pl. az utazási lehetőségeket, vám szabályokat stb. illetően mindenképp); magyarságtudatuk kifejezett, magyarul jól tudnak, kulturális igényeik egy részének kielégítésére két hazalátogatás között alig találhatnának (találhatnának?) más módot a nekik szóló hazai rádióműsor hallgatásánál.

Míg a magyar emigrációnak több mint a fele Észak-Amerikában él, a szerkesztőséggel főként az Európában és a Közel-Keleten lakók állnak kapcsolatban. Minden bizonnyal ők alkotják a hallgatóság többségét is, mégpedig nemcsak azért, mert a hozzánk közelebb fekvő régiókban jobbak a vételi lehetőségek, hanem azért is, mert az Amerikában szinte egyeduralkodó ultrarövidhullámú rádiózás miatt ott az európainál körülményesebb és drágább a rövidhullámon is működő vevőkészülék beszerzése. Európában ugyanakkor számottevő konkurenciával találjuk magunkat szemben. Nemcsak a folyamatosan sugárzó SZER jön szóba a külföldi magyarok információforrásaként, hanem főleg a solti adó belépése óta — a Kossuth, egyes helyeken a Petőfi is. Saját tapasztalataim szerint Dániában a középhullámon belföldre sugárzott műsoraink sokkal jobban vehetők az esti órákban, mint a Szülőföldünk adása. Nappal a helyzet fordított.

Mit várnak tőlünk?

Az emigráció többségét adó 56-osok természetesen azt akarják tudni, mi a helyzet otthon. Jó okunk van feltételezni, hogy a magyarságára csak a gyermekkor után és legtöbbször a nyelv ismerete nélkül ráébredő második- és harmadgenerációs csoport arra kíváncsi: mi az, hogy magyar, milyen volt az ország és milyen ma, melyek azok a pontok, amelyeket pozitív vagy negatív elemként én-képébe beépíthet. S várnak tőlünk magyarnótát, jogi tanácsot, lelki vigaszt, utazási ötleteket, pancsoló kislányt, miegyebet.

Itthon azt várják a szerkesztőségtől, hogy az általános tájékoztatási normák szerint működve vegyen részt az emigrációval kapcsolatos politika megvalósításában. Ez a politika csupa pozitív elemből áll, a külföldön élő magyarokkal a saját maguk által megfogalmazott igényekhez igazodva kívánja erősíteni a kapcsolatokat. Ezért sem, meg saját műsorpolitikai felfogásunk értelmében sem kívánjuk meggyőzni a hallgatót disszidálása helytelen voltáról, a szocializmus felsőbbrendűségéről, a kapitalista társadalom igazságtalanságáról. Megjegyzendő, hogy ez utóbbiról ők úgy is hitelesebben tudnak beszélni nálunk, miután javarészt gazdasági válsággal küzdő tőkés államok idegen származású polgárai, számosan munkanélküliek.

Amit a mai Magyarországról mondunk, az két dolgot tükröz. Azt, hogy ténylegesen mik a fontos események, jelenségek itthon, és azt, hogy hogyan gondolkozunk felőlük. Persze többről van szó pusztá informálásnál. Az emigráns természetesen nagyon sok és gyakran szélsőségesen ellentétes hatás met-széspontjában él. Minden, a külföldi magyarság körében vagy egyszerűen csak külföldön működő antikommunista erő tömegbázisának tekinti az emigrációt, s manipulációjában ugyanarra épít, amit maga az emigráns is léte fő problémájának tart: helyes volt-e vagy helytelen elhagyni az országot. Miután

ők már végérvényesen leadták szavazatukat (legalábbis a lábukkal), fogékonyabbak minden olyan érvelés iránt, amely tettük helyességét támasztja alá, mint amely a kétségeket erősítené. A jobboldali argumentáció pedig azt sugallja, hogy egyedül az cselekedett helyesen, aki eljött Magyarországról, ahol hiányoznak a szabad élet feltételei. Ez a manipuláció meggyőzőbbnek bizonyult abban az időszakban, amikor a hazalátogatás nem volt olyan méretű és rendszeres, mint ma, de azóta sem hatástalan, hiszen olyasmit állít, amit az emigráns maga is a leginkább hallani akar. Ennek ismeretében nekünk arra kell törekednünk, hogy a status quo normális voltát igazoljuk. Minden országnak van emigrációja, a legkonszolidáltabb államokban is van ki- és bevándorlás, a dolog nem jár az elhagyott haza megtagadásával, márcsak azért sem, mert ki tudja, nem követi-e a kivándorlást majdan, pl. a nyugdíjas években, a visszatelepülés.

Műsorainkban helyet kap minden olyan hír, esemény, folyamat, amely azt mutatja, hogy lehetséges a normális emberi élet a mai Magyarországon, hogy maguk a nyugati világ mértékadó körei, személyiségei is elismerik eredményeinket, hogy az ország jelenleg követett politikája nem tagadja meg múltunk, történelmünk közös értékeit, hogy normálisan működnek az egyházak s nem közömbös számunkra a környező országokban élő magyarság sorsa. Lényegében ezek a kérdések kapják a legnagyobb nyomatékot a Szülőföldünk politikai tájékoztatásában. Az utóbbi időszakban ezekhez járul még a társadalom demokratizmusának erősítésére, a hazai élet, a gazdaság korszerűsítésére irányuló erőfeszítések bemutatása. A műsor sajátos vonása, hogy a felsorolt kérdésekről közvetetten szólva szinte mindennap elhangzanak interjúk hazalátogató külföldi magyarokkal, prominensekkel és nem prominensekkel egyaránt. Úgy hisszük, hogy az ő — túlnyomórészt kedvező — benyomásaik meggyőzőbbek a „hivatásos meggyőzők” fáradozásainál. Ilyen

interjúk elkészítésére szerencsére egyre több az alkalom. Tömegesen látogatnak haza az idegenbe szakadtak, intenzív kapcsolatok alakultak ki a hazai és a külföldi magyar tudósok között, sok külkereskedelmi partnerünk magyar anyanyelvű, már-már elmondhatjuk, hogy minden hónapban tucatnyi külföldi magyar művész ad itthon hangversenyt, rendez kiállítást, jelentet meg szépirodalmi vagy másféle művet. Így azután hallható volt már a Szülőföldünk műsorában az Occidental Petroleum alelnöke, az USA budapesti nagykövete, egy amerikai szenátor, a Hamburgi Opera intendánsa, a Folies Bergeres művészeti vezetője, a New York-i főrabbi, a jeruzsálemi Héber Egyetem professzora és sokan mások — akik mind magyar származásúak. Ezek az emberek — közülük számosan hivatásból foglalkoznak Magyarországgal (is) — rendszerint mélyebben tájékozottak a hazai viszonyokról a magyarországi közvélemény átlagánál, véleményük nem csak a mi hallgatóságunk számára meggyőző, hanem gyakran a hazai közéletben is tekintetbe veendő.

De nagyon fontos — és hazai füllel hallgatva sem haszontalan — az egyszerű emberek véleménye. Hazalátogatásaik közt évek telnek el, figyelmüket sok minden felkelti, ami mellett mi szó nélkül megyünk el. Többet ér minden tévészriportnál vagy agrárgazdasági fejtegetésnél, ha egy stockholmi magyar riporter társaságában végigsétál egykori faluja fűtőcáján s mikrofonba mondja benyomásait.

Milyen hangon?

A korlátozott utazási lehetőségek ellenére is fogalma lehet a szerkesztőség minden tagjának arról a rádiós (vagy szélesebben sajtó-) környezetről, amely a hallgatóságot körülveszi. Elvileg két módon, gyakorlatilag azonban csak egyféleképp tudjuk ezt tudomásul venni. Elvileg ugyanis megpróbálhatnánk stílusban, műfajokban, technikában a

nyugati rádiókat imitálni. Ennek azonban több akadálya van. Először is nem létezik „a nyugati” rádió. Utánozzuk hát az amerikaiakat, a nyugatnémeteket, a luxemburgiakat vagy kicsodát? Azután — és ez a fő ok — mi itt szocializálódtunk, akármennyire igyekszünk, képtelenség elvárni, hogy hangunk ne tűnjék hamisnak. Azt talán nem is itt kellene említeni, hogy a nyugati rádiók hangját azok legkiválóbb munkatársai alakították és alakítják ki, a hazai legkiválóbbak pedig valahogy nem a Szülőföldünk ajtaján dörmöbölnek.

Nem tudunk a potenciális hallgatóság által megszokott formában megszólalni azért sem, mert technikai lehetőségeink sem azonosak amazokéval. Így nem mindig könnyű rövid belehallgatás után megállapítani, hogy az ember a Kossuth vagy a Szülőföldünk műsorát hallja-e, már csak azért sem, mert a megszólalók gyakran hallhatók mind a bel-, mind a külföldi adásokban. Ezt az „összetéveszthetőséget” azonban pozitívan kell értékelni, mivel bizonyos fejlődés eredménye. Egy-két évtizede a Szülőföldünk még gazduramos vagy romantikus magyar, de mindenképpen konzervatív hangon szólt meg. Ma kis fáziskéséssel követi a belföldi rádiózás divatjait, az újszerű szóhasználatokat, riporter fogásokat. Az új — sokszor kérészerű — elemeket a Politikai Adások Főszerkesztősége, vagy a televízió munkatársai hozzák magukkal a rövidhullámú adásba, vagy pedig a belső munkatársaknak tetszik meg egy-egy másutt hallott fordulat vagy módszer. Ma már azonban alig találkozhattunk a Szülőföldünk műsoraiban olyan formai megoldással, amely a belföldi műsorokból teljesen kikopott volna. A mégiscsak meglévő fáziskésés viszont módot ad a rövidéletű torzszülöttek kiszűrésére. Így a Szülőföldünket nagyjából elkerülte a tegezés-magázás probléma, és éppen az inkább konzervatív irányba húzó hagyományok miatt a nyegle riporter módor vagy a szubjektum erőltetett előtérbe tolása is. Mindennek a visszája pedig, hogy a műsor hangja kevésbé eredeti, vagy — hogy

az előbbiekre utaljak — „összetéveszthetetlen”, mint egyik-másik hazai adásé. Azt a kérdést pedig, hogy jogos-e a Szülőföldünk egységes hangjáról beszélni, fel sem érdemes tenni a szerkesztőség és ezzel a műsorok struktúrájának ismerete nélkül.

Rovatok, levelek

A szerkesztőség létszáma húsz körül mozog. A műsorok négy rovatban készülnek.

A *Kronika* rovat napi két harmincperces adásban és ezek földrészek szerinti mutációiban, illetve egy tízperces hét végi mellékletben a hírszolgáltatást, a napi eseményekről való tudósítást végzi. A déli és az esti krónika felhasználja a Külföldi Adások Főszerkesztősége központi szerkesztőségétől kapott híreket, napi kommentárokat, saját munkatársai riportjait, írásait s a helyi krónikákból áttemelt anyagokat. A műsorok több mint egyharmadát külső munkatársak szerkesztik, főállásban a rádió vagy a televízió információ-műsorainál dolgozik valamennyi.

Javarást információs műsorokat szerkeszt a hagyományosan, ám pontatlanul *agit. prop.* rovatnak nevezett szervezeti egység is. Témái azonban nem elsősorban napi érdekűek, a feldolgozás módja terjedelmesebb, teret enged a háttér, a szélesebb összefüggések feltárásának is. Itt készülnek a Szülőföldünk hét végi magazinműsorai (művészet, zene, sport, hobbi stb.). A rovat műsorai a Szülőföldünk késő esti adásában, kisebbrészt az esti krónikákban, illetve a hét végi adásidőben hangzanak el. Vasárnap sugározzuk — ugyan-csak a rovat szerkesztésében — reprezentatív heti politikai összefoglalónkat is.

A nevével is érzékeltetett tág határokat tölti ki a *honismereti* rovat. Napi félórás adásai és havi magazinműsorai reális és árnyalt történelmi, kultúrhistóriai, irodalmi, művészeti, tudománytörténeti ismereteket terjesztenek Ma-

gyarországról. Az igényesen megformált műsorok elfeledtetik a rendező, a színészek és a szakemberek produkcióit élvező hallgatóval, hogy itt egy speciális iskolarádióról van szó. A rovat 1977 ősze és 1981 tavasza között nagyszabású programban dolgozta fel Magyarország politikai, művészeti és tudományos történelmét az előtörténettől szinte napjainkig. Műsora hetenként háromszor angolul hangzik el — gondolva a másod-, harmadgenerációra is. A kényszerű takarékoság miatt nem kezdődhettek el eddig a német nyelvű honismereti műsorok.

A rovat ezekben a hónapokban a fel-szabadulás 40. évfordulójával kapcsolatos műsorait készíti elő, kettős célt követve. Egyrészt meg kívánjuk ismertetni a hallgatókat a Horthy-Magyarország világháborús politikájával, a háborús évek eseményeivel, másrészt képet igyekszünk adni arról, hogy hogyan gondolkodik ma e korszakról a hazai történettudomány, mennyiben változott és változik közgondolkodásunk.

Egész csapat foglalkozik a szerkesztőségben a közvetlen hallgatói kapcsolatokkal. A Szülőföldünk mint intézmény, adásaitól függetlenül is jelentőséggel bír a hallgatóság körében. A levelezés külön beszámoló tárgya lehetne, itt álljon csak annyi, hogy a szerkesztőséghez érkező levelek száma az általunk szervezett akciók és néhány más tényező függvényében erősen ingadozó, az utóbbi években évi 3000 körül alakult. Az említett akciók elsősorban nagy nemzetközi sporteseményekhez kapcsolódó totópályázatok, amelyek eredményeként emelkedett az éves levélszám már 6000 fölé is. A beérkezett levelek egy része a műsorban teljesítendő, teljesíthető kérést tartalmaz. A rovat munkatársai komplett műsorokat szerkesztenek a hallgatók által kért zenei vagy irodalmi művekből, felkeresik a levélírók egykori lakóhelyét, ismerőseit, tanítóját vagy éppen kedvenc énekesét s az adásban számolnak be a tapasztalatról, játsszák le a hangfelvételeket. Ez a rovat szerkeszti a hagyomá-

nyos állandó műsorszámok egy részét is, ide tartozik a Kárpáti Zoltánné nevével fémjelzett Levelesláda és a Jogi Tanácsadó.

A rövidhullámú rádiózás fétise: a levél. Ha van rádióműsor, melyet jogosan tartanak az átmeneti vagy tartós pesszimisták pusztába kiáltott szónak, úgy a rövidhullámokon a világ négy sarka felé szórt adás az. Pontosabban: ki állapíthatná meg hitelt érdemlően, hogy pusztába kiáltott szó vagy sem? A rádióhallgatás aktuasa a készülék bekapcsolásával, adóra hangolásával és a műsor meghallgatásával maradéktalanul lezajlik, a szerkesztőség értesítése a szerzett benyomásokról, a hallgató világnézetéről és pillanatnyi hangulatáról semmiképpen sem tartozik ide. Pedig mi, a műsor készítői és nyilván azok is, akik az állami költségvetésből az adásokra pénzt kanyarítanak ki, az említett kérdésekre is kíváncsiak, sőt sokkal többet szeretnénk tudni a hallgatókról elsősorban hogy munkánk eredményességét lemérhessük. Épp ezeken a hasábkokon nem szükséges taglalnunk, hogy a belföldi rádiózást illetően van lehetőség erre. Am külföldi közvélemény-kutató intézetet megbízni — erre nincs keret. Hazulról, levél útján felmérést lehetne végezni — de csupán a feladat hatalmas korlátainak ismeretében. Először is levélben csak ahhoz fordulhatunk, akinek a címét ismerjük. Másodsor: mi a garancia arra, hogy valaki, aki mondjuk 1976-ban részt vett olimpiai totópályázatunkon s így címét közölte, hajlandó kérdések tucatjaira is válaszolni 1984-ben? S egyáltalán: el kell-e szomorodnunk, ha kiderül, hogy a diaszpórának csak töredéke hallgatja — főleg bizonyos rendszerességgel — a neki szerkesztett műsort, vagy egyszerűen csak azok körén belül kell vizsgálódnunk, akikről legalább annyit tudunk, hogy ismeri adásainkat?

Az előző sorokban talált kérdőjeleket a rövidhullámú rádiózás velejárójának kell tekinteniünk. Keveset tudunk a hallgatóságról. Valamivel többet szociális adatairól s szinte semmit a mű-

sorról alkotott véleményéről, uram bocsá' arról, hogy megmozgatott-e lelkében valamit a szülőföldjéről sugárzott adás. Ez a helyzet mérhetetlenül felértékeli a levelezés jelentőségét, lévén a levél elolvasható, megszámlálható, irattározható, összefoglalható dokumentum. A levélszám emelkedését büszkén jelentik az érintett szerkesztőségek, csökkenését kimondatlanul kudarnak érzik. Pedig számos megfontolás arra mutat, hogy a műsor minősége (még ha minőségén a műsor készítője és hallgatója gyökeresen mást és mást is ért) és a műsorral kapcsolatos levelezés intenzitása azt nincs szoros vagy talán helyesebb azt mondani, nincs lineáris kapcsolat. Visszatérve a Szülőföldünközhöz: ki merné állítani, hogy 1962-ben, amikor 5132 levél érkezett, bármilyen szempontból is jobb volt a műsor, mint 1972-ben, amikor 2999? Ha a hallgatói kedélyeket jobban vagy kevésbé felkavaró sport- és más pályázatoktól eltekintünk, a levélszám alakulását alighanem műsoron kívüli tényezőkön kell számon kérni. Gondolni lehet például azon réteg biológiai fogvására, amely oly régen vándorolt ki, hogy a rádióon kívül egyszerűen nincs, akivel magyarul levelezhetne. Vagy azokra, akiknek belső igénye a levél általi kapcsolattartás az óhazával, de sokáig attól tartottak, hogy a nyugatról érkező levelek miatt hazai ismerőseik hátrányt szenvednek. Bizonyára sokan vannak, akiknél a megélenkült, kölcsönös látogatóforgalom pótolja a rádióval való levelezést. A fordulópont 1963, az amnesztia éve. Figyelembe kell venni azt is, hogy az emigráción belül emelkedőben van a magyarul nem tudók aránya, s ennek előszobája az írásbeli megnyilvánulásra való képtelenség. Még az sem a legutolsó szempont, hogy hallatlanul megemelkedtek a postai költségek a nyugati országokban, s esetenként nyilván át is lépték azt a határt, amelyen túl pl. egy munkanélküli vagy nyugdíjas magyar háromszor is megmondhatja, hogy írjon-e levelet. De az is igaz, hogy — hasonlóan a Külföldi Adások Főszerkesztősége többi, nem magyar nyelvű

adásához — a Szülőföldünknek is vannak olyan levelezői, akik közlik: nincs rádiójuk.

Ilyenformán a viszonylag állandó levélszám üdvözlendő dolog, de nehéz ennek alapján a műsorra nézve bármilyen következtetést levonni.

Hátrányos előnyök

Mint talán az egész magyar sajtóban, a Szülőföldünkönél sem igen lehetséges valamiféle sémával leírni, hogy hogyan jutottak ide munkatársaink. Egyet azért talán meg lehet kockáztatni (de ha már kockáztatunk, legyen kicsit nagyobb a kockázat): nem a Szülőföldünk, de az egész Külföldi Adások Főszerkesztősége állományában aligha találunk egyetlen műsorkészítőt is, aki eleve itt akart volna dolgozni. Előre elnézést kérek a kivételtől, ha van ilyen (többes számot azért nem mernék használni). Mielőtt azonban bárki is téves következtetést vonna le az itteni munka presztízsére vonatkozóan, gyorsan megemlítem, hogy számos olyan volt „szülőföldes” kolléga nevét ismerjük, akik ma jőnévű közszereplők a sajtóban vagy a közélet más területein. Példaként csak két név: Mester Ákos és Kovalik Károly.

Kétségtelen, némi „útközbeniség” mindig is jellemezte a szerkesztőséget. Hogy ma nem ez a mérvadó, több okra vezethető vissza. A szerkesztőség munkája az elmúlt tíz évben gyökeresen megváltozott. Az esetlegesen kialakult s hagyománnyá rögződött megoldásokat átgondolt szervezeti és adásstruktúra váltotta fel, talán nem túlzok, ha azt mondom, hogy lépést tartva az akkori kül- és belpolitikai változásokkal. (N. b. Ha az így igaz, akkor most aktuálisvá válik az adások és a szervezet újbóli átgondolása — nagyot fordult azóta a világ!) E műsorfejlesztés során alakult ki a Szülőföldünk mai adásrendje, jöttek részben létre mai rotvai, műsortípusai. Kétségtelenül hozzájárult a szerkesztőség korszerűsödéséhez a külső munkatársak, köztük gazán kiváló, nagyszámú megjele-

nése, de nem kevésbé a szerkesztőség feltöltése olyan munkatársakkal, akiket szívesen és gyakran foglalkoztatnak külső munkatársként a rádió és a sajtó más területein is. Talán épp ez hozta leginkább a kitörést a Szülőföldünk zárt világából. A munkatársak megismertek egy sor külső szerkesztőséget s ráébredtek, hogy „a király meztelen”, nincs semmi külsődleges, „felülről elrendelt” minőség-barrikád a Szülőföldünk és a többi szerkesztőség között.

Akármenyre is sikerült azonban a szerkesztőségnek meghaladnia korábbi önmagát, a helyzet nem nevezhető ideálisnak. A naponta, hetenként vagy havi rendszerességgel jelentkező, azonos jellegű műsorok hajlamosítanak a rutinmunkára. A visszhang hiánya olykor a legjobbknak is kedvét szegi. Makacs hiedelem még ma is, hogy a szerkesztőség produktumait még a főosztály többi részén sem ismerik, nem-hogy a rádió vezetése figyelemmel kísérené. Ugyancsak magát keményen tartó hiedelem, hogy itt alacsonyabb a jövedelem, mint a rádióban egvebütt: jelenleg éppen a túlmunka premizálása körüli viharok tartják izgalomban a szerkesztőséget.

Pedig a tehetség kibontakoztatására itt ugyanolyan nagy szükség van, mint minden más szellemi alkotóműhelyben. Vannak a Szülőföldünknek ezt elősegítő sajátosságai is; csak utalok a kívülről alig zavart szerkesztőségi légkörre. Mindenesetre itt a sajtó, főleg a rádió egészéhez képest kevesebb szellemi inspiráció éri a műsorkészítőket. Ha előny, hogy kívülről alig zavarják a szerkesztőség légkörét, úgy hátrány, hogy információból is kevesebb jut át a szerkesztőség küszöbén. Ha előny, hogy a hallgatók alig veszik igénybe energiánkat csacska kérésekkel, elintézni való ügyeikkel, úgy hátrány, hogy alig ismerjük őket (utazási lehetőségeink igen szűkek s hallgatóink viszonylag alacsony potenciális létszámuk mellett — szociális, világnézeti, életkori és egy sor más szempontból — rendkívül differenciáltak). Ha előny, hogy alaposan kidolgozott, az egyes munkatársak feladatait jól kijelölő struktúra-

ban dolgozunk, úgy hátrány, hogy ez a struktúra kevésbé ösztönöz megújulásra. Ha előny, hogy nem állítanak eléink emberfeletti feladatokat, úgy hátrány, hogy nemigen tudjuk, mi a siker, mit jelent a hallgatóknak örömet, élményt nyújtani. (A munka kiszabása s a produktum értékelése is házon belül történik, kialakult mechanizmusok kereté-

ben, s ami az értékelést illeti, nem is mindig kellő szakértelemmel és alapos-sággal.) Ennek ellenére sokaknak életformájává, egyeseknek szenvedélyévé vált az itteni munka, és számosan vannak, akik (ma már) nemigen hagynák el külső ajánlat kedvéért a szerkesztőséget.

ABSTRACT: The „Szülőföldünk” Department of the Hungarian Radio is broadcasting for those Hungarians living at distant places of the world. But what, how and for whom?

Tardos Róbert

Kommunikációs befolyások az igényszintek formálódásában

Szinte közhelyszerű fordulatá vált közgondolkodásunkban az igényszintek elszakadása a lehetőségektől. Jellegzetesen tapad e nézethez a tömegkommunikációs eszközök igényszintemelő szerepéről való elképzelés. Amikor ugyanis ilyen-olyan formában felvetődik a kérdés: „nem emeltük-e túlságosan magasra az igényeket?“, igen gyakran hivatkozunk a tévéműsorok, filmek tárgyi világára, környezetére, a bennük megjelenő életvitelelemekre.

A tömegkommunikációs befolyásokat, mint a *környezeti tapasztalatok, társadalmi áthatások* egyik forrását, kétségkívül számon tartjuk az igényszinteket az adottságoktól távolító tényezők közt. De ahogyan az „igényszint-olló” kinyitásáról, a lehetőségektől való elszakadásról való gondolatok is csak részgazságot tartalmaznak (s nem is a legfőbbet, mivel — ahogy ezt vizsgálati eredmények is bizonyítják¹ — az igényszintek formálódásának alapvető tényezője a realitás kötőereje), hasonlóan nagytípusú fel az ilyen gondolatmenetek a tömegkommunikációs hatásokat. Ez az aránytévesztés nem különösebben sajátos. Ha távolibb vizekre evezünk, hasonlóan evidensnek tűnő, de többé-kevésbé ellenőrizetlen megállapítások sorával találkozhatunk, akár a reklámnak a „fogyasztói mentalitásban”, a szükségletek felcsigázásában betöltött domináns szerepét, akár — a fejlődő országok viszonylatában — az importált kommunikációs tartalmak és az „elvárások robbanásának” összefüggéseit illetően.

E cikkben elsősorban egy empirikus vizsgálat néhány eredményét kívánjuk ismertetni, azonban röviden még elidőzünk ezeknél a tágabb összefüggéseknél. Pontosabban annál a kérdésnél, mi magyarázza, hogy a vázolt felfogás

tulajdonképpen a tömegkommunikáció-kutatástól sem idegen, annak ellenére, hogy a hatásmechanizmusok vizsgálatában a kezdeti, differenciálatlan felfogások helyén — különböző szemléleti fordulatok nyomán — árnyaltabb, realisztikusabb álláspontok alakultak ki. A válasz nem utolsósorban abban keresendő, hogy a közvetlenebbül megragadható — rövidebb távú beállítódásokkal, többé-kevésbé egzaktan mérhető személyiségjegyekkel kapcsolatos — hatások tesztelésén túl máig sem váltak jellemzővé az olyan összetettebb mentalitásokra, orientációs jellegzetességekre irányuló empirikus kutatások, amilyenekhez az igényszintek problematikája is fűződik.

Nem független hatás

Az igényszintek kommunikációs összefüggései — a modernizáció általános kérdéskörén belül — leginkább a „fejlődők fejlődésére” irányuló kutatási vonulatban kerültek előtérbe. Különösen a tradicionális minták felbomlásának kezdeti időszakában ez valóban olyan terep, ahol indokolt a tömegkommunikációs eszközök mélyreható befolyásairól beszélni. Ilyen „*kevésbé strukturált situációkban*”, mikor bizo-

nyos fókig szétválnak azok a körök, társadalmi környezetek, amelyekbe az emberek különböző tevékenységei beágyazódnak, játszanak leginkább szerepet a közvetlen környezeten túlról származó hatások, közvetett tapasztalatok, kommunikációs befolyások az irányadó célok, viszonyítási pontok kialakításában. Bár mindez azt is jelenti, hogy értelmetlen dolog a „tömegkommunikáció hatásairól” *helytől és időtől függetlenül* beszélni, ez az elv nem egyszer feledésben maradt, és bizonyos tapasztalatok, s a maguk konkrét kontextusában helytálló megállapítások indokolatlanul vetültek ki általánosabb síkra.

A kommunikációs mozzanatok bizonyos túlértékelése magukban a modernizációs elméletekben is megfigyelhető. Akár a „pszichikai mobilitás” (D. Lerner), akár az „újdomságok diffúziója” (E. Rogers) egymással párhuzamosan kibontakozott kutatási irányát tekintjük, nem egy fontos felismerés mellett egyik sem kerülte el ezt a buktatót. Hogy a szóban forgó megközelítésekben alkalmazott terminussal éljünk, a tömegkommunikáció túlságosan is az „előzmény-jellegű” változók között kapott helyet, többé-kevésbé izolálva egyéb tényezőcsoportoktól. Amit csak részben indokol, hogy nagyobb változások, fordulópontok táján valóban megnő e mozzanatok jelentősége, viszonylag önálló szerepe.

A fejlődő országok függetlenné válásának kezdeti időszakában sokan optimistán szóltak a „növekvő elvárások forradalmáról”, amelytől ösztönző lökést reméltek a modernizációs folyamatok beindulásakor. A remények azonban évtizedes távon nagyrészt szertefoszlottak, és fokozatosan a „növekvő frusztrációk” váltak napirendi témává. Ahogy korábban az optimista elképzelésekben, most gyakran a problémákban hangsúlyozódott túl a kommunikációs vetület. (Egykori fridzsider-szocializmus vitáinkra emlékeztető epizód, hogy — mivel gyakran jelent meg bennük a hűtőszekrény hűn óhajtott tárgya — Szukarno elnök annak idején a hollywoodi filmeket tette fele-

lőssé az indonézok képzeletének felgyújtásáért.)

Az ilyen feszültségekre a magyarázatot valójában strukturális tényezők, a gazdasági és az ideológiai szféra ellentmondásai táján kereshetjük. A társadalmi fordulatok utáni első időszakokban jelentkező átfogó céltételezések, széles perspektívájú jövőképek nagymértékben kitágíthatják az „elvárási”, illetve „igazoltsági horizontokat”. Általában jellemző az ilyen alapon felszökő aspirációk bizonyos kiegyensúlyozatlansága: az érzelmi összetevők nagyfokú intenzitása, szemben a cselekvési tendenciák elmosódottságával. A vágytárgyak „érintésközelbe kerülnek”, a kifejletlen gazdaság körülményei közt azonban a tényleges találkozás nem valósulhat meg.

A kiinduló koncepcionális keretek alapján megmagyarázhatatlan, válaszra váró kérdések felhalmozódásával a modernizációs megközelítésekben is végbement bizonyos szemléleti módosulás. A személyes kapcsolatok, a kommunikációs hálózatok feltárásával — bizonyos fáziskéséssel — e téren is felfedezték a „kiscsoportokat”, a mélyebb strukturális vonásokig azonban kevéssé jutottak el. Ugyanakkor háttérbe szorult a tömegkommunikációs eszközök „klíma-teremtő” jelentőségének, a folyamatokat „katalizáló” szerepének korábban — nem indokolatlanul — hangsúlyozott gondolata.

A vázolt kérdéskörben kapcsolódási lehetőséget jelenthetnek a rétegződés, a társadalmi mobilitás terén folyó kutatások. Úgy tűnik, erre kevéssé került sor, talán mert az utóbbi kutatási irány főáramában kisebb figyelmet kaptak a problémakör tudati, szimbolikus-kommunikatív összefüggései. (Az itt közvetlenül lényeges státusinkonzisztencia-elmélet ilyen alkalmazása sem igen ment túl a politikai beállítódások kérdéskörén.)

A környezetközi tapasztalatoknak, társadalmi áthatásoknak az igényszintekre gyakorolt befolyását *több szinten* kell megközelítenünk, ha az egyes folyamatokat jelentőségükhöz mérten akarjuk számba venni. A személyes

magatartásra, gondolkodásmódra a legintenzívebben ható forrás a közvetlenül megélt ambivalencia, a különböző társadalmi rétegekhez kapcsolódás, a többszörös csoporttagság. A következő szint a személyes érintkezés, a közvetlen környezetben túli, de még az első kézből származó (a közel élő más rétegről, csoportról szerzett) tapasztalatok terépe. A közvetett tapasztalatok szféráját tekintve pedig már a tömegkommunikációs befolyások kerülnek előtérbe.

Demonstratív tárgyak

Ezekről az összefüggésekről a továbbiakban annak az empirikus kutatásnak néhány eredménye alapján szólnunk, amelyet az igényszintekre, az anyagi aspirációkra vonatkozóan 1980-ban végeztünk.² A fenti tényezőcsoportok közül a heterogén csoporttagság befolyásaival ebben a cikkben nem foglalkozunk részletesebben.³ Már közelebbről kapcsolódik a kommunikációs vonatkozásokhoz a *szűkebb csoporton túli*, de még személyes, közvetlen benyomások hatása. Vizsgálatunk eredményei több oldalról is utalnak a városi, pontosabban szólva — bár itt jelentős mértékű az átfedés — a magasabb általános ellátottsági szintet képviselő *településkörnyezet*⁴ igény szint-befolyásoló, a közvetlen feltételektől, adottságoktól eltávolító szerepére. A személyes anyagi ellátottsági szintet azonosnak véve, az ott élők átlagos életszínvonalára alapján magasabb szintű lakóhelyi környezetben élők életszínvonalukat másokhoz képest alacsonyabbnak érzlelik, általános igény szintjük⁵ magasabb, közülükben a fogyasztás-megtakarítás arány az előbbi javára tendál.

Ezeket az eredményeket további összefüggések árnyalják, értelmezik. Viszonylag erős kapcsolatokat találunk egyes tárgyaknak az ismeretségi körben észlelt elterjedtsége és az e tárgyra irányuló igények közt. Így pl. azok az autóval nem rendelkező válasszólók, akik környezetükben magasabb

szintű ellátottságról adnak számot (a személyes ellátottságot is bevonó többváltozós elemzések eredményei szerint) a gépkocsit kevésbé tekintik luxus-tárgynak és erősebben is hiányolják az autóhoz való későbbi hozzájutást.

E megállapítások kézenfekvően kapcsolódnak az ún. „demonstrációs hatások” kérdésköréhez.⁶ A szóban forgó (eredetileg közgazdasági összefüggésben megfogalmazott) elmélet szerint a fogyasztási sztemderdeket jelentősen befolyásolja egy-egy régió, település, negyed — a tágabb, de még a személyes érintkezés körén belül levő környezet — lakóinak egyfajta jellemző életszintje. Ha ez magasabb, ugyanarra a jövedelemre — a magasabb szintet képviselő tárgyakkal való ismétlődő találkozáson: a „*demonstrációs hatás*” keresztül — nagyobb nyomás, magasabb fogyasztási normák nehezdednek.

Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy az ilyen befolyások nem egyszerűen a „demonstratív” tárgyakkal való sűrűbb találkozásból, a látványuknak való intenzívebb „kítettésből” adódnak — bár ennek szerepe sem elhanyagolható. Először is számításba kell venni az olyan összefüggéseket, mint az ilyen településeken gyakoribb *rétegekői társas kapcsolatokat* és (a családi, baráti körön keresztül) társadalmi áthatásokat. Ez viszont már közvetlenül utal a személyes kommunikáció, a „társaság”, ill. az ezek által közvetített tágabb társadalmi befolyások, *divatmechanizmusok* szerepére.

Bár e szerteágazó kérdéskörnek vizsgálatunk csak kis szeletével foglalkozhatott, az idevágó eredmények kiegészítik a szóban forgó kérdéskörben kapott képet. Mind a köznapi témákról való társas kommunikáció sokrétűsége, mind a divattémák iránti (tömeg)kommunikációs érdeklődés számottevő kapcsolatot mutat a globális, s ezen belül különösen az „életstílus” igény szint-indexszel.⁷ De a közvetlenebb összefüggések is e mozzanatok összefonódó szerepére utalnak. Az intenzív személyes kommunikáció, a „társaság” és a divattémák iránti érdeklődés elsődleges

magyarázó tényezői — a nem, az életkor és az anyagi helyzet — erősen átfedik egymást: a nők, a fiatalabbak, az átlagosnál jobban ellátottak értékei a legmagasabbak mindkét vonatkozásban. Lényeges közvetlen összefüggés is mutatkozik a szóban forgó kommunikációs, ill. érdeklődésbeli jellemzők között.⁸ A fentiek mellé vehetjük azokat az adatokat, amelyek a divatos öltözködéssel kapcsolatban észlelt (munkahelyi) csoportnormákra vonatkoznak. Ezek arra hívják fel a figyelmet, hogy míg a magasabb szintű, a kulturális, illetve életstílus-szindrómával (lakberendezés, szabad idő stb.) összefüggő divattényezők inkább a magasabb jövedelműek, iskolázottabbak, addig a ruházkodással (feltehetően a köznap munkakörülményektől megkülönböztető, „tisza, rendes” megjelenéssel) kapcsolatos divatmozzanatok inkább az alacsonyabb iskolázottságúak, a vidéki településeken élők között mutatkoznak jelentősnek. A fenti tényezőket együttesen tekintve, a pedagógusok, az egyéb szellemiek, az alsó szintű vezetők (a nem termelő területekről) és a lakossági szolgáltatások terén dolgozó betanított munkások említendőek első helyeken. Ha e rétegek a társadalom munkamegosztási rendszerében, intézményes mechanizmusában nem is töltenek be kulcspozíciót, szerepük annál jelentősebbnek tűnik az *informális folyamatok*, a kommunikációs közvetítések terén.

Az intenzív személyes kommunikáció, a „társasság” másrészt az *összehasonlítások*, a *viszonyítások sokrétűségével* kapcsolódik össze. A *tágabb környezetre utaló* — horizontális — viszonyítás indexének értékei is magasabbak a „társas” személyeknél. Nem tekinthető véletlennek, hogy bizonyos vidéki települések mellett a fővárosiaknál hangsúlyozódnak elsősorban a horizontális mércék (s hogy ezen belül is különbséget eredményez a közvetlenebb lakóhelyi környezet: a szóban forgó érték a belső negyedekhez tartozó, „gangos házak” lakóinál a legmagasabb).

A környezetközi tapasztalatok, a ma-

gasabb életszint közvetítésének továbbⁱ lényeges mozzanatai az ingázás, bejárás jelenségeköréhez kapcsolódnak. Lehetséges, hogy az utazás, a távollét nehézségeit vállalók már eleve inkább vonzódnak a városi életforma tartozékaihoz, mindenestre mind az általános igényszintet, mind az „igény-spektrumot” jellemző változók szerint magasabb az értékük, mint a hasonló iskolázottságú, anyagi helyzetű stb. megkerdezetteknek. (Az adott összefüggésben az sem mellékes körülmény, hogy — mint a csoportnormákra vonatkozó eredményekből kiderül — a bejárók munkahelyükön kedvezőbb fogadtatást érzelnek a magasabb szintű tárgyi ellátottság kellékeivel kapcsolatban.) Lehet, hogy ez szinte „véletlenszerű mellékhatás”, de valószínűnek tűnik, hogy az ingázás ténye is szerepet játszott a civilizatorikus igényszintek általános emelkedésében.⁹ (Még az egyébként legtöbb lemondással járó tartós távollét, munkásszállási élet is hozzájárulhatott az igények felkeltéséhez, megerősítéséhez olyan komfortfelszerelések iránt, mint a fürdőszoba, meleg víz stb.)

Viszonyítási alapok

Épp ez az a pont, ahol — hogy a következő tényezőcsoportra, a közvetett tapasztalatokra térjünk — a *tömegkommunikációs* eszközök az elmúlt időszakban a leginkább befolyásolhatták az igényszintek alakulását. Bár nyilvánvaló, hogy semmiképpen sem a televízió elterjedése, ill. az általa közvetített városias szokások, tárgyak stb. váltották ki az urbanizált életviszonyok kialakítására való törekvéseket — hisz azok korábról datálódnak, ahogy azt a komfortosítás beindításának időszaka jelzi —, a televíziónak a folyamat kibontakozásával párhuzamos megjelenése feltehetően közrejátszott, „katalizátor” szerepet töltött be a *civilizatorikus feltételek megteremtésének* gyors ütemében az elmúlt mintegy másfél-két évtized során.¹⁰ Az is valószínű, hogy e közreható szerep legfontosabb idő-

szaka a kibontakozás időszaka volt (a 60-as évek végén, 70-es évek elején), bizonyos jeleire azonban 1980-as vizsgálati eredmények is utalnak. A tömegkommunikációs eszközök (s ezen belül elsősorban a televízió) igénybevételének intenzitása¹¹ — több változós elemzés szerint — halványabb együttjárást mutat az általános „igényszint-index”-szel, s ennek összetevői közül valamivel határozottabb kapcsolatot a lakáskomfortigény mutatójával. (Meg kell jegyezniünk, hogy nem feltétlenül egyirányú ez a kapcsolat. A vizsgálatból más összefüggések arra utalnak, hogy a komfortigény a tervezőbb, rendezettebb életvitel tendenciájával kapcsolódik egybe. Lehetséges, hogy éppen egy ilyen életvitelnek felel meg az otthoni szabadidős tevékenységek nagyobb súlya, a szóban forgó eszközök intenzívebb igénybevétele. De az sem kizárt, sőt más kutatási eredmények alá is támasztják¹² — itt is utalva a fordított irányú összefüggés lehetőségére —, hogy épp a televízió kétségtelen időfelhasználás-módosító szerepe erősítette fel az ilyen életvitel kialakítása felé ható tendenciákat.) Az elsőként említett összefüggésirány érvényesülését ugyanakkor valószínűsíti az a részletesebb összefüggés, mely szerint a szóban forgó („médiumpfogyasztás” — igény szint) kapcsolat az *alacsonyabb iskolázottságúak körében, de mindenképp az alacsonyabb ellátottságú településeken jelenik meg legerősebben. Ott, ahol az alacsony ellátottsághoz a komfortfeltételek kialakításának intenzív igénye párosul, s így különösen erős lehet a fogékonyság az urbanizálódási igényeknek megfelelő* tartalmak iránt.¹³

Hasonló irányba mutatnak a „negatív eredmények” is. A „tévéfogyasztási” mutató az elemzések szerint összefüggésben áll annak a kérdéssorozatnak néhány tételével, mely különböző tartós javak elterjedtségének becslésére kérte a válaszolókat. Az intenzív tévézők rendre inkább becsülték felül az üdülőtelekkel, autóval, színes tévével ellátottak lakossági arányát. Ugyanakkor a szóban forgó „médiumpfogyasztási” mutató nem függ össze az ilyen

tárgyakra vonatkozó igény szint-indexszel. (Még közvetlenebbül utal az említett összefüggéshiányra, hogy például az autó-ellátottság becslése sem korrelál a hozzájutás iránti igénnyel, míg a közvetlenebb környezet ellátottságára vonatkozó becslés esetében fennáll az ilyen összefüggés.) A fenti tárgyak iránti igény, a velük kapcsolatos hiányérzet általános intenzitása a komforttárgyakhoz képest lényegesen alacsonyabb, s a *rezonancia alapjának híján* a felülbecslés kevésbé hatja át a személyes kívánságokat.

Bár közvetlen bizonyítékunk nincs rá, nem tűnik elképzelhetőnek, hogy a *horizontális viszonyításnak*, bizonyításnak bizonyos iskolázatlanabb csoportok, főleg alacsonyabb szintű, vidéki településen lakók között megfigyelhető szerepe nem független a tömegkommunikációtól. A szóban forgó viszonyítási mutató különösen a mezőgazdasági fizikaiak és a segédmunkások között kapcsolódik szorosan a globális „igényszint-indexhez”. Lényeges itt az az összefüggés, mely szerint a horizontális viszonyítás indexén magas értékű válaszolók tudatosítják magukban (reálisan észlelik) a közvetlenebb környezetük és a lakosság általános szintje között levő — az utóbbi javára fennálló — ellátottságbeli eltéréseket. Hogy a horizontális viszonyításhoz ennek ellenére nem kapcsolódik a magasabb szintű ellátottság iránti bizonyos — frusztrációval vegyes — intolerancia, érdekes tapasztalat, melynél érdemes kissé megállni.

A magyarázat egy elemével szolgál az a megfigyelés, hogy a horizontális viszonyítás elsősorban az alacsony szintű, de fejlődő településeken előket jellemzi (még inkább, mint a korábban már említett fővárosiakat). Ha eltérő viszonyokra vonatkozóan is, ilyenfajta kontextusban fejtette ki Hirschman ún. „alagút-hipotézisét” a társadalmi egyenlőtlenségekkel kapcsolatos fejlődő országokbeli beállítódásokról¹⁴, mely egy köznapi tapasztalat analógiájára épül: egy alagútban — valamilyen dugó miatt — elakadt autósok gyakran örülnek, ha legalább a másik sávon

ndult már el a forgalom, mert számítnak rá, hogy hamarosan ők is megindulhatnak.

Visszatérve a hasonlattól saját esetünkhöz, az észlelt jövő — akár az általános gazdasági kilátásokat, akár a személyes helyzet alakulását tekintjük — valóban lényeges szerepet játszik a szóban forgó összefüggésekben. Az általános kilátásokra utaló változó, a „*gazdasági perspektíva index*” közvetlenül és a vele szorosan összefüggő „*személyes optimizmus*” tényezőjén keresztül is¹⁵ pozitívan kapcsolódik az általános igényszint-indexhez. (Az előbbi összefüggés különösen az alacsony ellátottságúak, ill. a szakképzetlenek, az utóbbi pedig a fiatalok közt jelentős.) S ami az adott összefüggések közt közvetlen kapcsolatot teremt: a tágabb környezethez való viszonyítás tényezője ugyancsak nem mutatkozik függetlennek az észlelt kilátásoktól. Röviden megfogalmazva a fenti megállapításokat: a tágabb környezethez való viszonyítás nem jár frusztrációval, mivel (vagy realiztikusabban: addig nem jár frusztrációval, ameddig) a jövőbeni lehetőségekkel kapcsolatos bizakodás kíséri.

Itt térhetünk vissza ismét a tömegkommunikációs eszközökhöz. Az általános helyzetmegítélés változója és a médiumfogyasztás mutatói között *két-fajta összefüggés adódott*. Míg a főként a könnyebb, *fiktív jellegű* műsorok iránti érdeklődést jelző változó határozottan a kedvező várakozással párosult, az inkább *tájékoztató típusú* eszközhasználatnál nem járt együtt ilyen

összefüggés — az eredetileg inkább negatív korreláció néhány tényező kiszűrése után megszűnt. (Meg kell jegyezni, hogy nem sokkal az 1979-es jelentős érintkezések után, a következő egy-két évre vonatkozó reménykedés nem okvetlenül jelentett nagyarányú tájékoztatlanyságot. Az akkoriiban végzett közvélemény-kutatások azt mutatják, hogy különösen az általános gazdasági, de bizonyos fókig a személyes anyagi helyzetmegítélést illetően is a megelőző mélypont után általában véve a vélemények enyhén bizakodóbbá válása volt jellemző.) Bár e téren is lényegesen bonyolultabbak az összefüggések, mint azt valamely korreláció önmagában kifejezheti, igen valószínűnek tűnik, hogy a tömegkommunikációs eszközöknek ilyen vonatkozásban érvényesülő „klíma-befolyásoló” szerepe az igényszintekre való befolyás további, meglehetősen *áttételes* formája. (Természetesen mindaddig, míg e befolyás nem szakad el a tényleges helyzettől, a valóságos „klímától”.)¹⁶

Az igényszintek formálódásában szerepet játszó kommunikációs befolyásokat nyilvánvalóan nem merítettük ki a fentiekkel. Elég olyan összefüggésekre utalni, mint az óvatosabb, az ellentmondásosságtól elzárkózó vagy a rugalmasabb, a bizonytalanságokkal járó feszültségekkel, a változékonysággal szemben nyitottabb gondolkodásmódnak kedvező szocializációs, közéleti-nyilvánosságbeli feltételek.¹⁷ Igaz, számos áttételen keresztül ható, empirikusan nehezen megragadható összefüggések ezek. Jelentőségükben azonban legalábbis a fentiekhez mérhető.

Jegyzetek

- 1 Ilyen következtetésekre jut Pataki—S. Molnár: Kísérlet az elégedettség összetevőinek vizsgálatára (TK, Tanulmányok 1982), valamint a cikkünkben alapul vett vizsgálatnak az igényszinteket kötő és oldó tényezőkről való elemzése. (Különösen a tényleges ellátottsági és az igényszint-szerkezetek igen szoros együttjárása mutat ebbe az irányba.)
- 2 A kutatás alapfelvétele 1980 nyarán aktív keresőkörű mintegy 1500 fős reprezentatív mintáján folyt le.
- 3 E kérdéskörre a kutatás egészét átfogó Igényszintek, anyagi aspirációk, gazdasági magatartástípusok című dolgozatunk tér ki behatóbban.

- 4 E változó a mintában szereplő települések megkérdezettjeinek átlagos anyagi-ellátottsági helyzetén (ill. az ezt kifejező komplex indexen) alapul.
- 5 A globális igényszint-index, valamint a lakáskomfortra, tárgyi ellátottságra és a szabad időre, életstílusra vonatkozó részindexek egy 19 tárgyra, tevékenységre kiterjedő, „luxus — természetes” minősítésekre vonatkozó kérdéssorozaton alapulnak.
- 6 A „demonstrációs hatás” elvét J. Duesenberry fejtette ki *Income, saving and the theory of consumer behavior* című, 1948-as munkájában.
- 7 A „társasság” szóban forgó indexe annak a kérdéssorozatnak a faktoranalízisén alapul, mely az ismeretségi körben folyó, különböző témájú köznapi beszélgetések gyakoriságára irányult. A divattémák iránti érdeklődésre vonatkozó index a „médiumpfogyasztási” szokásokra vonatkozó kérdések faktoranalíziséből adódott. (Főbb tételei: a Lakáskultúra, a divatlapok, a Nők Lapja, valamint az újságok divathíreinek olvasása.)
- 8 A fenti összefüggések, osakúgy mint a „társasságra”, ill. a divattémák iránti érdeklődésre, valamint az e téren elsődleges szerepet játszó csoportokra vonatkozó adatok hasonlóságot mutatnak a személyközi kapcsolatok kérdéskörében klasszikusnak számító Lazarsfeld — Katz munka (*Personal Influence*, 1955) megállapításaival. Itt nyilvánvalóan meglehetősen általános tendenciákról van szó.
- 9 Hasonló megállapításokat tesz ezzel kapcsolatban Hanák K. (Vázlatok a mai falusi munkásságról, *Szociológia*, 1978/3) és Böhm—Pál (Bejáró munkások, Bp. 1979).
- 10 Ilyen összefüggésekben szól a tömegkommunikáció szerepéről Losonczy Ágnes *Az életmód az időben, a tárgyokban és az értékekben* című munkájában (Gondolat, 1977).
- 11 A szóban forgó mutató a fent említett, médiumfogyasztásra vonatkozó faktoranalízisből származik. (Főbb tételei: a televízió nézés gyakorisága, időtartama, a fiktív műsorok gyakori nézése, s ide kapcsolódik a rádióműsorok közül A Szabó család hallgatása is.)
- 12 A televízió napirend-alakító szerepére, a házon kívüli szabad idő tevékenységekre gyakorolt befolyására vonatkozóan ilyen eredményeket tartalmaz Tomka: *A tévé nézés és a rádióhallgatás a napi tevékenységek rendszerében* című munkája, TK, 1978.
- 13 A szóban forgó, rezonanciára utaló eredmények a specifikált kultivációs hipotézisek közül leginkább realizistikusnak tűnő „rээрзéses” változattal mutatnak kapcsolatot (lásd erről Gerbner, P., et al.: *The mainstreaming of America*, *Journal of Communication*, 1980/5).
- 14 Lásd Hirschman: *The changing intolerance for income inequality*. *Quarterly Journal of Economics*, 1973/4.
- 15 Az előbbi index legnagyobb súllyal az ország gazdasági helyzetével s az életszínvonalal, az utóbbi a személyes helyzet alakulásának kilátásaival kapcsolatos kérdéseket foglalja egybe. (Megjegyzendő a fentiek kapcsán, hogy a személyes és az országos gazdasági helyzetmegítélés viszonya nem ellentmondásmentes: a vizsgálatok rendszerint bizonyos különválást, az utóbbira vonatkozóan kedvezőbb véleményeket, várakozásokat mutatnak ki; lásd erről Angelusz — Nagy — Tardos — Terestyéni: *Gazdaság és életszínvonal a közgondolkodásban*, Kossuth, 1984).
- 16 A tömegkommunikációs eszközök tartalmi és a közhangulat alakulása közti összefüggésekről részletesebben szól a fenti kötetben a Bevezetés és Terestyéni T. tanulmánya.
- 17 Lásd ezekről az összefüggésekről (a kognitív disszonancia és a nyilvánosság kérdéskörében) Angelusz — Csepeli: *Kövel vagy kenyérrel*, Valóság, 1982/3.

ABSTRACT: The gap between possibilities and levels of aspiration has become a commonplace in our everyday thinking. The idea that mass media raise the level of aspirations is attached to it in a characteristic way. When the question is put: „haven't we raised aspirations too high?” — we often refer to tv programs, the material environment of movies and the elements of conduct of living involved.

Hoffmann Márta—Lendvay Judit—Benno Signitzer
—Harald Waitzbauer

Sopronból Burgenland — és viszont

Egy osztrák—magyar közös kutatás tapasztalatai

Az osztrák—magyar kapcsolatok „hidépítkezéseiről” próbál felvillantani néhány pillanatképet az az osztrák—magyar közös kutatás, amelynek főbb eredményeiről a következőkben szó lesz.

Vizsgálataink színhelyéül két olyan várost választottunk, amelyek földrajzilag egységes területen helyezkednek el, így történelmi-kulturális hagyományaik is egy tőről gyökereztek. A trianoni békekötés húzott közójük „mesterséges választvonalat”: az ausztriai terepmunkálatok a burgenlandi Eisenstadt (azaz Kismarton), míg a magyarországi terepmunkálatok Sopron városa köré szerveződtek.

Sopron kiváló kutatási terepnek bizonyult: az osztrák turisták — és az utóbbi néhány évben az osztrák gazdasági szakemberek — személyes jelenléte, Ausztria tömegkommunikációs üzenete — az osztrák televízió adásait ugyanis majdnem mindenki többé-kevésbé rendszeresen nézi — mindennapi beszédtemává avatta az Ausztriával kapcsolatos híreket. Az osztrákok személyes és tömegkommunikációs jelenlétéből, Ausztria földrajzi közelségéből származó hatás pontos kitapintása érdekében felhasználtunk egy kontrollmintát is, a nemzetiségi és tömegkommunikációs hatások szempontjából semlegesnek mondható Eger városát.

Eisenstadt 1924 óta Burgenland tartományi székhelye. A város hangula-

tára erősen rányomta bélyegét az Esterházy-hercegek több évszázados hatása. A város lakói elsősorban a tartományi székhely szerepkörből adódó közigazgatási és adminisztrációs tevékenységekből szerzik jövedelmüket.

Burgenlandban az I. világháborút követő politikai változások következtében jelentős nagyságú magyar nemzeti kisebbség található: az itt lakó magyarok számát bizonyos becslések 1921-ben kb. 25 ezer főre tették. A politikai viharok és a gyors elvándorlás következtében a 70-es évek elejére ez a szám kb. 5—6 ezer főre csökkent,¹ ami az Ausztriában élő magyarok számának durván 10 százaléka.² Ez a néhány ezer magyar Burgenlandban 3—4 falvacskában csoportosul: Unterwarton (Alsóőrön), Oberwarton (Felsőőrön) és Oberpullendorfban (Felsőpulyán) élnek nagyobb számban magyarok. Ez a sajátos, az asszimilálódás útját járó — félig magyar, félig osztrák — szubkultúra volt az ausztriai vizsgálódások további színtere.

Egyeztető tapasztalatcserék során véglegesítettük azokat a módszereket, amelyekkel az osztrákokról, illetve a magyarokról kialakult képet, valamint

az azt befolyásoló tényezőket vizsgálni szándékoztunk. Az összehasonlíthatóság érdekében a kérdőíves felmérés kérdéseit egyeztetttük. Megállapodtunk abban is, hogy tartalomlemezés alá vetjük a napisajtót, és megnézzük, hogy miképpen jelennek meg abban az osztrák—magyar kapcsolatok, milyen kép bontakozik ki a magyar és az osztrák emberek mindennapjaíról.

A személyes kapcsolatok jelentősége a képkalkotásban

Az 50-es években Sopron határsáv volt. Ennek mélyreható következményei voltak a városra nézve, mind a fejlesztési források elosztását, mind a lakosság mozgási lehetőségeit tekintve. A határsáv-rendeletet 1963-ban oldották fel. Találkozhattak a rokonok, megnyíltak a múzeumok, korszerűsítették a szállodákat: jelentős fejlődés vette kezdetét. Ennek egyik mozgatórugója az az idegenforgalom volt, amely megpróbálta kiaknázni a nyugati határszél természeti szépségeit, a környék termálforrásait és Sopron város különös történelmi-kulturális hangulatát. A Magyarországi és Ausztria közötti gazdasági kapcsolatok megélnkülése és a vízumkényszer eltörlése óta ennek a virágzó idegenforgalomnak a legfőbb tényezője az osztrák bevásárlóturizmus lett.

A két nép természetes közeledése az emberi kapcsolatokat gazdagodását eredményezte: felújultak a *rokon kapcsolatok* és a házasságkötések révén újak alakultak ki (a vizsgált népesség mintegy egyharmadának van a másik országban „élő” rokon kapcsolata); fellendült a *turizmus* (a 60-as évek elején évente átlagosan 8—9 ezer fővel, a 80-as évek elején átlagosan 116 ezer fővel emelkedett a Magyarországra látogató osztrák turisták száma; ugyanakkor az Ausztriába látogató magyar turisták száma évente átlagosan 8—9 ezer fővel emelkedett e két évtized folyamán³; megélnkültek a különféle *helyi szervezetek* (zenekarok, népitánc-

együttesek, sportkörök stb.) cserelátogatásai; növekedett az *osztrák bevásárlóturizmus* jelentősége; egyre szélesebb területen valósul meg a kétoldalú *szakembercsere*, sőt az osztrák—magyar közös vállalkozásokon rendszeresen foglalkoztatnak *ausztriai munkásokat*. Ezeket a kapcsolatokat kölcsönös gazdasági érdek alapozza meg, és a két ország közötti jó politikai-kulturális légkör elősegíti gazdagodásukat, állandó megújulásukat.

A kapcsolatok e széles skálájából táplálkozik az a személyes tapasztalat, amely a kialakult vélemények és attitűdök legfontosabb befolyásoló tényezője.

A bevásárlóturizmus — a soproniak és a burgenlandiak szemével

Sopronban közszájon forog egy vice: „Mikor tudnak a soproni ABC-ben bevásárolni a magyarok? Akkor, ha az osztrák himnuszot játsszák, mert akkor az osztrákok vigyázzban állnak.”

Mint a közéleti viccek legtöbbször, ez is találó iróniával fejezi ki a Sopronban kialakult helyzetet: a burgenlandi osztrákok és a soproni magyarok legtöbb sűrűlődsz hordozó színhelye valóban az ABC, a bevásárlás. Az osztrákok számára igen kedvező magyar árstruktúra és valutaátváltási árfolyam érthető következménye, hogy a határszélen élő burgenlandiak hetenként napi bevásárlásaikat — beleértve a különböző szolgáltatások igénybevételét is — Sopronban végzik. Ez a helyi lakosságban nem vált ki egyöntetű lelkesedést, hiszen nemcsak a hét vége vagy egyes ünnepek közeledtével valóban megnövekedő forgalom hatását kell elviselniük, hanem meg kell birkóznuk lokálpatriotizmusuk, nemzeti büszkeségük és természetes irigységük következményeivel is.

Világos viszont a soproniak előtt, hogy az osztrákok jelenléte gazdasági-pénzügyi szempontból nagyon is kedvező — ha nem is közvetlenül Sopron,

de az ország egésze számára. Az ő városukban elköltött schillingek az egész országot gazdagítják. Erről a jól felfogott népgazdasági érdekről a soproniak különböző gazdasági-társadalmi helyzetben lévő rétegei különböző mértékben vélekednek.

Igy aztán érthető, hogy az osztrákokkal szembeni alapvetően pozitív attitűdre a felsorolt jelenségek ballasztként rakódnak, s ezek a vélemények legfelső, leginkább „testközei” rétegét alkotják. A mindennapi tapasztalat, a hétköznapi élet szintje első megközelítésben elfedi azt a mélyebben meghúzódó, a közös geopolitikai, társadalmi-történeti és kulturális közösségre épülő réteget, amely a két nép viszonyának alapját jelenti.

Ezt a jelenséget érhetjük tetten, amikor a soproniakat általában a külföldiekéről kérdezzük. A „külföldi” fogalmát sokan észrevétlenül azonosítják az osztrákokkal — a burgenlandiakkal. A mindennapi, többnyire rivalizációs helyzetekben megfigyelt magatartást kivetítik általában a külföldiekre, sokszor csak külön rákérdezésre teszik hozzá, hogy ez az osztrákokra vonatkozik, és döbbennek rá, hogy a külföldi fogalma tágabb.

Kutatásunk során abban a ritka szerencsés helyzetben voltunk, hogy a megfigyelt jelenség mindkét „szereplőjét”, azaz a soproniakat és a burgenlandiakat is megkérdezhettük. Furcsa módon — az osztrák bevásárlóturizmus negatív hatásai nem kerülnek el a burgenlandiak figyelmét sem. A megkérdezett burgenlandiak túlnyomó többsége felfigyelt arra, hogy jelenlétük nem arat egyöntetű tetszést a soproniak körében. 40 százalékuk úgy gondolja, hogy bevásárlókörútjaik nem előnyösek gazdasági értelemben a soproniak számára. A burgenlandi válszolók másik 44 százaléka szerint nem látják őket szívesen vásárlóként Sopronban. Ugyanakkor, a mérleg másik serpenyőjében lévő tényezőket is világosan látják: 55 százalékuk szerint a magyar népgazdaság számára előnyösek vásárlásaik, és ezt a magyar kormány támogatja is.

Mindezek azonban nem befolyásolják magatartásukat, nem gondolják, hogy mindezek miatt viselkedésükön, szokásaikon változtatni kellene.

A Sopronban nap mint nap létrejövő rivalizációs helyzetek hosszú távon feltehetőleg nem kedvezőek a két népről egyik és másik oldalon kialakuló képre nézve. Sopron áteresztő és befogadóképeségének növelésével, a versenyhelyzetek minimalizálásával, a nyelvi korlátok feloldásával azonban sokat lehetne javítani a helyzeten.

Sztercotípiák — itt és ott

A vizsgálatba bevont területeken szerzett adatok gondos statisztikai elemzése szerint alapvetően pozitív kép él mind a burgenlandiakban, mind a soproniakban a szomszédos népről, és valamennyien élénk érdeklődést tanúsítanak a határ túlsó oldalán történetek iránt. A burgenlandiak 28 százaléka említette Magyarországot először akkor, amikor a kérdőíves felmérés során néhány szocialista ország felsorolására kérték. A Szovjetunió 19, Lengyelország 16 százalékuknak jutott eszébe előszörre. A szomszédos ország iránti nyitottságot a soproniak gondolkodásában is sikerült tettenérni. Várakozásainknak megfelelően a soproniak gyakrabban említették Ausztriát a nyugat-európai országok felsorolásakor, mint az egriek, és nekik előbb eszükbe jutott, mint az Ausztriától földrajzilag és kulturálisan távolabb élő egri kérdezetteinknek: a soproniak 28 százaléka (az egriek 9 százaléka) említette elsőként Ausztriát a nyugat-európai országok sorában. Ausztria politikai berendezkedésével, a közös osztrák—magyar történelmi múlttal, az osztrák művészettel kapcsolatos kérdésekben a soproniak jóval tájékozottabbnak mutatkoztak, mint az egriek: Sopronban átlagosan 6, Egerben átlagosan 4 jó választ kaptunk a tíz kérdésből álló önkitaltásos tesztben. A soproniak tájékozottsága valamennyi iskolai végzettség szerint képzett csoportban felülmúlta az egriek tájékozottságát.

Az osztrákokkal kapcsolatos attitűdök pontosítása céljából kiterjesztettük a vizsgált népek körét: arra kértük mind a soproniakat, mind az egrieket, hogy az általunk megadott népekről páronként mondják meg, hogy melyik a szimpatikusabb. Öt népet vontunk be: az osztrákokat, a lengyeleket, a németeket, a románokat és a törököket. Az öt nép tízenöt párosítási lehetőséget adott — rokonszenvi választások alapján egy olyan mutató kiszámítására nyílt lehetőség, mely azt fejezi ki, hogy az adott népet hányszor választották a másíknál szimpatikusabbnak (a mutató értéke 0—4 között mozoghat). A következő sorrend alakult ki:

	Sopronban	Egerben
1. osztrákok	3,3	2,9
2. lengyelek	2,7	2,9
3. németek	2,4	2,5
4. románok	1,6	1,7
5. törökök	1,6	1,5

A rokonszenvi választások alapján az osztrákok iránti attitűdök mind Sopronban, mind Egerben alapvetően pozitívak, de a pozitív attitűdök intenzitása Sopronban erősebb, mint Egerben. A soproniak közül ugyanis az osztrákokat jóval többen választották valamennyi népnél szimpatikusabbnak, mint az egriek közül.

Magyarország helyére a burgenlandiak relatív szimpátia-rangsorában a mélyinterjúk alapján tudunk következtetni: a véleményalkotás elsősorban a politikai szférában mozgott. A megkérdezettek többsége a szocialista országok közül elsősorban Magyarországot említette, nem egyszer olyan kissé negatív értéktartalmú attributumok is felszínre kerültek, mint a „bürokratikus centralizmus”, a „gulyás-kommunizmus”, bár csaknem egyöntetűen elismerték, hogy „Kádárnak sikerült maxímálisan kiaknáznia a jelenlegi helyzetben rejlő lehetőségeket”. Valamelyest negatívabb a Burgenlandban élő magyar kisebbséghez tartozó kérdezettek véleménye, akik szerint „Magyarország

politikáját Moszkva irányítja” — bár e néhány válasz alapján nem bocsátkozhatunk általánosításokba. Az idősebbek némi nosztalgiával gondolnak Magyarországra, mivel az a monarchiai „régis szép békeidőket”, azaz fiatalágukat idézi fel. Magyarország és Ausztria jelenlegi kapcsolatait a határ mindkét oldalán pozitívan ítélik meg, mint a „különböző társadalmi-gazdasági rendszerek közötti gyümölcsöző együttműködés” iskolapéldáját, a „jószomszédi” kapcsolatok követendő példáját.

A személyes kapcsolatok és tapasztalatok intenzitása mindazonáltal ellenkező előjellel befolyásolja a véleményeket a két vizsgált szubkultúrában: Burgenlandban a rokoni-ismerősi kötődések pozitív irányba mozdítják el a véleményeket, míg a soproniak csaknem egyöntetűen nézik rossz szemmel a mindenütt ottlévő osztrák bevásárlóturizmust — véleményük meglehetősen negatív, különösen az osztrák turistákat többnyire csak „távolról” figyelő egriekhez képest.

A burgenlandiak elsősorban pozitív jellemvonásokat említettek a magyarokról: legtöbben barátságos (88 százalék), szimpatikus (85 százalék) népek tartják a magyarokat, akik segítőkészek (78 százalék), becsületesek (71 százalék), „forróvérűek” (68 százalék) és szorgalmasak (61 százalék). Azok a burgenlandiak, akik személyesen is ismernek magyarokat, beszélnek magyarul vagy gyakran járnak Magyarországon (minden harmadik burgenlandi évente legalább négyszer látogat Magyarországra), pozitívabban vélekednek, mint a személyes kapcsolataikban kevésbé „érintettek”. Felmerült néhány kritikai megjegyzés is, amelyek általában arra céloztak, hogy a magyarok „túlságosan büszkék országukra”, „könnyelműen szórják a pénzt”, de szóvá tették a burgenlandiak a magyarok „lassú víz partot mos” halogató életformáját, taktikáját, passzív életstratégiáját, melynek évszázados hagyománya sokakat Petőfi Sándor gyakran idézett soraira emlékeztet: „Ej, rá-

érünk arra még!" A mélyinterjúk és a kérdőíves felmérés tapasztalatai alapján azt mondhatjuk, hogy a burgenlandiak körében ambivalens kép él a magyarokról, mivel a látens negatív vélekedések békésen megférnek a deklarált pozitív attitűdökkel. Ennek részben az a magyarázata, hogy a magyarság különféle rétegeihez eltérő módon viszonyulnak: pozitívan ítélik meg a Burgenlandban élő magyar etnikai kisebbséghez tartozókat, akikkel „problémamentes együttélést” sikerült megvalósítani, akik jól beilleszkedtek Ausztria legkeletibb tartományának társadalmi életébe. Többen megszólták az utóbbi két-három évtized bevándorló emigránsait elszigetelődési kísérleteik, a helybeliek által kifogásolt életformájuk (pazarlás, gyakori alkoholizmus) miatt. Ugyanakkor a Magyarországról érkező turisták szívesen látott vendégek, akiket a burgenlandi kiskereskedők jó vásárlóknak tartanak, bár a nyugati világra irányuló mohó rácsodálkozásuk nem egyszer vált ki szánalmat, sajnálkozást.

A soproniak osztrákokról kialakított képe számos sajátosságot mutat: 1. A soproniak leginkább vásárlás közben, vendéglőkben és utcai közlekedésben figyelik meg az osztrákokat. Szerintük az osztrákok viselkedésében nyoma sincs annak a hívős, mértéktartó eleganciának, amivel az egriek a nyugat-európai turistákat leírták. 2. Az osztrák bevásárlóturizmus jól körülhatárolt környékre — a soproni belvárosra — koncentrálnak, s így rivalizációs helyzetek alakulnak ki nap mint nap az osztrák turisták és a soproni őslakosság között: az ABC-áruházban az áruért és az eladó „kegyeiért”, a vendéglőkben az asztalért és a pincér „kegyeiért”, az utcákon a szűkös autóparkolási lehetőségért. Ezekben a rivalizációs helyzetekben az osztrák turisták olyan helyzeti előnnyel vesznek részt, amelyet a soproniak nem tudnak behozni. Ez Sopronban negatív irányba befolyásolja az osztrákokról kialakított képet. Egerben az osztrák turistáknak nem elsődleges célja a magyar

árrendszer és a valutaátváltás számukra kedvező adottságainak kiaknázása. Itt más országbeliek vásárlása borzolja a kedélyeket: a többi külföldi turistásokodik — a szó hagyományos értelmében.

A soproniak szerint az osztrákokat elsősorban az jellemzi, hogy kedélyesek, hangoskodók és elegánsak. Az egriek kicsit másképp látják az osztrák turistákat: elsősorban elegánsnak, másodsorban gazdagnak és harmadsorban kedélyesnek. Az adott tulajdonságokat leginkább jellemzőnek tartók arányát foglalja össze az ábra a véleménykülönbözőség intenzitásának csökkenő sorrendjében. (ld. a 76. oldalon)

Kevésbé kedvezően vélekedtek a soproniak a városukba látogató osztrákokról akkor, amikor az osztrák turisták úticéljáról, viselkedéséről kérdeztük őket. A kérdezettek közel egynegyede adott pozitív választ ekkor, 37 százalékuk negatívan jellemezte a Sopronba érkező osztrák turistákat, és 28 százalék volt azoknak az aránya, akik pozitív és negatív jellemzőket egyaránt felsoroltak. A kérdezettek 1 százaléka adott olyan választ, amelyről nem dönthető el, hogy hanyadán is áll ezzel a kérdéssel. Most nézzünk néhányat a válaszok közül.

„Ők megjártsszák, hogy ők a gazdagok, és mégis idejönnek a vasfüggöny mögé, olcsón vásárolni. Az egész viselkedésből érezni. Borralvalót keveset adnak.”

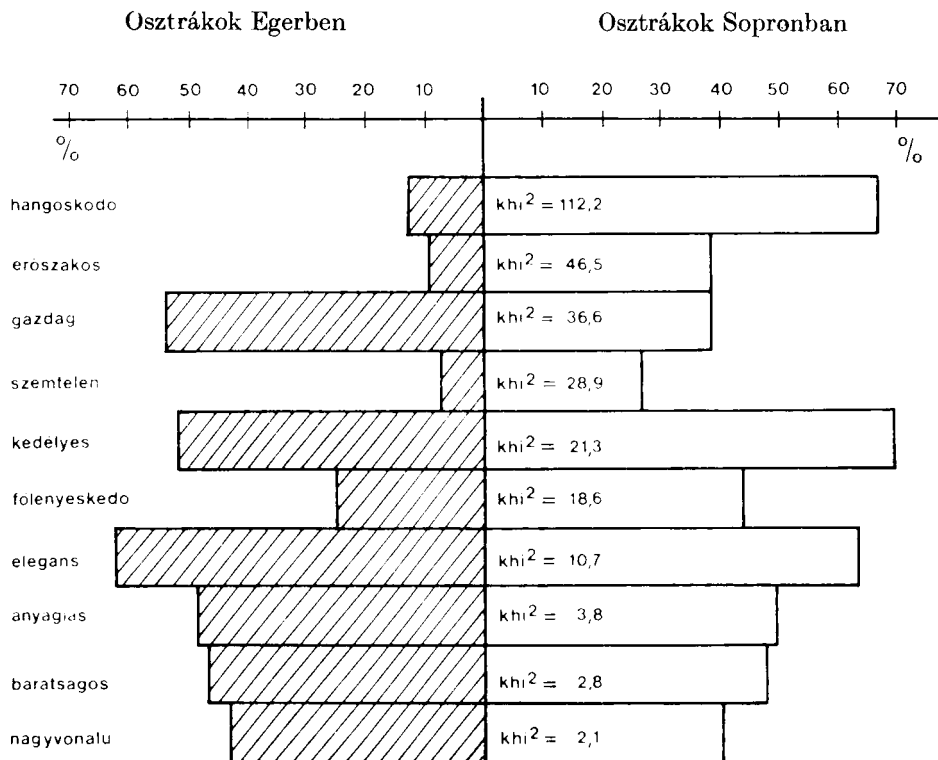
(53 éves egyetemest végzett férfi)

„Erőszakosak. Az üzletben nem akarnak sorba állni, tolakodnak, a fodrásznál sem akarnak sorba állni. A közlekedésben, a parkolásnál is erőszakosak, szabálytalankodnak. A vendéglátóhelyeken is szereznek helyet valamilyen módon, ha kell, borralvalóval. Ide is kétféle osztrák jár: a burgenlandiakra is rá van írva, hogy egy kicsit műveletlenebbek. A bécsiek kulturáltabbak, a burgenlandiak igen hangosak, az utcán is hangoskodnak.”

(37 éves középfokú végzettséggel rendelkező nő)

„Feloldottak, szabadok, mintha otthon lennének. Hozzák a kutyát, macskát. Keresik a kapcsolatokat, barátokat, megtesznek szívessége-

Az osztrákok tulajdonságai a véleménykülönbözőség intenzitásának csökkenő sorrendjében négyes-ötös osztályzatok aránya /%/:

ket is. Bennük nincs az a mersz, hogy az utcán áruljanak, a boltosoknak hoznak elsősorban. Nem ellenségeink.”

(47 éves, középfokú végzettséggel rendelkező nő)

„Nincs semmi ellenszenv bennem, mert nagyon sok barátom van — de van egy réteg, akiknek pénze van, de esze nincs, és ezek hangoskodnak, utcán is, étteremben is.”

(56 éves, középfokú végzettséggel rendelkező nő)

Médiahasználat

Mint korábban már láthattuk, a személyes kapcsolatok és tapasztalatok a két népről egymásban kialakuló kép legfontosabb tényezői. Mindazonáltal, a vizsgált területek a határsávban fekszenek, így kézenfekvő a szomszéd ország tömegkommunikációs eszközeinek használatát is feltérképezni. A különböző eszközök által az országról, a

népről sugárzott kép befolyásoló tényezője lehet a róluk másokban kialakuló képnek. Különösen érdekes ez a kérdés akkor, amikor a vizsgált nép(ek) reprezentánsai naponta találkoznak, és módjukban áll összevetni a „mintát” eredetijével.

Részletes tartalomlemezést csak az újságokban közvetített képről végeztünk, de már az eszközhasználat mértéke, foka is jelezhet bizonyos tendenciákat.

Az osztrák televízió nézése többé-kevésbé mindennapos tevékenység a soproniak életében. A hétfői „tévétlen” nap Sopronban automatikusan az osztrák televízió adása elé ülteti a lakosságot, 77 százalék vallja magát rendszeres osztrák tévénézőnek. Hasonló a helyzet az osztrák rádióval: az „Ö—3” könnyűzenei programja kvázi negyedik magyar csatornaként működik, még nyilvános szórakozóhelyeken is gyakran az osztrák rádió adására állítják be a készülék keresőjét.

Ez az erős külföldi médiahasználat már nem ennyire jellemző a burgenlandiakra: 20 százalékuk mondta magáról, hogy több-kevesebb rendszerességgel szokta nézni a magyar televízió adásait. Ez az eltérés a nyelvi korlátokból, az eltérő műsorstruktúrából és színvonalból adódik, de legalább ennyire következménye az eltérő műszaki szabványoknak, megoldásoknak is.

Amikor a soproniakat arról kérdeztük, hogy látnak-e különbséget a televízióban és a soproni utcákon megjelenő osztrákok között, három közül egy adott igenlő választ. Ez tehát jelzi, hogy az osztrák televíziót néző soproniak szembesülnek azzal a kérdéssel, hogy a televízióban látott osztrákok különböznek a Sopronban „osztrákként” megjelenőktől — többnyire a burgenlandiaktól, tehát: a két kép különbözik, bármennyire is ugyanarról a népről legyen szó. Másrészt, el kell dönteniük, hogy „melyik szemüknek” higgyenek — a televíziót vagy a soproni utcákon járkálókat néző szemüknek-e? (A gyakorlatban persze ezt a

kérdést nem akarják és talán nem is tudják eldönteni, hisz a két forrásból szerzett tapasztalatok összeépülnek.)

„Egészen mások (ti. a tévében láthatók). Ott nem hangoskodnak, ott nem erőszakosak, nem törtetnek, itt meg igen.”

(33 éves, középfokú végz. férfi)

De megjelenik a másik oldal is, akik szerint a tévében láthatók nem reprezentálhatják az igazi arculatot:

„A tévében jobb színben akarnak mutatkozni, itt a valóságban mások.”

(44 éves, 8 osztálynál kevesebbet végzett nő)

A tömegkommunikációból származó kép tehát tettenérhetően befolyásolja az osztrákokról kialakuló képet. Legalábbis annyiban, hogy a túlzott, a mindennapi tapasztalatokat közvetlenül általánosító felfogással szemben lehetőséget nyújt egy másfajta képpel való ütköztetésre, tükrözésre. Ez kétségtelenül ellene hat a mindennapi jelenségekből származó negatív következtetések polarizáló hatásának.

A két ország képe a sajtóban

A magyar kutatás a Népszabadság és a Kisalföld 1962-es, 72-es, 82-es évfolyamait elemezte, míg az osztrák analízis alapjául a „BF — Die Zeitung für das Burgenland” című szocialista párti hetilap és a „bvz” — Wochenzeitung für alle Burgenländer című konzervatív hetilap 1982-es évfolyama szolgált. (Ausztriának ezen a vidékén nem jelenik meg helyi napilap.)

A vizsgált osztrák hetilapokban 71 magyar vonatkozású cikk jelent meg. Többségük közepes hosszúságú, fél oldalnál hosszabb cikk csak elvétve tűnik fel. A vizsgált cikkek túlnyomó többsége (91 százalék) hírt vagy tudósítást tartalmazott. Magyar tárgyú írás, érdekes módon egyetlen esetben sem jelent meg a kommentárok és a vezércikkek között. A cikkek több, mint felét fotók is illusztrálták.

A cikkek leggyakoribb apropóját valamilyen kulturális esemény szolgálta, koncertek, előadások vagy sportesemények. A politikusok találkozásairól szóló tudósítás a második helyre került.

A vizsgált újságcikkek közös jellemzője, hogy Burgenlandhoz tapadnak, az esemény, a hír, amiről tudósítást tartalmazott. Magyarország önmagában nem jelent közlésre érdemes témát, hanem csak Burgenlandhoz való viszonyában.

A cikkek hangneme, attitűdje ugyanúgy pozitív, mint ahogy azt a két nép egymásról kialakított képe alapján már bemutattuk. Magyarországot és Ausztriával való kapcsolatait szinte kizárólag pozitív jelzőkkel illetik. A tartalomelemzés azt is feltárta, hogy az újságokból szinte tökéletesen hiányoznak a sztereotípiák, a szokásos „csikós-gulyás” magyar-kép nem jelenik meg. (Kivéve néhány hirdetést, ahol viszont egyszer-egyszer feltűnik a cigányozó, mulatozó magyar — mint csábító reklámfogás.)

A két nép közös történelmére, összefonódottságára szintén nagyon ritkán történik utalás. Azonban a jószomszédi viszony, a kooperáció gyakran használt fogalmak. A két nép társadalmi rendszere közti különbséget a vizsgált cikkek nem említik, így a Nyugat—Kelet konfliktus sem jelenik meg ezen a lokális szinten. A jószomszédi viszony hangsúlyozása az egyik szerkesztő szerint tudatos szerkesztési politika eredménye. Ezek szerint a hírérték alapvetően a jelenben gyökerezik, a mai történésekhez kapcsolódik.

A vizsgált két magyar napilap 3 évfolyamából összesen 1283 cikket tartalomelemezünk. A Kisalföld és a Népszabadság cikkeinek aránya 1:3. A megjelent osztrák tárgyú közlemények száma növekedett az évek folyamán.

A vizsgált cikkek több, mint fele rövid, negyede közepes, 20 százaléka hosszú volt. A két lap eltérő tendenciát mutat ebből a szempontból: az idő múlásával a Kisalföldben általában egyre hosszabbak, míg a Népszabad-

ságban egyre rövidebbek lettek a cikkek.

A leggyakoribb műfaj — akárcsak Ausztriában — a hír, a tudósítás. Vezércikk csak kivételes esetben (államfői látogatás stb.) foglalkozik Ausztriával. A két lap ebből a szempontból sem egyforma: a Kisalföldben a személyesebb hangvételű műfajok aránya nőtt meg (pl. riport), míg a Népszabadságban a formális, személytelen műfajok jutottak túlsúlyba.

A cikkek témái egyértelműen mutatják Ausztria sajtóbeli ábrázolásának jellegzetességeit:

politika, diplomácia	42 százalék	N = 1283
sport	23 százalék	
kultúra	15 százalék	
gazdaság	12 százalék	
szenzációk, pletykák,		
balesetek	6 százalék	
mindennapi élet	1 százalék	

A témák arányában és sorrendjében nincs jelentős eltérés a két napilap között, kivéve a sportot, amely az országos lapban kétszeres súllyal szerepel. Feltűnő, hogy azzal az ésszerű feltevéssel szemben, hogy a gazdaságnak a két ország kapcsolatainak bemutatásában előkelő helyen kellene szerepelnie, azt tapasztaljuk, hogy főtemaként csak igen hátul kullog. Ha azonban megvizsgáljuk a cikkek másodlagos témáit is, kiderül, hogy a gazdasági témák súlya valójában nagy, csak a politikai-diplomáciai kapcsolatok kontórében jelentkeznek. Már a témák vizsgálatánál láthatóvá válik, hogy a mindennapi élet szintje alig jelenik meg az újságokban.

A cikkek stílusára leginkább a tárgy-szerű, korrekt, száraz jelző illik. A személyesebb, életszerűbb megjelenítés legfeljebb a sportesemények és a szenzációk — pletykák ismertetésében jut szerephez. Az az osztrák vizsgálatban tapasztalt jelenség, hogy Ausztria, mint téma nem önmagában, hanem főleg Magyarországhoz való viszonyában érdekes, a mi vizsgálatunkban is megjelent.

Az írások fele értékeléstől és minősítéstől mentes volt. Mindössze 3 százaléuk tartalmazott negatív értéktételeket. Az értékelő mozzanatot egyáltalán tartalmazó cikkek döntően pozitívak voltak.

A sajtóban tehát Ausztria a politikai-diplomáciai élet madártávlatában jelenik meg, a hangneme többnyire tárgyyszerű, tényközlő. A cikkek ritkán ereszkednek le a mindennapi élet síkjára, a mindennapi ember szinte alig jelenik meg az újságok hasábjain. Mint ahogy ezt a Kisalföld egyik szerkesz-

tője megfogalmazta: „Azt hiszem, ez az osztrák kérdés nagyon józan, közép-utas kezelést igényel. Nem kell túlhangsúlyozni és nagyon kell vigyázni, hogy az isten szerelmére, meg ne sértünk valakit. Mert ha túl sokat foglalkozunk vele, valaki biztosan tiltakozni fog.”

Láthattuk, hogy a sajtóban Ausztria és az osztrákok megítélése teljes egészében pozitív. A Sopronban fellelhető jelenségek egyik napilapban sem bukkannak felszínre.

Jegyzetek:

- 1 Pillérepítés. Beszélgetés Galambos Ferencel, a burgenlandi magyarság jelenéről. *Mozgó Világ*. 1982. 7. szám. 51. old.
- 2 U. o. 52. old.
- 3 Statisztikai Havi Közlemények. 1962—1982. Bp. KSH

ABSTRACT: This study reports on the findings of a Hungarian—Austrian common project. The research intended to explore the image of Hungarians in Austria and the image of Austrians in Hungary.

Rudas János

T-csoportok a tömegkommunikációs szervezetekben

A T-csoportok már helyet kapnak a magyar tömegkommunikációs szervezetekben is. A tapasztalatokról és a további lehetőségekről ír a szerző, aki maga is vezet T-csoportokat.

Mi fán terem a T-csoport?

T mint tréning (angol eredetiben training), azaz oktatás, nevelés, gyakorlás, képzés, edzés, begyakoroltatás. A T-csoport olyan oktatási, ismeretnövelési, gyakorlati készségfejlesztési, önismeretjavítási keret, amelyben a széles értelemben vett — *érzelmi, értelmi és viselkedésbeli* — tanulás a résztvevők tapasztalataira és aktivitására építve a csoport mint sajátos hatóközeg segítségével valósul meg. A T-csoport mind alapelveiben, mind módszereiben gyökeresen különbözik a nálunk „hagyományosnak” mondott közoktatási, szakoktatási, vezetőképzési, tanfolyami formáktól.

Utóbbiak két axiómára épülnek. Egyrészt: a tanulás egyéni, az egyénben lezajló folyamat — még ha van is időnként bizonyos segítő szerepe az osztályközösségnek, a tanfolyami csoportnak. Másrészt a tanár (előadó, nevelő, oktató) szaktudásánál és intézményes tekintélyénél fogva oktat, ismereteket közöl, megmondja, hogy mi a helyes magatartás; a tanuló (hallgató, tanfolyami résztvevő) pedig figyel, hallgat, befogad, tanul. A T-csoport *radikálisan szakított* mind az individuális tanulás, mind az egyirányú információáramlás ezen alapelveivel.

Bármennyire is újnak tűnnek a T-csoport elvei és módszerei, egyes elemeiket az igen távoli múltban föllelhetjük.

Az ókori előzmények között *Arisztotelész* peripatetikus iskoláját, *Szókratész* dialógusait említhetjük. Az újkorban *Rousseau* állította nevelésméleteének középpontjába a kényszeren alapuló és egyoldalú nevelői ráhatás helyett az egyén alkotóképességének, ismereteinek saját tapasztalatokra alapozott kifejlesztését.

A csoport személyiségfejlesztő szerepének fölismerése jelenik meg néhány kezdeti megoldásban századunk elején: *J. Pratt* tébécés betegeket iskolaosztályos módszerrel gyógyít az Egyesült Államokban. *J. Moreno* színjátszó gyermekcsoportokat alakít Bécsben. A húszas években az ukrán *A. Sz. Makarenko* és az angol *A. S. Neill* a pedagógiai gyakorlatot próbálja meg forradalmasítani (Kurzás, illetve Summerhill). A harmincas években Európa több országában és Észak-Amerikában a pszichiátriában jelenik meg a csoportpszichoterápia. *J. Moreno* ezen belül kialakítja a pszichodráma rendszerét. Az amerikai iparban ekkoriban kibontakozó „human relations” (emberi kapcsolatok) irányzat szintén a csoportokra irányítja a figyelmet. A csoport-

pszichoterápiás módszerek kifejlesztése a háború alatt nagy lendületet vesz.

A tulajdonképpeni T-csoportok tömeges kialakulása azonban a második világháború utáni évekre vezethető vissza. Az Egyesült Államokban elfogadták az Igazságos Alkalmaztatási Gyakorlat törvényét, és az ország több államában szembe kellett nézni az etnikumok közötti megnövekedett feszültséggel. Ezért a keleti parton lévő Connecticut állam megbízásából 1946-ban *Kurt Lewin* és munkatársai képzési programot dolgoztak ki vezetők részére a faji, etnikai problémák kezelése érdekében. A műhelymunkába bevont vállalati vezetők délelőttönként kiscsoportokban vitatták meg otthonról, munkahelyükről hozott tapasztalataikat, majd a szociálpszichológusokból és pedagógusokból álló stáb minden este értékelte a délelőtti ülések tapasztalatait. Hamarosan a résztvevők is bekapcsolódtak az esti ülésekbe, ahol visszajelzést kaptak viselkedésüket és ennek a problémáikra tett hatását illetően. Lewin és munkatársai rájöttek, hogy az emberi kapcsolatokkal összefüggő jelentős oktatási módszer alakult ki a tanfolyamon.

Ez az oktatási (training) csoport lett a kiindulása a későbbi évtizedek T-csoportjainak. Az 1947-ben a Maine állam-beli Bethelben megalakult Országos Oktatási Laboratórium a T-csoportok ma is működő szervezete. Irányításával megindult a csoportfolyamatok és a csoportdinamika megfigyelése, majd az eredmények alkalmazása az interperszonális és vezetői készségek fejlesztése érdekében a T-csoportokban. Így váltak tömegessé az Egyesült Államokban, majd más országokban is az önismereti csoportok e fajtái, lokális közösségekben éppúgy, mint vállalati, szervezeti keretek között.

A T-csoportok számos régebbi és újabb gondolatot, elméletet, tudományos és gyakorlati ismeret magukba építve sok tapasztalattal gazdagodtak. Az elmúlt két évtizedben két jellegzetes elágazásuk, fővonulatuk érzékelhető:

- a) az önismeret és a személyközi kapcsolatok fejlődését, a jobb közérzet és az elidegenedés csökkentését szolgáló, általában a szervezeteken kívüli vagy lokális közösségekben működő ún. találkozási (encounter) csoportok;
- b) a vállalatoknál és egyéb szervezetekben működő és az emberi erőforrások mozgósítását célzó ún. szervezetejlesztési (Organization Development = OD) csoportok

Magyarországon inkább szakirodalomból, mintsem tapasztalatból ismerjük a csoportos tanulás e formáit, bár nyomokban találkozhattunk ilyesféle törekvésekkel. Intézményesen és észrevehető mértékben a 70-es évek végére és a 80-as évek elejére tehetjük a T-csoportok és megfelelőik hazai elterjedésének kezdetét.

T-csoportok a rádióban és a televízióban

A T-csoportok, az encounter-csoportok és az OD-csoportok eredményeire és módszereire építve kezdtük meg 1982-ben és 1983-ban a Magyar Rádió és a Magyar Televízió szervezetében különböző célú, jellegű és ennek megfelelően diverzifikált programkinálatú tréning-csoportok szervezését.

A következő típusú tréningeket dolgoztuk ki és valósítottuk meg:

- a) vezetői ismeretek és készségek fejlesztésére irányuló tréning (középvezetők részére);
- b) különböző szervezeti egységek együttműködésének javítását célzó tréning (főszerkesztőségek gyártási főnökei és szolgáltató egységek vezetői és munkatársai részére);
- c) egy főszerkesztőség belső irányítási és műsorpolitikai problémáinak megoldására irányuló tréning (a főszerkesztőség veze-

tői és vezető munkatársai részére);

- d) az önismeret és az interperszonális kapcsolatok javítását célzó tréning (önként jelentkező munkatársak számára);
- e) riporterképzés keretében önismereti, kommunikációjavító és kreatívfejlesztő tréning (riporterok és riporterjelöltek számára).

Az a—d) pontokban említett típusokra 50 órás programot dolgoztunk ki, amelyet hétfőtől péntekig intenzív (maratoni) formában (foglalkozások kora reggeltől késő estig) valósítottunk meg. Az e) típus 100 óra terjedelmű, extenzív megoldású volt (hetenként egy háromórás foglalkozás egy tanéven keresztül).

Mi is történik egy ilyen tréningen?
Nagyon nehéz erről írni — korántsem azért, mert ott valamilyen titokzatos és rejtélyes dolgok történnek. Hanem inkább azért, mert az érzelmileg erősen átélt események száraz fogalmi leírása bizony elszegényíti és a kívülálló számára érthetlenné teszi egy-egy T-csoport gazdag és sokszínű folyamatát. Másrészt az is megnehezíti az ismertetést, hogy minden csoportra külön, „testhezálló” programot dolgozunk ki, amit menetközben rendszerint még módosítunk is — a csoport tényleges változásaihoz igazodva. Mégis, próbáljuk meg valahogy érzékeltetni egy tréning mibenlétét. Vegyük példának az egyik vezetőképző jellegű tréninget: mi történt hétfőtől péntekig?

Hétfő reggel az egyik autóbussz megjelent a gárdonyi üdülő kapujában a televízió tizenkét középvezetőjével és a két trénerrel. Öt napon át itt lakott és dolgozott ez a tizennégy ember, kiszakítva mindennapi életéből, munkájából, családjából. Ez a kiszakítottság a tanulás egyik fontos eszköze: így mindenki zavartalanul összpontosíthat saját magára, társaira, a feladatokra — sokkal hatékonyabban dolgozhat, mint a szokásos környezetben.

Amikor a résztvevők megjelentek abban a helyiségben, amely öt napon

át a tréning térbeli keretét adta, néhány körülmény szemükbe ötlött, ami más volt, mint a szokásos tanfolyamokon:

- Nem volt a katedráról előadó tanár és a padokban jegyzetelő hallgató; a csoporttagok körben ültek, közrefogva a két vezetőt.
- A csoportvezetők nem oktattak a hagyományos értelemben, hanem bevezették és megszervezték a gyakorlatokat, időnként elméleti keretbe ágyazták az eseményeket.
- A csoporttagok aktívvá váltak, és a közöttük a gyakorlatok során lezajló interakciók segítették a tanulást.
- Egynemely gyakorlatot képmagnóval rögzítettek, majd a visszajátszás alkalmat adott mindenkinek a „tükörbe nézésre”, viselkedésének elemzésére.
- A következtetéseket, tanulságokat mindenki önmaga tudta levonni saját tapasztalatai, részvétele alapján.

Új, az oktatásban nálunk kevéssé használt módszerek ezek. De milyen cél, tartalom érdekében alkalmazzuk őket a tréningeken? A cél és a tartalom természetesen az összetételtől, a „megrendelő” kívánságától és egyebektől függ. Ezen belül azonban azt a legáltalánosabb célt tűzhetjük a T-csoport elé, hogy *kockázatmentes helyzetben* adjon módot a résztvevőknek belső indítékaik megismerésére, viselkedési sémaik föltárására és új viselkedésmódok kipróbálására, kapcsolatteremtő és kapcsolatfenntartó készségeik fejlesztésére, személyközi viszonyaik kiegyensúlyozottabbá és hatékonyabbá tételére.

Az említett vezetőképző tréning lefolyásához visszatérve *szemléltessük néhány példán a mondottakat.*

Az egyik csoportvezető elmond egy egyszerű számolási feladatot, aminek egyértelmű, bár felületes megközelítés

esetén könnyen eltéveszthető megoldása van. A különböző eredményre jutó csoporttagok párosával megkísérlik a helyes megoldás kidolgozását — ezt föl vesszük videokazettára. A gyakorlat megbeszélése, a felvétel utólagos elemzése különböző tanulságokkal szolgál. Ezek egy része teljesen egyéni és az egyes résztvevőkhöz kapcsolódik (a legközelebbi tréningben már mások vesznek részt — náluk mások az egyedi tanulságok). Más részük azonban általánosabb emberi és vezetői magatartásmintákkal függ össze: személyes kommunikációnk „féloldalás” voltával, az egymásra oda nem figyeléssel, rendkívül kis hatékonyságú problémamegoldási stratégiáinkkal, elhatározásainkhoz való merev ragaszkodásunkkal és így tovább.

Jól végiggondolva a mondottakat, talán nyilvánvaló, hogy hiába mutatnánk rá (hányszor rá szoktunk mutatni!) elméleti fejtegetés, előadás, oktatási jegyzet, cikk keretében a fenti magatartásminták hibás és megváltoztatásuk kívánatos voltára. Az esetek többségében üresen csengenek a szavak. De ha *megéljük*, saját bőrünkön tapasztaljuk, érzelmileg átéljük hibásnak vagy nem hatékonynak mutató viselkedésünket, *szembesülünk* következményeivel, rádöbbenünk tanulságaira — nos, akkor legalábbis nagyobb a valószínűsége annak, hogy megpróbálunk alakítani, módosítani rajta.

Másik példa. Az emberek csoportos feladatmegoldásos helyzetekben különböző módon viselkednek. Ezzel a megállapítással akkor sem jutunk messzire, ha egy előadás során elmondjuk, hogy melyek a tipikus magatartásmódok. De ha egy valóságos — a T-csoport jellegénél fogva mégsem teljesen valóságos — feladatsituációt teremtünk a résztvevők számára, akkor *általuk tapasztaltatjuk meg s tesszük érthetővé* e magatartásmódokat. Így az említett vezetői tréningben kisebb csoportokra osztottuk a teljes csoportot, azt a feladatot adva nekik, hogy papír, olló, vonalzó és ragasztó segítségével minél szebb és stabilabb tornyot építsenek közösen. E

feladat megoldása során, majd az ezt követő megbeszéléseken láthatóvá váltak a *csoportfolyamatok* éppúgy, mint az *egyéni reagálások*. Világossá vált, hogy a csoportok hogyan tudják megszervezni saját munkájukat, önmagukat, milyen (vezető, ötletadó, végrehajtó) szerepek alakultak ki, mennyire eredeti vagy szokványos megoldások születtek, milyen volt a tagok közötti kommunikáció, ki hogyan tudta befolyásolni a másikat, hogyan hozták meg döntéseiket, milyen érzelmi megnyilvánulások voltak stb.

Harmadik példa. A vezetőknek általában megvannak az elképzeléseik a *vezetői szerep* sajátosságairól, a jó és hatékony vezető tulajdonságairól. De mint számtalan példa mutatja, ezeket az elképzeléseket önmagukra már csak erős torzítással tudják vonatkoztatni, vezetői énképük nem teljesen reális. A tréningeken — különféle, itt nem részletezhető technikák segítségével — meg tudjuk mutatni azokat a kényszerpályákat, amelyeken elindulva, csoporttársaik segítségével a vezetők képesek elemezni, áttekinteni, sőt elméleti keretbe is foglalni saját tevékenységüket, szerepmegoldásaikat. Ezt követően pedig képesek *kontrollálni* vezetőmagatartásukat és *megkeresni* hatékonysága növelésének útjait.

E példák csak arra szolgáltak, hogy érzékelhetővé tegyük T-csoportjaink munkamenetét. Más példákat hozhatunk volna a riporterstúdió vagy az együttműködő szervezeti egységek T-csoportjából, az önként jelentkezők önismereti tréningjéről vagy egy másik vezetői készségfejlesztő tréningről, hiszen — amint utaltunk rá — a programoknak végtelen számú változata létezik.

További lehetőségeink

A *Tömegkommunikációs Kutatóközpont* 1985. január 1. — önállóvá válása — után az eddigénél aktívabban kíván részt venni a tömegkommunikációs

intézményrendszer belső oktatási, továbbképzési igényeinek kielégítésében, a rádió és a televízió mellett a lap- és folyóiratkiadó vállalatok, szerkesztőségek emberi erőforrásainak mozgósításában. Vegyük számba azokat a fontosabb területeket, ahol a T-csoportok több évtizedes nemzetközi gyakorlatából eredő ismereteinket és immár több éves hazai tapasztalatainkat kamatoztatni tudjuk.

1. *Kreatívfejlesztés.* Ma már tudományosan bizonyított tétel, hogy a gazdaság, a kultúra és az egész társadalom növekedéséhez, megújulásához nem annyira különleges értelmi képességekkel, magas intelligenciahányaddal rendelkező, hanem mindenekelőtt kreatív emberek kellene. Sajnos, egész nevelési kultúránk (az iskolai és a családi nevelést egyaránt ideértve) nem nagyon kedvez a kreatív személyiségek kifejlődésének. Ezért felnőttkorban külön erőfeszítésekre van szükség ennek érdekében. A kommunikációs kihívás és az élesedő verseny a tömegkommunikációs eszközöknél is megnöveli a szükségletet kreatívabb vezetők, szerkesztők, riporterek és egyéb munkatársak iránt. Ez indokolja specializált kreatívfejlesztő T-csoportok szervezését.

2. *Önismeret- és kommunikációképzés-fejlesztés.* Különösképpen a kommunikátorok számára gondolunk szervezni olyan T-csoportokat, amelyeknek ez a fő célja. Természetesen más munkakörökben is fontos lehet az önmagunkról kialakult énkép, valamint a másokkal fenntartott vagy kiépíteni kívánt kapcsolataink fejlesztése. Érdeemes megismerni azokat a módszereket és csatornákat, amelyek hatékonyabbá és könnyebbé tehetik a *személyközi kommunikációt* éppúgy, mint a *kommunikátori szerep* megfelelő ellátásához szükséges kommunikációt.

3. *Vezetőképzés és vezetőtovábbképzés.* Bár sokan azt tartják, hogy a vezetők isten kegyelméből viselik tisztségüket, ezért nem szorulnak rá ismereteik, készségeik szervezett bővítésére, beosztott-

jaik számára ez korántsem nyilvánvaló. De a megfelelő kritikával rendelkező vezetők is tudják, hogy szükségük van e szakmájuk (a vezetés tudniillik egyre inkább bonyolult szakmává válik) karbantartására, tökéletesítésére. A T-csoport alkalmazásának nagy előnye, hogy megszabadítja a tapasztalt vezetőket jogos aggályuktól: attól, hogy okos vagy okoskodó előadók élettől elrugaszkodott elvekről oktatják ki őket, steril szabályokat magyaráznak el nekik. Nem lehet véletlen az az országos tapasztalat, hogy az előzőleg joggal tartózkodó különböző szintű vezetők utólag mindig a T-csoportok lelkes hívévé válnak. Természetesen nem vállalhatjuk föl a vezetők képzésének (a káderutánpótlás-képzésnek) és továbbképzésének minden ágátogát a szűk szakkérdésektől a legtágabb filozófiai problémáig. Arra azonban vállalkozhatunk, hogy a gyakorló vagy a tervekben számításba vett vezetőknél — egyéni tapasztalataik és a csoporthatás segítségével — azokat az ismereteket bővítjük, készségeket és személyiségjegyeket fejlesztjük, amelyek az *emberek irányításában*, a más emberekkel (beosztottakkal, kollégákkal, főnökökkel, ügyfelekkel, közönséggel) való kapcsolat hatékony fönntartásában nélkülözhetetlenek.

4. *Szervezetfejlesztés.* Nem arról van szó, hogy a T-csoportok vagy a szintén említett OD-csoportok szervezési tevékenységre akarnak vállalkozni. Hanem arról, hogy az előzőekben vázolt sajátos eszközrendszerükkel, elveikkel és módszereikkel a szervezetek, szervezeti egységek vezetőinek és más munkatársainak *energiáját mozgósítják* a szervezet vagy szervezeti egység hatékonyabb, magasabb színvonalú és *eredményesebb működése* érdekében. Bár idetartoznak bizonyos egyszerűbbnek tekinthető problémamegoldások is (például az ösztönzési rendszer kiigazítása, szervezeti egységek kapcsolatának rendezése), a szervezetfejlesztés általában hosszabb folyamat, amely előkészítő T-csoportokkal kezdődik, majd problémamegoldó és szervezetfejlesztő tea-

mek létrehozásával és működtetésével, konzultációs tevékenységgel folytatódik.

* * *

A T-csoport a huszadik század egyik nagy „találmánya”. Nem csodaszer, nem gyógyír bármilyen sebre, és nem

is várható tőle, hogy megszünteti a tömegkommunikáció bajait. De bizonyos területeken, *meghatározott feladatok* elvégzésére kiválóan alkalmas, amint ezt számos magyar ipari, építőipari, kereskedelmi gazdálkodó szervezet kedvező tapasztalatai is bizonyítják. Érdemes tehát bővíteni tevékenységi körét a hazai tömegkommunikációs szervezetekben.

ABSTRACT: T-groups have already found their way into the Hungarian mass communication organisations, too. The author — leading T-groups himself — is reporting on experiences and further possibilities.

Levendel Ádám

A Magyar Közvéleménykutató Intézet (1945-1949)

Közvélemény-kutatások a rádiózásról

1983/2. számunktól kezdődően ismertetjük a Magyar Közvéleménykutató Intézet évenkénti vizsgálati eredményeit 1945-től 1949-ig. Ezúttal előljáróban arra térünk ki, milyen vizsgálódások folytak a rádiózásról — a műsorsugárzás kezdetétől.

A rádiós közvélemény-kutatások szerte a világon a hallgatók leveleinek elemzésével kezdődnek. Miután bebizonyosodik, hogy a levelek nem fejezik ki a közvéleményt, megszületik a kérdőív. Ez először a műsorlapokban, újságokban jelenik meg és önkéntes válaszadásra szólítja fel a hallgatók táborát, majd mivel az így kapott válaszok nem tükrözik hűen a hallgatóság társadalmi-életkori összetételét, valamilyen fajta mintavételi eljárással leképzett, a valóságos arányokat jól tükröző vizsgálati módszerek tűnnek fel.

A csepeli rádióállomás 1925 decemberében kezdte meg a műsorsugárzást és már 1927 áprilisában a következő kérdőívet közölte a Magyar Rádió Újság.

„Mindnyájan szavazzunk!”

A Rádióhírmondó szórakoztató rádió (Broadcasting) megindulása óta nagy súlyt helyez arra, hogy műsorát az előfizetők tetszésének megfelelően állítsa össze. Ez az elv vezérli most is, amikor az előfizetőket felkéri, hogy az alábbi kérdőpontokra a Rádiótársaság igazgatóságához (Budapest, Rákóczi út 22. III.) írásban küldjék be feleleteiket.

1. Melyek azok a műsorszámok, amelyek az előfizetőknek eddigi programjainkban a legjobban tetszetek?

2. Mely műsorszámok nem elégtették ki előfizetőink igényét?

3. Melyek volnának azok az újítások vagy óhajítások, amelyeket az előfizetők legjobban szeretnének a rádióban hallani?

A társaság kéri az előfizetőket, hogy válaszaikat e három pont szerint csoportosítva, röviden tudatni szíveskedjenek.”

Az akkori 74 000 előfizetőből mindössze 926-an válaszoltak, és ennek is csak mintegy kétharmada válaszolt a feltett kérdésekre. Az első kísérlet sikertelensége után a stúdió vezetősége végig gondoltabb, szervezettebb közvélemény-kutatásba fogott 1927 októberében. A Magyar Rádió Újságban a következő jelent meg: „E napokban a rádióelőfizetőknek a posta egy lapot kézbesít, melynek az a célja, hogy a rádióelőfizetők általa tudomására hozhassák a Rádióhírmondónak, hogy mely műsorszámok nyerték meg tetszésüket és melyek nem. A lap meg van címezve és a rádióelőfizető csak a lap túloldalán lévő rovatok kitöltésével van terhelve. A lapon az alábbi felhívás olvasható: T. C. A M. Kir. Posta, a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. felkérésére vállalkozott arra, hogy a t. Rádióelő-

fizetőknek a rádióműsorra vonatkozóan ezt a szavazólapot kézbesítse. A szavazólapok kitöltése minden rádió-előfizető jól felfogott érdekében áll, mert a társaság ezúton kívánja megismerni előfizetői ízlését és kívánságait. Tisztelettel felkérjük azért, hogy a szavazólapot a kézbesítéstől számított 8 napon belül kitölteni és a levélkézbesítőnek visszaadni szíveskedjék. A magunk részéről kérjük igen tisztelt olvasóinkat, hogy a kitöltött lapok beküldését el ne mulasszák. A műsor érdeke megkívánja, hogy a rendezők ismerjék az előfizetők túlnyomó részének a kívánságait, amikről az eddigi, a műsorra vonatkozó szavazási akciók gyenge eredményeiből egyáltalán nem lehetett tájékozódni. Tán főlegesen is megjegyeznünk, hogy a szavazólap kitöltése — bár a műsorfejlődés szempontjából igen kívánatos — nem kötelező. Ha azonban mégis előfordulna, hogy a kézbesítő közeg a lap kitöltését követelné, a követelődést olvasóink e sorokra való hivatkozással utasítsák vissza.” E szavazólapokat már az előfizetők 30 százaléka visszaküldte. A „tetszés” szerinti sorrend:

	százalék
magyar nóta	91
cigányzene	91
istentisztelet	85
vígjáték	84
tudományos előadás	80
katonazene	79
könnyűzene	78
népszínmű	77
kabaré	75
operett	74
színmű	74
„Mit üzen a rádió?”	73
komoly zene	71
bérek és közgazdasági közlemények	70
szépirodalmi felolvasás	66
opera	63
sporttudósítás	56
meseóra	54
dzsessz	35

A második nagy közönségkutatásra 1933 februárjában került sor. Az időközben 300 ezresre nőtt előfizetői számot a gazdasági válság hatása csök-

kenteni kezdte és így a stúdió vezetősége szükségesnek érezte, hogy jobban figyelembe vegye a hallgatói ízlést. A kérdőívlapokat a rádiónyugtákkal kézbesítették, 18 műfajról lehetett véleményt nyilvánítani, 2 kérdés a vételzavarokra és a külföldi állomások hallgatottságára vonatkozott. Az előfizető nevének és foglalkozásának túl a készülék műszaki adataira is kérdeztek. 269 500 fő, az előfizetők 82 százaléka válaszolt. A tetszés szerinti sorrend:

	százalék
cigányzene	86
tarkaest—kabaréest	84
katonazene	82
színmű	79
színházi közvetítés	77
operett	76
vidám csevegés	73
tudományos és művészeti felolvasás	69
dzsessz	65
szépirodalmi felolvasás	62
ismeretterjesztő, közhasznú és sportfelolvasás	60
sportközvetítés	56
helyszíni néprajzi közvetítés	55
háztartási és divatfelolvasás	49
költemény	43
meseórák és diákfélórák	43
opera	37
klasszikus zene	37

Országos közvélemény-kutatásra legközelebb 1941-ben került sor. A Posta 706 000 előfizető adatait dolgozta fel, a tetszési sorrend a következő volt:

	százalék
cigányzene	78
magyar nóta	76
szórakoztató könnyűzene	57
tánczene	54
felolvasás	49
zenés színmű	45
szórakoztató előadások	35
tudományos előadások	35
színmű	34
opera	16
gyermekmesék	15
földművelődésügyi előadások	15
komoly zene	9
tanfolyamok	6

Az 1927-es és az 1933-as rádiós vizsgálat technikai szempontból megfelelt a világszínvonalnak. 1941-re azonban a fejlett országokban elterjedt már az a mintavételes eljárási forma, amelyre Magyarországon csak 1945 után került sor, így az utolsó, háború előtti vizsgálat korszerűtlen módszere nem elégitette ki a hallgatók véleményét felderíteni kívánó szakembereket. A vizsgálat, melynek célja a műsorszerkesztés apologetikus igazolása volt, lényegében kimerült a közönség ízlésvizsgálatában. Összetettebb tartalmú és korszerű mérésekkel találkozunk a Magyar Közvéleménykutató Intézet rádiózással kapcsolatos kutatásaiban 1945 és 1949 között. 1949 októberében azonban már megint levelekkel mérték a közvéleményt. Kérdőíves közvélemény-kutatásra 1953 augusztusában került ismét sor. A kérdőíven a következő kérdések szerepeltek:

1. Mit hallgat legszívesebben a rádió műsorában?
2. Mit hiányol a műsorból, illetve milyen műsorokat szeretne hallgatni?
3. Mit nem szeret a mostani műsorban?
4. Milyen időpontban hallgat a leggyakrabban rádiót? (hétköznap és vasárnap)
5. Mit olvas legszívesebben és miről szeretne még olvasni a rádióújságban?
6. Egyéb észrevételek, kívánságok.

A kérdőíven a nevet, címet és a foglalkozást kellett feltüntetni. A részleges feldolgozásból pontos eredmények nem kerültek nyilvánosságra, inkább csak általánosabb érvényű, a műsorszerkesztet megváltoztatását magyarázó megállapítások: „... a humort és a tánczenét hiányolják a leginkább, és a komoly zenét kedvelik a legkevésbé a rádióműsorban. A rádióújságból a szerzők kalandjait szeretik olvasni a leginkább és a táncdalszövegeket hiányolják a legtöbben”.

1954. novemberében újabb felhívás jelent meg a rádióújságban: „A jobb, változatosabb, igényeinek még jobban

megfelelő műsor megvalósítása érdekében, kérjük, töltsse ki ezt az űrlapot. A saját és családja véleményével járuljon hozzá a műsor további javításához. (Minden hallgató tapasztalhatta, hogy a tavalyi kérdőívek feldolgozása után lényegesen hasznosabb, szórakoztatóbb lett a műsor!)”
A kérdőív a következő kérdéseket tartalmazta:

1. Mit hallgat rendszeresen, ritkán vagy soha? (78 műsorfajta kellett besorolni)
2. Mikor hallgat (26 műsorfajról kérdezték)
3. Mikor mit hallgatna?
4. Melyik a legjobb tájékoztató, ismeretterjesztő, szórakoztató és zenei műsor?

1955 decemberében újabb vizsgálat 14 kérdésben érdeklődött, hogy milyen műsorokat hallgat szívesen és milyenként nem a közönség.

1958-ban közvélemény-kutató csoport jött létre, mely 1963. február 1-ével az 1962/1. számú Elnöki Utasítás határozata szerint átszerveződött a Magyar Rádió és Televízió közvélemény-kutató osztályává. Az 1964-ben számítógép segítségével feldolgozott vizsgálat azt állapította meg, hogy a magyar néma és a cigányzene a legkedveltebb zenei műfaj (87 százalék), utána a tánczene (73 százalék) következik, majd a népdal (71 százalék), az operett (62 százalék), a dzsessz (37 százalék), az operarészletek (23 százalék), a kamarazene (20 százalék) és végül a szimfonikus zene (17 százalék).

Tizenöt évvel ezelőtt, 1969. január 15-én megalakult az MRT Tömegkommunikációs Kutatóközpontja.

Akiket e témakör részletesebben érdekel, bőségesebb ismereteket nyerhetnek Szabó Klára „A rádiós közvéleménykutatás története Magyarországon” (MRT Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Bp. 1970.) és Lévai Béla „A rádió és a televízió krónikája” (Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Membrán könyvek, 1980.) című könyvéből.

Tallózás a Magyar Közvéleménykutató Intézet jelentéseiben

Közvélemény-kutatások a rádiózásról

Mivel szórakoznak?

(Budapesti adatfelvétel 1945 novemberének második felében)

	értelmiségi		kispolgár		munkás	
	ffi	nő	ffi	nő	ffi	nő
színház	15,6	20,2	9,8	18,0	5,1	7,7
mozi	30,2	22,2	28,9	39,4	27,3	34,0
opera	7,3	5,1	2,0	1,5	3,2	0,3
hangverseny	7,5	8,9	4,0	2,7	2,2	0,7
előadások	0,9	0,5	2,8	0,3	1,0	1,3
olvasás	8,5	17,1	11,1	9,7	11,7	3,3
sport	4,9	2,4	9,3	0,9	7,3	10,7
kávéház, vendéglő, kocsmá	2,2	1,4	1,8	—	3,2	0,3
rádió	2,9	6,7	3,3	0,3	2,2	10,3
séta	1,5	0,7	1,8	1,2	2,2	2,7
udvarlás, flört	0,2	1,7	1,0	1,5	0,6	—
zenélés, babrálás, házimunka	2,7	0,3	1,3	0,6	1,6	0,3
nyugalom, alvás	0,5	0,3	1,5	5,0	1,9	1,7
társaság, kártya, tánc	0,7	—	0,3	0,3	4,1	—
egyéb	4,9	6,2	7,3	8,6	5,2	7,7
semmivel, nincs válasz	9,5	6,3	13,8	10,0	21,2	19,0
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A rádió leginkább a munkás és értelmiségi nőket érdekli, a kispolgári nőket és általában a férfiakat sokkal kevésbé.

Mikor és hol hallgatja Londont?

(Budapesti rádióelőfizetőket reprezentáló minta 1946 február végén, a BBC megrendelésére)

A közönség nyolcadrésze soha nem hallgatja Londont, a többiek több mint fele este 8.30-kor, valamely rövidhullám sávon veszi a BBC adását. A vételi lehetőség 55 százalék szerint jó, 15 százalék szerint közepes, 9 százalék szerint gyenge, 8,1 százalék szerint változó. A feleletek nyilván attól függenek, milyen készülékekkel veszik az adást. 40 százalékának van 4 vagy több lámpás készüléke, 28 százalék-

nak 3 lámpás, a többinek 2 lámpás a készüléke. (2 százalékának nincs külföldet vevő gépe.) A kötött fizetésieknek általában kisebb készülékük van, mint a szabad jövedelműeknek. A műsorból a politikai hírek a legnépszerűbbek. A magyar helyzetre vonatkozó hírmagyarázatok, Amerika-hangja és a zeneszámok keltenek még nagyobb tetszést. Az angol élet, a gazdasági események és a zene fordul elő a legkevésbé szerencsésnek talált műsorrészek között. Módosítást annyiban javasolnak, hogy egyesek több zenét, több politikai hírt, magyar vonatkozást, gazdasági tájékoztatást sürgetnek. A válaszolók 11 százaléka szeretne többet hallani kulturális eseményekről, művészetről, tudományról, mint amennyi a jelenlegi összeállításban van.

Befolyásolja-e véleményét a rádióhíradás?

(Budapesti rádió-előfizetőket reprezentáló minta 1946 február végén, a BBC megrendelésére; százalékban)

	értelmiségi	kispolgár	munkás
igen	49,8	51,7	52,1
nem	36,7	39,9	45,9
olykor	7,8	5,5	2,7
nincs válasz	5,7	2,9	—
	100,0	100,0	100,0

Mit hallgat rádión leginkább?

(Budapesti adatfelvétel 1946 március közepén; százalékban)

	értelmiségi		kispolgár		munkás	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
híreket	23,9	18,9	31,4	17,9	27,7	22,3
felolvasást	6,6	8,1	5,2	3,6	5,1	3,4
színdarabot	12,6	12,0	14,0	15,0	14,3	17,2
helyszíni közvetítést	2,7	3,9	6,6	2,1	7,5	4,0
szórakoztató zenét	20,6	17,8	31,4	31,4	33,7	37,0
komoly zenét	30,9	35,1	11,4	24,3	8,3	9,7
mindent, egyéb	0,4	1,5	—	3,6	0,6	1,7
nincs válasz, semmit	2,3	2,7	0,4	2,1	2,8	3,4
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Van-e rádiója?

(Budapesti adatfelvétel 1946 március közepén; százalékban)

	értelmiségi		kispolgár		munkás	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
igen	76,7	77,8	68,4	65,6	60,0	45,8
nem	22,0	22,2	30,7	34,4	36,2	54,2
egyéb, nincs válasz	1,3	0	0,9	0	4,8	0
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Hallgatták-e gyermekei a rádióiskolát?
(Budapesti adatfelvétel 1946 április elején)

A megkérdezettek 60 százalékának a gyermekei rendszeresen hallgatták a rádióiskolát. A kötött fizetésűek gyerme-

kei valamivel nagyobb arányban. A többség otthon hallgatja, egyharmaduk a szomszédoknál, rokonoknál vagy ismerősöknél. Az értelmiségiek inkább vannak abban a helyzetben, hogy gyermekeik otthon hallgassák a rádióiskolát, mint a kispolgárok és mint a munkások.

Hallgatja-e a rádióban a Magyar—Szovjet Művelődési Társaság közvetítéseit?
(Budapesti adatfelvétel 1946 április végén, a Magyar—Szovjet Művelődési Társaság felkérésére; százalékban)

	kötött jövedelmű		szabad jövedelmű	
	40-en aluli	40-en felüli	40-en aluli	40-en felüli
igen	29,2	34,8	41,5	56,5
nem	59,4	53,1	55,5	39,1
egyéb, nem tudja, nincs válasz	11,4	12,1	3,0	4,4
	100,0	100,0	100,0	100,0

Mi az Ön gondúzó szórakozása?
(Budapesti adatfelvétel 1946 június második felében; százalékban)

	kötött jövedelmű		szabad jövedelmű	
	férfi	nő	férfi	nő
színház, mozi	14,9	18,4	18,6	16,1
olvasás	12,3	10,9	16,4	20,5
kirándulás, strand, séta	15,3	13,0	12,4	9,8
sport	11,6	4,2	9,6	4,2
zene, hangverseny, opera	6,0	8,4	6,3	5,7
rádió	4,6	5,1	7,6	7,5
társaság, kávéház	1,4	3,6	2,8	3,3
tánc	3,1	5,0	2,2	3,3
család, gyerekek, az otthon	3,1	3,8	3,1	2,3
pihenés, alvás	4,4	2,9	1,7	1,4
munka	0,8	1,5	0,7	3,3
magántanulás	0,4	0,4	0,2	1,3
varrás, kézimunka	0,2	5,4	0,2	3,3
pártélet, egyesületek	0,8	0,4	0,4	—
kert, gazdaság	1,9	0,2	1,3	0,9
kártya, sakk	3,1	0,6	5,9	0,5
étel, ital	0,4	—	1,5	0,5
szerelem	0,4	—	0,9	0,5
semmi	2,3	3,0	1,7	2,3
egyéb, nincs válasz	13,0	13,2	6,5	13,1
	100,0	100,0	100,0	100,0

Hetenként átlag hány ízben hallgat a rádióban zenei műsort, irodalmi műsort és ismeretterjesztő előadásokat, híradást és tájékoztatókat?

(Budapesti adatfelvétel 1946 szeptember végén)

A rádióhallgatók közel 70 százaléka naponta hallgatja a rádió zenei műsorait, 15 százaléknál kevesebben csak hetenként párszor hallgatnak zenét és 10 százalék körül mozog azok aránya, akik ennél ritkábban. Az irodalmi műsorokat és az

ismeretterjesztő előadásokat a megkérdezettek közel egyharmada hallgatja naponta, kb. 15 százaléka hetenként néhányszor, közel 20 százalék csak hetenként egyszer-kétszer és 15 százalék ritkábban. Végül a közönség egyharmada egyáltalán nem adott választ erre a kérdésre. A munkások valamivel kevesebben, a kispolgárok és az értelmiségiek többen hallgatnak zenét, irodalmi műsort naponta. A híradást, a tájékoztatókat az értelmiség és kispolgárság több mint negyötöde, a munkások háromnegyede naponta kíséri figyelemmel.

A rendszeres hírközléseket melyik időpontban hallgatja legszívesebben?
(Budapesti adatfelvétel 1946 szeptember végén, százalékban)

óra	értelmiségi	kispolgár	munkás
7	33,0	28,8	30,7
10	9,8	11,8	12,4
12	3,2	5,2	5,9
14	9,6	13,6	16,5
16	4,6	4,1	4,8
18	13,4	9,1	10,6
20	40,6	28,3	42,7
21.50	16,1	15,0	11,7
22	49,2	44,8	48,2
23.10	29,2	21,3	13,5
23.20	2,6	0,7	—
Budapest II.	3,1	0,9	1,2
egyéb, nincs válasz	3,2	4,8	2,9

Hallgatja-e a politikai jellegű külső közvetítéseket?
(Budapesti adatfelvétel 1946 szeptember végén, százalékban)

	értelmiségi	kispolgár	munkás
igen	56,5	40,8	41,9
nem	35,4	54,5	51,9
egyéb, nincs válasz	8,1	4,7	6,2
	100,0	100,0	100,0

Hallgatja-e a rádióinterjúkat?
(Budapesti adatfelvétel 1946 szeptember végén, százalékban)

	értelmiségi	kispolgár	munkás
igen	37,3	46,6	43,1
nem	56,9	53,0	53,4
egyéb, nincs válasz	5,8	0,4	3,5
	100,0	100,0	100,0

Milyen zeneművet hallgat legszívesebben?

(Budapesti adatfelvétel 1946 szeptember végén, százalékban)

	értelmiségi	kispolgár	munkás
nagyzenei mű	22,6	9,2	4,0
kamarazene	11,7	4,5	2,4
szalonzene	12,3	16,2	11,8
kórus	3,7	1,3	1,2
szöveges zenei előadás	2,2	1,8	1,4
dzsessz	11,3	14,9	15,6
reggeli muzsika	7,9	10,8	9,3
cigányzene	15,3	25,2	32,5
kávéházi közvetítés	2,7	5,4	6,6
népdal	7,9	7,2	10,6
mindenféle	2,4	3,5	4,6
	100,0	100,0	100,0

Milyen színdarabot hallgatna legszívesebben?

(Budapesti adatfelvétel 1946 szeptember végén, százalékban)

	értelmiségi	kispolgár	munkás
operát	30,3	14,3	7,8
operettet	17,0	25,5	24,0
prózai színházi közvetítést	18,7	21,1	16,7
prózai színművek stúdió előadását	6,9	5,4	6,0
hangjátékot	11,9	12,9	15,3
kabarét	7,5	12,4	16,2
rövid jelenetet	4,0	4,3	7,0
egyéb, nincs válasz	3,7	4,1	7,0
	100,0	100,0	100,0

Milyen prózai műsort hallgat legszívesebben?

(Budapesti adatfelvétel 1946 szeptember végén, százalékban)

	értelmiségi	kispolgár	munkás
verset	22,1	18,2	16,3
novellát	21,9	26,1	22,5
ismeretterjesztő vagy tudományos előadást	24,8	22,5	22,5
sport előadást	7,6	13,6	17,7
irodalmi bemutatót	17,3	8,9	2,6
egyéb, nincs válasz	9,9	10,7	18,4
	100,0	100,0	100,0

Hallgatja-e állandó műsorainkat?

(Budapesti adatfelvétel 1946 szeptember végén, százalékban)

	értelmiségi	kispolgár	munkás
Munkás Kultúrszövetség	16,3	33,2	42,8
Rádiószabadegyetem	15,8	19,3	13,3
Rádió hangja	17,5	24,3	23,7
Hangos heti híradó	29,7	34,3	35,3
Világ gazdasági előadások	20,7	13,6	10,4
Ünnepi krónika	13,8	23,0	19,8
egyéb, nincs válasz	34,2	24,8	20,4

Tud-e külföldi rádióállomásokat hallgatni?

(Budapesti adatfelvétel 1946 november végén, százalékban)

	értelmiségi	kispolgár	munkás
igen	73,4	68,8	51,4
nem	26,6	31,2	48,6
	100,0	100,0	100,0

Egy-egy készüléken általában hányan szokták hallgatni az adásokat?

(Budapesti adatfelvétel 1946 november végén, százalékban)

	értelmiségi	kispolgár	munkás
egyedül	11,5	9,2	8,7
kétten	35,4	33,3	33,7
hárman	21,6	24,6	18,1
négyen	12,3	13,5	9,1
öt és ennél több	11,5	6,9	8,6
nincs válasz	7,7	12,5	21,8
	100,0	100,00	100,0

Melyik külföldi állomást szokta hallgatni?

(Budapesti adatfelvétel 1946 november végén)

Milyenek a vételi lehetőségek?

(Budapesti adatfelvétel 1946 november végén, százalékban)

Átlag minden második ember több állomást hallgat, ezért másfél külföldi állomás jut egy főre. Az év folyamán London iránt csökkent, New York iránt nőtt az érdeklődés. A Moszkva iránti érdeklődés nem változott lényegesen. Az előbbieket 68, az utóbbit 42 százalékban a magyar híradások miatt hallgatják.

	Moszkva	New York és London
jó	44	52
közepes	24	16
gyenge	9	7
rossz	19	21
nem tudja	4	4
	100	100

Milyen műsorszámokat kedvel a magyar közönség a külföldi adásokban?

(Budapesti adatfelvétel 1946 november végén, százalékban)

Legszívesebben a külföldi magyar nyelvű híradásokat hallgatják. 90 százalék körül mozog az esti híreket kedvelő közönség arányszáma. Reggel, délben és délután csak 1—2 százalék hallgat külföldi híreket.

hírek
gazdaság
kultúra
zene
vegyes
nincs válasz

	Moszkva	New York	London
hírek	57	57	64
gazdaság	2	1	0
kultúra	3	3	4
zene	25	28	8
vegyes	7	9	11
nincs válasz	6	2	13
	100	100	100

Hány lámpás készüléke van?

(Budapesti adatfelvétel 1946 november végén, százalékban)

	értelmiségi	kispolgár	munkás
2+1	23,6	36,9	50,6
3+1	40,1	36,3	30,3
4+1, 4+2	15,8	12,5	9,3
5 és ennél nagyobb	16,7	11,4	6,0
nincs válasz	3,8	2,9	3,8
	100,0	100,0	100,0

Milyen a márkája?

(Budapesti adatfelvétel 1946 november végén)

Budapesten a legelterjedtebb rádiókészülék az Orion, a rádióhallgatók 30 százaléka rendelkezik ilyen készülékkel. A második legnépszerűbb márka a Philips (20 százalék), a harmadik a Standard (16 százalék). A többi márka (Telefunken, Siemens, Eka) elterjedtsége jóval 10 százalék alatt maradt a rádiósok körében.

Első helyen szerepel az újság- és könyv-olvasás, második helyen a séta, a kirándulás, a harmadikon a házi tevékenység. A családi körben, gyerekek között való szabadidő-töltés 7,4 százaléknál, a minden tevékenységet mellőző pihenés 6,3 százaléknál szerepelt. A rádióra vonatkozóan külön kiemeli a jelentés, hogy az 1,8 százaléknál összehasonlíthatatlanul többen hallgatják a rádiót, amit azonban nem feltétlenül tekintenek külön időtöltésnek, mivel ez kitölti a családi körben való időtöltést is.

Milyen hullámsávokat fog?

(Budapesti adatfelvétel 1946 november végén)

A budapesti rádióhallgatóknak közel 40 százaléka a hosszú-, a közép- és a rövid-hullámot egyaránt tudja fogni. 17 százalékos készülékével csak rövid- és közép-hullámon tud venni. A munkások körében a leginkább elterjedt az olcsó néprádió, melyen csak középhullámon vehetők az adások.

Meghallgatta-e a pártok gyűléseinek helyszíni közvetítéseit?

(Budapesti adatfelvétel 1947 szeptemberében)

A rádiókészülékkel rendelkező közönség többsége (kb. 55 százalék) hallgatta a pártok gyűléseinek helyszíni közvetítéseit, azonban csak 15,1 százalékuk rendszeresen. A többség saját pártja gyűléseinek helyszíni közvetítéseit hallgatta. A túlnyomó többség úgy nyilatkozott, hogy a rádión keresztül folytatott választási propaganda nem befolyásolta választói döntésében. A budapesti közönség túlnyomó többsége helyesli, hogy a Magyar Rádió az összes pártoknak rendelkezésére állt választási propagandájuk kifejtése céljából.

Az utóbbi hetekben leginkább mivel töltötte szabad idejét?

(Budapesti adatfelvétel 1947 május elején)

Mivel szereti eltölteni általában a szabad idejét?
(Országos adatfelvétel 1948 márciusában, százalékban)

	Országos	Budapest	Vidék
baráti látogatásokkal	20,3	14,9	21,2
vendéglátással	7,9	7,3	9,3
rádiózással	21,8	21,8	21,8
olvasással	37,9	35,5	38,3
moziba, vagy színházba járással	25,4	31,3	24,4
kártyázással	9,8	9,9	9,8
tánccal	16,5	7,7	18,0
sportesemények megnézésével	6,1	8,2	5,8
sportolással	5,1	5,5	5,0
egyébbel	17,0	27,2	15,3
nincs szabadideje	8,8	4,6	9,5
nincs válasz	0,8	0,1	0,9

ABSTRACT: Starting with the second number of our 1983 volume we have been reporting on the research results, projects of the Institute for Public Opinion Research (1945—49). This time we account of the first steps of radio audience research — at the start.

Radnóti László

Érdekességek a rádiózás múltjából

A bölcső a Csatorna partján ringott . . . az őskor pedig nyolevanezt évvel ezelőtt köszöntött ránk.

Pontos adataink vannak a kezdetekről: 1899. március 27-én a La Manche-on át létrejött az első rádiókapcsolat. Guglielmo Marconi nevéől volt hangos Európa. Másnap a Times-ban jelent meg a lap franciaországi tudósítójának következő beszámolója, amely egyben az első sajtójelentés, amit valaha is küldtek egyik országból a másikba — rádióan.

„Tegnap reggel a Marconi rendszerű drótnélküli távíró segítségével hírósszeköttetés született Anglia és a kontinens között. A két helység, amely között a kísérletek folynak: South Foreland és Wimereux, egy falu a francia tengerparton, Boulogne-tól két mérföldnyire északra. Itt feszítettek ki függőleges irányban egy közönséges, 150 láb hosszú drótot. A legyőzendő távolság 32 mérföld. Morse-jellekkel végezték a kísérletet, amelyet Signor Marconi személyesen vezetett és amelynek elért eredményével igen elégedett. Ezt a hírt a Marconi-rendszeren továbbították Wimereux-ból Forelandbe.”

Az első valódi, mai értelemben vett rádióadás a kanadai születésű Reginald Aubrey Fessenden nevéhez kötődik, aki 1906. december 24-én bírta a hang továbbítását az elektromágneses hullámokra. Történt mindez a National Electric-Signalling-Co.-Radiostation 130 méter magas Brant Rock-ban levő antennája segítségével. A Massechusetts állambeli adó Gounod: „Óh, szent éj”

című szerzeményével kezdte a műsorozást. Maga Fessenden lépett a mikrofonhoz és hegedült. Következő programpontra gyanánt Fessenden dalra fakadt és néhány versszakot is idézett Lukács evangéliumából. Éteri ajándék volt a folytatás — Händel „Largo”-ja hangfelvételének lejátszása, majd a karácsony este akusztikus meglepetéseit egy üzenetsokor zárta: Fessenden ünnepi jókívánságokat továbbított történelmi műsora hallgatóinak. Az adást egész sor fedélzeti rádiós fogta, olyanok, akiknek hajója a rádióállomástól mért 8 kilométeres sugarú körön belül tartózkodott.

A sikeres kezdet után viszonylag hamar következett a folytatás: az 1907. esztendő első napjának estéjén. Ekkor a légköri viszonyok sokkal kedvezőbbek voltak, mint az első, az ősadás alkalmával, így a műsort a nyugat-indiai szigeteken is vették.

Caruso az ősmikrofon előtt

Az első rendszeres kísérleti adásokkal 1907 februárjában a De Forest Radio Telephone Co. nevű magántársaság jelentkezett. New York-ban a Fourth Avenue-n állt a Parker Building és ennek legfelső emeletéről sugároztak. Lee De Forest naplójában így ír erről az eseményről: „Jelenlegi boldog feladatomban abban áll, hogy édes dallamokat küld-

jek a város és a tenger fölé. Ezáltal a távoli vizek hallgatag hullámain hajózó tengerész is hallhatja hazája muzsikáját.” Kezdetben a műsor csakis a Columbia hanglemezek felvételeiből állt össze.

Jóllehet De Forest szinte kizárólag zenei összeállításokkal szórakoztatta hallgatóit, 1909-ben mégis szakított saját hagyományaival és stúdiójába hívta közismert anyósát, Harriet Stanton Black asszonyt, akivel a világ első beszélgetős műsorát produkálták. A középkorú hölgy az akkori idők legaktuálisabb témájáról, a nők választójogáról csevegett.

Feltétlen meg kell emlékeznünk az első olyan egyenes adásról is, amelyet nem stúdióból sugároztak. 1910. január 13-án, tehát 75 éve a híres Metropolitan-ből operaestet közvetítettek, amelynek legnagyobb csillaga Enrico Caruso volt. A műsoron a Parasztbecsület és a Bajazzók szerepelt — Canio-t énekelte a világhírű olasz énekes. A női főszerepekben Emmy Destinn, illetve Bella Alten lépett a közönség, és a mikrofonok elé. Ezeket a meglehetősen otromba mikrofonokat a földre állított fényszórók között helyezték el; az első ária — a La Siciliana vételére, (amelyet egyébként Ricardo Martin még a függöny mögött énekelte) a művész elé tett asztalra állították. Magában az operaházban is elhelyeztek vevőkészülékeket, ezeken kívül zengett a doboz a Park Avenue-n levő De Forest Radio Telephone Co. kutatólaboratóriumában a newarki De Forest Művekben, New Jerseyben, a Metropolitan Life Buildingben és a Times Square közelében álló Hotel Breslinben. Az adást fogta a Brooklyn Navy Yard néhány rádiótávírása és a New York-i kikötőben horgonyzó hajók rádiószai, így például az „Avon” hajóé is, amelynek kapitánya a jelentős esemény alkalmából 260 vendéget hívott meg díszvacsorára.

Pontos adattal rendelkezünk arra vonatkozóan is, hogy mikor volt az első olyan *stúdióból* zajló rádióközvetítés, amelyen nemzetközi hírvétség énekelte. Ez 1910. február hónapban tör-

tént, a primadonnát Mariette Mazarinnek hívták. (Csak emlékeztetőül: egy hónappal korábban Caruso nem stúdióban énekelte!)

Csupán feltételezéseink vannak arról, hogy De Forest 1911-ben beszüntette adásait, mivel vállalata gazdasági gondokkal küzdött. A korai rádiózás másik híres alakja az a Thomas E. Clark, aki a detroiti Clark Wireless Telegraph and Telephone Co. feje volt és aki 1907-től kezdődően hanglemezműsorokat sugárzott a Nagy Tavakon közlekedő gőzhajók személyzetének.

Szórakozás és üzlet

1909 januárban a kaliforniai San José kertvárosi bankházából kezdte meg műsorainak közvetítését Charles D. Herrold. Programjában hanglemezbemutatók, énekesek föllépésének egyenes közvetítése szerepelt, és állítólag hetente legalább egyszer híreket is mondtak. Két éven át viszonylag rendszeres napi műsorral jelentkezett ez az adó. Azt már sajnos nem lehet pontosan megállapítani, hogy mikor vezették be a mindennapi programsugárzást, azonban San José körzetében néhány amatőr rádió a későbbiek során egybehangzó és hihető nyilatkozatot tett arról, hogy a Herrold-állomás adásait már 1910 óta a hét minden napján vették. (1949-ben új kódszámot kapott a Herrold-adó: az 1912-es SJN, illetve az 1921-es KQW jogutóda a háború után a KCBS jellel jelentkezett és vált közismertté, mint a világ legidősebb működő adóállomása.) Egész sor más amerikai rádióska is föllépett azzal az igénnyel, hogy ismerjék el mint elsőt, amely rendszeresen szórta műsorát.

A De Forest-állomás 1907-től négy éven keresztül „nagy rendszerességgel”, azaz nagyobb megszakítások nélkül sugárzott. 1916-ban New York egyik városrészének, Bronx-nak házai között újra megszólalt ez a régi rádióadó és egészen addig működött is, amíg végül Amerika belépése a háborúba az összes drótnélküli, nem hadi rendeltetésű hírtovábbító eszközök betiltását nem

eredményezte. 1919-ig Czipkerózsika álmodt az adó, majd új kóddal — 2XG-vel — újra üzemelni kezdett és fő céljának tekintette, hogy a rádió szórakoztató médiummá legyen. Hivatásos bemondókat is szerződtetett Bill Gowen és Bill Garity személyében, sőt, az általunk ismert első műsorigazgatót is kötelékébe vonta, ezt az urat Richard Kleinnek hívták. Az 1920-as esztendő elején De Forest elhatározta, hogy stúdióját áthelyezi Manhattan-be (a World's Tower Buildingbe), de ezzel a lépésével — tudtán és szándékán kívül — megpecsételte adójának sorsát. Egyszerűen betöltötték, mégpedig azért, mert erre a városrészt nem volt érvényes működési és műsorterítési engedélye. Az illetékes rádióügyi felügyelő pedig úgy határozott, hogy De Forest köteles beszüntetni tevékenységét, „mert az éterben nincs helye a szórakoztatásnak”. (A 2XG jelzésű állomást tehát afféle öszvér-adónak tekinthetjük a rádió-történelemben, mert részben kísérleti, részben szórakoztató-szolgáltató rádió volt.) Kétségtelen, hogy De Foresté a dicsőség, annak dicsősége, aki a rádiózás modern korszakának vetette meg az alapjait detroit-i WWJ jelű állomásával. Ő maga jelentette ki egyszer: „Ez az első amerikai üzleti rádió, amely naponta közvetíti műsorát”. Az 1920-as esztendő kezdetén indult a WWJ előbb említett tevékenysége a kísérleti adásokkal. Ezeket a Detroit News című lap irodaépületéből sugározták. Pontos műsorterv szerint hangzott el 1920. augusztus 20-án a lemezparádé, amelynek részleteit a „News” aznapi számában olvashatjuk. (Az első nyomtatott rádióműsor!)

A Herrold-féle KCBS nagy ellenlábasa, amely igényt tartott az elsőség babérkoszorújára — a pittsburgh-i KDKA-rádió volt. Ez az adóállomás úgy született, hogy a Joseph—Horne áruház hirdetését jelentetett meg a Pittsburgh Sun című újság 1920. szeptember 29-i számában. Kezdő sora így festett: „Itt a rádióval befogható éteri koncertet hallják!” A továbbiakban arról tájékoztatták az olvasót, hogy a

vásárlóközönség köréből azok, akik érdeklődnek a „drótnélküli kísérletek” iránt, egy, a helyszínen (áruházban) felállított vevőkészülékkel Frank Conrad 8XK jelzésű amatőr állomásának adását foghatják. A hirdetés ezt követően arról is szólt, hogy hasonló vevőkészülékek — 10 dolláros ártól felfelé — az áruházban is kaphatók. Conrad a Westinghouse cégnél alkalmazásban álló rádiómérnök volt. A vállalat alelnöke H. P. Davies olvasta a hirdetést és azonnal javasolta, a Westinghouse Pittsburgh keleti negyedében naponta sugárzó állomást rendezzen be, hogy — mint mondta —: „az emberek úgy hozzászokjanak a rádióhallgatáshoz, mint a napilapok olvasásához”. 1920. október 27-én jegyezték be az állomást a hivatalos nyilvántartásba, KDKA kódbetűk alatt. A Westinghouse cég már hetekkel korábban hozzálátott a speciális házi vevőkészülékek gyártásához, amelyekből elegendő példányt tudott piacra dobni a november 2-i nyitó program iránt érdeklődő vásárlóknak. Ezek az első készülékek, amelyek a mai értelemben vett rádiózás céljait szolgálták és nem csupán kísérleti jellegűek voltak. Az idő tájt, amikor a Frank Conrad vezette KDKA megkezdte adásait, a De Forest-féle detroiti 8MK (később: WWJ) még mint amatőr kísérleti állomás működött; William Scripps, a Detroit News kiadója személyesen támogatta és szóba sem került még, hogy üzleti vállalkozássá tegyék. A KDKA prioritás-igénye, hogy ismerjék el mint a világ első nem-kísérleti adóját, azon alapszik, hogy alapító levelében „kereskedelmi célnak működés” szerepel, amelynek egyetlen feladata szórakoztató és informatív műsorokat sugározni és ezáltal a rádiókészülékek vásárlására készíti a hallgatókat. Ebben különbözik a KDKA valamennyi megelőző rádióállomástól, amelyeknek elsőrendű szempontja a rádiótechnika továbbfejlesztése volt. A detroiti adó így szólította meg hallgatóit: „Kedves rádiózók és kutató kollégák!” A Westinghouse cég az egész családhoz akart eljutni, nem csupán a rádióamatőrök-höz...

A pontos idő

A kronológia készletet egy rövid kitérésre: pontos *időjelzés*ről a rádióban 1913 óta beszélhetünk. Az Eiffel-toronyban működő adó sugározta, a franciáktól szokatlan alaposággal és pontossággal. Az Illustrated London News című újság erről így írt: „Egy olcsó és egyszerű készülék segítségével, amely egyfelől a kertben kifeszített rövid antennadrótok, másfelől egy váltakozó induktivitású vevőkészülékből, valamint a hozzá csatlakozó fejhallgatóból áll, boldog lélekkel vadászhat az ember odahaza azokra a szignálokra, amelyeket meghatározott időközökben naponta sugároznak Párizsból.”

Örökké nyitott *ülékérdés* marad, hogy a rádiózásban a készülék (a hozzá tartozó technikával) a fontosabb, vagy a belőle áradó műsor. A műszakiak az előbbit tartják szentnek, az újságírók pedig többnyire már a skálaváltó gombnál zavarba jönnek, nem is beszélve az olyan bonyolult szerkezetekről, mint amilyen például egy UHER sztereo magnetofon, amelyen 6—8 műveletet kell elvégezni, hogy felvételre kész állapotba kerüljön. Tény, hogy a kezdetekben már maga az is valódi csoda volt, ha a fejhallgatóba valami sercegést lehetett varázsolni a detektorral, ezért a hőskori készülékek és a kapcsolódó berendezések méltók az utókor megkülönböztetett tiszteletére. A világ első széria-készülékeit 1910-ben New Yorkban építették a Radio Telephone Co. műhelyében. A Metropolitan Life Buildingben berendezte egy bemutatótermet, és a lelkes barkácsolók itt jutottak az első benyomásokhoz, majd az alkatrészekhez. Aki tehette, és volt némi kézügyessége, inkább így, darabonként vásárolta a rádióját, amelynek már maga az összeszerelése is a fölfedezés izgalmiával járt. Lee De Forest, a vállalat alapítója, naplójában idevonatkozó részletet találunk: „Ez volt a világ első üzlete, amely kizárólag rádiókészülékeknek a nagyközönség részére történő eladása céljából hivatott életre. Quincy R. Brackettet, aki röviddel ezelőtt a Harvard egyetemen doktorált,

megbíztuk ennek a gyorsan felvirágzó ágazatnak a vezetésével. Brackett lett tehát a világon az első rádiókereskedő”.

Hírek csak 1920-ban

Igen figyelemreméltó az a tény, hogy a rádiózás őskorában előbb gondoltak az új technikában rejlő szórakoztatási lehetőségekre, mint más jellegű információk, például politikai vagy gazdasági hírek továbbítására. Amíg operát már 1910-ben sugároztak, addig az első dokumentált rádiós hírszolgálatlalt csak 1920. augusztus 20-án jelentkezett a detroit-i Station 8MK. A hírcsokrot különféle ügynökségi irodák jelentéseiből válogatták, de csak a másodközlési jogot kapta meg az állomás, — előbb a Detroit News nevű lapnak kellett megjelennie és csak azután olvashatták föl a híreket a rádióban. Ezt követően már viszonylag gyorsan hódítottak a különböző prózai és zenei műfajok. Bizonyos műsorfajták meglepően hamar jelentkeztek, mint például a hangjáték, a sportközvetítés és a reklám, valamint a zenekari hangversenyek, ugyanakkor a kívánságműsor gondolata csak meglehetősen későn, 1936-ban merült föl először.

Az első rádióhangjáték — valójában adaptáció — a New York állambeli Schenectady-ben üzemelő WGY állomás jóvoltából jutott el a hallgatókhoz. „A farkas” című melodráma, amelynek szerzője Eugen Walter volt, 1922. augusztus 3-án hangzott el. A mintegy két és fél órás adás producere H. Edward Smith úr volt, aki Rosaline Greene nevű partnerével a főszerepet is játszotta. 1922. szeptemberében már rendszeres péntek esti programmal jelentkeztek a WGY színészei. Ők voltak az első önálló hangjáték-(szin) társulat. Igen puha papírra írott szöveget kaptak a kezükbe, hogy lapozáskor ne zörögjenek vele. A sorozat kezdetben még a „beszélők” (színészek) kedvtelésére épült, azaz ingyen dolgoztak, 1924-ben azonban Rosaline Greene, a rádiózás amerikai first lady-je adásonként öt dollár honoráriumot kapott.

Az első hangjáték, amelyet kifejezetten rádió számára írtak, Phyllis M. Twigg nevéhez fűződik. Gyerekeknek szóló karácsonyi darab volt ez. Címe: „The Truth about Father Christmas”, ma így mondanánk: „Mi az igazság a Télapó körül?” A rádióhullámok hátán érkező csodában 1922. december 24-én gyönyörködhettek az angol gyerekek. Ezt a sajátos örömet a BBC szerezte nekik.

Ha a Jézuska-műsor *hangjátékként* az első címre igényt is tarthat, mint gyermekműsor nem ez volt az úttörő. A tengerentúl 1921 őszétől kezdve már heti két alkalommal kedveskedett a legkisebbeknek a New Jersey állambeli Newarkban sugárzó Westinghouse Station W.J.Z. „Ember a Holdra — történetek gyerekeknek.” Ez volt a sorozat címe, a mesélő pedig Josephine Lawrence. A *rádiós zenekari hangversenyek* sorában az első koncertre 1920 áprilisában veriült sor, San Franciscóban. Lee De Forest a Humboldt Bank épületében rendezett be adóállomást, csupán azért, hogy a szomszédos színházban tartott egyvás hangversenyt a Herman Heller által vezényelt California Theater Orchestra játékát közvetíthesse. A nagy sikerre való tekintettel a berendezés maradt a helyén, és a Heller-hangversenyeket néhány hónapon át folytatták a zenerajongók és rádióamatőrök nagy boldogságára.

De Forest így emlékezik erre önéletrajzában: „A partvidék egy istenhátamögötti településén egy jómódú farmer vevőkészüléket állított föl a hozzátartozó hangszóróval. Több tucat mérföldről jöttek el hozzá a szomszédai minden vasárnap, hogy az éterből érkező csodára füleljenek.” A következő évben, 1921. április 21-én örökre beírta nevét a rádiózás történelemlékönyvébe egy kommentátor. A Pittsburgh Star nevű napilap újságírója a KDKA jelű adón ökölvívó-mérkőzést közvetített. A mérkőző felek Johnny Ray s Johnny Dundee voltak, a riporter pedig Florent Gibson. A világ első hivatásos rádiós sportriportere egyébként egy ausztrál — Mick Ferry volt, aki karrierjét egy lóverseny-közvetítéssel alapozta meg.

1925. április 11-én a Randwick-i pálya lelátójáról süvöltötte világgá a befutó ló diadalát. Szavait a Sidney-i 2FC rádióadó továbbította.

A reklám

A rádióreklámban rejő nagy lehetőségeket igencsak korán megismertették az amerikai üzletemberek. 1922-t írtak az Újvilágban, augusztus havának 28-dik napját, amikor délután 1/4 4-kor a New York-ban működő WEAFF állomás hullámhosszán tízperces reklámot kezdtek sugározni. A megbízó a Queensboro Corporation volt, a hirdetés tárgya pedig egy új lakóépület, a Hawthorne Hall, New York egyik kerületében, egészen pontosan Jackson Heightsben. Bizonyos Mr. Blackwell, a Queensboro cég embere olvasta a szöveget, amelyet azután őt, egymást követő nap megismételték. Mindezt a vállalat ötszáz dollárt fizetett és az akció végén megállapíthatta, hogy sikeres volt a próbálkozás, ugyanis a meghirdetett lakások közül kettőnek a vevője éppen a rádióreklámra jelentkezett. Ezen az adón egyébként mindenkinek lehetősége nyílt a közszereplésre, aki az előre meghatározott percdíjat ki fizette. A rádiótársaságot egyáltalán nem érdekelte, hogy az illető mivel kíván a mikrofon elé lépni, meg sem kérdezték tőle, hogy reklámot akar-e beolvasni, vagy valamilyen magánközleménnyel akar fellépni. A lényeg az volt, hogy fizetett. (Az 1922-es esztendő nagyobb lélegzetű rádióreklám-megrendelői ebben az új vállalkozásban élenjáró társaságnál (WEAFF) egy olajcég, egy bank, egy áruház, egy biztosítóügynökség és a Colgate fogkrémgyár volt.)

A rádiózás ókorának eseményei közül nagy eredményként tartják számon Európában az első olyan műsoradást, amelyet tengerentúlra szántak. 1927. március 11-én a Philips Művek Hollandiában működő PCJJ jelzésű adója rövidhullámon közvetített zenés összeállítást Kelet-Indiába, az anyaországtól távol, a gyarmatokon élő holland kolonialistáknak. Ugyanez év június

elsején a gyarmattartó hatalom király-
nöje, Vilma beszédét közvetítették a
messzi országba.

A közvélemény és a közönség

Lassan mindent felfedeztek már, ami
lehetőséget csak kínált a rádió. Intéz-
ményesen azonban ámulatba ejtően
sokára kezdtek azzal a valójában ma-
gától értetődő kérdéssel foglalkozni,
hogy az egyes műsoroknak milyen a
fogadtatása a hallgatók körében. A
közvélemény-kutatás első „kapavágását”
a „tömegkommunikátorok” abban a
vállalkozásban vélik megtalálni, amely
egy Ted Husing nevezetű rádiós ötlete
volt. Husing 1932. június 27-én a CBS
állomás képviseletében megjelent a
chicagói Congress Szálló halljában,
ahol a demokratapárti képviselők ül-
sezték, kabátjának hajtókája alá rejtett
egy apró mikrofont és arról kezdte fag-
gatni a megjelenteket, hogy milyen
jelölési esélyei vannak Franklin D.
Rooseveltnak az elnökválasztási kam-
pányban és hogy a rádió jól szolgálja-e
ezt a nem is mindig vértelen hadjáratot.
Az utca emberének rendszeres megszól-
laltatása, véleményének kikérése 1935
júniusától datálódik. Parks Johnson
újságírónak ekkor kezdődött a sorozata
a New York szálló előcsarnokából, a
műsor címe Vox-Pop (közhang) volt.
Ma szinte elképzelni sem tudunk olyan
műsorstruktúrát, amelyben valami-
ként ne fejeződnek ki, hogy a rádió és a
hallgatók oda-visszabeszélő kapcsolat-
ban vannak. A „megcélzott” tömeg is
hallatja szavát, véleményét, elképzelé-
seit a neki szóló műsorokról, sőt, az
egész műsorpolitikáról is. Kívánságait

csokorba gyűjtik és a világ minden tá-
ján a legnépszerűbbek közé tartoznak
az úgynevezett kívánságműsorok. Ezt
a lehetőséget ámulatba ejtően későn
éreztek meg a profi rádiósok. 1936. októ-
ber 25-én zajlott le az első kívánság-
hangverseny Berlinben, a Deutsch-
landsender hullámhosszán. Ezt köve-
tően 1939. március 26-ig rendszertelen
időközökben visszatértek ehhez a mű-
sorfajtához. A premieren Heinz Goe-
decke konferált, hat zenekar játszott,
köztük Hitler testőrségének zenész-
együttese. Maga a kívánsághangver-
seny ötlete előző év karácsonyán szü-
letett, amikor Géczy Barnabás zeneka-
ra muzsikált a Deutschlandsender mű-
sorában és egy weimari rádióhallgató
azzal a kéréssel hívta fel a stúdiót, hogy
szívesen fizetne, ha teljesítenék egy
bizonyos zeneszámra vonatkozó kéré-
sét. Áznapi Heinz Goedecke volt az
ügyeletes szerkesztő és beszélt a telefo-
nálóval, mondván neki, hogy az érvény-
ben lévő szabályok szerint ez lehetetlen.
Erre a weimari hallgató azzal az aján-
lattal állt elő, hogy ha óhajának netán
mégis eleget tennének, akkor húsz biro-
dalmi márkát fizetne be a szegények
téli segélyalapjára. Ezt a javaslatot el-
fogadták és hamarosan teljesítették az
első hallgatói kérést — fölcsendült a
német rádióban Géczy együttesének
előadásában a „Sír a hegedűm” című
nóta. Nemvárt, nagy visszhangra lett
egész Németországban ez a szokatlan
rugalmasság, elárasztották a hallgatók
leveleikkel a szerkesztőséget és hatal-
mas összeg gyűlt össze a segélykasszá-
ban. A rádió tehát közvetve jótékony-
sági intézménnyé is vált, jóllehet az így
befolyt pénz felhasználásáról már nin-
csenek dokumentumaink.

Salamon István

„... ízlésüket nevelni, érdeklődésüket felkelteni”

Ismeretterjesztő és irodalmi műsorok a Magyar Rádió hőskorában

A ma rádióhallgatója a napi műsorok hallgatása közben nem is gondolná, hogy a megszokott műsортípusok (műfajok) milyen múltra tekintenek vissza. A szakmai és nagyközönség tudatában a Magyar Rádió ún. „hőskorát” a rádió megalakulásától számított első öt esztendő fémjelzi. Ez az időszak volt az útkeresés, a műsorstruktúra stabilizációjának kora az irodalmi és közművelődési műsorok területén is.

A Magyar Rádió megalakulásától kezdve (1925) folyamatosan ismerte fel lehetőségeit, részben külföldi minták (BBC stb.) alapján kialakította fő műsортípusait és a kor politikai és kultúrpolitikai irányelveit figyelembe véve sugározta.

Vizsgálatunk tárgyául azokat a tipikus prózai műsorokat választottuk, amelyek elsősorban *irodalmi* vagy *közművelődési* vonatkozásúak. Következőképpen kimaradtak a hírek, a piaci árak, az időjárásjelentés, a tőzsdei jelentések, az istentiszteletek és a rádióamatőr-posta.

Nem könnyű a műsортípusokat pontosan meghatározni, mert — mint Cserés Miklós dr. is leszögezi — a több mint öt évtizedes rádióknak ma sincsen kialakult műfajelmélete.¹

A rádiózás hőskorában a leggyakoribb — még nem konkrét műsортípust képviselő — előadásmód a rádiós felolvasás volt. Ennek magyarázata a viszonylag magas „veszélyhelyzet”, mivel minden adás „élőben ment”. (A felolvasások vizsgálatunkban nem ilyen címen, hanem tartalmuk szerint szerepelnek.)

Műfajok születnek

Így alakult ki a *történelmi* és *politikai ismeretterjesztés* kategóriája, amelybe a történelmi korokkal foglalkozó előadások mellett az aktuális napi politikaiak is beletartoztak. Különböző egyesületek (pl. Cserkészszövetség) ilyen jellegű előadásait gyakran burkolt politikai-agitációs célokra használták fel.

Az *irodalmi ismeretterjesztés* keretében egyrészt irodalomtörténeti előadások, néha nyelvészeti kérdéseket tagláló írások, egyes írók életével, munkásságával foglalkozó műsorok, másrészt írók és esztéták nem szépirodalmi felolvasásai kaptak helyet.

Az ismeretterjesztés további fajtáinak megítélése nem jelent nehézséget, mert a címből egyértelműen kiderül hovatartozásuk (pl. *egészségügyi, közgazdasági, jogi, mezőgazdasági* stb.)

Az *ifjúsági előadások* megállapítása viszont gondot okozott, hiszen ilyen típusú műsorok más megjelenési formában (mesedélutánok, matinéek stb.) is megtalálhatók, így ide csak a címük eligazítása alapján kimondottan az ifjú-

ság problémáival, életével foglalkozó előadásokat soroljuk.

A versek közé és a verses összeállításokba a konkrét versműsorok kerültek. Az elbeszélés, novella tartalmi csoportosítása egyértelmű, ide kerültek a regények, ill. regényrészletek is. A kezdeti időszak színházi helyszíni közvetítései mellett egyre nagyobb szerepet kaptak a legkülönbözőbb műfajú stúdióbeli közvetítések (drámák, népszínművek, szalonvigjátékok stb.). Az ún. irodalmi összeállítások besorolása is nehézségekbe ütközött, hiszen ezekben különféle műfajok keveredtek zenével (pl. Kisfaludy Károly emlékünnepe). A helyszíni közvetítés kategóriájába a már említett színházin kívül a sportközvetítések, különféle matinék kerültek.

A kabarét és az egyéb humoros jellegű (pl. szatirikus) műsorokat külön kell osztályozni. A rádiózás fejlődésével — a már említett irodalmi összeállítások mellett — olyan szórakoztató műsor jött létre, amely egyaránt magában foglalt szépirodalmi, zenei és humoros részeket. Ezt a típust a korabeli műorszerkesztés Tarka estnek nevezte el, amely megfelel az összeállítás kategóriájának. A mese szintén önálló osztályba került.

A rádió — külföldi tapasztalatok mintájára — bevezette a nyelvoktatást is (pl. német, angol, francia, olasz stb.). Ugyanígy külön csoportba került az egyik legfontosabb közművelődési célzatú műsor, az iskolán kívüli népoktatás sűrűn jelentkező műsortípusa, a Rádiószabadegyetem. A gyorsírási- és morzetanfolyam hasonló oktatási jellege miatt egy osztályba került. Jól bevált német gyakorlat mintájára a Magyar Rádió is indított három azonos típusú szociális gondozással foglalkozó műsort (*Mit üzen a rádió?! Az asszonyok tanácsadója és a Missziós üzenetek.*)

Alakuló műorszerkezet

A továbbiakban lássuk két vizsgált fél-év 1926, illetve 1930 első fél esztendeje legfontosabb műsortípusainak előfordulási gyakoriságát.

1926-ban leggyakrabban a meseműsorok hangzottak el, a második helyen a különféle ismeretterjesztő előadások szerepeltek. Viszonylag gyakoriak az irodalmi összeállítások, míg a helyszíni közvetítés az utolsó helyre szorult.

1930-ra a műsorstruktúra átalakul; elsősorban a klebelsbergi népművelési koncepció, a „kultúrfőlény biztosítása” válik központi kérdéssé. A Magyar Rádió első öt esztendejében állandósul a műsorösszetétel, a kezdeti időszakban kialakult műsorok megmaradnak, a műsoridő megnő. Emellett új műsortípusok jelennek meg: a nyelvoktatás, a már említett Tarka est-összeállítás, a Rádiószabadegyetem, a gyorsírási- és morzetanfolyam.

Összehasonlítva a két fél évben az egyes műfajok műsoridejét, megállapítható a történelmi ismeretterjesztés ugrásszerű növekedése, amely az akkori politikai helyzetből adódóan a hivatalos ideológiával függhetett össze.

A Rádiószabadegyetem bevezetésével lényegesen csökkent az egyéb ismeretterjesztés aránya, ugyanis e program keretében ilyen típusú előadások is műsorra kerültek. Ezzel hozható összefüggésbe a mezőgazdasági műsorok csökkenése is, hiszen a Rádiószabadegyetem programja lényegében a mezőgazdasági népművelés, a mezőgazdasági hírszolgálat, illetve ilyen jellegű szakmai tanácsadás volt. Megjegyzendő, hogy ez az ismeretterjesztés (Rádiószabadegyetem!) cigányzenei, esetenként régi magyar zenei „körítéssel” került sugárzásra.

1926-hoz képest a három tanácsadó jellegű műsortípus aránya ugrásszerű növekedést mutat. Ez a világgazdasági válsággal is magyarázható, mert nőtt a munkanélküliség, és ezek a műsorok alkalmas munkaközvetítéssel is foglalkoztak.

Zuhanásszerűen csökkent viszont az egészségügyi, a közgazdasági, az ifjúsági, valamint a jogi előadások száma. Ugyanis ezek többnyire beolvadtak a

tanácsadó és más ismeretterjesztő „blokkműsorokba”.

Az irodalmi összeállítások műsorideje 1926-hoz képest duplájára nőtt, ezáltal csökkentek az önálló verses összeállítások.

1930-ra jelentősen (kb. ötszörösére) emelkedett a novellák, elbeszélések és regények felolvasásának műsorideje. A rádió népszerűségének növekedésével ugyanis az írók, közéleti személyiségek felismerték a nagy tömegekhez eljutó műsorokban rejlő lehetőségeket, gyakran felkínálták műveiket a stúdióbeli előadásra, sőt nem egyszer a felolvasó szerepére is vállalkoztak.

Az ifjúsági előadások — már említett — csökkenését az indokolhatja, hogy az ismeretterjesztés (történelmi, politikai stb.) magába foglalta az ifjúságnak szóló előadásokat is (pl. a Cserkészszövetség előadássorozata). A Szent Imre Kollégium is gyakran jelentkezett ennek a korosztálynak szóló előadásai-val (pl. Művészet és élet.)

A kultúrpolitika irányelveivel magyarázható a nyelvoktatás felzárkóztatása is. 1930-ban már — nemzetközi tapasztalatok alapján — a jelentősebb európai nyelvek oktatására vállalkozott a rádió.

A kezdeti időszakban népszerű mese adásideje 1930-ra csökken, miután az időközben kialakult, nagyobb terjedelmű, gyermekeknek szóló műsorok (pl. Tündérvásár meseóra) rendszeres jelentkezésükkel magukba foglalták a korábban egyenként sugárzott meseórákat.

Positívan kell megítélnünk a stúdióbeli közvetítések növekedését, hiszen ez a műsortípus reprezentálja a legjobban a rádió fejlődését, a benne rejlő lehetőségek kibontakoztatását. (1926-ban 765 perc, 4,2 százalék; 1930-ban 2325 perc, 7,4 százalék).

1926-hoz képest csökken az irodalmi ismeretterjesztés aránya, ami talán annak tudható be, hogy más irodalmi műsorokban is helyet kaptak értékelő összehasonlító szövegek, valamint a különböző ünnepi alkalmakkor, évfordulókon su-

gárzott emlékműsorokban is mindig elhangzottak ilyen jellegű előadások.

Bár a műsoridő emelkedésével párhuzamosan növekedett a kabaré és a szatíra műsorideje is, aránya stagnálást mutat.

A technikai adottságok javulásával növekedett a helyszíni közvetítések száma is. A rádió az aktuális eseményeket figyelembe véve igyekszik kilépni a stúdió kereteiből; tudósít a nagyobb politikai és kulturális rendezvényekről.

Magyarok és külföldiek

A műsorpolitika megismerése szempontjából — a műfaj kérdésén túlmenően — figyelembe kell venni a klasszikus magyar és külföldi, illetve a korabeli magyar és külföldi szerzők és alkotásaik megoszlásának arányát.

A korabeli és klasszikus magyar művek részaránya az öt év során alig mutat változást (1926-ban 88,4 százalék, 1930-ban 86,2 százalék). Műsorpercben viszont 1926-hoz képest 1930-ban durván másfélszeres a növekedés.

Mindkét vizsgált fél évben feltűnő a korabeli magyar művek túlsúlya (1926-ban 86 százalék, 1930-ban 84 százalék). Tehát a kor divatos szerzőinek művei gyakran szerepeltek a programban, sőt ezeket a közönség kívánságára néha már az adást követő napon megismételték (pl. Herczeg Ferenc Kék róka c. színműve 1930. jan. 4-én és 5-én este).

Érdemes megfigyelni, hogy az akkori, ma már klasszikusnak számító, jelentékeny alkotók milyen helyet kaptak a műsorban. A kor hivatalosan elismert írói mellett csekély számban vagy egyáltalán nem tűzték műsorra a forradalmiak és baloldalinak számító írók alkotásait. Így csak elvétve került sor pl. Ady Endre verseinek bemutatására, akkor is elsősorban megenésített formában, illetve kizárólag olyan verseit közölték, amelybe belemagyarázható a sovinizmus, nacionalizmus és katolicizmus eszméje (pl. Krisztuskereszt az erdőn, Föl-földobott kő).

A klasszikus magyar szerzők szerepeltetésében tendencia a XIX. századi alkotók műveinek sugárzása (pl. Arany János, Bajza József, Berzsenyi Dániel, Petőfi Sándor, Tompa Mihály, Vajda János stb.). Ennek az aránynak a kialakulásában a színművelődés is benne foglaltatnak. Érdekes nyomon követni pl. a XIX. századi drámák sugárzását a rádióban: nemzeti drámairodalmunk legkiválóbb alkotásait (Az ember tragédiája, Bánk bán stb.) felváltva tűzték műsorra a divatos népszínművekkel (Piros bugyelláris, Sárga csikó stb.).

A korabeli klasszikus külföldi szerzőket reprezentáló műsorok 1930-ra megduplázódtak.

1926-ban a külföldi szerzők nacionálját tekintve egyértelműnek látszik a német (1926-ban 1420 perc, 7,7 százalék) és az angol (1926-ban 360 perc, 2 százalék) nyelvterület vezető szerepe. Az előbbi bizonnyára a hivatalos politika német-orientációjával függött össze. Gyakran előfordult, hogy nem magyar származású előadó idegen nyelven olvasta fel műsorát, amely szintén növelte — elsősorban — a német kultúra és nyelv vezető szerepét.

A rádió igyekezett a legszámottevőbb európai klasszikus és korabeli kultúrák értékeit közreadni, de az arányokat nézve erős a szelekció. A meglehetősen kevés orosz szerző a klasszikusok közül került ki (pl. Dosztojevszkij, Csehov, Puskin). (1926-ban 130 perc, 0,7 százalék). A német nyelvterület gyakori szereplésének aránya 1930-ra csökken, megjegyzendő, hogy itt is a klasszikus szerzők szerepelnek a leggyakrabban (pl. Goethe, Schiller stb.). (1930-ban 5835 perc, 2,7 százalék). Jelentős növekedést mutat 1930-ra az angol aránya, melynek oka egyrészt Shakespeare ismételt műsorra tűzése, valamint az akkor divatos szerzők szerepeltetése (pl. Shaw stb.).

Számottevően emelkedik a francia arány is a nyelvoktatás beindítása, illetve a klasszikus és korabeli népszerű szerzők (Molière, Rostand, Scribe, Geraldty stb.) sugárzása révén (1926-ban 70 perc, 0,4 százalék, 1930-ban 1400

perc, 4 százalék). A norvég, svéd, belga, spanyol, török szerzők szerepeltetésére viszont bizonyos alkalmakon kívül (pl. Északi írók estje) nem adtak külön műsoridőt.

Nevezetes személyiségek a mikrofonnál

A műsorpolitika fogalomkörébe természetesen nemcsak az egyes műsортípusok szerepeltetésének aránya tartozik; szerves részét alkotja az elhangzó műsorok létrehozóinak (írók, színészek, egyéb közreműködők) kiválasztása is, amely sok esetben gondot okozhat a rádió vezetőségének és a rádiódramaturgiának.

Az európai rádiózás gyakorlatában a műsorok mindennapi anyagát a közepes népszerű írók szolgáltatják; a leghíresebbek ritkán kapnak lehetőséget, hogy megszólaljanak a mikrofon előtt.

A Magyar Rádió azonban kivétel: már megindulásakor felfedezte a kor nevezetes személyiségeinek (írók, politikusok) szerepeltetésében rejlő lehetőségeket. Így kerültek sorra mikrofon elé a kor népszerű és jelentős írói (pl. Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Zilahy Lajos, Áprily Lajos, Móra Ferenc, Hevesi Sándor stb.). Többnyire nemcsak saját műveket olvasták fel, hanem különböző összeállításokban (bizonyos jelentős alkalmakkor) konferansziéként működtek közre, vagy saját önálló estjükön kaptak szereplési lehetőséget. Karinthy Frigyes például nagyon gyakori vendége volt a stúdióknak; alkata, népszerűsége jó műsorvezetővé tette. A kevésbé ismert írók műveik felolvasásán kívül különböző ismeretterjesztő és kultúrtörténeti előadásokat tartottak (pl. ifj. Gonda Béla divattörténeti előadásai).

A közönség érthetően kíváncsi a legnépszerűbb írók „hangjára”, a népszerűség azonban nem mikrofontagancia. Általános tapasztalat szerint az írók egy része rossz előadó, így a mikrofonnak magának kellett kitermelnie „márkát”.²

Ezen előzmények után érdemes megvizsgálni, melyik társadalmi osztályba tartozó, milyen világnézetű alkotók (előadók, esztéták) szólaltak meg leggyakrabban a mikrofon előtt, s milyen eszközökkel szolgálták a rádió kultúrpolitikáját.

Néhány név a sok közül:

1926: ifj. Gonda Béla, Farkas Imre, Móricz Zsigmond, Csermely Gyula, Komáromy János, gróf Bethlen Margit, Somogyváry Gyula, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Karinthy Frigyes, Schöpflin Aladár stb.

1930: Csathó Kálmán, Surányi Miklós, Kozma Andor, Pekár Gyula, Dallos Sándor, Mécs László, Falu Tamás, Áprily Lajos, Harsányi Zsolt, Eszterhás István, Móricz Zsigmond, Móra Ferenc, Kosztolányi Dezső, Karinthy Frigyes, Illés Endre, Török Sándor, Nagy Endre, Lengyel Menyhért, Babits Mihály, Kilián Zoltán, Szász Károly, Szabolcska Mihály stb.

A felsorolásból kitűnik, hogy a rádió igyekezett mindenképpen megnyerni a maga számára mind a divatos és diletáns, mind a ma már klasszikus, s akkor is népszerű írókat.

A Magyar Rádió műsorigazgatója, Szóts Ernő szabad teret biztosított a különböző irányzatoknak, s bevonta a „nyugatos” írókat az irodalmi, drámai műsorok összeállításába. A programban olyanok is szerepeltek, akik a jobboldali sajtóval hadilábon álltak, és bizonyos értelemben — a proletárdiktatúra alatt kifejtett tevékenységük miatt — kompromittált személyeknek számítottak (pl. Alexander Bernát, Babits Mihály, Szini Gyula, Schöpflin Aladár).³

A rádió kihasználta a kevés szereplős, mikrofonra alkalmas művek felolvasásának lehetőségét. Így került mikrofon elé Móricz Zsigmond Hét krajcár című novellája, néhány Ady-vers, Karinthy-esszé, Kosztolányi-karcolatok (az utóbbiak az író saját előadásában). A felsorolásból is kitűnik, hogy kizárólag a „szélső-baloldali” írók hiányoztak a stúdióból (pl. a kommunista érzelmű Nagy Lajos vagy a proletárdiktatúra

bukása után néhány évre Bécsbe emigrált Kassák Lajos).

Az összeállításokban helyet kaptak a különböző irodalmi társaságok is (az „Auróra” Magyar Irodalmi Társaság és a Kisfaludy Társaság tagjai, a Baumgarten-alapítvány díjazottjai).

A magyar írók szerepeltetésének viszonylag kedvező aránya sajnos nem vonatkoztatható a költőkre; pl. 1931 első öt hónapjában az összműsoridőből mindössze kétszáznegyven percet szenteltek a költészetre. Megjegyzendő, hogy a hivatalos műsor nem is részletezi a magyar versek szerzőjét és címét, csupán az előadó nevét közli. Egy költő van, aki mindig helyet kap a stúdióban: Szabolcska Mihály.⁴

A rádió szépirodalmi műveken kívül teret adott az ismert szerzőknek irodalmi és egyéb ismeretterjesztő előadások felolvasására. Az érdekelt írók és esztéták kedvezően fogadták ezt a kezdeményezést. Schöpflin Aladár erről így ír: „A rádió útján a nagyközönségnek egészen új rétegeit lehetne a könyvolvasás számára megnyerni, ízlésüket nevelni, érdeklődésüket felkelteni”. Hajó Sándor sürgeti a magyar irodalom nevében a stúdió irodalmi műsorainak rendszeres sorozatát. Pünkösti Andor szerint a rádió irodalmi műsorai a hallgatók népes táborából könyvvásárlót nevelhének.⁵

Az írókon és esztétákon kívül a közélet számos ismert személyisége is mikrofon elé lépett, elvállalva különböző műsorok bevezetését, illetve ismeretterjesztő előadások megtartását. Ez természetesen azt is jelentette, hogy a hivatalos kultúrpolitika és közélet számos vezető személyisége — az 1930-as évek elejéig burkolt — politikai színezetet adott a műsornak. Többek között gróf Klebelsberg Kuno mondott expozeit a Testnevelési Tanácsok című műsor megnyitó adásakor, a Turáni Társaság 1926. április 26-i előadását pedig József Ferenc főherceg beszéde vezette be.

A Magyar művészek otthonában című sorozat lehetővé tette a hallgatók számára, hogy bepillantsanak kedven-

ceik magánéletébe. Ezeknek a színes riportoknak a többsége az MRU és később főleg a Rádióélet hasábjain, képi illusztrációkkal együtt, nyomtatásban is megjelent. Így került sor többek között közvetítésre Zilahy Lajos, MórícZ Zsigmond és Hubay Jenő otthonából.

Az 1930-as évekre fokozatosan tért hódító rádió „nagyhatalommá” válik; többé nem technikai csoda, hanem a

mindennapi élet velejárója, sőt még ennél is több: meghitt barát.

Mint Karinthy Frigyes írja: „Hétnegyedkor Kosztolányi Dezső barátommal folytatok egyoldalú beszélgetést — én átöltözöm, oda teszem magam mellé a kerek fejet, s miközben mosakodom, mintha ott állana, közvetlenül mellettem: hangosan kiabálja fülembé pesti előadását az édes anyanyelvről.”⁶

Jegyzetek

- 1 Cserés Miklós: Rádióesztétika. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1974. 20—21. p.
- 2 (—d): A rádiómikrofon esztétikája. Napkelet. 1933. 465—468. p.
- 3 Tertinszky Edit: A rádiózás őskorának irodalmi képe (1925—1932). Borsodi Szemle. 1965. IX. évf. 2. sz. 58—63. p.
- 4 Magyar költő helye a Magyar Rádióban. Nyugat. 1931. II. 59—60. p. v. ö. Magyar író helye a Magyar Rádióban. Nyugat. 1931. I. 849—851. p.
- 5 (—ó—): Írók és esztétikusok a rádió irodalmi hivatásáról. MRU. 1926. 28., sz. 9—10. p.
- 6 Karinthy Frigyes: Naplóm, életem. Magvető Kiadó, Bp. 1964. 384—385. p.

ABSTRACT: When listening to the radio today, people would not think of the past of the usual program types. The professionals and the audience think of the first five years of the radio as the heroic age. This was the time of first attempts, the age of stabilizing the program structure, also on the literary and educational field.

A gyermekmentő

Film Sztehlo Gábor emlékére

Szántó Erika és Schulze Éva dokumentumfilmje, melyet 1984. április 20-án sugárzott a televízió (I. műsor, 21 óra 50), egy elfelejtett embernek állít emléket. Nem törlesztve, de beismerve egy adósságot. A némileg rövidített dialóglista többnyire az élő beszédet követi. (A foglalkozását — ahogy a filmben is — csak a szereplők egy része adta meg.)

Ezen az elmosódott amatőrfilmen Sztehlo Gábor evangélikus lelkész látható életének utolsó színhelyén, a svájci Interlakenben. Kezében gyerekjáték: egy hajó. Mosolyog, de arcvonásai nem vehetők ki tisztán. Titka kifürkészhetetlen. Ezek a filmkockák, amelyek egy ember életének végső dokumentumai, a lényegről hallgatnak.

Győri János nyugalmazott evangélikus lelkész: Valamikor a falu végén lakott. A legszélső házból indult el Luther-kabátos istentiszteletet tartani. Mint a mágnes, húzta ki a kiskapukon keresztül a hívek seregét. Egész hosszú uszályal vonult be a templomba minden reggel.

Rác András: Lelkes ember volt, és itt a hangsúly részben azon van, hogy lelkes, részben azon, hogy ember. Lelkes, mert amibe belefogott, azt aztán végigcsinálta minden körülmények között.

Győri János: Sztehlo dzsentri származású ember volt, a Stühmer—Hagenmacher rokonságból. Abban a családi körben egy kicsit csodabogár számba ment a hívősége, altruisztikus, emberbaráti felfogása. 1937-ben nagytarcsai lelkész volt, amikor egy finn-ugor lelkészkonferencia volt Magyarországon. Közel száz finn lelkész járt itt akkor, és hiányolták azt, ami náluk nagyon megszokott: a népfőiskolák rendszerét. Amikor aztán utaztak haza, Bécs és Berlin között jött egy gondolatuk, összegyűjtöttek 1500 pengőt a tervezett népfőiskola első épületére.

Megépült először a Finn Ház, aztán a Magyar Ház (az adakozók filléreire való utalással), aztán egy előadóépület és legutoljára, 42-ben az utolsó igazgatósági épület. Ha kaptak egy kis összeget, azt már Sztehlo mindjárt beleépítette. Mosolyogtunk is rajta, hogy ha egy gerendára valót kapott, akkor egy gerendával hosszabbította meg az épületet.

Dr. Koren Emil evangélikus esperes: Azután ő is belesodródott az ostrom ezerféle problémájába, az üldözött, nélkülöző, magukra maradt gyermekek mentésének a munkájába. Akkor már több száz gyerekről gondoskodott.

Részlet Sztehlo Gábor naplójából: 1944. március 19. Kora tavaszi háborús Budapest. Az utcán német járőrök. Értetlenül állok az események előtt, mint sokan, akik nincsenek felkészülve, és nem tudják, mit kell tenni. Napoknak kell eltelni, hogy világosan lássam a feladatokat. Ébredező lelkiismerettel kezdek cselekedni. Mindenekelőtt az üldözött, otthonukból kiűzött gyerekeknek van menedékhelyre, új otthonra szükségük. Lakásokat, házakat, villákat kell keresni és embereket, akik készek tenni valamit. Mindeddig a háború számomra csak egy idegen világ betérése volt saját, védett világomba. Most meg kell tanulnom közösséget vállalni, mert segíteni csak azokon tudunk, akikkel közösségben élünk.

Dr. Bán Éva: Mindig, amikor elmondtam, hogy a szüeim nem jöttek haza a deportálásból, akkor mintegy gépiesen

mondtam, hogy engem viszont a Jó Pásztor misszió mentett meg. Egy gellérthegyi villában laktam. Vagy szeptember legvégén, vagy október elején vittek fel. Akkor láttam utoljára édesanyámat. Amikor odavittek, nagy bombázás volt, mindenki reszketett. Emlékszem, hogy állandóan gyakoroltatták velem az álnevemet. Azt kellett mondanom, hogy Petri Éva vagyok, és az édesapám erdélyi borbély volt. Ezt többször gyakoroltatták, biztos nem ment, mert valamilyen emlékem van, hogy ezt nekem többször kellett elmondanom, mint másnak. A kertbe soha nem volt szabad kimennünk a razziák miatt. Egyszer megszegtem ezt a tilalmat és kimentem. Kint a gondozónő két karszalagos, fegyveres férfival beszélgetett. Tulajdonképpen nem fogtam fel, hogy miről van szó, csak a gyerekek ösztönös veszélyhelyzet-felismerésével éreztem, hogy nekem most nem szabad elszaladnom. Természetesen kell viselkednem. Emlékszem, hogy utána nagyon megdicsérték.

Dr. Koren Emil: Pest-szerte akkor már 26—28 otthonban éltek ezek a mentett gyerekek. **Dr. Preisich Gáborné:** Én a hitleri Németországból menekülve 1934-ben kerültem Magyarországra. Sztehlot úgy ismertem meg, hogy elmentem — én, az egyetlen a családból, aki még egyáltalán ki mert menni az utcára — és fölkerestem a Nemzetközi Vöröskeresztet.

Dr. Preisich Gábor: Azért mentél Sztehlohoz, hogy apámat, aki gyermekorvos volt, valahogy helyezze el. Ő azonnal el is helyezte a Gellérthegy utcában lévő gyermekotthonban. Utána a szomszédunkban lakó Árkainéval, aki Sztehlo unokahúga volt, november 7-én elmentél Sztehlohoz. Megbeszéltek, hogy a mi lakásunkból, a Városmajor utca 52-ből és az Árkaiék lakásából együtt gyermekotthont létesít a te vezetésed alatt.

Dr. Preisich Gáborné: Igen. Először megbeszélte velem, hogy mire lesz szükség, tehát az ágaktól kezdve az ágyneműig, a tányérokig. A ház nagy volt, és a feltűnően nagy konyha alkalmas volt arra, hogy később tizennyolc

gyereket, nyolc mamát és a „személyzetet”, amihez mi is tartoztunk, el tudtuk látni.

Dr. Preisich Gábor: Anyám volt a varrónő, a húgom a szakácsnő, a feleségem volt az otthon vezetője. Találtam most egy papírt, amelyen Sztehlo Gábor igazolja, hogy Preisich Gábor Városmajor u. 52. számú gyermekotthonukban, mint fűtő szolgálatot teljesít. Tehát én voltam az otthon fűtője.

Dr. Preisich Gáborné: Sztehlo elmesélte, hogy körülbelül 700 gyereket sikerült eddig elhelyezni. És ezek az otthonok főleg Budán vannak. Az akkori Vilma királyné úton levő otthon viszont a pesti oldalon volt.

Dr. Preisich Gábor: Az Érmelléki úton levő otthont maga Sztehlo vezette, ott volt a legtöbb gyerek. Sztehlonak gondoskodnia kellett ezeknek a gyermekotthonoknak az élelmiszerrrel való ellátásáról. Ebben a svájci Vöröskereszt volt a segítségére, tulajdonképpen a Vöröskereszt egészse alatt működött. A svájci Vöröskereszt magyarországi megbízottja Born volt, aki lényegében azt a szerepet játszotta a svájci Vöröskereszt részéről, amit Raul Wallenberg a svéd Vöröskereszt részéről.

Dr. Preisich Gáborné: Sztehlorra visszatérve: ő ugyan egyházi ember volt, ez azonban tulajdonképpen nem dominált. Nem akarta a gyerekeket ezen a vonalon befolyásolni. Amit ellenben mindig betartatott, az a vasárnapi megbeszélés volt. Olyankor a gyerekek körülötte ültek lent, a pincében, a földön. Ő is a földre ült közéjük, és megbeszélte velük a legkülönbözőbb kérdéseket. A gyerekek kérdéseire igyekezett a legemberibb módon válaszolni és a legsodálatosabb pedagógiai módon is. Mindig mosolygós és nyugodt volt.

Dr. Preisich Gábor: Közben engem följelentettek, kénytelen voltam az otthonból menekülni. Sztehloék azonnal szereztek nekünk lakást egy másik Vöröskeresztes otthonban. A nagyobbik lányunk akkor ötéves volt, a kisebbik három, őket kénytelenek voltunk az otthonban hagyni és a többi mama gondjára bízni. Megkezdődött az ostrom. „Aknák csattogása, gépfegyverek

ropogása között írom ezt a levelet. A ház, amelynek a pincéjében ülök, az elmúlt percekben kapott több találatot. És az alsorsori helyiség is tele van porral, lóporfüsttel, az állandó csattanások közepette reng az egész épület. Súlyt helyezek arra, hogy most írok Nagytiszteletű Uramnak, amikor minden arra mutat, hogy a végső kifejlés küszöbén állunk, amikor életünk jobban, mint bármikor, Isten kezében van, amikor minden sor, amit leírok, és minden gondolat, ami agyamon átfut, utolsó lehet ebben az életben. Ebben az atmoszférában érzem különös szükségét annak, hogy Nagytiszteletű Uramnak írok. Köszönetet szeretnék mondani ebben a levélben nemcsak azért a sok jóért, amelyet családommal, velem szemben ezekben az időkben tett, amelyek nélkül talán már nem élnénk, nemcsak ezekért, hanem elsősorban azért a példaért, amit jóságával, önfeláldozásával, bátor helytállásával, áldozatos munkájával mutatott és mutat. Azért az erőért, melyet, nemélem, mások is, úgy mint én, Nagytiszteletű Uram példaadásából meríthetünk.” Ezt a levelet akkor írtam.

Dr. Bán Éva: Mindig elmondtam szépen, gépiesen, leltárszerűen, hogy engem a Jó Pásztor misszió mentett meg, de sose gondoltam végig, hogy amögött ki áll, kik állnak. Sztéhlo Gábor nevét három éve tudom csak.

Kudar Lajos: Negyvennégy december tizenötödike volt, amikor a Guyon Richárd utcai gyerekotthonba kerültem, egészen titokzatos módon. Most, 1983-ban tudtam meg, hogyan sikerült, kik vállalták azt a felelősséget, hogy engem a gyerekotthonba elhelyezzenek.

Kudar László: Édesapám részt vett az ellenállási mozgalomban. A Gestapo letartóztatta, majd kivégezte.

Kudar Lajos: Katonatiszt volt, kapcsolatban volt Bajcsy-Zsilinszkyékkel.

Kudar László: Amikor letartóztatták, és bátyámnak menekülnie kellett, gyerekotthonban nyert elhelyezést. Akkor nagyanyám, hogy a karácsonyra a gyerekek emlékezzék, a kisebbik gyerekkel (ez voltam én) elküldött egy csomagot. És eljuttottam kilencéves fejjel az ott-

honig, és ott találkoztunk. Miután már volt egy gyerek, akit befogadtak, tudták, hogy kicsoda, kicsoda, a másikat is azonnal befogadták.

Kudar Lajos: Amikor először megdördültek az ágyúk, mi akkor már védett helyen voltunk. Ezt köszönhattük Sztéhlo Gábornak. Nem lehet elfelejteni azt, amikor a városban hullaszag terjengett, se koszt, se semmi, s a gyerekeknek akkor is megteremtette a mindennapit.

Koren Emil: Amikor már a front átment felettünk, megindult a közigazgatás. Együtt mentünk be az akkori előljáróságira. Luther-kabátot hordtunk, mert ez védelmet jelentett a mindennapi életben. Szóval, papi ruhában jártunk az utcán. Bement és élelmet kért. És akkor kapott egy — szabad így mondanom — szabadrablási engedélyt, írásban. Hogy mi behetettünk elhagyott lakásba, ahol nyitva vannak az ajtók, és megmaradt félüveges paradicsomokat és rejtett konzerveket összegyűjthetünk. Ezekből gyűjtöttük össze a mindennapi falatot. Volt idő, amikor két-három héten keresztül nem tudtunk mást adni kétszáz gyereknek, mint naponta egy tányér meleg szójalevest. És ezért is meg kellett küzdeni. Váratlan helyekről kaptunk segítséget, támogatást. Bejött egy orosz patrui, észrevette a gyermekeket és másnap megjelent kenyérrel. Volt, aki behajtott nekünk egy kis tinót, vágjuk le a gyerekeknek. De ezek ünnepi pillanatok voltak, a folyamatos élelmezés, az rendkívül nehéz volt. Éheztek a gyerekek, éheztek mindnyájan. Az egy csoda, ahogy ő át tudta menteni mintegy 2000 gyereknek az életét, hogy egyetlen el nem veszett.

Fóti Pál: Én a Király utcai gettóházban voltam 1944 novemberében, és akkor hallottam először Sztéhlo Gábor nevét, amikor sürgősen el kellett hagynom ezt a házat, mert nyilas razzia volt. Mindenre elszánt tinédzser voltam. Egy pár hétig bolyongtam Buda és Pest utcáin. Akkor, azt hiszem, a Filler utcában volt Sztéhlo irodája. Egy novemberi délután a portás nem akart beengedni, és hangos szóváltásba

elegyedtünk. Egyszer csak megjelent egy filmsztár-szerű ember, hogy mi a baj, ő volt Sztéhlo Gábor. Azonnal megértette, hogy miről van szó, mit akarok, és beutalt a Bogár utcai otthonba.

Rác András: 44 novemberében megszöktem a munkatáborból, mert vittek ki a századot Németországba. Pesten találkoztam az apámmal, ő vitt el az egyik Sztéhlo-intézetbe, a Bogár utcába. Sztéhlo Gáborral újév körül találkoztam, amikor ezt a bizonyos Bogár utcai otthont kifüstölték. Akkor éjjel fogtuk a gyerekeket — lehetett vagy 20—30 gyerek, főleg kicsik —, aztán a frontvonalak között valahogy elvergődünk a Lórántffy Zsuzsanna utcába, ahol Sztéhloék voltak.

Fóti Pál: Megérkezünk egy éjjeli menetelés után, hajnalban a Lórántffy Zsuzsanna utcába. Sztéhlo Gábor kedvesen fogad minket, és a felesége (hogy hogyan?) csinált nekünk köménymagos levest. Harminc személyre. 45. január 4-én, hajnali öt órakerántottlevest csinálni, hát ez felejthetetlen.

Rác András: A pincében laktunk, mert a környékünkön harcok voltak. Nagyon zsúfoltan voltunk. Nekünk, nagyobbaknak az volt a fő feladatunk, hogy a gyerekeket élénken tartjuk. Színelőadásokat rendeztünk, a kisebbeknek meg mesejátékokat csináltunk. Hetekig a pincében. Szörnyű lehetett a gyerekeknek. De nem mutatták, és főleg addig, amíg ott volt Sztéhlo, nem nagyon félték vagy izgultak.

Fóti Pál: Ebből az időből a legmaradandóbb élményem a pincélet, mikor mindennek dacára, bűzlő olajmécsek mellett a jövőről beszélgettünk, arról, hogy gyermekvárost fogunk alapítani, és így hát a PAX gyermekotthon alapjait ott vetettük meg. Nem tudtuk persze, hogy azt PAX-nak fogják hívni, vagy Gaudiopolisnak, de az az időszak nagyszerű volt, azt mondhatom.

Rác András: Folyton azt akarta, hogy mi magunk irányítsuk magunkat. Már a pincében is egyfajta parlamentet hozott létre. A legtöbb dologba azonban nem szólt bele. Nagyjából megmondta, hogy mire volna szükség, de azt, hogy hogyan intézzük, azt lehető-

leg — vagy legalább látszólag — ránk bízta.

Gerencsér Gyula: 1942-ben fölkerültem a Kamara-erdei intézetbe, már akkor félárva voltam. Miután a háború Magyarországon megkezdődött, 44-ben az intézet igazgatója elrendelte az intézet kiürítését, át kellett adni katonáknak, német és magyar katonáknak. Minket szekérre tettek, és akinek volt hozzátartozója, azt elvitték, akinek nem, azt bevitték Budapestre és ott szélnek eresztették. Meleg vízű szenny-csatornában aludtunk, meg kapu alatt, meg ha bombáztak, ha le tudtunk menni egy pincébe, lementünk, ha nem tudtunk, nem mentünk le, de hát akkor úgy rugdalt le egy német katona, vagy aki éppen ott volt... A csavargások közepette aztányalaki kézen fogott és fölhozott ide, az Arnyas útra. Mindenkit ott helyeztek el, ahol tudtak. Földön aludtunk, a zongora alatt. Száritott paradicsomos krumplit ettünk tíz napig, amerikaiak hoztak segélykonzerveket, dohos kekszet, karamellszószt ettünk másik tíz napig és mindig ami akadt, azt.

Horváth Ádám: Én 45-ben kerültem ide. Elég idegen világ volt. Furcsa, össze nem tartozó, mindenféle gyerek volt itt, ezen a telken, a Farkastanyában fiúk és egy följebbi telken lányok. Aztán ahogy nőttek a lehetőségei, elkezdett az intézet terjeszkedni. A Budakeszi út 48-tól egészen föl, jó egy kilométer hosszan mindkét oldalt ez az intézet volt, a Jó Pásztor alapítványú gyermekotthon. Ez még éhezős idő volt. És körülbelül abban az időben, amikor, ha jól emlékszem, a dán Vöröskereszt és a svájci elkezdte ezt az intézményt segíteni, akkor találta ki Sztéhlo Gábor a Gaudiopolist mint együttélési formát.

Fóti Pál: A Gaudiopolis címe: a János-hegyi kilátó. Gaudiopolis. Örömvárosnak fordítják, ugye?

Orbán Ottó: A Gaudiopolis valószínűleg a nagyobb fiúk játéka, vagy a komolyan vett terve volt, erről nem sokat tudok. Én a Jó Pásztor gyermekotthon növendéke voltam, majd a PAX zugligeti gyermekotthonnak a növendéke, ez mind ugyanaz. Fontos-

nak éreztem, hogy PAX-nak is hívták. Jelszónak sem utolsó és valójában a béke is olyan volt, mint mi, szerencsétlen, nyomorult, félárva, elhülyített, összerázott, megfélemlített, megkínzott gyerekek. De előttünk volt valami új lehetőség, az új élet, és ez a gyerekek otthon tulajdonképpen ehhez adott lehetőséget, először azzal, hogy enni adott.

Horváth Ádám: Mi voltunk a nagy fiúk, a 15—16 évesek, és elég nagy számban voltak kisebbek. Ennek az „államnak” a kormányába végül is nő nem került, csak fiúk. Ez egy férfi kormány volt. Sztehlo addig várt, amíg tudott adni is valamit azért, hogy az állam létezzen és működjön. Az államnak miniszterei voltak, és az állam minden polgára köteles volt valamilyen munkát tanulni. Tehát az iskola mellett lejártunk a városba. Állami iskolákba járhattunk valamennyien egy ideig, de mindenki tanulhatott szakmát. Én faesztergálást és villanyszerezést tanultam. Volt, aki asztalosműhelyben dolgozott, volt, aki szakácsnak készült. Az az intézet konyháján dolgozott. És a végzett munkát a Gaudiopolis-igazolványban (mert hiszen állampolgári igazolvány is született), minden héten igazolták. És Sztelhó Gábor fizetett a munkáért. Lisztel, szardíniával, földimogyoróvajjal, amit ki-ki a nehezen ellátott otthoniaknak akár haza is adhatott. Itt az állam alapja tehát a munka volt. Sztelhó csak a lehetőséget adta, de az itteni életet teljesen ez az önkormányzat szabályozta.

Ambrus Kamill: A Gaudiopolis olyasmit adott nekünk, amit később az életben nem találtunk meg. A szabadságot, amit manapság önmegvalósításnak neveznek. A lehetőséget adta meg annak, hogy mindenki azt csinálhassa, amihez szívvél-lélekkel kedve volt, amit akart, amire úgy érezte, hogy predesztinálva van. Személy szerint nekem is ezt adta meg. Egy vacsora után összeültünk, kineveztük a minisztereket, és én akkor vállaltam a faliújság szerkesztését, pontosabban mondván javasoltam, hogy legyen újságunk is. Ahogy ez ilyenkor lenni szokott, azt mondták, hogy ha te

javasoltad, akkor csináld te. Vállaltam és örömmel csináltam két éven keresztül.

Kudar László: A kezembem tartom az egyik számát a képes újságnak, amely 1945. december 5-én megjelent. Már akkor is divat volt, hogy a miniszterelnökök a címoldalra kerülnek, és hogy az emberek hátulról, a sporttal kezdték olvasni az újságot. Az első oldalon van a miniszterelnök úr, a Gaudiopolis városának a miniszterelnöke, amint éppen az asztalosműhelyben dolgozik. És a nagytiszteletű úr, az bizony letette a reverendáját, és elment segíteni, megmutatni, hogyan kell széklábat faragni. Kellettek a széklábak, az ágylábak, mert az ágynak sokszor nem volt lába. Itt nem a tanárok vagy az igazgató elé kerültek azok, akik vétettek, hanem a gyerekekből álló bíróság elé. Minden héten megírták a faliújságban, és elmondták a véleményüket a gyerekek a nagyvilágról. A gyerek pénzügyminiszter kötelessége volt arról is gondoskodni, hogy mindig legyen pénz a kasszában, mert ebből jutalmazták az arra érdemeseket. Az államkassza pénzét maguk a gyerekek keresték meg, még hozzá testi munkával. A kertészetben, a műhelyekben végzett munka, favágás szénhordás, kocsifuvarozás mindig pénzt jelentett a gyerekváros részére, és ebből a pénzből lehetett aztán színházba meg moziba járni, hangversenyre menni és könyveket vásárolni.

Horváth Ádám: Voltak fejtörőjátékok is, sokkal előbb, mint a televízióban. (Kultuszminiszter lévén, emlékszem, mert magam csináltam.) Voltak árnyjáték-pamfletok, voltak Sztelhóval való nagy beszélgetések, világról, politikáról, pénzről. Hogy milyen titokzatos nexusokkal szerzett Svájcban iskola-felszerelést! Hogyan eresztett négyiünket, az állam miniszterelnökét és még hármunkat, hogy elmenjünk Veres Péterhez, az íróhoz, aki akkor építésügyi miniszter volt! Kértünk 20 000 vagy 30 000 forintot, amit megkaptunk. És ebből, mint a fotókon megőrizte a kép, magunk építettük az iskolát. Két vagy három kőműves, néhány összerakható barakk, amit aztán megalapoztunk, föl-

építettünk. Berendeztük a barakkokat az iskolaszerekkel, és egyszerre csak nem kellett az általános iskolásoknak lejárni a városba. Saját nyolc osztályos általános iskolánk volt. Aztán fölépítettünk neki is egy házat, mert nem volt hol laknia, egy szobában élt két gyerekével és a feleségével. A két gyerek ugyanúgy mozgott köztünk, mint ha növendék lenne, a felesége pedig mozgatója volt mindenféle tevékenységnek.

Weingruber Éva: Néhány szót a tanári karról. Rákosi Zoltán hihetetlen nagy kultúrával rendelkezett, rendkívül közvetlen, nagytudású ember volt. A másik tanár Péterfi István volt, aki, ha jól emlékszem, ének- és rajztanár volt. Ő Basilides Máriának volt a fia. Fantasztikusan képzett ember volt és nagyszerű pedagógus.

Bánki Miklós tanár: Egész nap dolgoztunk. Mindent magunk állítottunk elő. Az egész valahogy elütött a mai pedagógiai rendszertől. Őrsök voltak a kicsiknek (Mókus őrs, Fecske őrs, Medve őrs), és mindnek megvolt a maga kis önkormányzata. Nagyon fegyelmezettek voltak. Egyet akarok hangsúlyozni: itt nem szökött meg soha egy gyerek se. Ez talán mindennél többet mond.

Dr. Szőke György: Szauer Ottóék (ma Orbán Ottó költő) lapja volt A MI ÚJSÁGUNK. Tulajdonképpen ennek nyomában határoztuk el mi hatodikosok, egy évvel idősebbek, hogy mi is megindítjuk a magunk folyóiratát. Ez volt a MAGUNK, aminek főszerkesztője voltam, és az én titokban írott verseimet tartalmazza nagyrészt.

Orbán Ottó: Az iskola tett minket költővé tulajdonképpen. A tanárunk látta, hogy itt van egy torzonborz, a háború körülményeihez szokott, és máshoz jószerevével nem is szokhatott közösség, amelyiket most egyszerre be kéne törni az iskolai fegyelembe, osztályt kéne csinálni, órát kéne tartani. Olyan körülmények között, hogy az osztály egyes tanulóit néhány hónappal korábban valami égő kocsiromból vagy nem tudom miből menekítették ide az intézetbe. Jó érzéssel nem azzal kezdte, hogy fegyelmezni próbált, ami

reménytelen lett volna, hanem elkezdett mesélni. Megszerezte a barátságunkat. Aztán egyszer csak váratlanul fölolvast nekünk Weöres Sándortól néhány halandzsa verset. Megkérdezte róla a véleményünket, amire azt mondtuk, hogy ez egy hülyeség, semmi értelme nincsen. És akkor valahogy úgy vett rá minket az írásra, hogy hát ha ez olyan könnyű, akkor próbáljátok meg ti is. A diák, az örökké egyforma, és boldog, ha olyan házi feladata van, amit el lehet linkeskedni. Mi boldogan nekiültünk a versírásnak, és ki-ki, amilyen vers telt tőle, a következő órára hozott valami műremeket. Ehből valahogy fokozatosan szokás, divat, jó játék lett, és egyszer csak megjelent a háború, megjelent az, ami mindenkit fojtogatott és nyomasztott. Jelenkeztem az egyik házi feladattal, hogy írtam apámról, apám haláláról egy verset és föl szeretném olvasni. Nem voltam könnyű és rokonszenves gyermek. Nem is nagyon akaróztott a tanáronnak megengedni hogy fölolvassam a verset az osztály színe előtt, mert attól félt, hogy közben elbőgöm magam vagy valami olyasmit csinállok, ami rossz hatással van a többiekre. De nagyon erős ködtem, és a legnagyobb meglepetésére csengő hangon, magabiztosan olvastam fel a verset. Utána pedig kimentem a szünetben játszani, labdázni, pofozkodni, szóval azt csináltam, amit a többi gyerek. Éltem az életet valahogy épeszüen, épeszübben, mint ahogy azt tőlem egy órával azelőtt várni lehetett volna.

Dr. Szőke György: Milyen volt a légkör? Azzal a banális szóval jellemezhetném, hogy barátságos. Az a teljes egyenlőség és nyitottság, ami az intézetet jellemezte, és amit én annyira természetesnek vettem — és ha úgy tetszik, az életszemléletembe is beépítettem — csak most, utánagondolva jövök rá, hogy mégsem magától, hanem valakitől jött.

Rác András: Nem tudom egész pontosan, hogy én mit jelenthettem Sztéhonak, mert hát természetesen én is az egyik neveltje voltam, de azt tudom, hogy ő nagyon sokat jelentett. Példa-

kép volt, sok szempontból. Nagyon sokat vitatkoztunk is olyan dolgokon, melyeket úgy neveznek, hogy ideológiai kérdések. Ő nagyon hívő volt, nem vallásos, hanem hívő. Én meg, mondjuk, materialista világnézetet vallottam. Nagyon lelkesen tudtunk ezen vitatkozni, de eredmény nélkül. Ő nem akart soha megtéríteni, én meg a félig sült igazságaimmal nem hiszem, hogy sok kárt okoztam benne.

Dr. Szőke György: Senkit semmiféle különösebb hitre nem kényszerítettek, és ez a nyitottság legelső sorban Sztehlo Gábort jellemezte. Sztehlo Gábort ismertem természetesen mint igazgatót, és ismertem ugyanakkor mint lelkészt, és valahogy ez a kettő számomra egybefolyt. Természetes dolog volt, mikor láttam, hogy vasárnaponként Sztehlo Gábor hogyan veszi fel a papi talárját. Tehát a szemüknél láttára lényegült át lelkésszé, anélkül, hogy ez egy különösebb átlényegülés lett volna, hiszen megmaradt annak a Sztehlo Gábornak, akinek megismertük.

Weingruber Éva: Ezek az istentiszteleteken, aki óhajtott, megjelent, akit kevésbé érdekelt, az nem ment el. Persze karácsonykor, meg amikor tényleg nagyon ünnepélyes volt a hangulat, akkor mindenki úgy érezte, hogy kötelessége. Meg jól is esett megjelenni. Annál is inkább, mert a karácsony végül is családi ünnep, és a mi családunk, az Sztehlo Gábor és a felesége volt.

Gerecsér Gyula: Sose felejtem el, az első karácsonyom összejöttünk egy nagy helyiségben, kaptunk kitömött rongybabát, csomagokból összeadogatott vegyes és színes tárgyakat. Fából szaloncukrot vágunk ki, a fenyőt a hegyről vettük. Az a karácsony nagyon szép volt, mindenki kapott valamit. Aztán minden karácsony fejlődött. A legközelebbin már kockacukor volt a szaloncukor, és mindenki kapott egy ruhát. A harmadiknál már öntöttük a szaloncukrot.

Weingruber Éva: A legszebb élményem 1945 nyara volt, amikor lementünk Tihanyba nyaralni. Az épület, amiben laktunk, a jachtklub volt. De ne legyenek téves elképzelések — ez

egy teljesen romos épület volt. Nem volt se ajtó, se ablak, éppen csakhogy tető alatt voltunk. Aztán megindult az élet. A fiúk elmentek és a romok alól deszkákat hoztak. A kisebbek elmentek nádat aratni. A deszkák közé betettük szép sorjában a nádat, és dróttal meg szöggel összekapcsoltuk a deszkákat. Ezek voltak az ajtók és az ablakok. Az ágyhelyeket meg téglákból raktuk ki, és szénából lett a nyoszolya, amit leborítottunk pokrócokkal. Valami fantasztikus, magunk csinálta komfortot teremtettünk. Gábor bácsi rendszerint hétvégeken jött le hozzánk. Mindig Szántód felé jött, és a kompon kelt át a tihanyi oldalra. Mi nem hírtuk kívánni, és néhányan, jó úszók és nagyobb gyerekek — fogtuk magunkat, beugrottunk a Balatonba és átúsztuk. Óriási volt a meglepetés, amikor Gábor bácsi első látogatása alkalmából mi ott vártuk őt a szántódi réven. Utána Gábor bácsi felült szépen a kompra és mi utána úsztuk. Ebből aztán egy mindig megismétlődő jelenet lett, mert ahányszor Gábor bácsi jött látogatóba, mi mindig átúsztuk a Balatont és eléje mentünk.

Ambrus Kamill: Életem egyik legcsodálatosabb nyara volt. Soha nem fogom elfelejteni.

Weingruber Éva: Most az akkori PAX gyermekotthon-beli gyerekek elkezdtek keresni egymást. Abban a pillanatban, mikor ez a televíziós felhívás megjelent, elkezdtek áradni a telefonok. Pontosan ezt hiányolta mindig a gyerkem: hogy létezik, hogy egy ilyen fantasztikus élményekkel rendelkező társaság ilyen ritkán és ilyen öletszerűen keresi fel csak egymást. Azt hiszem, hogy most ezzel a barátkozás újra megindult.

Fóti Pál: A Sztehlo Gábor személyisége nekem személyesen nagy biztonságot jelentett. S ami az érdekes: az otthonban legalább háromszáz személy volt, és merem állítani, mindenki azt érezte, hogy ő a legfontosabb Sztehlo Gábornak.

Dr. Szőke György: Később jöttem csak rá, hogy kihez hasonlít, és voltaképpen mindmáig ez az ideálom. Sa-

rastróhoz hasonlított, a Varázsfuvola Sarastrójához, az igazság birodalmának a papjához. És az az otthon valóban az igazság és az egyenlőség birodalma volt.

Orbán Ottó: Valamilyen módon része volt annak, amit azt hiszem, Ottlik Géza és Vas István is a másik Magyarországnak nevez. Miközben a hadseregek azzal foglalkoztak, hogy egymást legyőzzék, ő azzal foglalkozott, hogy mi lesz azokkal a gyerekekkel, akikkel senki nem törődik.

Gerencsér Gyula: Mintha az apám lett volna, mert a sajátomat jóformán nem is ismertem. Egyáltalán: az életemet köszönhetem neki.

Weingruber Éva: Nem lehetett hozzá fordulni anélkül, hogy ő ne próbált volna segíteni. Gábor bácsi nem tudott közömbös maradni. Egyszerűen nem tudott nem részt venni a dolgokban, ő nem tudott semmiből kimaradni. A háború alatti történetek, azt hiszem, ismertek már, de ami utána következett, amikor a kitelepítés korszaka kezdődött... Gábor bácsi ugyanúgy kötelességének érezte, hogy az akkori bajbajutottakon segítsen. Volt egy oldalkocsis motorbiciklijé, amit alkalomról alkalomra mindig telepakolt élelmiszerral, orvossággal, amire éppen a kitelepítetteknek szüksége volt. Járt le vidékre, a határ felé, borzasztó távolságokat vállalva, és vitte az élelmiszert és a gyógyszert az arra rászorulóknak.

Rác András: Bizony, azt mondta, hogy ahogy ő 44-ben a zsidókat és a kommunistákat menekítette, ugyanúgy menekítené most azokat, akiket kitelepítenek. És ez hár nagyon emberi és érthető volt, furcsa volt, hogy ezt valaki így kimondja. Nem nagyon volt szokás. De Sztéhlo ilyenekkel nem törődött sokat.

Gerencsér Gyula: 1949-ig volt ez az intézet Sztéhlo Gábor keze alatt. Nagylányok, kislányok, nagyfiúk, kisfiúk, mindnyájan külön laktunk, volt lakás, rendes ellátás. Egyszer csak lejött valami társaság, valahonnan a minisztériumból vagy nem tudom honnan, és megszüntették ezt az intézetet mint PAX gyermekotthont. Átvette az ál-

lam, és csinált belőle egy fiú-nevelőintézetet.

Koren Emil: Éreztem, hogy neki ez belsőleg roppant nagy teher. Végül azután az evangélikus egyház diakóniai szolgálatában találta meg önmagát.

Filippinyi Jánosné: Tulajdonképpen a mi kapcsolatunk akkor kezdődött, amikor ez a munka megindult. Együtt kezdtük a fogyatékos gyerekek közötti munkát, 52-ben. Fölvettünk először kisebb létszámban fogyatékos gyerekeket, ágyakat, bútorokat kértünk innen-onnan. A Vöröskereszt is segített. Aztán a gyerekek ruházatáról, ellátásáról kellett gondoskodni. 56-ban egyedül maradt. Családja eltávozott, ő ittmaradt a munkatársakkal és a gyerekekkel az otthonban. Sokan jöttek ide, különböző állásfoglalásokra kérték föl. Fölajánlották, hogy idejön egy autó, és aki akar, az kimehet Bécsbe. Sztéhlo Gábor azt mondta, hogy ezeket a gyerekeket szereti, őket nem hagyhatjuk itt, ők ránk vannak bízva. Nem ment el senki.

Dr. Káldy Zoltán püspök: Sztéhlo Gábor különbözött az általános lelkészmodelltől, nem vitás. Elsősorban nem lehetett őt egyszerűen szabályok közé fogni. Az élete szabadabb volt, nem etikailag, hanem az emberek megértésében. Őt nem lehetett beskatulyázni, nem lehetett azt gondolni, hogy ő egy evangélikus embert, mert evangélikus, többre értékelt, mint egy katolikus vagy más világnézettűt. A prédikációt csak illusztrációnak vette a szolgálathoz, ezt úgy értem, hogy elsősorban nem prédikált, hanem szeretett és cselekedett. És miután szeretett és cselekedett és segített és könnyet törölt és embereket fölemelt és megvigasztalt és kenyeret adott, otthont adott, azután magyarázta meg prédikációban is azt, hogy ő ezt a szeretetet a keresztyén hite alapján teszi. De sose kizárólagosította a keresztyén hitet, mint valami olyan óriási ajándékot, amelyhez hasonló más nincs. Tudta egymás mellé helyezni a dolgokat, és nem egymás alá és fölé.

Koren Emil: A személyes döntés és a személyes feladatfelismerés jellemezte a látását és a cselekvését. Őt nem kö-

tötték a konvencionális formák. Ezért is került összeütközésbe sokszor mind-egyik felekezet keretével.

Rác András: Kimondottan nehéz ember volt, ahogy ezt ma mondják. A hivatalok nagyon nem bírták őt. Ő is utált bemenni. A főnökei — akár egyházi, akár világi vonalon — sose kedvelték, és ő sose jött ki velük. Csak valahogy az volt az ember érzése, hogy egy ilyen lelkes embernek még a tévedései is sokkal többet érnek, mint a régi, kényelmes igazságok. Sztehlo majdnem mindig olyan utat választott, amit nem szoktak meg, ami zavarta a dolgokat, és kompromisszumot ilyen dolgokban sose kötött.

Horváth Ádám: Ha nem jegyezte is föl őt a történelem, sajnos, mindenképpen példakép volt. A derűje mennyei volt, a hibái emberiek voltak. Még hívót és papot ennnyire anyagi, materiális, sőt materialista gondolkozásúnak nem is láttam. Pedig az egész emberből áradt egyfajta szelíd hit, de azt hiszem, hogy ő egyformán hitt az Istenben és az anyagban. Ettől lehetett talán ilyen csodatevő ember, aki egyszer csak eltűnt innen. Amikor évekkkel később, utoljára Svájcban találkoztam vele, ugyanez a hit volt benne, csak valami nagy fájdalommal vágyódott vissza az itthoni tevékenység után, ahová soha többet nem is jutott vissza. De szétszórta, köztünk, azt hiszem, hagyott egy olyanfajta példaképrendszer, amiről beszélni kell. Egy olyan emberi mintát, amit ha utánozni nem is lehet, mert ehhez különös adottság kell és neki megvolt, de közzétenni mindenképp fontos.

Dr. Preisich Gáborné: Nagy bűn, hogy Sztehlo ennnyire feledésbe merült, annak ellenére, hogy legalább 700 gyermek és annak szülei, ha életben maradtak, neki köszönhetik azt, úgy mint mi, hogy életben maradtunk.

Gerencsér Gyula: Szégyellem magam, és azt hiszem, hogy a társaim nevében is szégyellhetem magam. Volt már nagyon sok ember, akiről megemlékez-

tünk, és az érdemei a felét nem érték, viszont Sztehloról elfeledkeztünk.

Rác András: Nagyon sajnáltuk mi, és nagyon szégyellte is az ember, hogy sok százezer ellenálló között, akik itt negyvennégy után születtek, egy olyan ember, aki tényleg rengeteget tett és rengeteg embert mentett meg minden különösebb felhajtás nélkül, arra nemcsak, hogy nem figyelnek oda, de ennnyire félretolják, ahogy csak lehetett.

Dr. Bán Éva: Ezt teljesen érthetetlennek tartom, de azért nincs jogom teljesen felháborodni, mert én se érzem magam egészen büntetlennek.

Koren Emil: Az életének abban a korszakában, amikor már Svájcban élt, akkor ért el hozzá az a kitüntetés, amit Izraelből kapott. Hiszen az a munka, amelyet végzett, annyira túlnőtt nemcsak az egyházi kereteken, de a magyar kereteken is, hogy világszerte fölfigyeltek erre. Az Izraelből kapott kitüntetés egyik fele az volt, hogy a Gecsemáné kertjében egy vallási jellegű park közepében létesítettek egy úgynevezett Jámhorok Kertjét vagy Kegyesek Kertjét, ahol azoknak az emlékére ültettek emlékfát, akik világszerte a nyomorúság ellen küzdöttek. Tudomásom szerint az egyetlen magyar Sztehlo Gábor, akinek az emlékére ott fát ültettek. Ezzel összefüggésben a berni követségen keresztül kapott egy nagyon szép emlékermet, amelynek a francia nyelvű felirata megrendített mindnyájunkat, akik tudunk róla. Valahogy anígy -ghzik magyarul: „Aki egy emberi életet megment, egy egész világmindenséget ment meg.” Nem sokkal később Svájc állama fölterjesztette őt Nobel-békedíjra. Akkor Willy Brandt kapta meg.

Dr. Bán Éva: Azt nem értem, hogy én, aki annyira beleolvastam magam ennek a kornak a dokumentumirodalmába, miért nem kezdtem el nyomozni. Az az érzésem, hogy ha ez másvalaki életében lett volna egy fejezet, akkor biztos rákérdezek, hogy hát ki is volt az?

Márványi György

Társadalmi kísérlet a Képújsággal

Az 1982 vége óta sugárzott Képújság kísérleti adásainak eddigi tapasztalatai alapján napirendre kerültek a közvetlen és a távlati fejlesztés problémái. Alapvetően arról van szó, hogy óvatos léptekkel megkezdjük a kísérleti program tartalmi—műszaki fejlesztését — a Képújsággal kapcsolatosan felmerült társadalmi igényekkel és a mikroelektronika országos fejlesztési tervével összhangban. Ez az írás a fejlesztés útjait-módjait elemzi.

Rövid számvetés, adatokkal

A Képújság — elvben — a Magyar Televízió első programjának teljes adás-ideje alatt látható, a műsor digitális jeleit az 1-es program képjeleire keverik hozzá. (A gyakorlatban bizonyos külső kapcsolások idején technikai okokból egyelőre nem tudjuk pergetni a Képújság oldalait.)

A kísérleti adások kezdetekor 100 oldalnyi információt sugároztunk, ezt 1983 szeptemberével 200 oldalra emeltük. A tévé a maga közérdekű információit általában 10 oldalas rovatokba szervezve adja, a változatosságot azzal növelve, hogy bizonyos oldalakat „mutációval” készíti. Az MTI-ben szerkesz-tenek naponta 11 oldal kül- és 8—10 oldal belpolitikai hírt, 5 oldal sport- és 5 oldal gazdasági híryagot. A hírek egy részét „Visszapillantó” címmel ismétlik.

Az MTV az 1-es és a 2-es programban 1982. november 30. óta három, 1984. január 1. óta pedig 4 alkalommal rendszeres napi műsorában sugározza a Képújság 10—12 oldalát. Ez a nyílt (analóg) adás évi 4400 perccel járul hozzá a televízió tájékoztatási rendszerének információihoz, propagandát jelentve egyúttal a Képújság digitális (csak dekóderrel vehető) adásainak. Az előbb említett analóg adások a SECAM rendszerből adódó műszaki nehézségek ellenére 1983 augusztusa óta színesben

láthatók. (A színes adáshoz szükséges berendezés az egyik mérnökünk újítása.)

A dekóderes vevőkészülékek száma alacsony. A kísérlet indításakor — nemzetközi tapasztalatok alapján — arra az álláspontra helyezkedtünk, hogy a kis készülékszámot a szolgáltatás, az adás segítségével lehet majd növelni. A készülékgyártó cégek (Videoton, Orion) már tavaly meg akarták kezdeni a dekóderes tévékészülékek gyártását a hazai piacra, de importnehezségek miatt erre csak 1984 márciusában került sor. Az eladott készülékek száma ország-szerte nő, amit folyamatosan figyelem-mel tudunk kísérni. A garancialevél mellé ugyanis a két gyár mindenkinek mellékel egy (általunk nyomtatott) vá-laszlevelezőlapot, amelyet ha beküld hozzánk a néző, postafordultával tartalomjegyzéket és kezelési útmutatót kap. Nálunk viszont itt marad a neve és a címe, ami lehetővé teszi a kapcsolat fenntartását, például közvélemény-kutatást kezdeményezhetünk olvasóink körében.

A nézőszám váratlanul megnövekedt az év elején, amikor Székesfehérvárott a közösségi antennarendszer 21 ezer lakásába bekapcsolták a Képújságot. Itt nem a néző választ oldalt, hanem kb. 70 előre kiválasztott oldalt pergetnek folyamatosan. Az adott oldal terjedelmének: feltételezett olvasási idejének megfelelően határozzák

meg, hogy egy-egy lap hány másodpercig maradjon a képernyőn. A székesfehérváriak részére szerkesztőségünk naponta friss híroldalakat készít, ezeket a fehérváriak a többi oldalnál nagyobb gyakorisággal pergetik.

A Videoton és az Orion az 1984-es esztendő végéig több ezer készüléket kíván átadni a kereskedelemlennek. Ezekbe a készülékekbe az adásnak megfelelően az angol teletext rendszer dekódereit építik be. Ezek a dekóderek nem rendelkeznek a magyar helyesírásnak megfelelő betűkészlettel, hanem a magyar abc-hez legközelebb álló svéd betűkészletet használják. (Ugyanezt használja természetesen a mi adóberendezésünk is.) Az első hónapokban a legtöbb híralat a „rossz magyar helyesírás” miatt érte a Képújságot, de a sajtóban és a tévében elhangzott nyilatkozatok után elcsendesedett a kritika. A megoldandó feladatok között viszont ez a probléma az első között szerepel.

A Képújság kísérleti időszakának szerkesztési tapasztalatait illetően elmondhatjuk, hogy a naponta négyszer jelentkező normál (analóg) adások teljesen beépültek a televízió műsorrendjébe. Bizonyságok aktuális műsortípusok (például az Ablak, a Vasárnap délután) sikerrel használták saját adásaikban is. Kísérleteztünk a feliratozás lehetőségeivel (a tavaly augusztus 20-i vízi- és légiparádé közvetítésekor). A csak dekóderes készülékkel vehető (digitális) szolgáltatás tartalmi fejlesztését illetően sokrétű, mindenféle érdeklődést folyamatosan kielégítő információ-csoportokat akartunk szerkeszteni. Ehhez mintegy százfőnyi információs hálózatot építettünk ki, s ennek olajozott működtetésével sikerült valóban közérdekű és változatos tenni a Képújság 200 oldalas adásainak tartalmát. Legfrissebb újításaink: csütörtökönként a „Kék hírek” — amely a rendőrségtől nyert információkat tartalmazza és amelynek jelentkezését heti egy alkalomról fokozatosan emelni akarjuk. A másik a „Menedzser rovat”. Ez üzletembereknek, gazdasági veze-

tőknek, általában a gazdasági események iránt érdeklődő nézőknek szól. Nap mint nap 15 oldal terjedelemben olvashatók itt a világgazdaság aktuális eseményeit kommentáló rövid írások, üzleti információk, valutapiaci, nemesfémipiaci elemzések, áru- és nyersanyagpiaci tájékoztatók, a legfrissebb ártenitenciákat is beleértve. A Menedzser szolgálat legújabb „info-csomagja” a Világbank égisze alatt kiírt versenytárgyalások, tenderek halmazából közölt válogatás. Ez a magyar gazdaság, a magyar vállalatok szempontjából számításba jöhető üzletekre hívja fel az olvasók figyelmét, mégpedig jó előre, akár kétéves nekifutási, felkészülési időt is lehetővé téve az érdekelteknek.

Kezdetől fogva törekvésünk volt, hogy demonstráljuk a Képújság mint telematikai rendszer technikai, szerkesztési lehetőségeit, társadalmi hasznosításának módjait, s ez úgy tűnik, nem volt sikertelen. Sőt! Az európai szocialista országok között a Magyar Televízió ma a kísérletek élvonalában van. A jugoszlávok most kezdték a kísérleti adást (a ljubljanai tévé igazgatója februárban tanulmányúton járt nálunk), műszaki jellegű kísérleteket folytatnak a bolgárok (akik egy magyar gyártrányú számítógéppel vezérik a rendszerüket) és a méréseknél, az üzemelő rendszerek összehasonlításánál tart a szovjet televízió. Az NDK ipara teletext dekóderek gyártására vállalkozna, a csehek és a lengyelek még érdemi munkát nem végeztek.

Azt mondhatjuk, hogy az információk mainál gyorsabb továbbításában való érdekeltség mint objektív szükséglet bizonyos értelemben meghatározza a Képújság, a teletext (és teletex) rendszer iránti érdeklődést is. Az a tény, hogy lassan az információ felismert értéké válik — tulajdonképpen már a Képújságot létrehozó határozatban is tetten érhető, de még elevenebben érzékeltük a kísérleti adások megindítása óta. Teljesen spontán módon egymás után jelentkeztek magyar intézmények, hivatalok, hogy keressünk módot a számukra és klienseik számára fontos

információk „központi szétosztására”.^{*} Csak egyetlen példa: az Országos Meteorológiai Szolgálat ma — 600 kliensének — postai küldeményként továbbítja az agrometeorológiai állomások (125 van belőlük az országban) adatait, amelyeket a mezőgazdasági szövetkezetek, állami gazdaságok napi termelési feladataik megszervezésében hasznosíthatnak. Ha ezek az adatok a Képűjság elektronikus közvetítésével másfél—két órán belül jutnak el a gazdaságokhoz, és nem másfél—két nap késéssel, akkor az időben végzett talajművelés, időben megkezdett növényápolás, vetés, öntözés csak milliókban kifejezhető többlettermelést, többletjövedelmet jelenthet.

Az agrometeorológia adatait visszakerdezés nélkül és tökéletes biztonsággal hasznosíthatják az érdekeltek. De voltak olyan jelentkezők, amelyek olyan információkat akartak célbajuttatni, amelyekre visszajelzést, jelentkezést vártak. Ezek is tisztában voltak a Képűjság kommunikációjának egyirányúságával, de egészséges kompromisszumnak érezték, hogy a kliensek számára aktuális, hasznosítható információkra a visszajelzés már telexen vagy akár levélben történjen. (Például a Volán alkatrészbörzsjének vagy a Mezőgazdasági Ügyvitelszervező Intézet kapacitás- vagy munkaerő-kínálatának esetében ezt a megoldást teljesen jónak tartották, mert iszonyú mennyiségű papír „forgalmazását” teszi feleslegessé.) Az időmegtakarítás, a papírmegtakarítás, de főleg az emberi munka megtakarítása mindegyik megoldásnál tetemes lehet.

A Képűjság továbbfejlesztése: külső és belső tényezők

Kiindulópontunk az a gondolat, hogy kísérleteink valójában nem annyira a nemzetközileg jól ismert, bevált, üzemszerűleg működő rendszer elvi, műszaki-megvalósítási lehetőségeire, műszaki

tartalmára vonatkoznak, hanem a szolgáltatás hatékony hazai adaptációjára.

A telematikai szolgáltatások iránt — mint érzékeltetni próbáltam — az országban jelentős érdeklődés mutatkozik. Ez egyfelől a nemzetközi gyakorlat széles körű megismerésén, másrészt a hazai kutatás-fejlesztés eredményeinek ugyanez irányba mutató hatásán, végül — a Képűjság esetében — saját lehetőségeink sikeresnek mondható demonstrálásán alapul.

A telematika fejlesztésének azonban az alkalmazók, a társadalmi kereslet oldaláról nézve lebírhatatlan akadálya az ország telefonhálózatának kiépítetlensége. Ahhoz ugyanis, hogy az információcsere a maximális hatékonysággal működjék — interaktív rendszerekre lenne szükség, amelynek résztvevői zavartalanul teremthetnek kapcsolatot egymással és a számítógépekkel és (szinte) korlátlan mennyiségű információból hívhatják le a nekik éppen szükségeseket. De — a hazai telefonproblémák miatt az interaktív kapcsolatot jószerivel csak „házon belüli” (in house) rendszerek formájában lehet megteremteni. Ahhoz például, hogy a Kaposvári Mezőgazdasági Főiskola interaktív kapcsolathoz léphessen bel- és külföldi (számítógépes) partnereivel, 5 millió forintba került a vonal kiépítése. (Pedig nem valami kis községről, hanem egy megyeszékhelyről van szó! . . .)

A Képűjságot nem interaktív kapcsolatok céljaira hozták létre. De egyirányú, egyidejű, tömeges információáramoltatásába belefér, hogy különleges szub-populációk számára (pl. mezőgazdasági szakemberek) unilaterálisan gyors, pontos, nyomtatókkal rögzíthető és azonnal felhasználható adatokat, szövegeket továbbítson. Az előbbieket számításhoz véve érthető, hogy a MTESZ Telematikai Bizottsága így fogalmaz: „Viszonyaink között csakis állami támogatással és beavatkozással teremthetők meg a telematikai szolgálta-

^{*} Az Országos Oktatástechnikai Központtal (Veszprém) már az adáskísérlet kezdetén kötöttünk egy olyan megállapodást, amelynek keretében folyamatosan kb. 10 kísérleti-oktatói oldalt pergetünk (a dekóderrel vehető adásban) az OOK kísérleti iskolái számára.

tásokhoz szükséges szolgálatok beruházási és üzemviteli feltételei, valamint az az alkalmazói réteg, amely a későbbiekben a fizetőképes társadalmi kereslet kezdeményező magját fogja alkotni. Mindezeket figyelembevételre szükséges és időszerű mielőbb megfelelő anyagi, műszaki és szervezési intézkedéseket tenni a még nem működő szolgáltatások kísérleti rendszerei bevezetési feltételeinek megteremtésére, létesítésére és üzemeltetésére; ezenkívül a már működő Képújság kísérleti rendszerének további üzemeltetésére és továbbfejlesztésére.” A szakemberek szerint a Képújság kísérleti rendszere így — a nemzetközi tapasztalatokkal összhangban — bevezetője lehet a tévékészüléken alapuló más telematikai szolgáltatásoknak.

Egy a Képújsággal foglalkozó tavalyi tanácskozáson Szecső Tamás fogalmazta meg azt a gondolatot, hogy „a jelenlegi műszaki kísérleteket bővítsük ki több oldalúan kontrollált társadalmi kísérletté”. Amikor a fejlődés külső és belső tényezőiről beszélünk, számolni kell tehát azzal a társadalmi környezetünkben érkező igénnyel, hogy — éppen mert oly sok területen lemaradtunk — próbáljunk meg kihasználni egy szocialista ország intézményeinek közös érdekű együttműködését az elektronika társadalmi hasznosítására. E megoldásnak az intézményen belül — bármily illogikus — vannak ellenzői is. A kérdés azonban politikai-közösségi szempontból, sőt — morálisan — úgy vetődik fel, van-e joga, erkölcsi alapja ma bárkinek is ahhoz, hogy elzárkózzon az elől, hogy egy meglevő rendszert (a Képújságot) a népgazdaság számára kincset érő információk továbbítására is felhasználjunk? E sorok írójának véleménye szerint — egy ilyen elutasításra nincs sem műszaki, sem egyéb indok. Ráadásul: az ajtónkon kopogtató külső szervek a kölcsönös előnyök alapján kívánnak a

rendszerhez kapcsolódni: népgazdaságilag fontos információkat akarnak továbbítani, s cserében részt vesznek a fejlesztésben, beruházási javakkal vagy a beszerzésekhez szükséges devizával, vagy forinttal, „kibérelve” a rendszer bizonyos oldalait.

A fejlesztés lépcsői, megoldási módok

Az előbbiek figyelembevételével térjünk át valós, gyakorlati lehetőségeink vizsgálatára.

A fejlesztésnek három szakaszát lehet felvázolni. Az első szakasz céljai: a rendszer stabilizálása és egyidejűleg a társadalmi kísérlet elindítása.* A stabilizálás ugyanakkor olyan tartalékok üzembe állítását is jelenti, amelyek egyidejűleg a mostani (200 oldalas) terjedelem növelését is lehetővé teszik, minimalisan további 50 százalékkal, maximalisan pedig . . . Nos, hogy maximálisan mennyivel, az attól függ, hogy egy újabb, kis teljesítményű ún. munkamemóriát vagy egy (kb. azonos árú) minimega számítógépet vásárolunk. Mert az utóbbi esetben ez a bővítés a jelenlegi kapacitásnak többszöröse is lehet. A különbség a két alternatíva között azonban nem csupán mennyiségi, sokkal inkább minőségi. A munkamemória ugyanis csak plusz oldalakat jelent, amelyeket részben az olvasóközönség számára kínált közhasznú információk, részben a speciális gazdasági jellegű adatok, közlések továbbítására használhatunk.

Annak a nézőnek is, aki a népgazdasági információkban nem érdekelt, az oldalszám-növekedés lehetővé teszi, hogy megyei bontásban kapja például az Útinform, kerületi bontásban a Főinform helyzetjelentéseit. Moziműsort is adhatnánk, s a MÁV és a Volán járatinformációit a mainak többszöröse

* Ami a jelenlegi problémák kiküszöbölését illeti, két lényeges segédberendezés már ebben az évben rendelkezésünkre áll majd, az egyiket külső újtó készíti, a másikat az MTV Műszaki Igazgatóságának fejlesztési főosztálya valósítja meg. Az előbbi (egy intelligens multiplexer) lehetővé teszi 8 külső vonal on line fogadását, az utóbbit a „teletext adatszinkronizátor” kettős feladatot old meg: egyfelől biztosítja a Képújság adatjeleinek bekeverését egyidejűleg a tévé második műsorának adásába, másrészt megszünteti azt a helyzetet, hogy helyszíni közvetítések alatt ki kell kapcsolni a Képújságot.

lehetne bővíteni stb. Minden készülék-tulajdonos számára jóval nagyobb terjedelmű, változatosabb tartalmú, kivételében, a képek s szövegek megjelenítésében színesebb, jobb formájú műsort tudunk adni. Ha a stabilitást, illetve a terjedelennövekedényt *számítógép* biztosítja, akkor ennek olyan egyéb előnyei vannak, amelyek mindenekelőtt az átlagos néző számára jelentősek. Lehetővé válik például filmek és egyéb műsorok magyar nyelvű feliratozása a hallássérülteknek; feliratozás a nemzeti kisebbségek nyelvén; feliratozás az idegen világnyelven tanulóknak, mindenekelőtt angolul. Kell-e esetelni, hogy kulturális szempontból mindez miért hasznos?

A rendszert vezérlő számítógép intelligenciája (amit a megfelelő, különleges programcsomag biztosít) az előbbi feladatokat játszva megoldja. Gond nélkül kapcsolhatnánk a Képújsághoz a MALÉV Férihegyi repülőterének „indulás-érkezés” információit is, amelyeket másodpercre készen hívhatna le a képernyőre minden készüléktulajdonos.*

Mindez tehát minőségi változást jelentene. A számítógép gyakorlatilag az első és a második fejlődési szakasz feladatainak összekapcsolását, egyidejű megoldását jelenti. Egvetlen kivétellel, s ez a magyarul helyesen író Képújság. Ennek megvalósítása a rendszer betűkészletének részleges vagy teljes cseréjét követeli meg. Azok a betűk (karakterek, ahogyan a szaknyelv hívja őket), amelyeket mi használunk, egy bonyolult integrált áramkörbe vannak beprogramozva, egyformán mind az adóberendezésben, mind a vevőkészülékek dekódereiben. A berendezés megvételekor három betűkészlet között válogathattunk: angol, német és svéd nyelvű abc állt rendelkezésre. A svédet vettük meg, mert ez állt a magyar hangzók jelölésében a legközelebb a magyar helyesíráshoz. De a hosszú magánhang-

zóink közül az í, ó, ő, ú és ű nincs meg a svédben sem. A megoldásnak műszaki szempontból itt is több lépcsője lehetséges. Az első, hogy az adóberendezés részére és a már működő vevőkészülékek részére megvesszük az egyik IC gyártó cég új integrált áramkörét, amely a 18 magyar mássalhangzó közül már 13-at tud, csak öt betű hiányzik (a nagy Ū, Ő, Í, Ú és a kis ű). De tény, hogy ezzel már többet fog tudni egy átlagos írógépnél. A költségeket most még ki lehetne fizetni, hiszen csak ezres nagyságrendű készülékszámról van szó, ahol IC-cserét kellene biztosítani, s később már minden új készülékbe ezt a helyesebben író áramkört lehetne szerelni.

A helyesírás-javító fejlesztés magasabb lépcsőfoka egy teljesen új, már mikroprocesszoros dekóder használata lenne, ami viszont valójában nem a fejlesztés második, hanem harmadik — és a jelek szerint utolsó etapja. Ezt azért kell külön fokozatként kezelni, mert akár a jelenleg működő angol teletext rendszer minőségileg új, ún. 3. szintjének berendezéseit vesszük meg, akár egy teljesen más rendszert (például a francia Antiope-ot vagy a kanadai Telidont) — ezek mind az adórendszer, mind a vevőkészülékek vonalán gyökeresen új, és sokkal drágább készülékeket igényelnek.

Am a fejlesztés általam vázolt utolsó lépcsőjét illeti, a nemzetközi szervezetekben (OIRT, CCIR, POTAB, KGST Elektronikai Bizottsága) jelenleg foglalkoznak a rendszerek szabványainak meghatározásával. Az OIRT III. tanulmányi csoportja a magyar beszámoló alapján megállapította, hogy egységes rendszer végleges kiválasztása csak a nemzetközi szervezetek — köztük az OIRT — véleményének figyelembevételével történhet. A Magyar Posta értékelő beszámolót készített a KGST - tagországok részére. Ennek ok-

* A kísérleti szakaszra a tévé a posta és az MTI szakértői még néhány más műszaki lehetőség kipróbálását is szükségesnek tartották (pergő és kapcsolt oldalak, takarékos adatkiküldés, fantomsorok használata stb.), és ezekhez is számítógép használata szükséges.

fejtéseit, következtetéseit a POTÁB 24. havannai ülése elfogadta, és a POTÁB tudomásul vette, hogy Bulgária, Magyarország, az NDK, Kuba, Lengyelország, Románia és Csehszlovákia jelenleg gazdasági megfontolásból kiindulva célszerűnek tartják kísérleti üzemeltetésre és tapasztalatcserére felhasználni az angol teletext rendszert. A CCIR tavaly őszi ülése alapján várható, hogy ajánlás készül egy egységes európai rendszerre. Nem valószínű, hogy ez az „egység” az Európában már meglévő rendszerek megszüntetése, sokkal inkább egyfajta technikai konvergenciájuk vagy „békés egymás mellett élésük” útján jön létre. Erre utal az a tény is, hogy a CCIR VB II. legutóbbi időszaki ülésén, 1983 szeptemberében azt javasolta azoknak az országoknak, akik még nem választottak, hogy a négy jelenlegi rendszerből induljanak ki (angol Teletext; Antiope; Telidon és a változó formátumot alkalmazó, európai műsor-szórásai szervezet teletext rendszere). Ugyanebben a dokumentumban javasolják az érdekelt országoknak, hogy olyan dekódert fejlesszenek ki, amely alkalmas e négy rendszer bármelyikének a vételére. (Meg kell jegyezni, hogy ez a „mindentudó dekóder” rendkívül drága lenne, ezért valószínű, hogy kifejlesztésére legfeljebb a 90-es évek legvégén kerülhet sor.)

Szovjet analízis szerint „a fejlesztés perspektívái mind az angol Teletext, mind az Antiope rendszernél az alfa-numerikus-geometriai és fotografikus kódolási módokat irányozzák elő. Ezért az európai teletext rendszereket úgy te-

kinthetjük, mint egy átmenetet a jövő fejlett rendszeréhez vezető úton”.

A Magyar Televízió pillanatnyilag az angol teletext rendszert használja. Figyelembe véve az előbbi szovjet analízist a rendszerek várható azonos irányú fejlődéséről — elvben teljesen szabad választási lehetőségünk van. A gyakorlatban nem egészen. Egyfelől azért, mert a francia Antiope rendszer kísérleti stádiumban van és Európában sincs iránta érdeklődés, így dekóderének nagyszorozatú gyártására egyre csökken az esély. Másrészt az Orion és a Videoton az angol teletext dekódereit szereli készülékeibe, ami a vevők oldalán már tulajdonképpen döntést jelent és korlátozza a mi mozgási szabadságunkat. A döntés gazdasági alapja: az angol dekóder ára egyharmada-egynegyede a franciának, s ez a mi gazdasági helyzetünkben nem mellékes dolog. A döntés technikai alapja: az angol rendszer felülről kompatibilis önmagával, azaz a későbbi bonyolultabbá fejlesztett végső rendszer kiválasztása esetén is üzemképesek maradnak a mai dekóderek, s amit ma tudnak, azt a rendszer 3. vagy 5. szintjének bevezetésekor is tudni fogják.

A rendszerválasztás lesz a fejlesztés utolsó és legköltségesebb szakasza. De ez nem jelenti azt, hogy várni lehet a fejlesztés kisebb lépéseivel. A felvázolt feladatok megoldása egymással szinkronban kell, hogy történjen. A rendszer stabilizálása, a kísérlet társadalmi-népgazdasági irányú fejlesztése, majd a technikai továbbfejlesztés egymást követő szakaszai lehetnek a logikus lépések.

ABSTRACT: On the basis of the experience gained from the experimental broadcasts of Képújság (teletext) since the end of 1982, the problems of present and future development have surfaced. Basically, we are to start the first cautious steps with the essential-technical development of the experimental program — coordinated with social needs and the national development program of microelectronics. This study is analysing the different ways of development.

Jakab Zoltán

Szkeptikus gondolatok a magyar kábeltévéről

A szerző a helyi kábeltelviziót jórészt luxusnak tartja, ha...; s jórészt fölöslegesnek tartja, ha...; vagyis véleménye szerint a helyi tévéműsoroknak másképp és mást kell nyújtaniok, mint meglévő tömegkommunikációs eszközeinknek, ha valóban eredményesek akarnak lenni.

A magyar sajtóstruktúrának közismert jellemzője az aránytalanság, hogy egy ötezer embert foglalkoztató vállalatnak szinte természetesen van (vagy lehetne) hetenként megjelenő üzemi lapja, ám egy ötvenezer lakosú városnak ugyanennyire magától értetődően nincs saját újságja.

Aszületőben levő magyar kábeltelviziózásról nemigen tudok másképp gondolkodni, mint olyan eszközzel és társadalmi lehetőségről, ami mérsékelheti a fent említett képtelenségeket. Ezzel éppúgy aligha álllok egyedül, mint azzal, hogy a vezeték nélküli sugárzás segítheti a helyi közélet demokratizálását. Persze a kábeltvé eszközrendszere semmi ilyesmit nem kínál automatikusan. A következőkben néhány olyan körülményt próbálok felvázolni, ami nemcsak a demokratizálási esélyek vonatkozásában jelent gondot, hanem a kábeltvé működésének sikeressége szempontjából is. Az elmondandók arra az esetre vonatkoznak, ha a helyi kábeltelviziónak műsorától többet várunk, mint az üzletek nyitvatartásának változásairól, forgalomelterelésekről s hasonló eseményekről beszámoló — önmagában nagyon is szükséges — közlőnyerszerű információt.

Közlői hozzáértés

Az Egyesült Államok nagyvárosaiban a hetvenes évek közepének második felében épültek ki az első nagy kapacitású,

szélessávú kábeltelviziónak. Több esetben úgy engedélyezték a kábeltvé-társaságok működését, hogy egyszersmind kötelezték őket egy ún. „open channel” — nyitott csatorna — fenntartására. E programban bármely nem-profitérdekeltségű szervezetnek, egyesületnek joga volt bizonyos gyakorisággal ingyenes adásidőt igényelni, s az élő műsor közvetítéséhez szükséges technikai feltételeket, stábot is megkapták díjmentesen. Számos publicista és kommunikáció-kutató üdvözölte ekkoriban a „nyílt program”-okat a tömegkommunikáció demokratizálásának vívmányaként. Ami igen hamar kiderült, hogy túlságosan korán. E műsorok ugyanis olyannyira csekély érdeklődést keltettek, hogy egyszerűen *semmit* sem változtattak az információfogyasztás társadalmi szerkezetén. Azon aligha csodálkozhatunk, hogy nem tudtak versenyre kelni az országos tévéműsorok összkínálatával, de még az aktuális kérdésekkel foglalkozó non-fiction típusú adásaival sem. A közreműködők marginális társadalmi helyzete ezt eleve igencsak valószínűtlenné tette. Itt most az számíthat figyelemre, hogy a „nyílt csatornák” műsorai a maguk sajátos célközönségéből sem igen tudtak nézőket toborozni, mégpedig a *közreműködők közlői* jártassága, illetve *járatlansága* következtében. E programok rendre „*unalmasak*” voltak, mert az álláspontjaikat, törekvéseiket ismertetni akaró csoportok többnyire képtelenek voltak meggyszó, hatásos, de sokszor egysze-

rúen csak érthető, világos közlésre is. Azt hiszem, hogy a kommunikációs kompetencia a magyar helyi kábeltévék esetében is komoly gond lehet.

Nem kell különösképp magyarázni, hogy a köznapi közlési helyzetekben tanúsított *hatékonyság* másfajta képességeket, jártasságokat előfeltételez, mint ugyanaz az eredmény a tömegkommunikációs eszközök közegében. Hazai kísérleti vizsgálatok is igazolták, hogy ugyanazon személy is más-más nyelvi teljesítményt nyújt, pl. más szókincsbeli, szövegszerkesztési stb. eszközöket használ az egyik és a másik helyzetben. Az még *viszonylag* egyszerű feladatnak látszik, hogy a helyi kábelműsorokhoz megtalálják a megfelelő képességű bemondót, a képernyőn meg sem jelenő szerkesztőt, más funkciók betöltése azonban nehézség ígérkezik.

A helyi eseményekről való képi beszámoló készítése bizonyos vizuális kifejezésbeli jártasságokat követel meg. Technikai értelemben véve, ezekkel minden közepes gyakorlatosságú amatőrfilmes rendelkezik, legalább alapfokon. Az amatőrfilmes tapasztalatok hasznosíthatóságában mégsem nagyon bízom, részben a műsorkészítés teljesen más természetű szervezési és idő-feltételei következtében, részben pedig *szemléleti* okokból. Azt hiszem, hogy a megfelelően felkészült amatőrfilmesek alapján véve artisztikus törekvésűek, a vizuális „magaskultúra” nyújtja számukra az értékmentákat, cselekvési normákat. A helyi kábelműsoroknál azonban nem „művészkedésre” lesz szükség (hogy a tévések pejoratív hangzású fogalmát használjam), hanem közlésre.

Ennél is nagyobb kételyeim vannak a helyi műsorok majdani köznapi szereplőit, „laikus” közreműködőit illetőleg. Kutatási tapasztalatok és köznapi megfigyelések támasztják alá azt a tézist, hogy társadalmunkban meglehetősen alacsony szinten áll a *vitakultúra*, a nyilvános vitáé pedig még inkább. Az eszmecserék, álláspont-szembesítések hatékony technikája tekintetében rosszszul szocializált emberek a kamerák előtt nem jobb, csak rosszabb produk-

cióra képesek, még tapasztalt és tehetséges vitavezetők közreműködése esetén is.

Az ismeretközlésnek is igen erőteljesek a tekintélyelvi, iskolamesteri hagyományai, amelyek főleg a közlés rejtettebb aspektusaiban (pl. stílus, logikai intolerancia) mutatkoznak meg és rontják a hatékonyság mértékét.

Professzionalizmus?

Az eddigiekből következően szkeptikus vagyok a helyi kábelműsorok közreműködőinek s így e programoknak közlői hatékonyságával, vonzerejével kapcsolatban. Eszemben sincs azt mondani, hogy e műsorokat nem fogják nézni, hiszen a megyei lapok *össz*teljesítménye igazán nem tartozik a magyar tömegkommunikáció történetének legfényesebb lapjaira, olvasottságuk viszont egyre nő. Egyszerűen csak azt gondolom, hogy e programok valószínűleg elég unalmasak és érdektelenek lesznek — már a közlői hozzáértés problémái miatt is.

Az olvasó teljes joggal kérdezheti, hogy miért beszélek e programok készítőiről úgy, mintha nem kaphatnának sehonnan megfelelő professzionális képzést, mintha nem lennének meg máris vagy húsz városban a kábelműsorok készítésére alkalmas újságírók. A válaszom elég egyszerű.

A helyi kábeltelvizíót *jórészt* (nem teljesen) *luxusnak* tartom, *ha* főleg a már most is szakmában tevékenykedő újságírók, televíziósok számára nyújt majd kiegészítő jövedelemforrást. (Annak ellenére mondom ezt, hogy egyetértek a nem-budapesti hivatásos közlők anyagi lehetőségeit illető bírálatokkal, panaszokkal.) S a helyi kábeltelvizíót *jórészt* (nem teljesen) *főlölegesnek* tartom, *ha* a Szabadság téri produkciókat akarják majd — jól vagy számos különféle körülmény miatt inkább rosszszul — másolni, utánozni.

Nem azért mondom mindezt ilyen gorombán, mert lebecsülném a nem-budapesti újságírók tevékenységét vagy a fővárosi televízió munkáját. Az a véle-

kedésem, hogy a helyi műsoroknak más-képp és mást kell nyújtaniuk, mint a meg-levő tömegkommunikációs eszközöknek, ha valóban eredményesek akarnak lenni. (A félreértés elkerülése végett, nem politikai-ideológiai álláspontok más-képpenjéről és másságáról van szó.) Ha a kábelprogramok a helyi közélet, a helyi demokrácia érdemi eszközei akarnak lenni, akkor másképp kell a helyi jelenségekhez, problémákhoz közelíteniük, mint ahogy — az egészen más politikai súlyú ügyekről beszámoló — országos médiumok ma is teszik.

Egész tájékoztatásunk gyenge pontja: közé tartozik az, hogy az elkötelezett állásponton kifejtett kritikai tevékenység, a reális problémákat felfelé jelző információ igen ösztövé. A helyi programoknak éppen ezekben kellene másmilyennek lenniük.

A közlői hozzáértés korábban említett problémái pedig abban az értelemben fontosak, hogy a kritikai és a problématudatosító funkció valószínűleg nem tölthető be pusztán a hivatásos közlők közreműködése révén, hanem szükség lenne a helyi programok olyan társadalmi bázisára, amely valóban ismeri és átéli a döntések és folyamatok következményeit, és képes erről hozzáértő közlőként beszámolni.

Azt hiszem, hogy a nem-budapesti tömegkommunikációs eszközök munkatársaitól nem várható el, hogy másképp prezentálják a helyi kábelprogramokban a helyi jelenségeket, mint ahogy jelenlegi — regionálisához közelítő — tevékenységi körükben teszik. Ám, a megyei és a helyi — két egészen más perspektíva. De a szervezeti, funkcionális és egzisztenciális kötöttségek is mások, vagy célszerű volna másnak lenniük.

A fentebb említett „társadalmi bázis”, persze, nagyon naiv elképzelés, ha a helyi érdekek helyi kifejeződésének és közzétételének nem teremődnek meg a (nem-tömegkommunikációs jellegű) fórumai a helyi programokat megelőzőleg. A helyi programok kritikai és visszajelző funkciója nem épülhet önsorsrontó „nehéz emberekre.” Értelmezésem szerint a társadalmi bázis nemcsak

egyéni hajlandóságokat, hanem szervezeti formát is jelent. S a sajátos jelle-gű helyi kommunikációs hozzáértés kialakításának problémáit, a meglevő professzionális jártasságok célszerű adaptálásának körülményeit is úgy lehet megoldani, illetve megteremtteni, ha a helyi programok társadalmi bázisa az érdekkifejezés helyi intézményeire épül.

Mindez azonban látszódnak akár mérő elvontságnak, valóság felett lebegő, rokon- vagy ellenszenvesen üres tézisnek is. Hadd említssek néhány olyan gyakorlati vonatkozást, amely szerintem alátámasztja realitását.

Gyakorlatias (ellen)érvék

Először is azt hiszem, hogy az esetek nagy részében a helyi kábeltelevíziók a kommunikációs egyenlőtlenségek növekedésének irányába fognak mutatni. A vezetékhalózatokat elsősorban bizonyos lakás- és beépítettségi típusokba sorolható körzetekben építik majd ki, józan technikai és gazdasági okokból. A lakásellátottság és -minőség konkrét típusaiban viszont számottevő mértékben kifejeződnek az anyagi, illetve a szélesebb értelmű társadalmi egyenlőtlenségek is. S a társadalmi egyenlőtlenségek között fellelhetőek a helyi közélet iránti érdeklődés, a benne való részvétel képessége és lehetősége szerinti egyenlőtlenségek is. Röviden, a kábeltelevíziók várhatólag azok számára növelik nagyobb mértékben, szélesebb körben a helyi eseményekről, folyamatokról való tájékozódás lehetőségeit, azok számára növelik az érdekkifejezés lehetőségeit, akik jelenleg is jobb eséllyel rendelkeznek e vonatkozásokban. Egyszerűen azért, mert akiknek objektíve nagyobb szükségük lehetne rájuk, azok józan technikai és gazdasági okok következtében jórészt nem lesznek bekapcsolva, rácsatolva a rendszerekre. A kábeltelevíziók társadalmi bázisának kialakítása feltehetőleg, talán mérsékelhető az érdekkifejezésbeli esélyek egyenlőtlenségének növekedését.

Figyelmet érdemel továbbá az is, ahogyan a politikai intézményrendszer

eddig módosításai, korszerűsítés irányába mutató változtatásai, például a tanácsok szerepének növekedése vagy a választási rendszer korrekciója — végementek. Ezek a kis, de fontos lépések gyakorlatilag nem, vagy csak nagyon kevésbé tapasztalhatóak az emberek többsége számára. Azt hiszem, hogy a tanácsok, tanácsstagok tevékenységéről a valóban indokoltnál — számos helyen — kedvezőtlenebb kép alakult ki az állampolgárok körében, egyszerűen azért, mert nincs módjuk és lehetőségük eléggé széles körben tudomást szerezni a választott testületek munkájáról. A tanácsülések nyilvánossága fontos jog, de hát az aligha képzelhető, hogy elegendő volna az állampolgárok tájékozódásához. A politikai intézményrendszer eddigi változásai *alig-alig jelennek meg a tömegkommunikációban.* (A Magyar Televízióban újabb — 1984. március—áprilisában — riportok, tudósítások voltak láthatók az Országgyűlés néhány munkabizottságának vitáiról. Remélhető, hogy ezek az újdonságok a kezdet jelei.)

A politikai intézményrendszer korszerűsítésének további lépései akkor lehetnek valóban hatékonyak, ha a tömegkommunikáció — s ezen belül a helyi kábeltelevízió is — beszámol róluk, bemutatja gyakorlati érvényesülését.

A helyi választott testületi, közigazgatási szervezeti tevékenység nagyobb nyilvánosságának viszont *elvileg* van bizonyos mértékű kontroll-*potenciálja*. Ugyanakkor, a helyi hatalom tradíciói és számos helyen érvényesülő gyakorlata szerint jóval „természetesebb” ilyesfajta kontroll nélkül dolgozni. S a megyei sajtó tapasztalatai, működése alapján tudható, a helyi hatalom számára ott van a dolgok könnyebbik vége, hogy a tájékoztatási eszközöket próbálja meg „kordában tartani”. Akár a választott, illetve szakszervek működését illető kritikáról, akár egyszerűen csak az álláspontjuktól eltérő felfogások, érdekek közöttétételéről legyen is szó. S

alapjában véve a helyi kábeltelevíziók esetében is bizvást számítani lehet ilyen reagálásokra, törekvésekre. Az ezzel kapcsolatos egyik — távolról sem egészen alaptalan — érvelési, indoklási típus az (lehet), hogy az újságírónak vagy helyi társadalmi tudósítónak nincs meg a kellő szakértelme, jártassága vagy egyszerűen nincs felülbírási jogosultsága a kritikai álláspont kifejtéséhez.

Azt hiszem, hogy a helyi programok „kordában tartása”, esetenkénti „megrendszabályozása”, kritikai jogosultságának kétségbevonása elkerülhetetlen és természetes, ha a probléma-tudatosítási, alternatíva-kínálási, kritikai funkciók alapvető forrása az újságíró, a helyi társadalmi tudósító. A kábeltelevíziók majdani munkatársainak szerintem a *közvetítés az alapvető* funkciójuk. A különféle érdekek artikulálását általában *nem* tőlük kell és célszerű várni, ez alapjában véve meghaladná szakmai-társadalmi jogosítványukat. Közreműködésük a más keretek között kifejeződő érdekek, álláspontok, kritikák nyilvánosságra kerülésében elsődleges fontosságú. S hogy ezt megtehessek, képesek legyenek megtenni, ahhoz valóban nem maradhatnak önmaguk, illetve a helyi kábelprogram képviselői, hanem szélesebb társadalmi (s ismétlem, szervezett, intézményesülő) bázistól kell jogosítványukat és a kellő támogatást megkapniuk.

Mindez a politikai intézményrendszer további korszerűsítésének — bizonyára hosszabb időt igénylő — folyamatában kaphatja meg az általános, átfogó keretfeltételeket. A szocialista demokrácia mindennapi, helyi gyakorlatban való tényleges kibontakozásának, érvényesülésének ütemével kapcsolatban a mértéktartó várakozások látszanak reálisnak. Ehhez képest a helyi kábelprogramok technikai kiépülése — a gazdasági nehézségek ellenére is — gyorsabbnak, talán azt is mondanám, hogy némileg korainak vélhető. S tulajdonképpen ezért is vagyok szkeptikus.

Az eltévedhetetlen autós

A rádió- és tévékészülékek digitalizálása

A rendszeresen megrendezésre kerülő nyugat-berlini „Internationale Funkausstellung”, a rádió- és tévéipar múlt őszi szakvására lehetőséget kínál a területen végbemenő fejlődés áttekintésére. Ez az összefoglaló a vásár sajtótájékoztatóján alapul.

Mi a fogyasztói elektronika? A rádió- és tévékészülékek, a lemezjátszók és a videoberendezések együttese. Az utóbbi évek figyelmet érdemlő változása ezen a területen, hogy az új berendezésekben egyre nagyobb szerepet kap a digitális áramkörü technológia, a digitális megoldások. Látványosan jelzi ezt a folyamatot, hogy a rádió- és tévékészülékekbe, a képmagnókba bevonulnak a mikroprocesszorok, mikroszámítógépek látják el a készülékek vezérlését: például a tévénező billentyűkkel közölheti a beépített számítógéppel kívánságait, parancsait.

A digitális áramkörü technológia előnye, hogy lényegében változatlan árak mellett tökéletesebb a berendezés és kényelmesebb a kezelése. Ugyancsak számottevő az előny a gyártás során is. A készülékekbe beépített számítógépegységek lehetővé teszik pl. a színes tévékészülékek bonyolult méréseinek és beállításának központi számítógépes elvégzését, méghozzá „egyéni ízlésre” szabottan. A digitális alapelvű részegységek olcsók, megbízhatóak és energiatakarékosak, alkalmazásuk esetén szabadon szárnyalhat a tervezők fantáziája. Nem nehéz hát megjósolni, hogy a digitális technika egyre szélesebb körben fog elterjedni.

Az új tévékészülékek

A tévékészülékekben már kezdik alkalmazni a kép- és hangjelek digitális feldolgozását. Mind a rádió-, mind a tévé-

készülékekben újdonság, de már sorozatban gyártott újdonság a mikroprocesszorral vezérelt hangolóegység. Újabban megpróbálják ezt a vezérlési lehetőséget a nagy minőségi követelményeket kielégítő kazettás dekkre is kiterjeszteni, rendszerré kapcsolva a vevőkészülékeket és a rögzített műsoranyagokat lejátszó berendezéseket. A hangátvitel digitális elvű átalakítása a célja az audio-processzorok kifejlesztésének, ill. tökéletesítésének. Ezek segítségével valamennyi vezérlési és szabályozási művelet egyetlen áramkörü egységgel valósítható meg. Ezekkel aztán szinte elképzelhetetlen trükk- és hangeffektus kelthető, pl. több szólamú zene-szintetizálás, programozható dallamkíséret, az átvitel jellemzőinek folyamatos változtatása stb. Ezek a törekvések ösztönzőleg hatnak a hagyományos áramkörü egységek, például az erősítők, a hangszórók tökéletesítésére is.

Rádiózás — kísérő információval

Az URH rádiózásban — különösen az NSZK-ban — erőteljesen dolgoznak az ún. programazonosítási rendszer bevezetésén. Ez azt jelenti, hogy a rádióműsorral egyidőben bizonyos, digitálisan kódolt információt is kisugároznak, amivel aztán többféle feladat oldható meg. Ebből az információból például megtudható a pontos idő, vagy azonosítható az adóállomás, ami pontos csatornabeállítást tesz lehetővé, vagy akár automatikus átkapcsolást, ami-

kor mondjuk az autó az egyik adóállomás körzetéből a másikba halad át. Lehetővé válik a figyelemfelhívó közlemények sugárzásának kijelzése, a készülék automatikus bekapcsolása, a közlemény rögzítése. A digitális kódolás előnye a közvetlenül sugárzó műholdak bevezetésével válik nyilvánvalóvá. A vevőkészülék automatikusan hangolódik a műhold csatornájára és a kisugárzott hibajavító kódokat felhasználva az átvitel minősége szinte tökéletessé tehető: legfeljebb óránként fordul majd elő egyetlen hiba!

Ez a rendszer fejlettebb változatában már szinte a fantasztikum lehetőségeit ígéri. Pl. azt, hogy egy idegen városban autózó rádiója segítségével számítógépeken tárolt információkhoz jusson mondjuk útvonala állapotáról vagy az úticélja eléréséhez követendő útvonaltól. A számítógép ezeket a tudnivalókat beszéd útján közvetíti, így szinte lehetetlen lesz eltévedni egy idegen városban.

A rádióműsorban elrejtett digitális kódokhoz hasonlóan a tévéműsorban is — minden kisugárzott kép 16. sorában — elrejtethetnek digitális információkat. Ezeket a képernyőn megjelenítve pl. kijelzhető a dátum, a pontos idő, a műsorcsatorna, de vezérelheti a videomagnót is, hogy a kívánt időben rögzítse a műsort.

Új szabványok kellenek

Az új típusú készülék fejlesztése jelenleg olyan kritikus ponthoz ért, ahol dönteni kellene bizonyos megoldások szabványosításáról. Ez egyben a továbblépés és a széles körű gyártás feltétele is. A készülékekben a mikroprocesszor-vezérlés ún. belső busz-rendszer segítségével valósul meg. Ez azt jelenti, hogy több, rendszerint 8—16 párhuzamosan futó vezetéken egyidejűleg van jelen az adat vagy a vezérlő információ. Azt, hogy az információ melyik egységnek „szól”, további vezérlő vonalakon futó információ határozza meg. Ez a mikroprocesszoros rendszerekben elterjedten alkalmazott

adatbusz, címbusz, vezérlő busz koncepció. Ha mármint arra törekszünk, hogy egy mikroprocesszor-egység egy egész rendszert, például egy házi audiovizuális központot is vezérelni tudjon, vagy két ilyen „intelligens” rendszer együtt tudjon működni, akkor az egyes készülékek csatlakozóit mielőbb szabványosítani kell; ez elsősorban a busz-rendszer szabványosítását jelenti. Jelenleg az a helyzet, hogy ahány nagy gyártó cég, annyiféle rendszer létezik. A szükséges szabványok elfogadása után indulhat meg a részegységek modulszerű tervezése, a rendszerre szervezés.

A Viewdata és a távolabbi jövő

A telefonvonalon megvalósított kétirányú digitális információátvitel, széles körű elterjedésre tervezett változatában a Viewdata rendszer is fordulópont előtt áll. Legerőteljesebben Japánban, de az USA-ban és Nyugat-Európában is egy integrált digitális hálózat (IDN) kifejlesztésén és kiépítésén dolgoznak, ami nagy kapacitású információátvitelt tesz majd lehetővé a jelenlegi telefonvonalakon. Az ígért átviteli sebességre jellemző, hogy 1 másodperc alatt mintegy 4 gépelt oldalnyi szövegnek megfelelő információmennyiség átvitelét ígéri közönséges telefonvonalakon. Egy ilyen hálózat kiépítése új dimenziókat adhat a széles körűen elterjeszthető kétirányú információs rendszereknek, mint amilyen a Viewdata is.

A térhatású televíziózás, a három dimenziós képközvetítés megvalósítása — a különböző kísérlet ellenére — úgy tűnik, a távolabbi jövőbe tolódik. A közeljövőben várható újítások közül a képek digitális rendszerű tárolása a felvezető memória eszközök gyors fejlődése következtében elérhető közelségbe került. A képek digitális tárolása a vevőkészülékben, úgy tűnik, ugyancsak inkább gyártási-technikai könnyebbégeket fog nyújtani. A vevőkészülékben, helyben tárolt képeken különféle átalakításokat lehet végrehajtani, hibajavítástól kezdve különféle trükkök és fel-

iratok kiírásáig. Viszonylag egyszerűen megoldhatóvá válik a különféle normára való átalakítás, pl. a PAL—SECAM átalakítás, a teletext szövegek dekódolása, és hasonló képfeldolgozási feladatok. Mindez azonban inkább csak az évtized vége felé valósítható meg ipari méretekben.

A tévéműsört közvetlenül a vevőkészülékhez sugárzó nyugat-európai műholdak 1985—86-ban esedékes startjáig a szabványok egyesítése folyik. A korábbi megállapodásokban (WARC 77) rögzített csatornák kiterjesztése is szóba került. Az USA és Japán is felvetette ezt, kiváló minőségű képet adó tévékísérletek céljára (HDTV kísérletek). A műholdas tévészésben a digitális technika azt is jelenti, hogy a jó vételt bizto-

sító körzetek határa a jelenleg tervezett határokon jóval túlra is kiterjedhet, ez esetben például Norvégiáig, ill. Közép-Olaszországig.

Mindezek a rádió- és tévékészülékekben jelentkező újdonságok, új megoldások akkor válnak sorozatgyártásra érett készülékekké, eladható berendezésekké, ha a bonyolult technológiát elérhető áron sikerül megvalósítani, emellett a készülékek megbízhatósága, kezelhetősége tovább javul. Ennek biztosítása a digitális technológia töretlen fejlődése, az alkatrészek egyre nagyobb fokú integrálása, a tároló és feldolgozó részek árának csökkenése teljesítményük növekedése mellett.

*(Az összefoglalót készítette:
Tölgyesi János)*

Nagy Kázmér

Az ausztráliai „Független Magyarország”

Az 1951—1968 között Sydney-ben és néhány évig Melbourne-ben megjelent első ausztráliai nyomtatott magyar újság indulásáról, kiadásának, szerkesztésének gondjairól és a lap politikai vonaláról szól a volt kiadó és főszerkesztő alábbi sajtótörténeti adaléka. A szerző 1948 végén került külföldre, rövid ausztriai tartózkodás után vándorolt ki Ausztráliába — magyar lapot szerkeszteni . . .

Dél Keresztje alatt

A felbolygatott Európában több mint tízmillió menekültet hagyott maga után a háború. Elhelyezésükről az ENSZ Menekültügyi Szervezete (az I.R.O.) gondoskodott. Oda irányították az „emberanyagot”, ahol munkáskézre volt szükség. Sok választási lehetőség nem volt. Ausztráliába úgy kerültem, hogy Innsbruckban találkoztam az akkor egy tömegben kimenekült magyar jezsuiták főnökével, aki felvetette a következő lehetőséget: Ausztráliában néhány száz magyar él, de a kormány legalább tizenötezer menekültet hajlandó befogadni. Mi lenne, ha oda menénk? Az angolul nem beszélő tömegnek magyar szóra, magyar betűre, könyvre, segítségre lesz szüksége . . . Az akkor Kínából kitoloncolt magyar jezsuita misszionáriusok közül ők néhányat szintén Ausztráliába küldenek a lelkipásztori munka ellátására.

Az ötletet kiválónak tartottam és 1950 végén ingyen szállított kivándorlóként megérkeztem Sydney-be, ahol egy Kínából már odahelyezett fiatal jezsuita fogadott.

Jelenléte fontos volt, mert az akkori ausztrál sajtótörvény értelmében nem

angol nyelvű újságot csak a bevándorlási miniszter engedélyével lehetett indítani. Angol nyelvű lapot természetesen bármiféle engedély nélkül.

Az idegen nyelvű lapok engedélyét az ausztrál kormány csak „megbízható” személyeknek adta meg. Ilyenek — a helyi egyházak által elismert és értük garanciát vállaló lelkészek voltak. Így kapta meg Forró Ferenc páter a „Dél Keresztje—Southern Cross” című lapra az engedélyt és így lettem annak szerkesztője. Három év múlva módosították a sajtótörvényt: már nem egyházi személyek is megbízhatóak lehettek. A jó páter szélesebben át is adta nekem a lapengedélyt, hiszen volt már vele elég baja; az újság nem volt se katolikus, se hitbuzgalmi közlöny — ahogy ő szeretne volna. A lap politikai iránya pedig nem egyszer annyira irritálta jobboldali, sőt nyilaskeresztes híveit, hogy az ő lelkipásztori munkája forgott veszélyben.

Békésen, csöndben rendeződtek a jogi kérdések, és 1957-től megváltozott a lap címe is. Az anyagiakat nem kellett megoldani, mert az, a lap indulásától: 1951. március 15-től kezdve teljesen az én gondom volt. Anyagi támogatásról szó sem lehetett. De — ellentétben a

laptulajdonos páterrel, aki munkájának végzéséhez lakást, ellátást és autót kapott — az én családomról (három kis gyermekünk volt) senki sem gondoskodott.

Munkás-szerkesztőként

Nem maradt más kiút, mint a kenyérkereső munka és a lap szerkesztésének egyeztetése. Sikerült elhelyezkednem egy nagy vegyi üzemben; délutáni műszakban, 4-től éjjelig sőt lapátoltam óriási csillékbe. Munka után reggel 9-ig aludhattam, majd átváltottam kiadóvá, szerkesztővé, hirdetési ügynökké, lapkihordóvá és nyomdai tördelőszerkesztővé. Délután négyre vissza a gyárba. A lényeg az volt, hogy délelőtt és kora délután szabad legyek, mert ettől függött a lap megjelenése.

Az első két szám nyomdaköltségét — mintegy 100 font összeget — ismerősök-barátok adták össze 5—10 fontonként. Ez az összeg akkoriban egy munkás három havi bérével volt azonos. Több mint öt évig éltem ezt a kettős életet és sokat tanultam belőle. Például azt, hogy mekkora erőfeszítésbe kerül nyolc óra fizikai munka után „komoly dolgokkal” foglalkozni. S mennyire természetes, hogy a könnyű szórakozás, a lektúr, a tévézés szinte kizárólagos tápláléka a munkapadhoz kényszerült vagy magától odaálló embernek. Ezt az életformát nem hősies pózolásból, hanem „az ügy” érdekében vállaltam. Amikor már annyit hozott az újság, mint a jó gyári munkabér, azonnal búcsút is mondtam az ausztrál iparnak. Mivel korábban a lapkiadás üzleti részéhez és a nyomdai szerkesztéshez nem értettem, magam kárán kellett kitanulnom mindkettőt.

Sokat jelentett, hogy a velem egyidőben érkezett mintegy 15 000 magyar menekült annyira elesett, tájékozatlan volt és angolul jóformán senki sem tudott közülük, hogy munkámat állandó „sikerélmény” kísérte. Mivel a bevándorlóknak a lap volt évekig az egyetlen biztos pontjuk a világban, elő is fizettek rá. Mint ahogy később — amikor

nem volt már rá szükségük — le is mondták. Azután az első hirdető: szintén pénz nélkül induló borbélyok, szabók, cipészek, órajavitók... Hirdettek volna, de nem volt rá pénzük. Az első két évben ellenszámlákat adtak, vagyis cipőt készítettek, ruhát varrtak, megjavították az órámat. Egyikre se lett volna szüükségem, mert készen olcsóbban kaphattam volna mindent, de a cserekereskedelem korszakán is át kellett esni.

Képviselő — de miből?

A lap anyagi helyzete végig bizonytalan, a napról napra való lét — nemlét határára mozgott. A kéthetenként megjelenő újság oldalterjedelme a hirdetések től függött. A teljes terjedelem 25—30 százalékának ugyanis fizetett hirdetésnek kellett lennie, mert ez fedezte a nyomdát és az expedíálást. A példányonkénti eladáshól befolyt összegekből kellett kigazdálkodni a jelképes (2—3 fontos) honoráriumokat, a hazai és külföldi lapok előfizetését és más, hasonló költségeket. Magamnak — munkabér és haszon formájában — az előfizetések maradtak, évi átlagban 4000 font (vagyis 6000 dollár), de ez is csak az utolsó évtizedben. A szakmunkások ennyit könnyedén megkerestek fél év alatt.

A szintén nem tőkeerős nyomdának a lap elkészülésének napján készpénzzel, a postának szintén készpénzzel kellett fizetni, viszont a lapterjesztők 2—3 havonta számoltak el, az előfizetők pedig többszöri felszólítások után.

A közvetlen előállítási költségeken kívül az évek múlásával emelkedtek a lap, mint egyetlen „Hungarian” intézmény másféle költségei. Akkoriban még Ausztráliában semmiféle magyar külképviselet nem működött, viszont óhatatlanul egyre több ilyen természetű feladat adódott, amelyet jobb híján a magyar lap szerkesztőjének „kell” ellátnia. Például: sokan vitették ki idős szüleiket, vagy 1957 után százsámra akartak „visszidálni” az 1956 őszen elmenekült emberek. A rendőrségtől

kezdve, a külügyminisztériumon át az ausztrál sajtóig minden „magyar” ügyben ehhez a nyomorult, egyetlenegy magyar intézményhez, a laphoz fordultak információért, tolmácsolásért, fordításért. Az olvasóink pedig közvetítésért az ausztrál, illetve a távoli magyar hatóságok felé. Mindez töméntelen telefonnal, levelezéssel, pénzt érő időráfördítással járt, persze a legjobb esetben egy „köszönöm” ellenében. Legtöbbször ez is elmaradt, hiszen magyar ésszel gondolkozva, valóban mi más egy újság létjogosultsága, mint a képviselés, az intézkedés, a kijárás?! Hogy miből, azt sem akkor, sem azóta nem firtatta senki.

Ennyit a lapkiadás anyagi körülményeiről. A deficitet néhányszor háború előtti magyar játékfilmek vetítésével sikerült áthidalni. De csak négy ilyen film volt egész Ausztráliában, így az akciót nem lehetett évente megismételni . . .

Hírszolgálat magánúton

Később, amikor már volt időm a kanadai—amerikai magyarok korai történetével foglalkozni, akkor láttam, hogy ott is ilyenformán kezdődött. Csak ők sokkal többen voltak. Nem úgy, mint az ötödik kontinensen, ahol 1957 előtt tizenötezer, de utána is csak harmincezer körül mozgott a magyarok száma. A lapot virágkorában négyezren fizették elő, illetve vásárolták.

Különösen érdekes ez az adat, ha megemlítem: 1949-től mintegy negyven (!) magyar nyelvű közlöny, hírlap, folyóirat indult Ausztrália nagyvárosaiban, de mindegyik megszűnt néhány hónap vagy év után. Kivéve az 1957-ben Melbourne-ben indított Magyar Élet című hetilapot és a szélsőjobboldali politikai emigráció csoportjainak különféle címmel, de viszonylag folyamatosan megjelent folyóiratát, amelynek „legizgalmasabb” cikkei a Független Magyarországot, annak szerkesztőségét, hazafiatlanságát stb. „leplezték le” vagy támadták — persze anélkül, hogy

ezekre az írásokra mi válaszoltunk vagy reagáltunk volna.

Mi volt a viszonylag nagy példányszám magyarázata?! Talán a lap töretlen politikai vonala? Talán. Főleg azonban a távolság, a Magyarországtól és a világ minden fontosabb pontjától való irdatlan távolság és ennek egyik következménye: a csigalassan érkező hírek.

Az érdeklődő, hírekre éhes, tájékozódni szerető magyarnak, aki Bécsben, Salzburgban, Rómában vagy Párizsban de még New Yorkban is naponta fillérekért vásárolhat bármilyen kitudó európai vagy hazai újságot, Ausztráliában évi fizetésének negyed részét kellett volna két európai napilapra és egy folyóiraatra költenie. A „Független Magyarország”, bár nem engedhette meg, mégis vállalnia kellett ezt a nem olcsó hírszerzési lehetőséget. Amíg olvasóink — különösen az első években — éjszakai „sifteken” építették az ausztrál liberalizmust, mi a 4—5 napos hazai lapokat böngészttük vagy az európai rádióállomások rövidhullámú híreit hallgattuk.

Ez a viszonylag gyors hírszolgálat alapozta meg a lap tekintélyét. A „szerkesztőség” kezdetben egyszemélyes volt, aztán egyre-másra kezdtek jelentkezni helyi tudósítók, irodalmi ambícióikat éppen Ausztráliában felfedező amatőrök és fűzfapoéták. (Azzal az érvel, hogy politikai lap vagyunk, verseket soha nem közöltünk.)

A második évfolyamtól már az Ausztráliában működő, ismert magyar újságírók is „megtisztelték” a lapot cikkeikkel. Így pl. Barcs Imre, Dettre András sportújságíró, Jászay Antal külpolitikus, Ravasz Károly volt követtségi titkár, publicista és Kunz Egon könyvtáros, később professzor, aki másfél évtizedig közölte a lapban az ausztráliai magyarok történetével foglalkozó kutatásainak érdekesebb részeit. (Munkája angolul, Blood and Gold címmel könyvben is megjelent.)

Elég hamar kialakultak a rovatok. A napilap formátumú (45 cm×30 cm-es méretű), öthasabos újságban általában a következő rovatokkal találkozott az

olvasó: Az első oldal vagy teljesen vezércikk vagy vezércikk és hazai fő eseményről szóló hír volt. A második oldalon az olvasók levelei. A harmadikat és ötödiket a két legfontosabbnak tartott hazai, világpolitikai eseménynek tartottuk fenn. A negyedik oldalon az ausztráliai magyar múlt és humor (kroki, tárca); a középső hatodik-hetedik oldalon egy-egy fő témáról egy-három tanulmányoszerű, nagyobb lélegzetű írást közlünk. A nyolcadik oldalon rendszerint folytatásos regény vagy színmű következett. Így pl. Németh László: Utazás című darabja, vagy Pálóczi-Horváth György: Elveszett nemzedék című regénye. A kilenc-tizedik oldalon könyv- és lapszemlé, az utolsó két oldalon sporthíreket és apróhírdetéseket közlünk. S persze minden oldalon — az első kivételével — annyi hírdetést, amennyire a lap alapvető kiadásainak fedezéséhez szükség volt. Mondhatnám, ez volt az újság legéletbevigőbb anyaga . . . Ez garantálta szellemi függetlenségét.

Ítékezés nélkül

A hosszú évek alatt világszerte erre figyelték fel azok a külföldre került írók és újságírók, akik szintén nem a politikai emigráció szemszögéből tekintettek a nagyvilág eseményeire, viszont az akkoriban indult közel ezer emigránslapban nem publikálhattak volna szégyenkezés nélkül.

Fél kézen meg lehet számlálni, hogy hová „lehetett” iüni . . . Párizsban Borsos Sándor parasztpárti és Presszer István szociáldemokrata politikusok Valóság c. folyóirata, ugyanott Rezek Sándor bencés költőnek és Teilhard de Charden magyar „felfedezőjének” Ahogy lehet c. folyóirata, Horváth Béla és Vámos Imre Münchenben kiadott folyóirata, a Látóhatár, a Rómában negyedévenként megjelenő Katolikus Szemle — nagyjából ez volt a publikálási lehetőség a távoli, ausztráliai Független Magyarországon kívül.

A politikailag és szellemileg „be-szűkülő piac” a magyarázata, hogy honorárium nélkül is szólni akartak a magyarsághoz olyan írók és újságírók, mint Cs. Szabó László, Szabó Zoltán, Mikes György, Pálóczi-Horváth György Londonból, Major Róbert New Yorkból. Márai Sándor és Fenyő Miksa Olaszországból. Jászay Antal Oxfordból, majd Párizsból, Kerényi Károly professzor Svájc-ból, Makkai Ádám és Tűz Tamás az USA-ból és így tovább.

A lap „vonaláról” idézem a tizedik évfolyam első száma vezércikkének néhány bekezdését (1960. január 1.):

„A Független Magyarország tíz év alatt soha nem vert éket emberek és csoportok közé és egyetlenegy számunkban sem jelent meg személyek elleni támadás . . . Mi abból a keresztény és humanista álláspontból indultunk ki, hogy a világban nincsen fekete és nincsen fehér. Legalábbis igen ritka . . . Abból indultunk ki, hogy mind a nagyvilág, mind a magyar világ — következésképp a magyar nép — az elmúlt évtizedekben olyan átalakuláson megy át, ami rengeteg zavarral, fájdalommal, egyéni tragédiákkal van tele. És olyan bonyodalmas egyéni, társadalmi helyzetekkel, amelyekben csak az elmebajosok vagy kontárok merik magukra öltetni a legfőbb bíró palástját és mondhatnak ítéletet műltről, jelenről . . . Így döntve természetesen vállaltuk az összes hitviták és vallásháborúk, összecsapó szellemi áramlatok senkiföldjének veszedelmes környezetét . . . A Független Magyarország magyar lap, mely most és éppen nem Budapesten készül . . . A lapot a mindenkori magyarországi élet, a sokszor kifejtett magyar valóság egyik részének tartjuk . . . Mintha odahaza egy viszonylagos sajtószabadság idejében írának lapot. Nem pedig kényelmes zsölylekben hátra-dőlve, bombabiztos fedezékből, messziről . . . de nem azért élünk külföldön, hogy nagyokat mondjunk, múlton rágódjunk, álomországot építsünk. Amikor írunk, arra gondolunk, hogy ha legalább akkora sajtószabadság lenne, mint 1949-ig volt, megmondanánk-e ezt vagy azt, figyelembe véve hazánk és népünk helyzetét és a leírt szó súlyát és felelősségét.”

Ebben a nem szabályosan indult és megerősödött újságban könnyű volt mindezt és sokszor leírni, mert nemcsak

a címében volt „független”, az volt a valóságban is. A hidegháborús évtizedben az ötödik kontinens annyira távol esett az északi féltekén kialakult ideológiai frontoktól, hogy esze ágába se jutott senkinek a Sydney-ben megjelenő magyar újság megkönyvékezése. Így a függetlenséget talán éppen olyan érdemtelenül sikerült megőriznünk, mint a soha feleségül nem kért vénkisasszonynak a szüzességét.

Mi, akik a lapot csináltuk, mindenestre jól éreztük magunkat a pénztelen szabadságban.

Amikor már szerkesztőségnek nevezhető szoba is akadt, a közismert, de ritkán követett deákferenci sajtótörvényt függesztettük ki szerény keretben: „Nem szabad hazudni!” Még akkor sem, ha sokan kívánják gyógyírként a kábító-bódító, a valósággal való találkozást tompító írott hazugságot, szépítést, ferdítést, elhallgatást, tapintatot. Mert számtalan lehetősége van a hazugságnak. A Valóság leírásának csak kevés és mindegyikről azonnal lehet látni, hogy nem hazugság.

Nem volt év — év? hónap! —, hogy ne szakítottak volna néhányan a lappal. Ritkán azért, mert nem az igazat írtuk. Majdnem mindig azzal az indoklással, hogy káros, hibás, nem okos dolog megírni az igazat, mert fáj és „rossz szolgálatot teszünk vele”. Magyar lappal, könyvnek lelkesítenie kell, jobb jövőt mutatni, feltámadásról énekelni, nem pedig arról szólni, ami — van. Különösen, ha az, ami van, elviselhetetlennek látszik.

Szerencsére a magyar ember nem haragtartó. Vissza-visszatértek az elszakadt előfizetők, ha látványosan tragikusan bebizonyosodott: korábban is a valóságot igyekeztünk közölni. Így történt 1956 őszén, amikor könynyezve, személyesen hozták el a két évre visszamenő és két évre előre szóló előfizetéseket. Hosszú autósor parkolt a kis házikó előtt. Akkor esett meg, hogy öfelsége ausztrál rendőrségének két tagja szabályozta a forgalmat a magyar lap miatt.

A második nemzedék kora

A tizedik évfolyamtól kezdve a lap megszokott részét képezte az ottani magyar életnek, noha a gazdaságilag — többségében — igen sikeres olvasótábor érezhetően inkább csak közös a múltvaló tekintettel járatta vagy vásárolta az újságot. A magánvállalatokkal rendelkező magyarok közül sokan szintén érzelmi okokból hirdettek olyan árukat, szolgáltatásokat, amelyekre a magyar olvasóknak vagy nem volt szükségük, vagy amelyekről az angol lapokban is értesülhettek.

Egyre többen vonultak nyugdíjba, egyre többen haltak meg. A második nemzedékből szinte senki sem olvas magyar újságot. Mindezt nem volt nehéz észrevenni másoknak sem. A Londonban élő Cs. Szabó László és Mikes György biztatni kezdtek: próbálkozzam az angol rádiónál, ahol 1967 végén volt lehetőség az elhelyezkedésre.

Miután veszténivalóm nem volt, könyveimet ládába rakva áthajóztam Angliába, ahol több hónapos várakozás után sikerült lehorgonyoznom egy újabb másfél évtizedre.

A lap tehát 1967 végén megszűnt. Tizenhét év alatt volt kéthetenként megjelenő újság, két évig illusztrált hetilap. 1961—68 között negyszer változott formátumot, nyomdatechnikai okok miatt. Majdnem egy évig szünetelt is, mert a „Tükör” című képes magazint próbáltuk kiadni, belátva, hogy azok a kérdések, amelyek minket érdekeltek, a letelepedett, az asszimiláció útjára lépett olvasókat egyre kevésbé nyugtalanítják. Helyi lapra volt igényük. Ennek az igénynek a kielégítése — részünkről — nem sikerült, mert nem ilyen lap szerkesztésére tettük rá a fél életünket. Végül, az utolsó két évben kis formátumban, havonta ezer példányban jelent meg az újság.

A szerkesztőség feloszlása után már csak a bank- és nyomdaadósságok havi törlesztgetése maradt hátra. A hetvenes évek közepén azután jogilag is más kézbe került a lap esetleges további kiadásának a lehetősége. A minden magyar ügyet nagylelkűen támogató

Pongrácz fivérek — több sydney-i gyárüzem tulajdonosai — hírül vették, hogy a melbourne-i hetilapot és nyomdáját egy szélsőjobboldali csoport akarja átvenni. Erre az eshetőségre számítva szerették volna újra megindítani a Független Magyarországot. Hátralévő adósságaim átvállalása ellenében a lap címének tulajdonjogát és eszmei értékét kérték. Ügyvéd nélkül megállapodtunk. A lap mégsem támadt fel hamaiból, mert a szélsőjobboldali kísérletekből nem lett semmi, s így az új tulajdonos nem tartotta szükségesnek a Független Magyarország újraindítását.

*

1950 és 1968 között a lap „megtette kötelességét” . . . és amilyen észrevétlenül indult, olyan csöndesen szűnt meg. Senki sem búcsúztatta külföldön. Csak itthon, a Magyar Rádió Szülőföldünk adásában, 1968. január 13-án a „Szombat esti levél” emlékezett meg — mondhatnám nekrológszerűen — a lap megszűnéséről. Ebből a hosszú rádió-

előadásból idézem a következőket: „Lapjában azt írta egyszer . . . , hogy két út áll mindenki előtt. Az egyik: a nyugaton tevékenykedő magyar politikus, mivel nem tetszik neki a magyarországi helyzet, lelkileg és fizikailag átáll a másik, a nyugati táborba. Onnan kap kenyeret, eszmét és irányítást. Ám ezzel elvesztette erkölcsi jogcímét ahhoz, hogy valaha is részt vegyen hazája sorsának alakításában. Olyan ez — írta akkor a Független Magyarország —, mintha valaki eredetileg ferencvárosi futballdrukker lett volna, de mivel összekülönbözött — mondjuk — az összeállítás miatt a vezetőséggel, hamar átáll az MTK-szurkolókhoz, azoknak a táborában remélve, hogy így majd hatékonyabban tudja érvényesíteni elképzeléseit a Ferencváros háza táján . . . A másik út: nem szakítani az országgal, odafigyelni és tárgyilagosan értékelni az itthoni fejlődést, visszautasítani minden csábítást, amellyel politikai átállásra akarják kényszeríteni nyugati körök. Ellenállni az emigráció lelki terrorjának és úgy mondani el véleményét arról, hogy mi tetszik és mi nem tetszik neki az itthoni változó, fejlődő életben.”

ABSTRACT: The author published and edited the first Hungarian language newspaper in Australia between 1951—1968. In this article he gives his personal reminiscences about the difficulties and joys of the start, development and death of this unique paper

Böcz Sándor

Bejrútból jelentem

Egy tudósító feljegyzései

A magyar sajtónyelvből kihalt a haditudósító elnevezés, pedig ma sincs kevesebb háború és kevesebb áldozat, mint hajdan. A bejrúti tudósító gyűjti a lakásába becsapódó repeszeket, s közben dolgozik.

Magam is kíváncsi vagyok, milyen érzésekkel, gondolatokkal fogok majd visszatekinteni a békés Budapestről a háborús Bejrútra, ahol — alkatom és szándékaim ellenére — csaknem öt éven át haditudósítóként dolgoztam. Most, a kiküldetés befejezése előtt az aggaszt leginkább, hogy haza tudok-e utazni a tervezett időpontban, megnyílik-e addigra a hosszú ideje bezárt repülőtér, a kikötő, ki lehet-e jutni egyáltalán az ismétlődő ostromokkal, blokádkkal sújtott városból. Nem szégyellem bevallani: elég volt az örökös életveszélyből, az emberi-újságírói megpróbáltatásokból. A megszépítő messzeség sem változtat azonban a tényen, hogy életem legnehezebb, legizgalmasabb időszakát „hagyom” Bejrútban.

Színhely és háttér

Nem így képzeltem a búcsút, amikor 1979 őszén a Magyar Távíratí Iroda és a Népszabadság első állandó tudósítójaként Bejrútba érkeztem. Természetesen tisztában voltam vele, hogy Libanon már rég nem a Közel-Kelet Svájcja, és Bejrút nem a Közel-Kelet Párizsa, s egy pillanatig sem tételeztem fel, hogy küszöbön áll a libanoni vagy a közel-keleti válság rendezése, titokban

mégis azt reméltem, hogy nem rosszabbodik, hanem javul a helyzet, hogy nem nehezednek, hanem elviselhetőbbé válnak az élet- és a munkaviszonyok. Sokszorosan tévedtem.

Ha Bejrút kettészakított frontváros volt, amikor tudósítói irodámat, szolgálati lakásomat berendeztem, akkor ez a jellemzés ma — 1984 áprilisában — találóbb, mint valaha.

Ha 1979-ben szeszélyes frontvonalak szabdalják elkülönített tartományokra, miniállamokra a mindössze 10 452 négyzetkilométeres országot, akkor bízást elmondható, hogy sohasem volt több ideiglenes határ, úttorlasz és sörömpő, mint napjainkban.

A zónahatárok ismételt átrendezése sohasem történik békés úton, mindig elkeseredett harcok, háborúk következménye. A tudósító ennek a fordulatokban bővelkedő folyamatnak a krónikása.

A legjelentősebb, legnagyobb kihatású esemény kétségkívül Izrael 1982-es libanoni hadjárata, Nyugat-Bejrút ostroma, blokádjá, majd elfoglalása volt. Az 1978-as és az 1982-es invázió között megelőző-megtorló légi- és haditengerészeti támadásokra, a dél-libanoni palesztin bázisok, menekülttáborok bombázására „szorítókozott” a rendszeres izraeli beavatkozás. A bejrúti és

a zahlei polgárháborús fronton hosszabb-rövidebb állóháborúk szakították meg a tűzszünetet, de sohasem szünetelt a pokolgépes hadviselés, amely főként a baloldali és palesztin ellenőrzés alatt álló Nyugat-Bejrútban szedte áldozatait.

Senki sem tudná megmondani, milyen meglepetéseket, fordulatokat tartogat a jövő. A történelmi kiváltságaihoz ragaszkodó keresztény jobboldal nem szakította meg az együttműködést Izraellel, újabb izraeli beavatkozásra, a szíriai csapatok erőszakos eltávolítására, az erőviszonyok ismételt módosulására számít. A játékmának nincs vége. Libanon — már csak a kölcsönös izraeli—szíriai katonai jelenlét miatt is — a közel-keleti konfliktus gócpontja, csatatere marad. Nem féltém az utódomat, ő sem fog unatkozni Bejrútban.

A veszély változatai

A dióhéjban összefoglalt fejlemények sorozata nemcsak az egymást követő, nehéz és bonyolult munkafeladatokat jelzi, hanem egyben az átélte, elviselt helyzeteket is érzékelteti. A bejrúti tudósító semmit sem nézhet páholyból, tetszik, nem tetszik, osztoznia kell a helyi lakosság tizedik éve tartó szenvedéseiben.

Nem annyira biztonság, mint inkább szakmai-politikai szempontokat vettem figyelembe, amikor Bejrút nyugati felében telepedtem le. A demarkációs vonal szeszélye folytán ebben a városrészben van a kormányhivatalok, a diplomáciai képviselők, a szerkesztőségek és a tudósítói erdők többsége. Itt működtek a haladó, baloldali pártok, itt volt a Palesztinai Felszabadítási Szervezet központja és sok más intézménye. A nyugat-bejrúti helváros, a Hamra peremén választott lakásomhoz közel vannak a legjobb könyvesboltok, újságárusok, mozik, szállodák, élelmiszer-áruházak. Gyalog sínes megszé a tájékoztatási minisztérium sajtóközpontja vagy az alkalmi tudósítók főhadiszállásaként ismert Commodore szálló.

1982 nyaráig Nyugat-Bejrút „legbiztonságosabb” körzetében éltünk. A mi környékünkön is előfordultak bombamerényletek, olykor ide is áterjedtek a rivális milíciák között ki-kirobbanó utcai harcok, de az igazi veszélyt az izraeli ostrom idején ismertük meg. Akkor, amikor mindennaposak voltak a légitámadások, amikor a szárazföldi tüzéség és a hadiflotta egyszerre lőtte a várost. Ebben az időszakban feleséggemmel együtt hosszú órákat, néha egész napokat, éjszakákat töltöttünk a ház óvóhelyén, a garázsban.

A legtöbb külföldihez hasonlóan én is viszek haza magammal háborús emléktárgyakat. Gyűjteményem jellegzetessége, hogy az izraeli repeszek mindegyikét a saját lakásomban találtam. Akkor kerültek oda, amikor egy izraeli ágyúzásad szétlőtte a szomszéd lakóház tetefjét. Mondani sem kell, hogy az ablakokat a repeszek nélkül is kivitte volna a légnyomás. Ha nem a közvetlen közelben bombáztak, akkor csak a lakás védehető zugába húzódtunk vissza a túlságosan nyitott helyiségekből.

A helyzetet az tette szinte elviselhetlenné, hogy az izraeli ostrom teljes blokáddal párosult. Az izraeli csapatok egy hónapon át nem engedtek be élelmiszert, gyógyszert, üzemanyagot a hatszázezer lakosú Nyugat-Bejrútba. Minthogy Kelet-Bejrútban tárt karokkal fogadták őket Basir Dzsemájel falangistái, minden nehézség nélkül bejuthattak az áramszolgáltató vállalat és a vízművek központjába, és egyik perceről a másikra leállították a bekerített városrész villany- és vízellátását. A bevallott cél az volt, hogy menekülésre kényszerítsék a lakosságot, mert a polgári áldozatok óriási száma világszerte hátrányos színben tüntette fel a palesztin ellenállás megsemmisítésére törekvő Izraelt. A lakosság zöme azonban kitartott, részben szolidaritásból, részben azért, mert általában csak a jómódúak tudtak elmenekülni.

A forró, páras nyáron leírhatatlan gyötrelmeket okozott a vízhiány, az örökös áramszünet. A nagy harcok árán szerzett telexvonalam használhatatlan-

ná vált, napról napra olyan, áramfejlesztővel működő telexállomást kellett találnom, ahonnan — rendszerint borsos áron — leadhattam tudósításaimat, riportjaimat. Benzinhez éppúgy feketén jutottam, mint ivóvízhez vagy ennivalóhoz. Megtanultam gázlámpa mellett írni, gyertyafénynél borotválkozni. Az izraeli sötétség éjszakái valóban kísértetiesek voltak. Az egykor fényárban fürdő világvárost csak az ellenséges rakéták, torkolattűzek fénye világította meg.

Az 1983 őszen kiújult polgárháború ismét használhatatlanná tette a rövid időre helyreállított villanyerőműveket, távvezetékeket. Amikor e sorokat írom, már nyolc hónapja napi hat órára zsongorodott a központi áramszolgáltatás. Javíthatatlan optimizmusomnak köszönhetően, hogy nem vásároltam szelgálati generátort, mert egyszerűen nem hittem, hogy tartós lehet ez az állapot. Egy darabig megint idegen telexvonalakon vagy a magyar nagykövetség rádióján dolgoztam, majd végül „előfizettem” a háztulajdonos nagy teljesítményű áramfejlesztőjére. A nyolcadik emeletről levezetett dróton jön föl a villany a telexgéphez és a közelében levő olvasólámpához. A generátort azonban csak néhány órára fapcsolják be, de akkor sem működheti a liftet. Állítólag jól tesz a szívnek a rendszeres lépcsőjárás, amihez volt alkalmunk hozzáedződni.

Katonailag február óta vált ismét veszélyessé a helyzet Nyugat-Bejrútban. Az ellenzéki felkelés idején a mi utcánkban is heves harcok dúltak, rakéták, tüzérségi lövedékek százai csapódtak be körös-körül. Az egyik belövés átmenetileg a gyéren adagolt áramszolgáltatásnak is véget vetett. A kormányhadsereg és a falangisták nem nyugodtak bele az elszenvedett vereségbe: újra és újra tűz alá veszik a nyugat-bejrúti lakónegyvedeket, bár bár tömegmészárlással próbálnak politikai engedményeket kicsikarni az ellenzékétől. Rendszerint vértanul, megfélemletészerűen nyitnak tüzet a forgalmas utcákra, hogy minél nagyobb le-

gyen a pánik, minél több legyen az áldozat.

Sokan kérdezték már tőlem otthon, hogy voltam-e közvetlen életveszélyben, szoktam-e félni. Bejrútban az a legszörnyűbb érzés, hogy sohasem tudhatjuk, mikor vagyunk veszélyben. Nem tudhatjuk, melyik kocsi vagy melyik ládában lapul az az időzített bomba, amelynek ártatlan, véletlenül arra járó gyalogosok, autósok esnek áldozatul. Kiszámíthatatlan, hogy mikor és hol csapódnak be a valahonnan elindított rakéták, lövedékek. Rövid időn belül kétszer is előfordult, hogy belekerültem a „szórásba”, de némi ijedséggel mindkét ágyúzást megszüntettem.

Nem lehet eléggé óvatos az ember, nem ilhet örökké az óvóhelyen, nem kerülhet el minden veszélyt. A túléléshez éppúgy szerencse kell, mint a jól végzett munkához. Sohasem irigyeltem azokat a televíziós kollégákat, fotóriportereket, akiktől nem írott szöveget, hanem megjelenítő erejű felvételeket várnak, követelnek.

Bejrút újságíró halottjai rendszerint politikai merényletek áldozatai. A háborús mártírok többsége operatőr vagy fotós. Március végén, egy fekete szerdán egy londoni tévétársaság libanoni operatőrije és munkatársa vesztette életét, amikor Nyugat-Bejrút falangista ágyúzását filmezték. A következő lövedék akkor robbant, amikor az előző találat véres következményeit rögzítették. Hani Taha 21, Mohamed Temszah 22 éves volt. Velük együtt harminckét nyugat-bejrúti halt meg azon a napon.

A riportút azonban az újságíró számára is kalandos vállalkozás, főként ha át akarja lépni a féltve őrzött frontvonalakat. Az egyik zónában az európai tudósító a gyanús, a másikban az arabokat igazoltatják szigorúbban. A kellemtelen vallatások, letartóztatások elkerülése végett célszerű mindenféle menlevelet beszerezni, de arra is ügyelni kell ám, hogy minden ellenőrzőpontnál a megfelelő papírt vegyüek elő. Mint hivatalosan is akkreditált damaszkuszi tudósító, a Bekaa-völgyben és Észak-

Libanonban jól boldogulok a szíriai sajtóigazolvánnyal, de sohasem viszem magammal, ha a falangistákhoz vagy Dél-Libanonba megyek.

Míg a palesztin időkben gyorsan, akadálytalanul lehetett Szidonba, Tyrbe utazni, az izraeli megszállás az országhatárnál is nehezebb átkelőhellyé változtatta az Avali folyó hídját. Előfordul, hogy hetekre lezárják, de ha véletlenül nyitva van, akkor is iszonyatosan hosszú ideig tart az igazoltatás, a biztonsági ellenőrzés. Megszokott dolog, hogy az izraeli katonák hosszabb-rövidebb időre őrizetbe veszik, vallatóra fogják a megszállás hétköznapjait tanulmányozó tudósítokat, elveszik tőlük a jegyzeteket, a filmtekercseket, a magnókazettákat. Ettől azonban nem csökken az ellenállási akciók száma.

A megszállás furcsa velejárója, hogy a libanoni határon át három alkalommal is eljutottam Izraelbe, Ciszjordániába. Érdekes, hogy az inváziót követő hónapokban sokkal könnyebb, egyszerűbb volt lejutni délre, átmenni Izraelbe, mint később, amikor kibontakozott, mindennaposá vált a fegyveres ellenállás.

A hírbőség zavara

Bejrút hosszú időn át a Közel-Kelet versenytárs nélküli információs központja volt. A korlátlan sajtószabadság, a tájékozási források bősége kitűnő technikai adottságokkal párosult. Arab, palesztin tudományos intézetek, kutatási központok tucatja elemzte a térség politikai, gazdasági, társadalmi folyamatait. Könyvek, folyóiratok, napilapok tömege látott napvilágot. Az arab országok többségében ismeretlen gondolat szabadság paradicsoma a haladó erők ellenőrzése alatt álló Nyugat-Bejrút volt, amely készségesen befogadta az arab politikai emigránsokat, az üldözött újságírókat, a betiltott kiadványokat. Nyugat-Bejrútban sohasem tiltották a jobboldali, falangista sajtótermékek terjesztését, de a falangista „demokraták” hallani

sem akarnak holmi kölesönösségről, a baloldali lapok bebocsátásáról.

Jellemző, hogy az első falangista elnök első intézkedése a sajtócenzúra bevezetése volt. Az arab és a palesztin kutatási központokat, szerkesztőségeket száműzték Bejrútból, sőt a Párizsban vagy Kuvaitban kiadott palesztin folyóiratokat sem engedik be többé az országba.

Nemcsak azért nehezebb most a közkeleti kitekintés, mert Libanon jobban el van foglalva önmagával, mint azelőtt. A falangista diktatúra az állami hírügynökség, a tévé, a rádió szigorú ellenőrzése, uniformizálása után a magánkiadású lapokat is drasztikus módszerekkel próbálta leszoktatni az amerikai barát, Izraellel alkudozó reakciós rezsim bírálatairól. Többször is felfüggesztették a haladó Asz-Szafir és a kommunista An-Nida megjelenését, bíróság elé állították a felelős szerkesztőket. A szókimondó Asz-Szafir és főszerkesztője számtalan jobboldali bombamerénylet célpontja volt. Aligha véletlen, hogy az ellenzéki követelések között előkelő helyen szerepel a cenzúra eltörlése.

Az ellenzéki erők nyugat-bejrúti győzelme után szabadabbá vált a légkör, újra aktivizálódtak a haladó pártok, mohamedán szervezetek, megélénkültek az újságok, a rádióműsorok. Valid Dzsumblatt Haladó Szocialista Pártja új rádióállomást helyezett üzembe a „Hegy Hangja” elnevezéssel. A siita Amal mozgalom is hasonló kezdeményezésre készül.

Az állami rádió és televízió sajátos tudathasadásban szenved. Az ellenzéki körzetben működő rádió újabban olyan részletességgel számol be a nyugat-bejrúti eseményekről, politikai állásfoglalásokról, hogy a falangista milíciák jobbnak látták kikapcsolni a zónájukban levő adóállomást; emiatt a műsor vétele Bejrúton kívül alig lehetséges. A televízió „keleti” vagy „hivatalos” csatornája az elnöki hivatal és a jobboldali pártok szemszögéből tárgyalja az eseményeket, következőképpen mellőzi vagy eltorzítja az ellenzéki megnyilatkozásokat. A két „nyugati” csatorna a rádióhoz hasonlóan hűségesen

feltalálja a hivatalos információkat, de nagyobb teret szentel az ellenzéki erők tevékenységének, a lakosságot foglalkoztató problémáknak és a Keleten teljesen „elhanyagolt” izraeli megszállásnak.

Két francia és egy angol nyelvű napilap, több előfizethető hírbulletin segíti a tudósító munkáját. A libanoni állami és magánrádiókon kívül nélkülözhetetlen az izraeli és a damaszkuszi rádió hallgatása és hasznos a Monte-Carlo részletes közel-keleti műsora. A falangista párt és a jobboldali milíciák rádiója gyakran közöl költött, propagandacélokat szolgáló „értesüléseket”, zavar-keltő rémhíreket. A szocialista és a

nasszerista rádió azonban következetesen leleplezi a „helyi fasiszták” mesterkedéseit. A személyes tájékozódást, az összefüggések tanulmányozását, a sokrétű kapcsolatokat természetesen semmi sem pótolja.

A hírbőség zavara, az információk, értékelések ellentmondásossága napról napra próbára teszi, óvatosságra inti a tudósítót. A részletek megértését, összeillesztését megkönnyíti a tágabb közel-keleti összefüggések ismerete, de talán még ennél is fontosabb, hogy évek múltán is „magyar szemmel”, budapesti távlatból kövessük az eseményeket. Eseményben, témában egyébként nincs hiány érrefelé.

Avar János

A SZÓVIVŐ

Samuel Johnson szerint semmi sem serkenti annyira az ember agyát a gondolkodásra, mint az a tudat, hogy huszonnégy óra múlva felakasztják. A tapasztalatok szerint az intézményeknek is hasznára válik, ha naponta szembe kell nézniük az „akasztás” lehetőségével.

Talán sehol a nyugati világban nem játszik olyan komoly politikai szerepet a szóvivő, mint az Egyesült Államokban. Hozzáértő kollégáim szerint leginkább a nyugatnémet szisztéma vethető egybe az amerikaival: mivelhogy minden jel szerint arról másolták. De például egy napi sajtótájékoztató a londoni Foreign Office-ban gyaníthatólag zajos tiltakozást váltana ki az amerikai sajtókörökben, hiszen a brit szóvivő voltaképpen csak minisztériuma magasrangúinak napi programját ismerteti, s érdemi kérdések jóformán el sem hangzanak. (Feltehetőleg a brit hírlapírók más csatornákon át kapják kormányuktól az információt.)

Washingtonban ezzel szemben a főbb kormányhivatalok, mindenekelett a State Department és a Fehér Ház naponta tartanak „briefinget” (az elnöki palota akár két-háromszor is), amely gyakorlatilag megfelel egy szabályos sajtóértekezletnek. Megjelenik a szóvivő, ismertet néhány elnöki, miniszteri programot, utazási tervet, készülő beszédet s azt követően vagy fél óra hosszát válaszol az újságírók kérdéseire. Az utóbbiak — a külföldieken kívül — a vezető amerikai sajtószerveknek az adott hivatalhoz rendszeresített tudósítói, akik tehát egyfolytában (vagyis egész nap a Fehér Ház, a Pentagon, a Külügyminisztérium sajtórészlegében

tartózkodva figyelik az intézmény munkáját. Mondani sem kell, hogy elsősorban az ő kérdéseik dominálnak a briefingeken, noha újabban a külföldiek is mind aktívabbak. Jellegzetessége e briefingeknek, hogy az idő nagy részében az aznap kiemelkedőnek számító egy-két fő bel- vagy külpolitikai téma szolgáltatja a kérdések zömét, noha mindig akad akár egészen periférikus ügyek iránt érdeklődő újságíró is. Az utóbbiaknak válaszolva, a szóvivő nem rest fellapozni az előtte levő „telefonkönyvet”.

Ez a politikai katalógus naprakészen tartalmazza a kormányzat mérvadó állásfoglalásait, jóformán minden témakörben. Jelentősége különösen a külügyminisztériumban nagy, hiszen ott gyakorlatilag az egész világgal foglalkoznak. (Ha a szóvivő valamely különleges kérdésre még az eligazító „telefonkönyvben” sem leli meg a választ, akkor közli, hogy „veszi” az ügyet s azt követően órákon vagy napokon belül megjelenik az írásos felelet a sajtóiroda hirdetőtábláján. Más kérdés, hogy olykor — a kormányzatnak túlzottan kellemetlen vagy szándékosan kötözködő faggatózás esetén — a szóvivő egyszerűen megtagadja a kérdés tudomásulvételét). Az eligazító könyvek segítségével a szóvivő megalapozottan „szólhat bele” távoli tájak dolgaiba, hiszen

a minisztérium illetékes területi osztálya készítette el a lehetséges kérdésekre a válaszokat. Ilyen, tehát nem napi fő témát jelentő esetekben a külügyi szóvivő meg sem próbál rögtönözni: egyszerűen felolvassa a könyvében előre megírt rövid megnyilatkozást. Nyilvánvaló, hogy ennek a „telefonkönyvnek” az összeállítása és naprakészen tartása a hivatal és főnökei közreműködését követeli meg, a szóvivő és munkatársai magától értetődően különösen a periférikus témák esetében nem nélkülözhetik az adott kérdések előadóinak segítségét (előfordul, hogy valamely faggatózásra váró válasz hetekig is háborítatlanul lapul az eligazító könyvben, viszont ha a kormányzat fontosnak tartja a megnyilatkozást egy ügyben, finom módszerekkel bizonyosan eléri, hogy a hírlapírók egyike „rákérdezzen” ...).

A szembenézés kényszere

Mivel az egész szóvivői és sajtótájékoztatói rendszer legalább annyira szolgálja a kormányzat érdekeit, mint a tájékoztatást (hiszen a politika lényege „üzeneteinek” rendszeres megfogalmazása), értelemszerű, hogy az eligazítókönyv összeállítása valójában nemcsak napi feladata, hanem segíti is az adott hivatal munkáját. Régi igazság, hogy például egy elnöki beszéd vagy külügyminiszteri nyilatkozat megszületése szabályosan rákényszeríti az államapparátust bizonyos kulcskérdések tisztázására; így van ez a világ minden politikai rendszerében, hiszen a megfogalmazás szükségessége csakis a politikai problémákkal való szembenézés esetén lehetséges. Ebbe természetesen jócskán beletartoznak a szándékos kétértelműségek is, ám különbséget kell tenni annak tudatos kezelése és a döntésképtelenségre valló homályosság között. Minden bürokráciában egyszerűbb halogatni az ügyeket és „tovább passzolni” a döntéseket, az állásfoglalás kényszere ezt megnehezíti, ily módon termékenyen hat a belső vitákra, s ha egyebet nem eredményez is, legalább

tisztázza a hivatalon vagy a kormányzaton belüli frontvonalakat. (Az egyetértés az egyet nem értésben politikáját persze keserves dolog a szóvivőnek képviselnie s éppen ezért éppen ő válik — kényes helyzeténél fogva, ha úgy tetszik, a tűzvonalban állva — a belső tisztázások fő serkentőjévé, szorgalmazójává. A jó szóvivő a sajtó felé a kormányt, a kormány felé viszont a sajtót képviseli. De, ismétlem, végső elemzésben ennek az egész folyamatnak a nagyobb haszonélvezője rendszerint a kormányzat, amelynek legalább önmagával kell szembenéznie, ha a nyilvánossággal még nem tud is.)

A szóárbaaj szabályai

A szóvivő Janus-arcáról hosszan beszélgettem Washingtonban William Beecherrel, aki jelenleg a Boston Globe külügyminisztériumi tudósítója s a Carter-kormányzás idején a Pentagon szóvivője volt. (Különben korábban a New York Times riportereként szerzett hírnevet: a kambodzsai titkos bombázások feltárásával; a rablóból tudatosan csináltak pandúrt, mintegy kivonva őt a forgalomból, most újra átkerült a barikád túlsó oldalára.) Őszerinte csak az a jó szóvivő, aki — következetesen tudathasadásos. Vagyis legalább akkora buzgalommal noszogatja főnökeit a tájékoztatásra, mint amekkorával áll helyt a hírlapírók kérdéseinek záporában, védelmezve a kormányzat érdekeit. A dolog lényege Beecher szerint: rendkívül jó viszonyban kell lenni a hivatal főnökével (és persze a vezetőgárda tagjaival), ám semmiképpen sem szabad rossz viszonyt fenntartani a sajtóval. A dacos, titkolódzó szóvivő több kárt okoz a kormányzatnak, mint amennyi hasznot vél hajtani „megközelíthetlenségével,” a kérdések megkerülésével. Természetesen abból kell kiindulni, hogy a rendszer okkal tarthatja sajátjának a vezető sajtót, s a „szembenállás” voltaképpen egy ésszerű társadalmi-politikai munkamegosztás eredménye. (A nyilvános briefingekre persze bejutnak — a „viselkedni

tudó” külföldieken kívül — szélsőséges lapocskák munkatársai is, akiknek gyakran hajmeresztő kérdései látszólag zavarják a szóvivőt: a látszat azonban ezúttal is csal. A rutinos szóvivő ugyanis gyakran szinte mentőövként kapaszkodik azokba, akikről tudja, hogy bizarr kérdésekkel szokták zaklatni: valahányszor nagyon sarokba szorítják a komoly kérdésekkel foglalkozó tudósítók, a pulpituson állónak elég rámutatnia egy effajta szélsőségesre, akinek biztosra vehetően extrém megnyilvánulása részben feszültségoldó, részben figyelemelterelő, de legalábbis kizökentti menetéből a céltudatos faggatózást.)

A szóvivő a tájékoztatás területén valójában a főnök jobbkeze. Ennélfogva minden érdemi kérdésben neki magának ismernie kell a belső döntéseket, de a vitákat is. Beecher szerint csak az a szóvivő képes ügyesen elkerülni a kínos helyzeteket, megvédeni a kormányzat tudatosan — vagy egyelőre — kétértelmű pozícióit, aki maga pontosan tudja, meddig mehet el, avagy éppenséggel hová hátrálhat. Beecherrel együtt minden volt szóvivő — emlékirataik tanúsága szerint — váltig állítja, hogy a szóvivőnek hazudni több mint bűn — hiba. Olykor persze főbenjáró politikai, nemzetbiztonsági okok miatt elkerülhetetlen, ám ha ügyes a szóvivő, még ezekben a kérdésekben is meglesi a módját a mundér és a saját becsülete megmentésének. A szóvivő szavahihetősége funkciójának alapkövetelménye. Ez persze azt is jelenti, hogy ezeknek a sajtótájékoztatóknak sajátos nyelvezetük van, vagyis korántsem csak mifelénk szokásos „a sorok között olvasni”. Washingtoni tapasztalataim szerint a briefingek rendszeres látogatói hamar megtanulják az adott szóvivő „jelbeszédét”, ha úgy tetszik, fél szóból is értenek. Egy kormányzat nem mindig foglal állást, amikor véleményt nyilvánít, viszont ügyelnie kell rá, hogy érzékeltesse: mit is akar valójában, vagy éppenséggel mit nem akar. Éppen ezért a gyakran éles, sarkosan megfogalmazott kérdések, amelyekkel az amerikai

újságírók a szóvivőket bombázzák, valójában lehetővé teszik annak „kimondását” is, amire egyéb iránt a kormányzat nem tud vagy akar vállalkozni.

A sajtótájékoztató sajátos szópárba, amelynek éppúgy mint a vívásnak, megvannak a maga nagyon is szigorú szabályai. Az avatlan látogató nem is nagyon érti, miért szakadt hirtelen vége az addigi kérdésáradatnak: a rutinos tudósítók ugyanis egy idő után felméri, eljutott-e már a szóvivő a korlátokhoz, avagy éppenséggel a falhoz, amelynél tovább bizonyosan nem fog menni az adott napon. S akkortól fogva már nincs értelme tovább okvetetlenkedni. S miként a vívásnak, ennek a szavakkal történő pengecsattogtatásnak is megvan a maga művészete. Ha úgy tetszik, éppúgy szüikség van, mint a párbajtörvívásban kettős találatra. A szóvivő engedi megszűrni magát, hogy kimondatlanul is érzékeltethessen valamit. Igaz-e, hogy a kormányzat nem örül ennek vagy annak a fejleménynek? — firtatják, s a szóvivő úgy járja körbe — kérdések sora elől „elhajolva” — e kulcskérdést, hogy egyszer sem cáfolja kategorikusan a legfontosabbat: a vezetés bizony „boldogtalan” a történetek miatt. Ezt kimondani oktalanság volna, (hiszen a közvélemény amúgy is tudja) nyíltan tagadni viszont butaság.

Frappáns csalétek

Aligha volt a világon olyan kormány, amely valaha is tudatta volna: ez vagy az a politikája bizony rossz volt, azt legfőbb ideje abbahagyni... A szóvivői rendszer viszont lehetővé teszi egy kormányzatnak, hogy napról napra — ha úgy tetszik amőbaszerűen — mozduljon „arrébb”, tehát módosítsa politikáját anélkül, hogy azt nyíltan megvallaná. Nemrég klasszikus példa volt erre a Reagan-kormányzat meghátrálása Libanonból: a szóvivők látszatra kötötték az ebet a karóhoz, s még az Egyesült Államok fokozódó bejrúti beavatkozását is kilátásba helyezték, miközben napról napra feladtak vala-

mit az addigi pozíciókból, elhagytak ezt-azt a korábbi „feltételekből”, s végül egyszer csak távoztak a tege-részgyalogosok, anélkül, hogy ezt bárki Washingtonban egyértelműen bejelentette volna. Természetesen szükséges volt a megfelelő politikai döntés is a veszteségek felszámolásához és a hasz-talan erőlködés abbahagyásához, ám a szóvivői szisztéma kétségtelenül meg-könnyítette a kormányzat dolgát s ekként a dolog belpolitikai követke-zményei korántsem voltak akkorák, mint az ellenzék szerette volna.

Minderre, tehát adott esetben az „amőbamozgás” végrehajtására a szó-vivő csak akkor képes, ha egyaránt bírja a sajtó és főnöke bizalmát. Jody Powell, Carter elnök szóvivője, ma már megvallja, hogy gyakran nehezítette meg főnöke sorsát, mert nem ügyelt eléggé a vezető sajtó „eligazítására”, tehát kritikus helyzetekben nem óvta meg az újságírókat (ha kell „háttér-tájékoztatással”) valamely elhamarko-dott lépéstől, márpedig ha egy szóvivő-re a sajtó elkezd gyanakodni, akkor az illető nehezebben képes elvégezni fő feladatát: „eladni” a kormány politi-káját.

A szóvivő bizonyos értelemben „elő-szerkesztő” is. Amekkora ügyességgel próbálja bizonyos esetekben elkerülni, hogy kiszedjenek belőle a vezetésnek kellemetlen „idézhető” — és főként újságcímekben jól használható — szöfor-dulatokat, annyira igyekszik éppen ilyenekkel „ellátni” a sajtót a kormány eredményeinek minél jobb propagálása végett. Klasszikus példa erre a magát („háttérben” tartott) sajtótájékoztató-kon „kinövő” Henry Kissinger, aki az 1972-es választások előtt pár nappal így fogalmazott: „A béke kézzelfogható közelségben van”, s ezzel gyakorlatilag az ország valamennyi lapjának szalag-címét előre megfogalmazta.

A szóvivőnek és egyáltalán a tájé-koztatást adó politikusnak tehát tisztában kell lennie a sajtó alapkövetel-ményeivel, ekként azzal is, hogy a frappáns megfogalmazások a politika legjobb terjesztői, s azokra a hírlapírók úgy harapnak rá, mint halak a csalétek-

re. A szóvivők rendszerint alapos újság-írói tapasztalatokkal rendelkeznek, mi-ként később legtöbbszörük — távozván kormányállásából — nagyot lép előre a sajtóbeli ranglétrán is. (Jó példa volt erre TerHorst, Ford elnök mindössze egy hónapig működő sajtótitkára, aki a Nixon-nak adott kegyelem miatti tiltakozásul mondott le, ám e pár hetes Fehér Ház-i szolgálat is alaposan me-gnövelte hírlapírói tekintélyét és persze jövedelmét.) A volt szóvivő természe-tesen főként azért értékesebb a sajtó-ban, mert betekintést nyerhetett a kor-mányzati működésbe, de azért a jó toll nélkülözhetetlen, s ez a készség alap-követelmény a hivatal pulpitusán is.

S mivel a szóvivő a sajtóból jött — és majd oda távozik —, a hivatalnok-naknál sokkalta jobban ügyel a tájé-koztató szervek technikai és egyéb kö-vetelményeire, ami végső soron megint csak a magát „eladni” kívánó kor-mányzat érdeke. Senki sem tudja pon-tosabban valamennyi vezető televíziós társaság és újság lapzártáját, valamint az azt megelőző időszak „leadási” fel-tételeit, mint a mindenkor Fehér Ház-i szóvivő (és munkatársai). Ez gyakran persze azt jelenti, hogy a washingtoni kormányzat szándékosan húzza az időt egy számára kellemetlen ügy közlése-vel: ne legyen idejük a tévé-híradóknak a dolog izekre-szedésére. De a szóvivő folyton figyelmezteti főnökeit a kor-mánynak fontos lapzárták megtartásá-ra, s ekként a minél nagyobb kedvező publicitás biztosítására. A mai világ-ban nagymértékben meghatározza az emberek felfogását valamely kérdésről az, hogyan és mikor tálalták neki, s ezt nyilvánvalóan az az ember képes (egy-személyi felelősséggel!) az adott kor-mányhivatal számára a leghatásosab-ban megtenni, akinek nemcsak — a többi vezető hivatalnokkal ellentétben — főhivatása a „szóvivés”, hanem aki-nek a bőrén csattannak elsőként a poli-tikának szánt pofonok. Samuel John-son szerint semmi sem szerinti any-nyira az ember agyát a gondolkodásra, mint az a tudat, hogy huszonnégy óra múlva felakasztják: a tapasztalatok szerint minden intézménynek egyértel-

műen hasznára válik, ha naponta szembe kell néznie az „akasztás” lehetőségével, és többé-kevésbé igazi sajtócsataterén kell megvédeni politikáját. Ha úgy tetszik, a politika is a piacon realizálódik, s a szóvivői szisztéma sajátos mérőszköz a tájékoztatási kereslet—kínálat alakulásának érzékelésére. Egyetlen intézmény vezetői sem képesek olyan pontosan kitalálni a „vonallal” kapcsolatos létező kérdéseket, mint amennyire azt megkaphatják a szóvivőjüket faggató újságíróktól. (Más kérdés, hogy a szóvivő és a hivatal felkészülésének alfája és omegája

megtippelni a várható kényes és kínos kérdéseket.) A mozgó, vagyis mindennapi tényezővé tett sajtótájékoztató tehát a maga sajátos módján legalább annyira segíti egy vezetés eligazodását a mindenkori közhangulatban, mint az ugyancsak pótolhatatlan közvélemény-kutatások. S mert az újságírók „profi módon” fogalmazzák meg az átlagemberekben felvetődő kérdéseket, a szóvivő megszorogatása — és akként a kisebb rendszerességgel tartott vezetői sajtóértekezletek ily módon való előkészítése — a kormányzat számára az egyik legfontosabb jelzőrendszer.

A népesedésről

Ma valamivel kevesebb gyermeket tartanak ideálisnak egy családban, mint tíz évvel ezelőtt, és némileg változott az ún. nagycsaládok megítélése is.

A Tömegkommunikációs Kutatóközpont és a KSH Népeségtudományi Kutató Intézete az 1974. évi népesedéspolitikai intézkedéseket követően készített már egy-egy hasonló témájú, országos, reprezentatív vizsgálatot. E közvélemény-kutatások egyik visszatérő kérdése, hogy a válaszadók általában hány gyermeket találnak ideálisnak egy családban. Míg tíz esztendővel ezelőtt az ún. „ideális gyermekszám” átlaga a közvélemény-kutatások szerint 2,93, illetve 2,88 volt, vagyis erősen megközelítette az akkor hivatalos álláspontként deklarált, családonkénti három gyermeket, most ez az érték csak 2,46-ot tett ki. A kérdezettek azonban úgy tudták, hogy a fiatal házaspár ennél kevesebb gyermekre vállalkoznak. Ennek fő okaiként a következőket említették: „kevés a jövedelem”, „drága minden”, „a rohanó élettempó mellett több gyermek nevelése nagy terhet jelent”.

Némileg változott a sokgyermekes, ún. „nagycsaládok” megítélése is. A korábbi közvélemény-kutatások szerint 4,87, illetőleg 4,96 volt a sokgyermekes családok „vélt” gyermekszám-átlaga, mára 4,76-ra csökkent. A sokgyermekes szülőket már tíz évvel ezelőtt is a megkérdezetteknek csak mintegy egyharmada-egyötöde értékelte pozitívan („családszerető”, „gyermekszerető”); az így vélekedők aránya ma is hasonló: 31 százalék. Igen sokan

úgy gondolják, hogy a magasabb gyermekszámú családok főként a cigányok között találhatók (59 százalék).

Ami az ország népesedési helyzetéről alkotott véleményeket illeti, mivel az adatokat nem ismerik, kevesen tartják „nagyon valószínűnek”, hogy 2000-ig csökkenni fog a népesség száma, ha azonban ez mégis bekövetkezne, azt 39 százalékuk „elég súlyosnak”, 23 százalék pedig „nagyon súlyosnak” tartaná. Vannak azonban olyan társadalmi veszélyek, amelyeket ennél jóval fenyegetőbbeknek, illetve sokkal súlyosabbaknak ítélnék az emberek; ilyen például a bűnözés növekedése, az alkoholisták számának emelkedése és a közúti balesetek számának növekedése.

A népesedéspolitikai feladataival kapcsolatban a megkérdezettek 83 százaléka úgy vélekedett, hogy a gyermekvállalás magánügy, amibe az állam nem szólhat bele és 53 százalékuk azt tartotta volna helyesebbnek, ha az állam inkább azzal foglalkozna, hogyan élnek az emberek, nem pedig azzal, hogy hány gyermek születik. 61 százalékuk gondolta azt, hogy a fiatalok azért nem vállalkoznak több gyermekre, mert anyagi nehézségeik vannak, és 39 százalékuk azt, hogy az, amit a sokgyermekesek kapnak, ma semmire sem elég.

A népesedéspolitikai hatékonyságát az is befolyásolhatja, hogy a közvéle-

ményben mennyire terjedtek el bizonyos előítéletek. Elgondolkoztató, hogy a lakosságnak van egy elég széles — 41—46 százalékot kitevő — rétege, amely azt gondolja, hogy nem kellene olyanokat támogatni, akik felelőtlenül sok gyermeket szülnék, illetve azt, hogy

a fiatalok „szexuális szabadságával” szemben szigorúbb erkölcsi normákat, a válásokkal szemben pedig szigorúbb jogszabályokat kellene érvényesíteni.

S. Molnár Edit—Pataki Judit

ABSTRACT: Families with fewer children are considered ideal and the judgement of so-called „big-families” altered, compared to that ten years ago.

Mi történt 1983-ban?

Az elmúlt év az emberek véleménye szerint elsősorban a rakétatelepítés, a kéklopás és a gazdasági problémák jegyében telt el. Az 1984 januárjában postai keretében végzett közvélemény-kutatás eredményei szerint 1983 legjelentősebb nemzetközi eseményének az európai rakétatelepítést tartották az emberek, és ez váltotta ki belőlük a legnagyobb érdeklődést is.

A válaszolók közel háromnegyede említette konkrétan a rakétatelepítést és egynegyede utalt a szovjet—amerikai tárgyalások alakulására, megszakadására. Mind jelentőségét, mind az iránta tanúsított érdeklődést tekintve előkelő helyen szerepelt a rangsorban a libanoni polgárháború, a palesztin mozgalomban bekövetkezett szakadás (ezeket a válaszolók egyharmada említette). Az Egyesült Államok grenadai invázióját a válaszadók egynegyede értékelte jelentős eseményként.

Lényegesen kisebb gyakorisággal, de még mindig értékelhető arányban említették a rakétatelepítések elleni tüntetéseket, a Szovjetunió felett lelőtt

dél-koreai repülőgép ügyét, a lengyelországi helyzet alakulását, a madridi találkozó befejezését és a nicaraguai eseményeket.

A hazai események élére egyértelműen a Szépművészeti Múzeumból ellopott műkincsek esete került. A kéklopást a válaszolók fele említette az elmúlt év legjelentősebb eseményeként, ennyien mondták azt is, hogy ez keltette fel a legjobban az érdeklődésüket. Az áremelések — amelyek 1982-ben a rangsor élén szerepeltek — most a második helyre szorultak. Komoly visszhangot keltettek a bányászerecsétlenségek és az aszály is. Ezeket az eseményeket sorrendben az ötös ikrek

születése és a totóbotrány követte, majd a választójogi törvény módosítása és a békemegmozdulások (Sportcsarnok, Pusztavacs, a Parlament előtti fáklás felvonulás).

Politikusaink külföldi tárgyalásait (elsősorban Kádár János moszkvai és lengyelországi találkozóit) és Bush elnök budapesti tárgyalásait a válaszolók majdnem egytizede említett jelentős eseményként. Ennél kisebb, de még értékelhető arányban szerepelt a rangsorban a Nemzeti Színház felépítésére kiadott felhívás, a járáások megszüntetése és az MSZMP KB 1983 áprilisi ülése.

Az emberek úgy látták, hogy az országnak 1983-ban is elsősorban gazdasági problémákkal kellett szembenéznie. A lista élére az aszály okozta károk

és az ország fizetőképességének megtartása, a hitelek törlesztésének említése került. Ez azért is jelentős, mert a korábbi időszakokban a válaszokat inkább a gazdaság helyzetének általános említése jellemezte, konkrét problémák (az áremeléseket kivéve) kisebb arányban vetődtek fel. Ezeket a gondokat az életszínvonal alakulása, az áremelkedések és az infláció követték. A rakétatelepítést, illetve ezzel összefüggésben a béke megőrzésének gondját a válaszolók az ötödik helyre sorolták. A rangsor végén megint gazdasági problémák szerepeltek: a külkapcsolatok alakulása, a világgazdasági válság hazánkra gyakorolt hatása és az energiagondok.

Tímár János—Vágó Judit

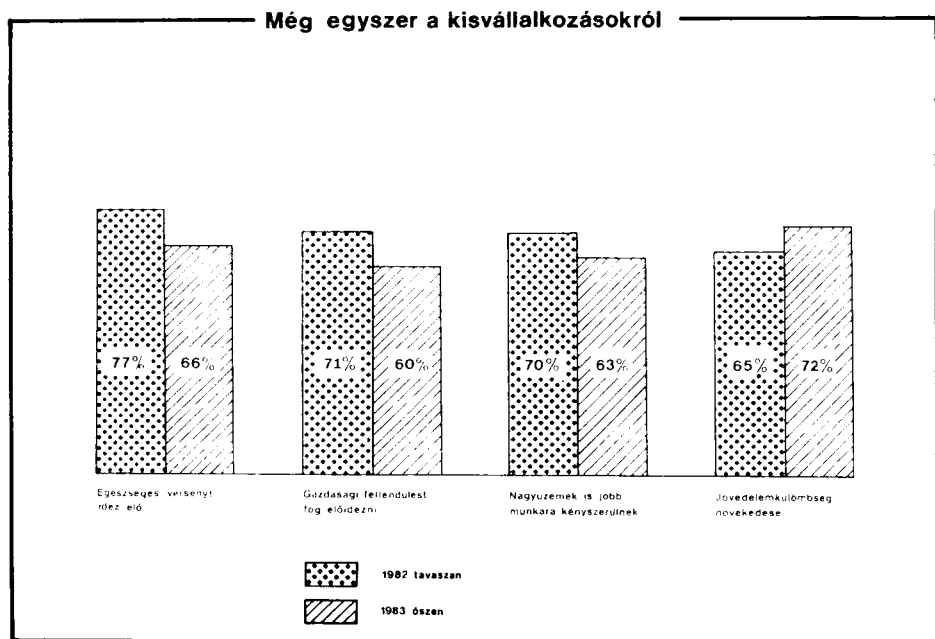
ABSTRACT: People say that missiles, the picture-theft and economic problems were characteristic to the last year. According to the mail survey in January 1984 people regarded the missile deployment as most important and most interesting in 1983.

Még egyszer a kisvállalkozásokról

Az 1983 őszen végzett vizsgálat az 1982 tavaszán már feltett kérdések egy részének megismétlésén alapult. Az összehasonlításából az derült ki, hogy az eltelt másfél év alatt a közvéleményben kialakult kép lényegesen nem változott.

A kisvállalkozások engedélyezésére, az új szervezeti formák tartalmi jegyeire vonatkozó ismeretek nem növekedtek, belső struktúrájuk viszont jelentős változáson ment át. 1982 tavaszáról 1983 őszére alig emelkedett azoknak a kérdezetteknek az aránya, akik tudtak a kisvállalkozások létrehozásának engedélyezéséről (85, illetve 88 százalék). Ezeknek az embereknek most is csak egy töredéke utalt az új szervezeti for-

mákra, a rendelkezések leglényegesebb mozzanataira. A tavalyinál kevesebben azonosították a kisvállalkozásokat a magántaxizással és a vendéglátóipari egységek, valamint a kis üzletek szerződéses üzemeltetésével, és azok aránya is csökkent, akik a kisvállalkozásokra vonatkozó ismereteik helyett a véleményüket mondták el. Ezzel szemben 17-ről 26 százalékra emelkedett azok aránya, akik semmi érdemlegeset nem

tudtak mondani a kisvállalkozásokról. Ily módon 1983 őszén a felnőtt lakosság 35 százaléka gyakorlatilag semmit sem tudott erről a gazdálkodási formáról és ez 9 százalékkal több volt, mint 1983 tavaszán. Ugyanakkor azoknak a körében, akik legalább minimális információkkal rendelkeztek a kisvállalkozásokról, jelentősen emelkedett azok aránya, akik valami konkrétumot is tudtak mondani a vállalatok és szövetkezetek vállalkozási lehetőségeiről.

A kisvállalkozásokról alkotott vélemények sem változtak meg lényegesen másfél év alatt. A vállalkozásokra vonatkozó — kijelentések formájában megfogalmazott — érvek és ellenérvek elfogadásának-elutasításának aránya alig módosult. A 19 kijelentés közül mindössze négy esetben volt statisztikailag is elfogadható mértékű véleményváltozás. 77-ről 66 százalékra csökkent azok aránya, akik abban bíz-

tak, hogy a kisvállalkozások egészséges versenyt idéznek majd elő a gazdasági életben, 71-ről 60 százalékra azoké, akik azt remélték, hogy a vállalkozások a gazdasági élet fellendülését fogják előidézni és 70-ről 63 százalékra azoké, akik azt gondolták, hogy a kisvállalkozások a nagyüzemeket is jobb munkára fogják kényszeríteni. Ugyanakkor pedig 65-ről 72 százalékra emelkedett azok aránya, akik a jövedelemkülönbségek növekedésére számítottak.

E változásokkal együtt az előnyök és hátrányok „versenyében” ismét az előnyök „győztek”. Akárcsak 1982 tavaszán, az emberek legnagyobb része, 89—83 százaléka egyetértett azzal, hogy a vállalkozások utat nyitnak az egyéni kezdeményezéseknek, sokkal gyorsabban alkalmazkodnak a gazdasági változásokhoz és lehetővé teszik, hogy az emberek képességük legjavát adják. A kisvállalkozásokkal kapcsolata-

tos ellenérveket az emberek többsége általában elutasította. Így csak 41 százalékuk értett egyet azzal, hogy a kisvállalkozásokban csak az kereshet jól, aki agyonhajszolja magát, 30 százalékuk azzal, hogy ez az egész csak arra jó, hogy az ügyeskedők meggazdagodjanak, és 24 százalékuk azzal, hogy a vállalkozások rendszere nem fér össze a szocializmus elveivel. Ugyanakkor a megkérdezettek legnagyobb része úgy látta, hogy a kisvállalkozások csak kiegészítő szerepet játszhatnak a gazdasági életben, és elutasította az ezekkel kapcsolatos szélsőséges nézeteket: azt is, hogy a jövőben semmilyen szerepük sem lehet a kisvállalkozások-

nak a gazdasági életben, és azt is, hogy a jövőben az egész gazdaságot a vállalkozásokra kellene építeni.

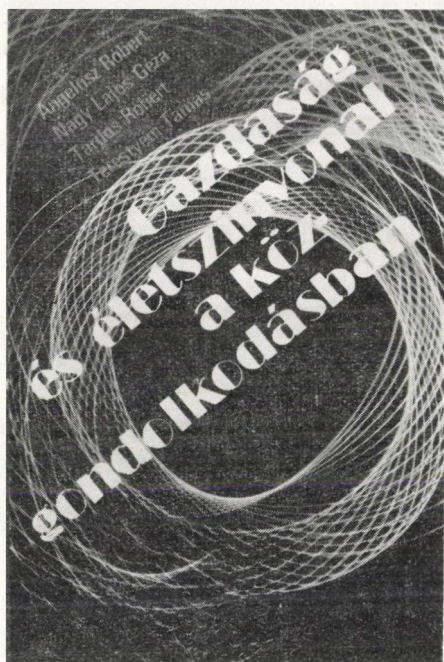
Továbbra is nagy bizonytalanság uralkodott abban a tekintetben, hogy a vállalkozások tartós vagy átmeneti szereplői lesznek-e gazdasági életnek. 1983 őszén a megkérdezettek 49 százaléka tartós, 37 százalékuk pedig átmeneti állapotnak tartotta a kisvállalkozások engedélyezését. A „vállalkozói kedv” mértékében sem történt változás. A megkérdezettek egyötöde említette, hogy foglalkoztatta már a vállalkozásban való részvétel gondolata.

Farkas Katalin

ABSTRACT: The research carried out late 1983 is based on the repetition of questions from a 1982 survey. The comparison showed that public opinion on small private enterprises got more complex during the last one and a half year.

Könyvekről

A változások hatásai

Angelusz Róbert—Nagy Lajos Géza—Tardos Róbert—Terestyéni Tamás: *Gazdaság és életszínvonal a közgondolkodásban* Kossuth Könyvkiadó, 1984.

A Jel-Kép olvasói előtt nem ismeretlenek azok a politikai és gazdasági témájú közvélemény-kutatások, amelyeket a Tömegkommunikációs Kutatóközpont folytat, hiszen főbb eredményeik rendszeresen helyet kapnak a folyóirat hasábjain. Az irántuk érdeklődők számára hézagpótló

ez a könyvecske, amely a napjainkban is folyamatosan végzett, gazdasági témákat felölelő közvélemény-kutatások előtörténetéről ad számot, az 1975—1980 közötti vizsgálatok főbb eredményeiről, tanulságairól tudósít.

Társadalomkutatónak ritkán adatik meg az alkalom, hogy nyomon követheti egy jelenség alakulásának folyamatát, hogy „pillanatfelvételek” egész sorozatát készítheti el a vizsgálandó jelenségről, s azok egymásra illesztése útján következethet a változások fő tendenciáira. A könyv szerzői az 1970-es évek elején, a gazdasági témájú közvélemény-kutatások elkezdésének időpontjában talán még maguk sem tudták pontosan, hogy ennek a lehetőségét tartják a kezükben. Hiszen kevesen látták még akkor, hogy gazdasági, társadalmi életünkben korszakváltás következik be, amelyet a közgondolkodásnak, az emberek ún. „gazdasági magatartásának” lassú átalakulása követ majd. Az első néhány adatfelvétel után kezdett kibontakozni a szerzők előtt, hogy adataik nemcsak az adott pillanat (pl. egy-egy gazdasági intézkedés, egy-egy újabb áremelés) konkrét kérdéseire adnak választ. A vélemények időszakról időszakra történő változásainak regisztrálása révén lassan-lassan előtűntek a közgondolkodásban, a magatartásokban végbe menő változások irányai, szabályosságai is. A szerzők számára is egyfajta „tanulási folyamatot” jelentett ez: annak megtanulását, hogy melyek azok a kérdőív-kérdések, amelyek képesek ennek az átalakulási folyamatnak a lényegére tapintani, s melyek azok a feldolgozási és elemzési technikák és módszerek, amelyek leginkább alkalmasak az összefüggések feltárására.

A tanulmánykötet *Bevezetése* módot adott a szerzőknek arra, hogy mai ismereteikkel, a jelenlegi gazdasági összefüggések és a kibontakozás lehetőségei, fel-

téleli mérlegelésének fényében tekintenek vissza arra a periódusra, amelyben megkezdődött az új gazdasági körülményekhez való alkalmazkodás folyamata. Ez a visszatekintés segítette hozzá őket olyan jellegzetességek kiemeléséhez, amelyek korábban — a dolog természetéből adódóan — nem rajzolódhattak még ki olyan világosan, mint ma.

A négy szerző közös munkája az első tanulmány: „Új szakasz a gazdasági közhangulatban, 1975”. Két konkrét közvélemény-kutatás eredményeire alapozva állapították meg, hogy 1975 őszére tehető az az időpont, amikor a közhangulat számottevően megváltozott: a vásárlási, beszerzési lehetőségeket negatívabban ítélték meg az emberek, mint akár még az év nyarán is; gyakoribbá váltak a nem megalapozott találgatások a várható áremelésekről; kezdett kirajzolódni az, hogy a negatív vélemények valamiféle rendszert alkotnak; s végül először érződött számottevően, hogy a vélemények szerint az ország gazdasági helyzetét a világgazdaságban kialakult új körülmények is befolyásolják. Méginkább erősödtek ezek a tendenciák 1975 decemberére — ismeretes, hogy ekkor újabb, jelentősebb áremelések történtek. A kutatások egy másik része azt mutatta be, hogy 1974—1975 között a sajtó gazdasági írásaiiban is lényeges változás következett be.

Az ezt követő négy tanulmány Angelusz Róbert, Nagy Lajos Géza és Tardos Róbert munkája. A „Tendenciák a gazdasági vélemények formálódásában, 1975—1977” című dolgozat betekintést ad a kutatók „műhelyébe” is, gazdag illusztrációs anyagon mutatja be a kutatók által alkalmazott, ún. szubjektív jelzőszámokat, amelyek alkalmas mércei voltak a személyes anyagi helyzetről és az ország gazdasági helyzetéről alkotott vélemények egymáshoz való viszonyának, a közöttük lévő távolság periódusról periódusra történő változásainak kimutatására. „A lakosság különböző rétegeinek árérzékenysége, reakciók az 1979-es áremelésre” című tanulmány már nemcsak arról tudósít, hogy miként fogadta, hogyan értékelte az első, igen jelentős és széles körű áremelést a lakosság. A kutatások ekkor már arra is kitértek: milyen magatartásokkal kíván alkalmazkodni a lakosság az áremelésekhez, s az egyes rétegek, társadalmi csoportok között milyen különbségek vannak a követendő magatartások megválasztásában: fogyasztásukat

kívánják-e inkább korlátozni, vagy pedig arra számítanak, hogy életszínvonalukat pluszmunka vállalásával biztosítják

Tartalmilag szorosan összetartozik az ezt követő két dolgozat: „A megfelelőnek tartott jövedelem, 1978” és a „Változások a megfelelőnek tartott jövedelemben, 1978—1980”. E kutatások azt mutatták meg, hogy az „evidenciának” tűnő összefüggés mellett (az árak emelkedésével, a reálbérek stagnálásával, esetleges esökkenésével együtt növekszik az emberek ún. „jövedelemszükséglete”), a jövedelemszükségletet befolyásoló, egyéb tényezők szerepe is számottevő: ilyen a társadalom rétegződésének jellege, a rétegződési hierarchia fokozatossága s nem utolsósorban ilyenek a társadalom értékrendszerében végbenő változások és a jövőről kialakuló optimista vagy pesszimista beállítódások.

Tardos Róbert a szerzője „A gazdasági alkalmazkodás típusai az aktív keresők családjában, 1980” című tanulmányának, amely egy a témának szentelt, önálló reprezentatív felvétel főbb eredményeit mutatja be. A szerző arra hívja fel a figyelmet, hogy a lakosság azon része, amely elsősorban a jövedelem-kiegészítő magatartást választja (vagy: módjában van ezt választani), bizonyos értelemben a gazdasági növekedés potenciális tartalékát jelentheti, ha a gazdasági intézményrendszer kellő „rugalmassággal” tudja fogadni ezt a tartalékot. Am azzal is számolni kell, hogy ennek a csoportnak a fogyasztási szerkezete lényegesen eltérhet azokétól, akik elsősorban fogyasztásuk korlátozására törekcsenek.

A kötet befejező tanulmánya a „Gazdasági tartalmak a tömegkommunikációs eszközökben, 1976—1981” címet viseli, és Terestyéni Tamás nyelvész-szociológus munkája. A Tömegkommunikációs Kutatóközpontban hagyományá vált, hogy a fontosabb témákat érintő közvélemény-kutatásokkal párhuzamosan olyan sajtótartalomlelemzések készülnek, amelyek azt mutatják meg; az adott témával hogyan foglalkozik a tömegkommunikáció, mennyire „preferált” az a közölt információk egész folyamatán belül, s milyen tartalmi elemek kapnak bennük kisebb vagy nagyobb hangsúlyt. A tanulmány, amely nemzetközi összehasonlító adatokat is felhasznál, hat esztendő tömegkommunikációs közleményeit vizsgálva mutatja be a gazdasági témák gyakoribbá válását, a közlemények árnyaltságának, kritikusabb hangvételének fokozatos fel-erősödését és újszerű fogalmak, témakö-

rök fokozatos bekerülését a gazdasági közleményekbe.

A tanulmánykötet formálisan „lezár” egy periódust, ebben az értelemben tehát értéke éppen e „történelmi dokumentum”-jellegében van. Tanulságai azonban ezen messze túlmutatnak, hiszen a Bevezetésből is kitűnik, hogy a Tömegkommunikációs Kutatóközpont gazdasági témájú vizsgálatai jelenleg is folynak, sőt, a szerzők azt is felvillantják: az 1975–1980 között érzékelt tendenciák hogyan foly-

tatódnak tovább. Így a gazdasági és tömegkommunikációs szakemberek számára azt mutatja meg: a különböző szintű intézkedések, reformok akkor számíthatnak csak sikerre, ha az oly sokféleképpen értelmezett, ún. „emberi tényezők” között figyelembe veszik a közgondolkodás reagálását, a magatartások lassú változásainak várható hatásait is.

S. Molnár Edit

Esszé a szovjet televízióról

Alekszandr Jakovlevics Jurovskij: Televíziózás: útkeresések és megoldások (A szovjet tévézsurnalisztika történetének és elméletének ocserkjei). Moszkva, Isz-kussztvo, 1983.

A szerző — a Lomonoszov Egyetem professzora — volt az első, aki a televíziós zsurnalisztika témakörét választotta akadémiai doktori értekezésének tárgyául. Jelen könyve disszertációjának esszéformába (tulajdonképpen helyesebb lenne itt az orosz „ocserek” műfaji megjelölést írni) öntött változata.

A könyv hat esszéből áll. Az első a *Televízió természete* címet viseli. Ebben Jurovskij kifejti, hogy „a mai technikai és kulturális fejlődési szakaszban az emberi érintkezés egyik legfontosabb eszközzé vált a televízió: ideológiai, társadalmi és kulturális szerepe a társadalom életében rendkívül fontos. Egyesíti magában a lakosság széles tömegei bevonásának lehetőségét (papír és távolságok nélküli újság — ahogy V. I. Lenin nevezte a rádiót) a mozi szemléletességével, ezért a televíziónak óriási hatóereje van a társadalomra és az egyénre”. A szovjet televízió a lakosság informálásának és fel-

világosításának, a személyiség mindenoldalú fejlesztésének eszköze. Természetesen nem egycsapásra tett szert azokra a tulajdonságokra, minősége, lehetőségekre, amelyekkel ma rendelkezik. Csak ilyenné vált, miután fejlődésének folyamatában egy sor lépcsőfokot érintett.

A televízió a zsurnalisztika új területe, de önálló, teljes rendszert alkot, amely három alrendszerből, a közlés három fajtájának megfelelő három programtípusból áll: publicisztikaiból (riport, kommentár, hírósszefoglaló); művésziből (dráma, opera, koncert) és tudományosból (előadás, tanóra). A televíziózás természetének vizsgálatakor egyformán fontos annak megállapítása, hogy egyrészt a televíziós *zsurnalisztikát* elemezzük, másrészt a sajátos *televíziós* zsurnalisztikát. Melyek ezek a sajátosságok? Az első — a szerző kifejezésével — a mindenütt való jelenlét, a második a képi szemléletesség, ami lehetővé teszi a közvetlen érzelmi befogadást. A harmadik a közvetlenség vagy egyidejűség, az a lehetőség, hogy az eseményről történésének pillanataiban tájékozottassunk.

A második esszé a *Technika* címet viseli. A Kezdet című fejezetben a szerző a fizikátörténet mélyére hatol, hogy onnan

* Az előző, rövidebb változat, a *Szovjet televízió rövid története* magyar nyelven megjelent a Tömegkommunikációs Kutatóközpont kiadásában, 1976-ban.

kezdve mutassa be azt az utat, melynek során kialakult az első, mai szemmel nézve még kezdetleges televízió. A televízió megalkotásában fontos szerep jutott B. L. Rosingnak, a pétervári Technológiai Egyetem professzorának. A katódcsővel folytatott kísérletei vezettek oda, hogy 1930-ban az Össz-szövetségi Elektrotechnikai Intézetben kifejlesztettek egy olyan rendszert, amely 30 soros képet adott. 1931. október 1-én kezdődtek a kísérleti adások, 1934-ben pedig már a rendszerek. Bár a háború megszakította ezt a folyamatot, de utána nagy ütemben kezdett terjedni a televízió a Szovjetunióban, egyre újabb és újabb televíziós központok épültek, újabb programok léptek be, fejlődött a videózás. Most folynak a munkák a térbeli televíziózás (holográfia), a közvetlen műholdas vétel és a lézeres adás kifejlesztésén.

A harmadik esszében A. Jurovskij a műsorszórás *formakeresését* elemzi. Az első televíziós film egy politikai tartalmú karikatúrasorozat felvétele volt. 1932-ben filmet forgattak a május 1-i felvonulásról, a dnyepéri vízi erőmű felavatásáról. A harmincas évek végén már különféle szórakoztató esztrádműsorokat, gyermekprogramokat sugárzott a leningrádi televízió.

A televíziós publicisztika keletkezése az 1950-es évek kezdetére tehető. Az első riportműsorokat még alkalomszerűen forgatták és műfajuktól függetlenül tematikai adásnak nevezték. 1956-ban volt az első élő adás a május 1-i felvonulásról. Az eseményriport 1957 nyarán nyert végleg polgárjogot, amikor a moszkvai VIT eseményeiről hat mozgókamera tudósított. Az ötvenes évek végén jelennek meg a televíziós magazinműsorok: Művészet, Testnevelés és sport, Ifjú úttörő, Tudomány és technika stb. Ekkor jelentkeznek a Legfrissebb hírek című hírosszefoglaló; ezt később átkeresztelték Televíziós hírekre, hogy már nevében is elkülönüljön a rádiós hírektől. Erre az időre tehető az egyre népszerűbbé váló tudományos sorozatok (pl. Az élet keletkezése a Földön), ismeretterjesztő vetélkedők és komoly zenei hangversenyek közvetítésének kezdete.

A szovjet televíziózás a harminctól az ötvenes évekig a műszaki és esztétikai útkeresés periódusát élte. Fejlődésről leginkább az ötvenes évek második felében beszélhetünk, amikor ugrásszerűen megnőtt a tévénézők köre. A programok tartalma tekintetében viszont kevesebb az

eredmény, mint az útkeresés és a remény. Az ötvenes évek tévéműsora még túl közel volt a színházak színpadjaihoz, a hangversenytermek dobogójához és a filmvászonhoz. A televíziózás megnövekedett szerepét jelzi, hogy a Szovjetunió Minisztertanácsa 1957 májusában létrehozta az Allami Rádió és Televízió Bizottságot.

A negyedik esszé az SZKP KB 1960-as „A szovjet televíziózás további fejlődéséről” hozott határozatának elemzésével kezdődik. A határozatot követően a legfontosabb feladat a televíziós információ fejlesztése volt. Ezt legjobban az jelzi, hogy a hatvanas évek elején jelentősen megnőtt a televíziós magazinműsorok száma: Horizont; Színházi szálloda; Gólok, pontok, másodpercek; Utazók klubja. Olyan rendszeres műsorok is megjelennek, amelyeknek már a címe is jelzi a televíziós publicisztika tematikai bővülését: A párt programja: a te életed programja, Moszkva és a moszkvaiak, Az agrokémiai ismeretek iskolája, Új könyvek, A kutató szemével.

Az újfajta televíziós publicisztika érdekes műsora volt a 10 éven át rendszeresen jelentkező Újdonságok stafétája, melyben a szerkesztő-műsorvezető J. Fokin beszélgetett híres, érdekes közéleti emberekkel és ezeket a beszélgetéseket időnként a tárgyhöz tartozó filmbetétekkal kísérték.

Ugyancsak fontos lépés volt, amikor felfedezték a televíziós személyiségek fontosságát. A 60-as évek személyiség-programjai közül különös figyelmet érdemel Sz. Szmirnov Elbeszélések a hősiességről és V. Zorin Hatalmasok maszk nélkül című műsora.

Az ötödik írás a *Tévemozi* címet viseli. Az első fejezetben, a *szerviz* és a *televízió* címűben, a *szerviz* és a *televízió* közötti adások egymáshoz való viszonyát, hatásuk, funkciójuk, megjelenési formájuk különbözőségét elemzi. A tévéfilm struktúrája más, mint a mozifilmé, annak ellenére, hogy rengeteg mozifilmet vetítenek a tévében és a tévéfilmek is minden technikai nehézség nélkül lejátszhatók a moziban. Ezt a strukturális különbözőséget felismerve születnek új televíziós műfajok: riport-útfilmek, montázsjellegű tévéfilmek, újfajta dokumentumfilmek.

A tévéfilm fejlődéséről szól az ötödik esszé utolsó fejezete. A tévéfilm első megjelenési formája a lefényképezett színházi előadás. Az első sikeres adást követően

rengeteg színházi előadást rögzítettek filmszalagra. A tévéfilm kifejezés akkor jelent meg először, amikor eredeti forgatókönyv alapján kezdtek forgatni a televízió számára a Moszfilm stúdióban. A fejlődés két úton haladt: a tévésínház és a tévéfilm útján. Megjelennek a televíziós filmsorozatok, amelyek jelentősége a hatvanas-hetvenes években egyre nő. A 70-es évek legnagyobb sikerét, A tavasz tizenhét pillanatát a magyar nézők is látták.

A hatodik írásban Jurovskij a *hetvenes évek televízióját* mutatja be műsorokon és személyeken keresztül. Az egyes televíziós programok szerepe jól körülhatárolhatóan elválik egymástól:

- I-es (össz-szövetségi) program: információ, társadalmi, politikai, kulturális-oktató és szórakoztató programok;
- II-es program: társadalmi-politikai és szórakoztató műsorok (csak Moszkvában és környékén fogható);
- III-as program: oktató és népszerű-tudományos filmek;

IV-es program: játékfilmek, dokumentumfilmek.

A II-es és IV-es programban ismétlik az I-es program korábban vetített filmjeit.

Az új műfajok, műsorok megjelenésén kívül a 70-es évek műszaki újdonsága a videofilm színrelépése. Természetesen a videofelvétel minden vitathatatlan előnye, kétségtelen progresszivitása ellenére sem válthatja fel az élő adásokat.

A könyv végén Jurovskij idézi az SZKP XXVI. kongresszusán elhangzott központi bizottsági beszámolót, amely szerint a Szovjetunióban esténként 75 millió tévékészülék képernyőjén villan fel a fény, s ez azt jelenti, hogy a családok tízmillióinak van lehetőségük naponta információkat, új ismereteket szerezni, szellemileg és lelkileg gazdagodni. A szovjet televízióknak, a televíziós zsurnalistikának ilyen nagyságrendben kell gondolkodnia.

Barta Gábor

Empirikus összegzés a rádió és az irodalom kapcsolatáról

Dr. Zentai János: Rádió és irodalom
Tömegkommunikációs Kutatóközpont,
Budapest 1983.

Aligha létezik olyan részterülete a rádió és az irodalom meglehetősen bonyolult viszonyrendszerének, amely valamilyen formában ne került volna dr. Zentai János bonckése alá a nemrég megjelent *Rádió és irodalom* című kötetében. (Csak néhány cím a tartalomjegyzékből: A tömegkommunikáció fogalma és eszközei; A rádió elleni vádak; Mi is a rádió tulajdonképpen?; Az irodalmi műsorok közönsége és befogadás folyamata; Az irodalom helye, szerepe és funkciója a rádióban; Irodalom és közművelődés; Az irodalom rádiós műfajai.)

A szerző huszonöt év rádiós tapasztalatait, gondolatait, emlékeit gyűjtötte össze ebben a könyvben, amelyről ő maga azt mondja: „memoár, esszé, empiria,

tudományos fejtegetés és rendszerezés, rádiózás-elmélet sajátos ötvözet”. Lehetne vitatkozni arról, hogy helyes-e egy alapvetően mégiscsak szakkönyvben ennyiféle műfajt keverni, de ha elfogadjuk a szerzőnek azt a megállapítását, hogy „*így* csak én írhatom meg, és senki más, ez pedig kényszerítő kötelezettség”, akkor ennek a kérdésnek nincs értelme. Sokkal fontosabb ennél az a tény, hogy „ez az első olyan könyv hazánkban, amely átfogó és összefoglaló módon tárgyalja a rádióban az irodalom helyzetét, szerepét, funkcióit, lehetőségeit, korlátait, megjelenési formáit és műsortípusait”. Ebből a felsorolásból is kiderül, hogy egy ilyen összegezésre törekvő tanulmánynak egyszerűen kell foglalkoznia esztétikával, szociológiával, kultúrpolitikával, tömegkommunikáció-elmélettel, tipológiával, hogy csak a legfontosabbakat említsük. Zentai János, aki a rádiónál eltöltött negyedszázad során számtalan területen tevékenykedett

néha merőben ellentétes szempontok szerint kialakult kritikai megjegyzéseket és ha a rádió szakemberei, a hallgatók és a kritikusok egyaránt arra törekednek, hogy a másik fél (jogos) érdekeit felismerve-megismerve értékeljék egymás munkáját és véleményét. Ebben a tekintetben Zentai János tiszteletre méltó szakmai és kultúrpolitikai tisztánlátással ellensúlyozza annak a veszélyét, hogy egyoldalúan a rádió érdekeit képviselje.

Talán éppen e helyes törekvésből következik az, hogy néha a feldolgozott anyag bőségszavarába esik. Az első fejezetben például kilenc kiemelkedő irodalmi személyiséggel folytatott beszélgetés teljes szövegét adja közre, amelyek inkább csak illusztrálják-alátámasztják a szerző által korábban elmondottakat, új gondolatokat nemigen tesznek hozzá. Természetesen ezek az interjúk önmagukban véve nagyon érdekesek, de nem illeszkednek szervesen a fejezet első feléhez, amelyben Zentai János a már említett polemizáló módszerrel fejt ki gondosan kimunkált és szintézisre törekvő, megjegyző érveit, mert a beszélgetéseket megjegyzés nélkül hagyja.

Sokkal egységesebb és tudományos alaposságról tanúskodó a harmadik fejezet (Az irodalmi műsorok szerkesztése, a szerkesztés kulcskérdései) és a negyedik (Egy rádiós műsortípológia vázlata). Olyan fogalmak tisztázódnak itt, mint a blokkműsor, a feature, a montázs, a rádiójáték, a hangjáték vagy a zenés lírai és drámai oratórium, amellet, hogy összefoglaló képet kapunk a Magyar Rádió művészeti műsorpolitikájáról és az irodalmi műsorok tervezéséről és szerkesztéséről. Végezetül bepillantást nyerhetünk az egyes irodalmi szerkesztőségek műsортípusaiba, műsoraiba, amelyek nagy része jól ismert a rádióhallgatók előtt, de ilyen szerves összefüggésben még aligha találkoztak velük.

A könyvnek ez a második fele számtalan alapvető fogalmat és tényt tartalmaz megfelelően rendszerezett formában, és éppen ezért nagyon hiányzik egy tárgymutató a kötet végéről, ami segítené a könnyebb eligazodásban azok számára, akik egy-egy rész kérdésről érdeklődnek. Ugyanígy növelte volna a kötet kézikönyvként való használatát is egy bibliográfiai jegyzék, amit éppen az lenne indokoltta, hogy ez az első összefoglaló igényű magyar szakkönyv a rádió és az irodalom kapcsolatáról.

Szaffkó Péter

és már többször is írt erről a témáról, megfelelő ismeretanyaggal és tapasztalattal rendelkezik egy ilyen rendszerező munka megírásához.

A rádió és az irodalom hol ellentmondásosnak, hol gyümölcsözőnek tekintett viszonyával foglalkozó első fejezet, valamint az irodalom, a rádió és a rádióhallgató természetrajzát felvázoló második fejezet az elmúlt évtizedek során folytonosan felélénkülő nézetkülönbségek — helyenként túlságosan részletezett — ismertetéséből és az azokból levont következtetésekből áll össze. A korábbi vitákat összegezve Zentai János néhány olyan fontos megállapítást tesz, amelyek elméleti és gyakorlati alapot szolgáltatnak ahhoz a kérdéskörhöz, hogy miként lehet a jövőben a rádió és az irodalom kapcsolatát az eddiginél magasabb színvonalúvá és hatékonyabbá tenni. A szerző összegezése világosan bizonyítja, hogy előrelépés akár a rádióelméletben, akár annak gyakorlati területein csak akkor lehetséges, ha messzemenően figyelembe vesszük a

Lapokból

THE LISTENER

Konyak és szivar mellett

Az irodalom iránt elfogult brit kulturális életben jókora zavar alakult ki akörül, hogy a televízió pontosan hova is tartozik a kultúra átfogó rendszerén belül. Jól illusztrálta mindezt az az eset, amikor a múlt nyáron az Observer azzal kísérletezett, hogy a televíziós ismertetést és a műsorelőzetest a művészeti orientációjú „Szemle” rovatból a sport által uralt „Szabadidő” rovatba helyezze át. Ami egyszerű tördelési kozmetikázásnak tűnt, az valójában egy sor mélyen gyökerező gőgöt és előítéletet palástolt a televízióval szemben; azt ugyanis, hogy a tévé valamiképpen nem is része egészen a tulajdonképpeni „kulturális” életnek, hogy é helyesebben szabadidő-tevékenységként jellemezhető, és nagyjából a sporttal helyezhető egy szintre.

A Fleet Street valójában sohasem tudta pontosan, hogy mit kezdjen a televízióval. Az első időkben jóformán tudomást sem vett róla, oly kevés helyet szentelve az új médiumnak, amilyen keveset csak lehetett.

Aztán az újságok megtanulták szeretni a televíziót, de nem tanulták meg azt, hogy komolyan is vegyék. Legalábbis nem veszik annyira komolyan, mint az olyan bevett kulturális formákat, amilyen a színház, az irodalom és a mozi. Igaz, a bulvárlapok több helyet biztosítanak számára. De ez nem egészen ugyanaz a dolog.

Keményen tartja magát az a feltevés, hogy a televízióról bárki írhat, és ez biztos jele annak, hogy a sajtó milyen alacsonyra sorolja a televíziót a kultúra tágabb rendszerében. El tudja valaki képzelni,

hogy bármilyen más kritikust alkalmaznának ezen az alapon? Sőt, kevés kivételtől eltekintve a televíziókritikusok még büszkének is látszanak arra, hogy semmilyen szakismerettel nem rendelkeznek. Julian Barnes az Observernél például így nyilatkozott: „Nem hiszem, hogy a televíziókritikusoknak szükségük lenne szakismeretekre. Mindenesetre, ha mégis rászorulnának, akkor azt felszedik menetközben. Nem hiszem, hogy bárkinek is szüksége lenne valamiféle képesítésre, mielőtt nekilát a tévékritika megírásának.”

Richard Ingrams, aki csaknem nyolc évig volt a Spectator televíziókritikusa, mielőtt beszerzett volna magának egy színes készüléket, szintén olyan szerző, aki ezzel bizonyára egyetértene: „A televíziós kritikának, ha egyáltalán jó akar lenni, annak az embernek az alapállásából kell kiindulnia, aki a tévét nem veszi túlságosan komolyan... Ha én nem lennék kritikus, akkor csak a híradót nézném.”

Adva lévén az az attitűd, hogy a legtöbb televíziókritikus úgy kerül a szakszerűségnek még a gyanúját is, mint a pestist, csábító dolog lenne megkérdezni, hogy vajon miért érdekeljen bennünket jobban az, amit ők akarnak mondani, mint azok az odamondogatások, amelyeket folyton-folyvást hallhatunk a buszon, munkahelyeinken vagy a kocsmában. És ha — amint arra gyakran utalnak — mindannyian kritikusok vagyunk valamilyen módon, miféle hatást akarnak elérni az úgynevezett hivatásos kritikusok? Philip Purser a Sunday Telegraph-nál úgy tekint magára, mint „aki próbálja folytatni a vitát, a társalgást, amely állandóan folyik a televízióról”. Julian Barnes pedig azt mondja, hogy „fesztelenül és nyilvánosan beszélgetni” akar az olvasóval „olyan dolgokról, amelyeket mindannyian láttunk”. De mi a célja ennek a csevegésnek? A műsorkészítők befolyásolása? Nyilvánvalóan nem. Ez Purser szerint

„szörnyű arcátlanság” lenne, Barnes szerint pedig „oktalan hiúság”.

Ezen a szinten az ember töprengeni kezd, hogy voltaképpen miről is szól a televíziókritika. Ha nem követel szaktudást, ha nem akar hatni, akkor igényt tarthat-e arra, hogy olyan diszciplína legyen, amelynek saját nyelve és önálló megközelítésmódja van?

A televízió nem „kitárulkozó” ablak a világra, hanem olyan összetett módon keretezi és jeleníti meg újra számunkra a világot, ami egy sor magyarázatot igényel. És a televízió sok minden egyéb is — jelentős technológia, hatalmas intézmény, ipari folyamat —, és mindez gondos és felelős kritikai vizsgálatot követelne. Hogy a kritikusok többsége nem akarja vagy nem képes ezt nyújtani, az valószínűleg azért van, mert gondolkozásuk az irodalom irányában elfogult. Mi más következtetésre juthatnánk, amikor az Observer kritikusa teljes komolysággal azt mondja, hogy „végtére is a televízió jelentős részben szavakból áll; ötven százalékban ugyan képekből, de a szavak gyakran fontosabbak”.

Ennél azonban bonyolultabb a dolog. Nemosak egyszerűen a szavak iránti elfogultságról van szó a képekkel szemben, hanem arról, hogy a kulturális élet valamennyi területét irodalmi kritériumok szerint értékeli. És ez azt jelenti, hogy egyetlen „szerző”-re gondolnak, egy viszonylag elitjellegű közönségre, és — mivel az angol regényírói hagyományban a realizmus uralkodik — az elmondás naturalista értelmezésére. Mármost világosnak kell lennie, hogy egy ilyen modell nem alkalmazható a televízióra, amely nem egyetlen szerzős médium, amelynek igazi népi közönsége van, és amelynek időszakonként hajlama van arra is, hogy egy nem naturalista nyelvet fejlesszen ki. Az irodalmi elfogultság teljesen alkalmatlan arra, hogy megmagyarázza a televíziót. Akár azt, ami a legtipikusabb benne, akár azt, ami a legmegkülönböztetőbb, akár azt, ami a legkihívóbb. Innét a brit televíziós kritika képtelensége arra, hogy a populáris műsorokkal foglalkozzék, s innét ered konzervatívizmusa is a kísérletezésel szemben.

A kritikusok többnyire amolyan „na ki vagyok én” belemenős emberek, sikkes írók, akiknek az írásai inkább csak belső szerve változatosságot mutatnak — nem zavartatva a televízióinak mint médiumnak a kérdéseitől — ők egyszerűen csak azt tudják, hogy ők mit szeretnek. A

televízió nézése számukra csaknem kizárólag egyéni ízlésük kérdése: gyakran egészen szó szerinti értelemben az, hogy mi való az „ínyükre”. Így a legfontosabb két tartóoszlop abban a bonyolult személyiségben, amit az évek során egyes kritikusok építettek fel, a tévénézés megemésztésének a két utolsó kelléke — a kenyér és a szivar.

Nehéz nem azzal a következtetéssel végezni, hogy néhány tiszteletreméltó kivételtől eltekintve a televíziókritikusok nem azt a munkát végzik, amit végezniük kellene, nevezetesen, hogy gondos, megfontolt vizsgálatnak vessenek alá egy médiumot, amely uralni fogja egész életünket abban a vezetékkel teli társadalomban, amelyet egyre ígérnek nekünk. Tekintettel az elosztórendszerek jelenlegi burjánzására, nyilvánvaló, hogy a televíziós kritika sokkal fontosabb annál, hogysem kizárólag a televíziókritikusokra hagyhatnánk.

(1984. márc. 22.)

THE Atlantic

Túlélük a kábelt

Egy gonosz hasonlat dinoszauruszokhoz hasonlítja a nagy amerikai tévétársaságokat. Méreteik fantasztikusak, mégsem bírják az újabb, kisebb, alkalmazkodóbb eszközök versenyét. A valóság látszólag igazolja is a darwinizmus ilyen alkalmazását. A tévéelőfizetők és -nézők száma csökken. A néhány évvel ezelőtti 90 százalékos összesített nézői aránnyal szemben a jelenlegi csupán 78 százalékos, míg 1990-re már csak 70 százaléknyi nézőre számítanak az országos tévétársaságok. A nagy társaságok „kipusztulása” mellett szóló további érv: a csökkenő reklámbevételek. Ahol ugyanis csökken a nézőszám, kevesebbet fizetnek a hirdetési időért. Ha emiatt romlik a társaságok anyagi helyzete, csökken a műsor színvonala. Ha csökken a műsor színvonala, még több néző fordít hátat a műsornak... és így tovább.

Az országos társaságok legnagyobb el-
lensége a kábeltévé. Jelenleg a háztartá-
sok 39 százaléka fizet elő valamilyen ká-
beltársaság szolgáltatásaira, s ha az egész
országot bekábelezik, ez az arány tovább
emelkedhet. (A felső határt 50 százalék
körülre becsülik — részben annak alap-
ján, hogy anyagi és technikai akadályok
miatt körülbelül a lakások 20 százaléka
nem köthető be kábelhálózatba.) Azon-
ban a kábeltévé vonzereje többnyire csak
átmeneti. A legtöbbben a filmek miatt fi-
zetnek elő. A filmek száma azonban kor-
látozott, s ez nem csupán az egyes kábel-
hálózatok „kimerüléséhez” vezet, de azt
is értelmetlenné teszi, hogy valaki egy idő
múltán más kábeltársasághoz „lépjön át”.
A kábeltársaságok az elvándorlás ellen
saját filmek és saját műsorok készítésével
védekeznek, ami viszont anyagi helyzetük-
et gyengíti. A legtöbb kábeltársaság a
nézők fluktuációjával küzd: van, ahol a
korábbi előfizetőknek csak 36, de van,
ahol 78 százaléka törli egy év után előfi-
zetését.

A kábeltévé mindeddig nem tudta el-
hódítani a hirdetési piacot sem. Ennek
egyik oka, hogy egy-egy hálózat sokkal
kevésbé embert ér el, mint az országos
tévé-társaságok. Ennél súlyosabb ok, hogy
nincsenek megbízható nézettségi kutató-
sok a kábeltévé nézésére vonatkozóan.
Ezek hiányában pedig a reklámdíj kido-
bott pénznek látszik.

A kábeltévé kihívása mindenesetre
megrázta a nagy tévé-társaságokat. A né-
zők száma némileg csökken. A nagy tár-
saságok egyeduralma azonban nincs ve-
szélyben. Sőt úgy látszik, hogy az oly igé-
retesen induló kábeltévé csak a piac vi-
szonylag kis szelét tudja meghódítani,
ami azt is jelenti, hogy a mai kábeltévé-
társaságok tekintélyes része megmaradá-
sáért kell, hogy küzdjön, s egyáltalán
nem biztos, hogy sikerrel.

(1983 december)

Forbes

Átalakuló műsorarányok

A televíziót nemesak az „utca embere”,
hanem hosszú ideig a szakma is elsősor-
ban a könnyű szórakoztatás eszközeként
tartotta. Vagy valamilyen pontosabban

úgy tűnt, hogy a tévében a könnyű mű-
faj a feltétlen siker, minden másnak az
„eladásáért” komoly erőfeszítést kell ten-
ni. Innen származott az a félelem, hogy a
kereskedelmi társaságok minél nagyobb
nézőközönségre törekvő műsorai elvonják
a „komolyabb” vagy „nehezebb” műso-
rok közönségét, s végső soron kiszorítják
az értékesebb adásokat. Ezek a félelmek
ma már túlhaladtak.

A műsorkészítés nem elhanyagolható
— a kapitalista társadalomban pedig
döntő — meghatározója a költség és az
eredmény — vagy a profit — viszonya.
Nagyon leegyszerűsítve három tényezővel
kell számolni: a lehetséges nézők számá-
val, a műsor költségével és a műsort né-
zők arányával. A nézők száma a tévé meg-
szokottá válása óta csökken, a műsorok
költségei emelkednek. Az emelkedés azon-
ban műsorfajtánként nem azonos: miköz-
ben a főműsoridő szórakoztató műsorai-
nak óránkénti költségei 1980—83 között
550-ról 850 ezer dollárra emelkedtek, a hír-
és krónikaműsorok „óradíja” 330-ról
csak 410-re nőtt. Ennek következtében
„az összes főidejű műsor közül nem a Bo-
nanza vagy a Dallas hozza a legtöbb profi-
tot, hanem a 60 perc” című krónika. Mi-
vel pedig a 60 perc nagy nézőközönséget
vonz, a közé sorolt 30 másodperces hír-
detés díja kétszerese a főműsoridő átlagos
hirdetési díjának. Az USA átlagában a
társaságok bevételeinek 23 százalékat a
hírműsorok biztosítják, noha csak a mű-
soridő 9 százalékat foglalják el.

A változás lényege: a „valóság show”-k
előretörése. Az adásidő növekedéséből
legnagyobb mértékben a hírműsorok ré-
szesednek. Több társaság tervez a közel-
jövőben új 60 vagy 90 perces krónikákat.
Az előfizetők csökkenő száma láttán a tár-
saságok egy része számára az olcsóbb hír-
és „valóság”-műsorok jelentik az utolsó
menedéket. Az olcsóságra pedig a jövőben
is számítani lehet. Ahol még nem is olyan
régén óriási közvetítőköcsira, esetleg da-
rura s egyéb költséges technikai felszere-
lésre volt szükség, ott ma két személy
könnyű video-berendezéssel elkészíti a
felvételeket. A technikai fejlődés még to-
vábbi költségcsökkentéssel is kecsegtet.

A műsorszerkezet átalakul: a hírek, he-
lyi információk, beszélgetések nagyobb
részt hódítanak el beléle. A változásnak
azonban megvannak a határai. A televí-
zió „tömeg”-kommunikációs eszköz.
Részvételét a reklámüzletben a tömegek
elérése biztosítja. Ráadásul az ügynöksé-
gek az olyan reklámért fizetik a legtöbbet,

amely nem csupán egyes rétegeket, hanem a népesség egészét eléri. A „valóság”-műsorok iránti érdeklődés ellenben nem minden csoportban egyforma. A politika és a hírek a férfiakat jobban érdeklik, mint a nőket; a háttérműsorok és kommentárok jobban vonzzák a magasabb, mint az alacsonyabb végzettségűeket. „Háttér”-tévéként pedig aktuális vagy hírműsor végleg elképzelhetetlen. Rendkívül kényes feladat „a valóság”-műsorok sugárzási időpontjának megszerkesztése. Elvesztik értéküket, ha túl koránra kerülnek, viszont nagyobb lehetséges közönséget riasztanak el, ha nagyon belesúsznának a főműsoridőbe. A CBS társaság a határvonalat este nyolckor húzza meg. Azután csak könnyű szórakoztatás jöhet szóba.

Egyszóval: a hírek s a friss valóság közvetítése egyre jobb üzlet. De mennyi valóságot tudunk elviselni?

(1983. november 21.)

Az indiai űrprogram

Képtelenségnek, sőt, talán némileg perverznek is tűnik, hogy egy olyan hallhatatlanul szegény ország, mint India, ahol még a telefonhálózat is csak igen gyéren épült ki, 500 millió dolláros űrprogramot dolgozzon ki. Pedig így van. Ennek a hatalmas és bejárhatatlan térségnek, amely ráadásul a monszon pusztításainak is ki van téve, a kommunikáció, az oktatás és az időjárás-előrejelzés megszervezéséhez a legolcsóbb és leghatékonyabb megoldást a műholdak kínálják.

Az indiai űrprogram nem a világot veszi célbe, hanem magát az országot, s a megvalósításához a kormány sok segítséget kap a Szovjetuniótól, Franciaországtól, az NSZK-tól és az Egyesült Államoktól.

Az oktató és szórakoztató tévéműsorokat, nagyközönségi antennák segítségével, csakis ilyen módon tudják központilag eljuttatni India mintegy 600 000 falujába. Egyelőre a műsorszórás kiterjesztésének legfőbb akadálya az, hogy nem tudnak elég vevőkészüléket gyártani.

De felbecsülhetetlen jelentősége van itt a műholdas meteorológiai előrejelzésnek is. Már a rendszer üzembe állításának kez-

detén olyan látványos eredményt tudtak felmutatni, mint egy ciklon érkezésének előrejelzése. A rendkívül korai figyelmeztetésnek hála, emberek ezrei menekülhettek meg a pusztulástól, mert volt idejük felkészülni a hatalmas viharra.

(1984. március 26.)

China Today

Legtöbb a kerékpár

A Beijing Review Pekingben szerkesztett hetilap, amely angol, francia, japán, német és spanyol nyelven jelenik meg. Kéthetenként adják ki „Special Features” című mellékletét. Az itt megjelentetett politikai, gazdasági és kulturális témájú írásokból állítják össze a China Today sorozat köteteit. Az alábbi információk e sorozat harmadik kötetéből, az 1982-ben megjelent „Gazdasági kiigazítás és reform”-ból származnak.

Hangesou több milliós népességű város, a Kína délkeleti részén elterülő Cseosiang tartomány székhelye. Lakosságának életszínvonalá nemcsak az országos átlagot haladja meg igen jelentősen, hanem feltehetőleg a városi népesség átlagát is. Felmérést végeztek e város 3238 aktív keresővel rendelkező háztartásában a tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottságról.

Az eredmények szerint 100 háztartásban átlagosan 113 kerékpár, 57 varrógép és 52 rádiókészülék volt. A tévékészülékek száma 21, a lemezjátszóké 7, a magnetofonoké és a fényképezőgépeké 2–2 volt. (A felmérésbe bevont háztartások átlagos nagysága 3,9 főt tett ki, az aktív keresők pedig 2,5 főt, ami az átlagosnál sokkal kisebb gyermekszámra és sokkal magasabb fajlagos jövedelemre utal.)

Az ellátottsági szint egyik magyarázó tényezője a kínai. Kínában 1980-ban 13 millió kerékpárt, 7,7 millió varrógépet, 30 millió rádiókészüléket és 373 ezer darab fényképezőgépet gyártottak.

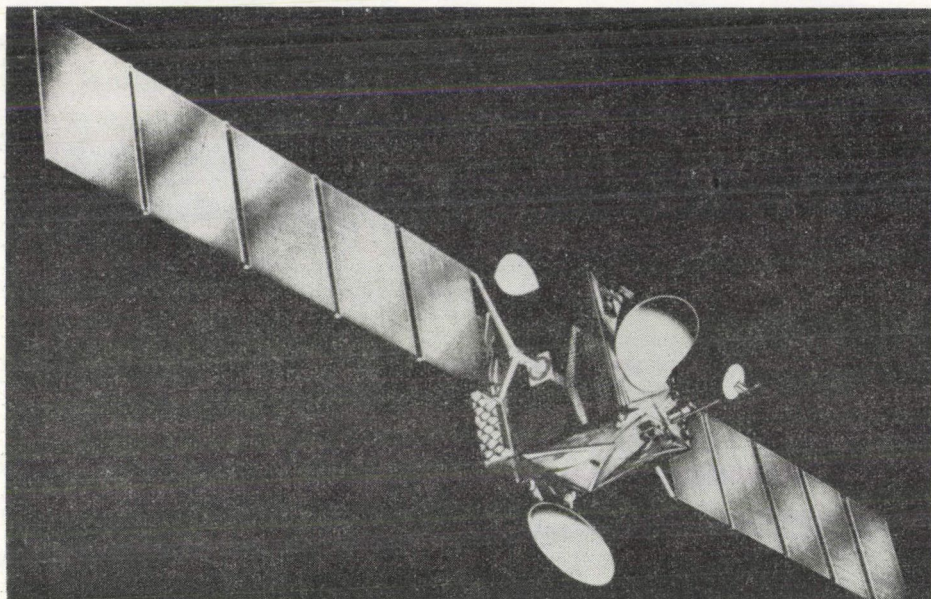
Satellite Communications

1986: műsorszóró műhold Anglia felett

Az Eurostar osztályba tartozó műholdakat a Satcom International — a British Aerospace és a francia Matra erre a célra létrehozott közös vállalata — fejlesztette ki. Az Eurostar típus első példányát, az Unisat-1 jelzésűt most építik, hogy 1986-ban felbocsátva újabb két BBC-programmal lássa el Angliát és Írországot. (1. ábra) A műhold előlapján elhelyezett elliptikus antenna gondoskodik a 2. ábrán látható besugárzásról. A legbelső ellipszis az ellátott területet, a következő kettő a túlesordulás mértékét jelzi.

Az 1977-ben tartott rádiózási világkonferencia meghatározta a műsorszóró műholdak sugárzási paramétereit. Azóta a vevőantennák fejlesztése nagy mértékben megnövelte a tényleges vételi lehetőségeket. A második elliptikus vonalon (a —6 dB határon) belül kitűnő minőségben lehet majd venni az angol műholdas programokat 50 centiméter átmérőjű, egyéni vevőantennákkal. A harmadik elliptikus körvonalon (a —10 dB határon) belülre esik a kontinentális Európa jelentős része, ahol 1,5 m átmérőjű antennával lehet kifogástalan vételt elérni.

Az 1. ábrán látható még két további antenna is. Ezek alacsony energiájú távközlés és televíziós műsorszórás céljait szol-

1. ábra. Az Unisat 1 a világűrben

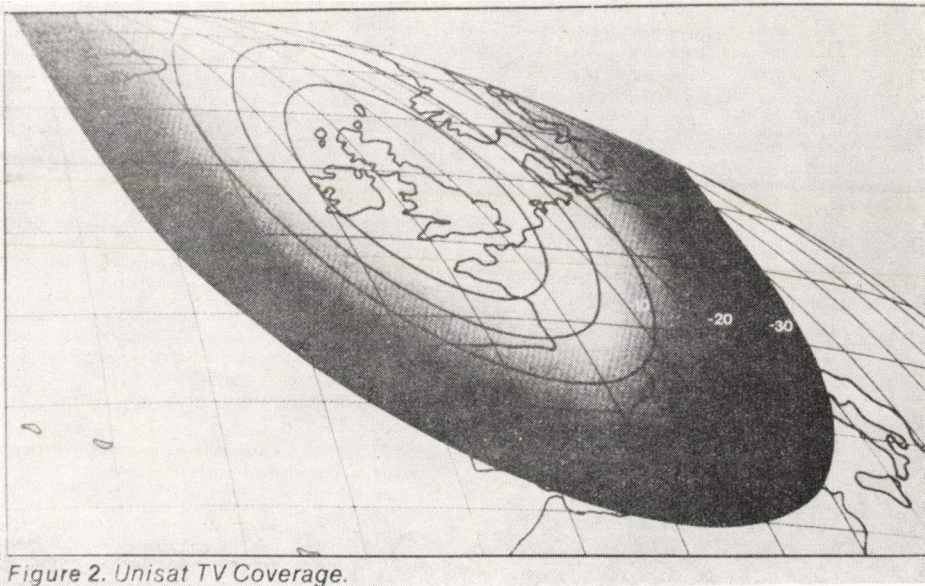

Figure 2. Unisat TV Coverage.

2. ábra. Az Unisat közvetlen műsorszórási vételkörzete

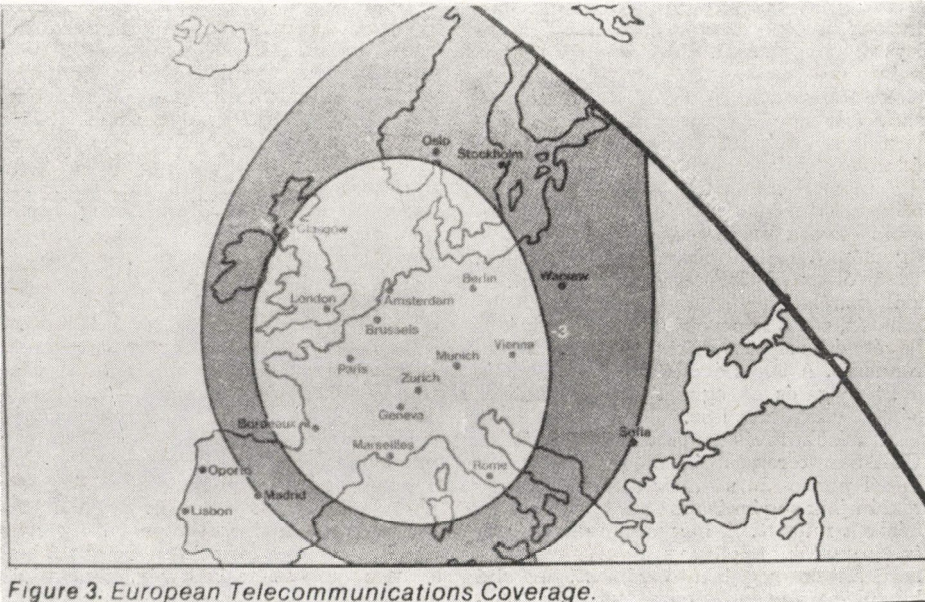

Figure 3. European Telecommunications Coverage.

3. ábra. Az Unisat kis energiájú televíziós műsorterjesztési körzetei Európában

gálják, részben Európa további ellátása, részben az angol műsoroknak az Egyesült Államokba való eljuttatása végett. (A nyugati hosszúság 31. fokán elhelyezkedő brit műhold ugyanis „látja” Kelet-Európa jelentős részét és az USA nagyobbik felét is.) A 3. ábrán látható belső ellipszisben (a -3 dB határon belül) 3 méteres átmérőjű, nagyközösségi antennarendszerekre csatlakoztatható vevőantennákkal lehet jó vételt elérni.

(1984 január)

Funk korrespondenz

A nézőkutatás fél évszázada

A szakemberek szerint a televízió a tömegkommunikációs eszközök egyikéből egyre inkább „célcsoport-médiummá” alakul át. S akkor már nem annyira a „bekapcsolási kvóta”, inkább az elért személyek száma lesz a lényeges. Az európai médiumpiac már nincs messze attól, hogy a modern elektromos mérőeszközökkel folyamatosan, akár percről percére mérje a műsorválasztást, a képernyőhasználatot, sőt az állampolgárok televíziózási szokásait is.

A NSZK-ban már a 70-es évek óta folyik az ARD és a ZDF felmérése a bekapcsolási kvóta és a személyi műsorválasztás figyelése a Teleskopie-kutatás keretében. 1985-től az új GfK-kutatásban a televízióhasználat mellett a videomagnók használatát, sőt a képernyő egyéb célú igénybevételét is együtt méri az új műszaki berendezés. A 90-es évektől új kutatás célja a „tömeg- és az egyéni kommunikációs célok” vizsgálata lesz.

A nézőkutatás műszaki eszközeit az USA-ban teremtették meg. A hirdetőik minél pontosabban akarták tudni, hogy reklámjaik sugárzásakor hány készüléken nézik a műsort. A hagyományos (kérdőíves, naplós, telefonos) módszerek erre nem adtak megbízható választ. Az első készüléket, az „audimeter”-t még 1936-ban dolgozta ki Elder és Woodruff professzor — de a rádióhallgatásra. Ezt alakít-

totta át az A. C. Nielsen piackutató cég a televízióra. Itt a kiválasztott háztartásokban egy papírtekerceses íróberendezést iktattak a televíziókészülékek bekapcsoló mechanikájához s így (mint az oszcilloszkóppan) grafikai képet kaptak.

Az 50-es években Angliában, amikor a BBC mellett a kereskedelmi ITV hálózat is megindult, az Attwood cég megjelentette a hasonló elven működő „tanmeter”-t, amelyhez rekonstruálható óramű kapcsolódott. Ez időtől számítottuk a panel kezdeteit is, a papírtekerceseket ugyanis elemzés végett rendszeresen beküldték a Nielsenhez, illetve az Attwoodhoz.

Nielsenék újítása volt a 70-es években a speciális telefonvezeték, amelyen az adat egyenesen és azonnal az elemző központba került. Ezek a berendezések azonban az egyéni használatot vagy a második-harmadik készüléket nem tudták mérni. A panelnapló továbbra is megmaradt (többnyire negyedórás intervallumokra felosztva), pontosságát emlékezetsegítő „recordimeter”-rel javítva. (Az „ébredő-recordimeter”-hez óra kapcsolódik, amely időnként hangjelzéssel figyelmeztet a pontos regisztrálásra.)

Az NSZK-ban az említett két cég 1963-ban az Infratest-kutatás keretében kezdte a nézővizsgálatot. Az Infratest intézet — az amerikai és angol társintézetekkel együttműködve — 600, majd 800 háztartásra dolgozta ki a folyamatos kutatás rendszerét. A többlet a (mintákhoz képest) a napi nézői interjú és műsorértékelés volt. Az Infratest a szerződés 1974-es megszűntéig többször bővült és módosult.

Más országokban is egyre nőtt az igény a nézettség megbízható kutatására. A hatvanas években valósult meg Japánban, Hollandiában és Írországban, majd később Franciaországban, Olaszországban és Hongkongban a közönségkutatás. Svájc, ahol napi telefoninterjúk készülnek, most akarja rendszerét átállítani. A folyamatos panelnapló egyre kevésbé alkalmas a célcsoport-médiummá válás trendjének megállapítására — akár állami vagy közjogi, akár magán szervezésű is legyen a televízió. Maga a BBC, amely panelvizsgálatait és a műsorértékelést a 30-as évek óta folytatja, a 80-as évek elején a műszaki koncepciók terén a konkurrens ITV-hez csatlakozott. Az AGB (Audits of Great Britain) piackutató konzern a nyolcvanas évek végéig megbízást adott a BARB-nak (Broadcasters Audience Research Board) a BBC és az ITV nézői folyamatos kutatására.

Az NSZK nézőkutatása némileg más úton jár. Az 1650 vizsgált háztartásban a televíziókészülékhez olyan mérőszeköz kapcsolódik, amelyen a lakás valamennyi tagjának (sőt a vendégeknek is) saját billentyűje van s ezen jelölhetik a bekapcsolást. A digitálisan tárolt adatokat éjjel a telefonvonalon keresztül központi komputerre viszik, hangfrekvenciás jelekké alakítják s így „szállíthatóvá” teszik. Így kerül a bad-godesbergi központba, ahol gyorsjelentés, heti, negyedéves és éves összegzés készül belőle.

A Teleskopie-kutatás utódainak, az Infas és az Allensbach intézetnek új, magasabb követelményekkel kellett szembenéznie: a második és harmadik készülékek megjelenésével, a videózással, a képűjsággal és a komputer-kommunikációval. Az információk többféle eredete és a felhasználás többféle lehetősége egyre több hiba forrása is lett. A technika modernizálásával együtt meg kell oldani a vehető műsorok pontosabb nyilvántartását, az adatok tárolását és továbbítását, az újserű panelrendszer kidolgozását. (A panel évi kb. 10 százalékos fluktuációja, a „mortalitás” egyúttal a reprezentativitás problémáját is felveti.)

Az új nézőkutatás megindítását 1985-től tervezik, de a piacutató intézetek versenytárgyalásai már 1982-ben megindultak. A Teleskopie és az InfraCom előtt a GfK nyerte el a megbízást, amiben a kedvező árkinálat mellett az adatfeldolgozás és -hozzáférhetőség modernizálása is szerepet játszott.

A kísérleti „tesztüzem” már 1984 őszén megindul: 13 500 személyes interjúval, „elektronikus médiumanalízissel” (EMA) és időmérleg-vizsgálattal. A panel-háztartások száma kb. 2200 lesz. A televízióhoz kapcsolódó mikroprocesszoros készülékeket a svájci Liechti cég gyártja. Ez távirányítható és hordozható készülékek esetében is működik, és nyolc-nyolc személyi billentyűvel rendelkezik.

Szójelválasztják a televízió specifikus és „nem-specifikus” használatát (videotext, képűjság, videojátékok stb.), a videorekordernél azonban feljegyzik a lejátszások számát és a lejátszott műsor programbeli helyét is. Éjszakánként a posta Modem-rendszeren keresztül gyűjtik be az adatokat. A berendezés előnye, hogy pontosan tudja követni a nézők napi „műsorszalmozását”.

Az új GfK-rendszer ötévi szerződésére (1985—1989) harmincemillió márkát szánnak. Az ARD/ZDF hivatalosan kü-

lön hangoztatta azt a reményét, hogy a GfK politikai önállósága megmarad, és hogy „a műsorszóró intézmények nézőkutatása nem kerül a pártpolitika malámba”. (1984. I. szám)

AJS

Tömegkommunikációs hatás: baleset

Első pillantásra szinte szentségtörésnek tűnik a kérdés, hogy van-e hatása a tömegkommunikációs közlésnek. Nem is lenne értelme a rádióknak, televízióknak, sajtónak, ha semmi hatása sem lenne. A tömegkommunikáció kritikussai azonban megfordítva érvelnek. A hatást nem vonják kétségbe. Ellenkezőleg, nagyoknak, kikerülhetetlennek s valóságos istencsapásának tartják. Szerintük van hatás, és az megerősokolja az olvasót, nézőt, rádióhallgatót, manipulálja a védtelen embert. Ebben az érvelésben a tömegkommunikáció a modern kor nagy mumusává válik, bűnbakká, melyet mindenért felelőssé lehet tenni, anélkül, hogy védekezni tudna.

A szélsőséges tömegkommunikáció-kritika láttán megint meg kell kérdezni: van-e (saját) hatása a tömegkommunikációs közlésnek? A tömegkommunikáció hatásáról van-e szó valójában? Legálább éppoly meggyőző az a felfogás, mely — a társadalmi-gazdasági fejlődésből vagy a kultúra alakulásából kiindulva — mind a tömegkommunikáció jellegét (a benne levő erőszakos csöklöketekkel, szexszel stb. együtt), mind a korábban hatásnak tartott jelenségeket *következménynek* tartja. Korunk jelenségeiért, köztük a negatív jelenségekért eszerint az ember és a társadalom a felelős. Ehhez képest érdektelen, hogy az ember és a társadalom milyen eszközöket használ önmaga kifejezésére. A tömegkommunikáció szerepének megítélésében ez a másik végét.

Ahol valamely jelenségtől a józan ész alapján egymással tökéletesen ellentétes nézeteket lehet fogalmazni, ott az egye-

düli „megoldást” a tapasztalat kínálhatja. Tapasztalat ez esetben módszeres, ellenőrzött bizonyítékokat jelent. Ilyesmivel azonban a tömegkommunikációs hatás kérdésében nem sokkal rendelkezünk. A tömegkommunikáció megbízóit, képviselőit és kritikusait évtizedek óta foglalkoztatja, hogyan tudnák bizonyítani saját tételeiket. A tömegkommunikáció-kutatásnak kezdetektől fogva egyik alapkérdése a hatás és a hatékonyság. Ez nem más, mint kiinduló problémánk: van-e hatás a tömegkommunikációs közlésnek?

A bizonyítás évtizedes sikertelensége már-már azt valószínűsítette, hogy a sajtónak, rádiónak, tévének nincs hatása. Nyitva maradt azonban az a lehetőség, hogy van ugyan hatás, csak igen hosszú távon érvényesül, azért nem mérhető. Mint sokféle gyógyszer vagy mérég, ami csak hosszú rendszeres, szedés után válik hatékonnyá. A tömegkommunikáció-kutatás persze kapva kapott ezen a kompromisszumos megoldáson, hiszen így egyrészt tökéletesen nyitva maradt a kiinduló kérdés, másrészt meg volt mentve a szakma becsülete. Kicsit mélyebbre nézve azonban nem indokolt az elégedettség. Az előbbi kompromisszum semmire sem válaszolt, sőt megkettőzte a problémát. Ha a rövid- és a hosszútávú hatás lényegesen különbözik, mindkettőre külön-külön rá kell kérdeznünk, mindkettőt kutatás tárgyává kell tenni.

Néhány sajtó- és tévékutatás az elmúlt évtizedben meggyőző bizonyítékokat talált a hosszútávú hatás szemléltetésére. Ezek azt mutatják, hogy a tömegkommunikációs folyamat egésze hosszabb idő alatt bizonyos esetekben nem hatástalan. Sovány eredmény, hiszen nem tudjuk, hogy mikor, milyen személyeknél, milyen közléstípusok esetén, milyen hosszú idő alatt stb. kell hatásra számítani. S egyáltalán szükségszerű-e, vagy csupán lehetséges a hatás? Rádásul a hosszútávú hatás a kultúra irányítóit és kutatóit érdekelheti, de alig foglalkoztatja egy-egy műsor készítőit, vagy azokat, akik egy vagy egynéhány közleménnyel valamilyen konkrét hatást (például reklám célból történő figyelemfelkeltést) szeretnének elérni. Némi túlzással úgy is mondhatjuk, hogy a hosszútávú hatás inkább elméleti, a rövidtávú inkább mindennapi, gyakorlati kérdés. De van-e rövidtávú hatás?

Az elmúlt években néhány megdőbben-tő adat a rövidtávú hatás létére és rendkívüli jelentőségére figyelmeztet. Marilyn Monroe öngyilkosságának tömegkommuni-

nikációs közzététele hatalmas öngyilkossági hullámhoz vezetett. (A kérdés persze itt is kikívánczozik: mi volt itt a kiváltó ok, MM ismertsége s kedveltsége, vagy a tömegkommunikáció? A kérdés ellenben félrevezető. Számunkra az a fontos, hogy egyrészt MM aligha lehetett volna világsztár tömegkommunikáció nélkül, másrészt, hogy öngyilkossága aligha vonzott volna annyi követőt, ha azt a tömegkommunikáció nem közvetítette volna.) Hasonló hullámokat más híres emberek öngyilkossága után is meg lehetett figyelni.

A szakmai áttörést D. P. Phillips kutatássorozata jelentette. Ennek eredménye néhány tézis, amelynek provokatív ereje részben pontosságában rejlik. Ugyanis nem csupán kimutatja a tömegkommunikációs hatást, de nagyságmutatókat is ad, a feltételeket is meghatározza, sőt a hatást időben is behatárolja. Ez a pontosság váratlanul s inkább ellenkezésre, mint csodálatra készítet, vagy legalábbis ellenőrzésre kényszerít. Mind az eredeti bizonyítás, mind az újabb ellenőrzés figyelemre méltó.

Phillips több kutatásának adatai szerint számos tömegkommunikációs esemény közvetlen hatással jár. Alapjában utánzás típusú cselekvések kiváltásáról van szó. A sajtóban vagy az elektronikus tömegkommunikációban ismertetett öngyilkosságok öngyilkosságra, a gyilkosságok és egyéb erőszakos cselekedetek hasonló cselekedetekre „ösztönöznek”. A másolás azt is jelenti, hogy az utánzásra való hajlandóság azok körében növekszik a leginkább, akik valamiképpen hasonlóan tarthatják magukat a tömegkommunikációban bemutatott tett-elkövetővel. Az utánzás egy további megjelenése, hogy nem csupán a cselekvők, hanem az erőszakos cselekedet alanyai (tárgyai? szenvedői?) is mintává válnak. A tömegkommunikációban bemutatott erőszakos cselekedeteket követően főleg olyan cselekedetek szaporodnak, amelyeknek mindkét szereplője valamiképpen hasonlít a sajtóközlemény vagy rádió-, tévéműsor szereplőjéhez. Ez az utánzási hatás a közlemény közreadását követő napon kezdődik, a közlemény utáni harmadik napon tetőzik és 6–8 nap alatt csökken ismét átlagos szintre. Mivel az így megugró bűnözés és egyéb utánzás aránya később sem csökken a „sokévi átlag” alá, a jelenség nem magyarázható oly módon, hogy a műsor vagy sajtóhír egy rejtetten meglepő, bár talán nem tudatosult tervet vagy

szándékot egyszerűen előbbre hoz. (Az is kétségtelenül tömegkommunikációs hatás lenne, de talán kevésbé jelentős).

A szakmai közvéleményben az eredmények egzaktsága és több kutatás egybehangzó bizonyossága nem megnyugvást, hanem gyanakvást keltett. Vajon nem valamiféle módszertani hiba teremt-e ezeket az eredményeket? Vajon nem egyetlen kutató sajátos megközelítése-e a (művi) ok? Vagy talán valamilyen helyi sajátosságról van szó? Mindezekre a kérdésekre egyféleképpen lehet választ kapni, az említett témák más kutatók általi, más módszerekkel történő és más helyütt való vizsgálatával. Ez a legegyszerűbben az öngyilkos célnél öngyilkos-balesetek tömegkommunikációs közlése, valamint az utóbb bekövetkező, még nagyobb arányú, gépjárművel történő öngyilkosságok példáján tehető meg. Phillips kaliforniai kutatását követően a kontrollt egy Detroit és környéki kutatás képezi.

Mind az öngyilkos célnél minősített (vagy bizonyított) balesetek, mind a róluk közzétett tömegkommunikációs közlések történetileg kitűnően rekonstruálhatóak. Ez lehetővé teszi különböző területeken és különböző időszakokban a kettő közötti kapcsolat vizsgálatát. Kaliforniában a gépjárműves öngyilkosságok tömegkommunikációs ismertetését követő harmadik napon átlagosan 31 százalékkal a hasonló halálesetek aránya. Detroitban és környékén 35 százalékkal emelkedett a gépjárműves öngyilkosságok aránya. Kaliforniában 6, Detroitban 5 év adatainak vizsgálatát végezték. Mindkét esetben figyelembe vették és értékelték a különféle befolyásoló tényezőket, mint az évszak és a nap szerinti szezonálisitást. Az eredmények egybehangzása mindenképpen meggyőző. Röviden: a vizsgált esetben a tömegkommunikációs közlésnek volt hatása, ez a hatás meglehetősen nagy volt, s társadalmilag is jelentősnek minősült.

Bizonyított tehát a rövidtávú hatás léte. További kutatás tárgya azonban, hogy a hatás általános dolog-e, vagy csak bizonyos közléseket jellemez? A tömegkommunikációban ismertetett némi erőszak, gyűjtogatás és gyilkosság hasonlóképpen utánzásra készíti-e? Egyaránt mintaértéke van-e a valóságos és a fiktív eseményeknek? Egyforma hatása van-e a különböző tömegkommunikációs eszközökben történő közzétételnek? Mely társadalmi csoportok hajlanak leginkább utánzásra? A tömegkommunikációval va-

ló kapcsolat szorossága vagy a társadalmi demográfiai jellemzők fontosabbak az utánzási hajlam szempontjából?

Tökéletes félreértés lenne, ha a tömegkommunikációs hatást elsőrendűnek tartanánk és emiatt félretennénk az eddigi cselekvéseméletek (és öngyilkosság-elméletek vagy bűnözési elméletek stb.) összefüggéseit. A tömegkommunikációs hatás nem helyettesíti, hanem kiegészíti a társadalmi-demográfiai meghatározottságot. A társadalomelmélet szempontjából ez a fontos. Tény marad azonban, hogy van és bizonyított a tömegkommunikáció rövidtávú hatása. A történeti statisztikai adatok elhasználása a kutatás kiterjesztését is lehetővé teszi, azaz a még nyílt kérdések egy részére is viszonylag egyszerűen megkaphatjuk a választ. A tömegkommunikáció-kutatás szempontjából pedig ez a fontos. (1983. 4. szám)

observateur

A gyerek és a számítógép

Érdekes, újszerű szempontokat vet fel a Le Nouvel Observateur a gyerekek és a számítógép kapcsolatáról. Felhívja a figyelmet, hogy haladéktalanul meg kell védeni a számítógépeket egy új, erőszakos tábor, a gyerekek ellen! Az Egyesült Államokban mind gyakrabban követnek el ellenük — nem ritkán csoportosan — erőszakot. Többnyire esellel hatolnak be a számítógép központi memóriájába, hiszen a szigorúan titkos stratégiai és információs adatbázis rendkívül csábító a számukra.

FBI, NASA, Pentagon... Az Egyesült Államok legféltettebb adatbázisait is megtámadták már ezek a kedves kis csirkefogók, akik mikro-számítógépüket egy egyszerű modem — modulátor-demodulátor — közbeiktatásával rákapcsolják a telefonra. A modem az információs nyelvet telefon-impulzusokra alakítja át, s ezek után már csak néhány tucat dollár kérdése, hogy az ember végigkotorássa a világ összes számítógépe agyát. Semmi

sem tarthatja őket vissza: tönkreteszik a titkos kódokat, kitalálják a jelszókat, s a legagyafúrtaabb algoritmusokkal manipulálnak.

Akiket rajtacsípnék, természetesen nem tartoznak a legügyesebbek közé. A terminálok apró Mozartjai rendszeresen olvasák a szakajtót, de még a jövő szamizdatjait, a „titkos irodalmat” is. A helyzet rendkívül súlyos, jelentette ki az információs bűnüldözés egyik tapasztalt szakembere. Máris többezésre tehető e ragyogó tehetségű amatőrök tábora, s számuk hihetetlen gyorsasággal növekedik. Pusztán ügyetlenségből is tönkretehetik a leggondosabban kezelt adatbázisokat.

De mi a helyzet Európában? Hogy állunk ezzel a kérdéssel Franciaországban?

— Ha a terem mindig nyitva állna, én örökké ott lennék — nyilatkozta egy gimnazista a „Micro” című folyóiratnak. — A számítógép olyan, mint egy jó barát: az ember szól hozzá, és ő válaszol.

Néhány lelkes tanár szerint szerepe olyan a matematika-oktatásban, mintha az ember teljesen belemerülne egy élő nyelv közegébe, „Egyenesen a matematika forrásához jutunk el. A gyerek egyedül, önként és boldogan mártózik meg benne. A unalmas óráknak vége. A számítógéppel úgy tanulnak meg a gyerekek »matematikául«, ahogy az olaszok olaszul: észre sem veszik.”

Sajnos nem minden tanár ilyen lelkes. Egy svájci tanár és kutató, aki alapos tanulmányokat végzett a gép középiskolai felhasználása terén, azt állítja, hogy a gyerekek többségének súlyos gondjaik vannak vele.

Tehát egyrészt számolnunk kell a számítógép fanatikusaival, akik szerint „a programozást nem lehet abbahagyni”, másrészt a fiatalok óriási többségével, akiknek a gép épp olyan idegen marad, mint az öregeknek, vagyis a felnőtt társadalom túlnyomó részének.

* * *

A folyóirat megkérdezte az informatika egyik atyját, a Massachusetts Institute of Technology professzorát, Joseph Weizenbaumot, miért nincs meglepődve, hiszen a számítógép végre eljutott az irodákba, az iskolákba, az otthonokba.

— Én tudós vagyok, nem számítógépkereskedő — felelte Weizenbaum. — Csak annyit szeretnék, hogy azt a technológiát, amelynek a kifejlesztéséhez én is hozzájárultam, jól használják fel. De ettől nagyon távol vagyunk. Egyszerűen informatikai analfabétizmusról van szó. Csak sajkózzuk, hogy a jövő a számítógépeké. Jó vice! Az enciklopédiák egykori óriási népszerűségét juttatja eszembe. Vagy emlékezzünk, micsoda elragadtatással néztünk a televízióra, e másik „oktató-nevelő” eszközre. Annyit elértünk vele, hogy a kölykök legalább csendben maradnak. Ha másra nem is, mindenestre jó magaviseletre megtanítja őket.

Az is csak amolyan mítosz, hogy a televízióval ellentétben a számítógép fejleszti a kreativitást. A tévében a gyerek paszszívan figyel, hogyan lövi le a repülőgépet a vadászgép pilótája. A videojáték esetében ő maga lesz a vadászpilóta. Mi a különbség? A gyerek itt is, ott is egy elvont világban él, ahol a cselekedetek egyforma értékűek, hiszen semmiféle következménnyel nem járnak. Őszintén szólva az a véleményem, hogy a számítógép csökkenti a gyerekek kreatív készségét, mivel ő programozza a gyereket, és nem fordítva. Ha igaz lenne, hogy általa növekszik a gyerekek problémamegoldó készsége, az Egyesült Államokban a számítógép-tudomány professzorai sokkal jobban élnének, mint a népesség többi tagja. Sokkal szerencsésebben intéznék pénzügyeiket, jóval gyakrabban nyernének a tőzsdén.

A riporter közbevételére, hogy azt a professzor sem mondhatja komolyan, hogy a holnap társadalmában megleszünk számítógépek nélkül, Weizenbaum így válaszolt:

— Tudja-e az átlagember, hogyan működik a telefon vagy a hűtőgép? Nem. Mégis lépten-nyomon használja őket. Holnap, amikor majd komputert vagy szövegolvató gépet használ, annak a működését sem fogja ismerni. Elégendő lesz, ha megnyomja a gombot.

A tudomány tele van göggel. A számítógéptudomány a leginkább. És mindig erős a kísértés, hogy számítógépeket küldjünk oda, ahol problémák vannak. Válságban van az iskola? Adjunk neki számítógépet! Egy pillanatig elszórakoztatja a diákokat, de nem old meg semmit!

(1983. december 2—4.)

Fokról fokra

A Szovjetunió soknemzetiségű ország, népeinek érintkezési nyelve az orosz. Az orosz nyelv szükségességét rég felismerték Észtországban is, azonban elsajátítása nem megy könnyen. Különösképpen, mivel a finnugor nyelvcsaládhoz tartozó észti nyelv alapvetően eltér az orosztól. A megoldást ezért komplex megközelítésben, a tömegkommunikációs eszközök bevonásával képzelik el.

Azzal kezdődik a dolog, hogy napi négy és fél órányi információs, illetve társadalmi-politikai jellegű műsort vesznek át a moszkvai központi televíziótól és tizenkét órát a rádiótól. De az Észti Rádió és Televízió valamennyi szerkesztője maga is részt vesz az orosz nyelv és a szovjet kultúra propagálásában. Tavaly, a 60. évfordulóra fejezték be azt a kétéves sorozatot, amelyben az észti nézőket megismertették valamennyi köztársaság társadalmi, gazdasági és kulturális eredményével, majd önmagukról is gyártottak egy tizennégy részes sorozatot — mind-egyik részt speciálisan más-más köztársaság számára. Az észti nézőknek azonban az egésztest levetítették — oroszul.

De kínél is kell kezdeni az orosz nyelv iránti érdeklődés kialakítását, ha nem a gyerekeknél és a fiataloknál? A nemzetközi ifjúsági műsorok gyártásában már van némi tapasztalatuk. Évek óta megy pl. a leningrádi, a lett, a litván és az észti tévéstúdiók közös szórakoztató és ismeretterjesztő sorozata, „A borostyán kulcs”. Természetesen orosz nyelven, ami nyilvánvalóan mutatja, milyen fontos e nyelv elsajátítása más népek kultúrájának megértéséhez.

A „Tévéiskola” és az „Iskolarádió” évek óta szerves részét képezik Észtországban az iskolai orosz nyelvoktatásnak. Itt az alapvető követelmény: az érdekes forma és a sokoldalú tartalom. Hogy ez

mennyiben sikerült, minden év tavaszán minisztériumi bizottság ellenőrzi. Az első rádiós, tévés tanfolyamokat a felsőtagozatosoknak és a nagyközönségnek készítették. A legfontosabb a tematika volt; szemléletes példák, konkrét élethelyzetek segítségével mutatták be a nyelvi konstrukciók alkalmazását, a formai megoldás azonban egyoldalú volt — képpel, fotóval, filmrészlettel illusztrált szöveg és párbeszéd.

Később áttértek a dramatizálásra; új sorozatok jelentek meg, például „A szavak története”, „Szólások, közmondások” stb. Jelenleg az észti televízióban három adássorozat fut párhuzamosan, melyek témája az orosz nyelv és kultúra: az egyik a kezdők, a gyermekek számára, a másik a felsőbb osztályosoknak és a nagyközönségnek, a harmadik pedig az orosz irodalom és kultúra iránt érdeklődőknek készül.

A legkiválóbb észti nyelvpedagógus, az azóta elhunyt N. Pentre állította össze „A toronyszobácska” című 25 részes sorozatot. Ez egy közismert mese hőseinek újabb kalandjait jeleníti meg — színesek, valamint egy oroszul és észtil mesélő narrátor közreműködésével. Bár a mesesorozatot óvodásoknak szánták, 11–12 éves korig a nagybacsák körében is népszerű lett. Jövőre megismétlik.

Az iskolatévété számára készült a „Könyv—Író—Olvasó” című adássorozat is, amely a kortárs orosz nyelvű irodalom képviselőit vonultatja fel.

Az iskolarádió „Oroszul tanulunk” műsorainak kettős célja van. Egyrészt a már bizonyos nyelvi szintet elért felnőttek beszédének fejlesztése, másrészt az észti lakosság megismertetése az orosz nép történelmével, kultúrájával, szokásaival. A nyelvi anyagba felveszik a népi legendákat, hiedelemvilágot, a tipikus orosz fordulatokat, nyelvi sajátosságokat stb., megtanítják a hallgatókat a bonyolult orosz, illetve észti kifejezések összehasonlítására.

Az orosz nyelv széles körű propagandáját hivatottak szolgálni az iskolarádió irodalmi adásai, melyek eredeti nyelven ismertetik az orosz és szovjet irodalom klasszikusait (Tolsztoj, Gorkij, Majakovszkij) alkotásait.

Az Észti Rádió és Televízió elnöke az intézmény további feladatát abban látja, hogy javítsák az orosz nyelvnek, illetve a szovjet kultúrának szentelt adások minőségét és növeljék azok mennyiségét. (1984 január)

Rövidre fogva

Tájékoztató

Isten veled, **Koppenhága!** Alig két éves működés után megszüntette tevékenységét a Koppenhágában működő „Harmadik Világ Hírügynökség” (Third World News Agency). A dán külügyminisztérium nem hosszabbította meg az ügynökség működési engedélyét.

Rundfunk und Fernsehen

Az időjárás-jelentés világszerte a tájékoztató műsorok elengedhetetlen része. Az USA-ban néhol neves személyiségeket kérnek fel a bekonferálásukra, a témában fogadásokat kötnek. Franciaországban színészi teljesítményt igényel a meteorológia, és a közönség is ezt követeli. Az ókori Görögország óta az „időjóslás” iránti érdeklődés töretlen.

Le Monde

Az alvóváros éber órái. Val-Maubée hat helység egyesüléséből alakult, dinamikusan fejlődő úgynevezett „alvóváros” (lakóinak 80 százaléka máshol dolgozik), amelynek létszáma 10 év alatt ötszörösére nőtt. Most nagyszabású telematikai kísérlet indul — Minitel terminálokkal, komputerrel, videotex felszerelésekkel és kapcsolódó könyvtárral. Működtetője az Aspasia szervezet.

Le Monde

Skandinávia az űrben. Svédország és Norvégia olyan közös távközlési műhold tervét (Tele-X) írta alá, amelyet az Ariane hordozórakéta vinne magával föld körüli pályára. A televízióműsorok mellett külföldi telefonbeszélgetéseket és telexkapcsolatot is biztosítana a Tele-X. A költségek 80 százalékát Svédország, 20 százalékát Norvégia vállalta.

Rundfunk und Fernsehen

Cenzúrát a cenzúrának! A kanadai Ontario államban a területi bíróság kifogásolta a cenzúra tevékenységét. Az alkotmány

szerint a bemutatandó filmeket a cenzúra kategóriákba oszthatja, de meg nem csonkíthatja, sem meg nem vághatja. A kanadai művészek mindig aláírják azt a szerződési záradékot, hogy a film, amelyben szerepelnek — erőszakmentes.

Le Monde

A RAI 60 milliárdja. Az Olasz Rádió és Televízió 1983. évi deficitje 60 milliárd líra volt. A magán televíziók legalizálása előtt a RAI-nak 2,8 milliárd lírás szerény haszna volt. A kétségbeejtő gazdasági változás a vezetőket és az alkalmazottakat reformok keresésére és hatékony törvény követelésére ösztönözte.

Le Monde

Műsorszórás

„**Kék Duna**” Rádió néven indítják az Osztrák Rádió 3. műsorának új nemzetközi adását. Ennek célja az Ausztriában élő diplomaták és külföldi képviselők munkatársainak tájékoztatása. A találó névhez most készítik a vonzó programot.

Rundfunk und Fernsehen

Kinyitni a füleket. „Ha a néző oktató televízióról hall, mintha becsukná a fülét . . .” — panaszkodnak a szakemberek. Most a Távközlési Szervek közös magazinja, a Messages új vállalkozásba kezd. Fialat szerzői csoporttal reklámszakemberek bevonásával a képűjság segítségével kívánnak hatni. Úgy látszik, sikerrel — a 20 perces adásokat a közönség jól fogadta.

Le Monde

A takarékoság fontosságát hangoztatták az Osztrák Rádió kuratóriumának ülésén, majd egyhangúlag megszavazták, hogy az előfizetési díjakat a korábbi (igen alacsony) 10 schillingre emeljék.

Rundfunk und Fernsehen

Nézni akarunk — de pénzt nem adunk. A 4. francia televízióműsor (Canal Plus) térvél a franciák nagyobbik fele egyetért, a fizető televízió elvét sem ellenzik, azonban 58 százalékuk megtagadta a havi 120 frank csatlakozási díjat.

Rundfunk und Fernsehen

A „Fekete Nap” sikere. A francia televízió TF1 műsora havonta egy alkalommal megrendezi a „félelem napját”. A sorozatnak már hagyománya van a francia televíziózásban, ez a sorozat több tévétársaság koprodukeiójaként jött létre. Humor, gonoszság, gyonság! — hirdeti a műsor alcíme. A fekete sorozat a detektív-, rém- és horrorfilmekre épít és nagy a népszerűsége.

Le Monde

Hogyan szerezzünk filmet? Az NSZK-beli ARD televízió-szervezet 15 éves szerződést kötött az amerikai Metro-Goldwin-Mayer és az United Artists filmgyártó és -forgalmazó céggel. Az ARD így 3000 darab 390 óra terjedelmű televíziófilmből válogathat — legkevesebb évi 10 filmet. A sugárzási jog a teljes német nyelvterületre (NSZK, NDK, Nyugat-Berlin, Ausztria, Svájc, Luxemburg, Lichtenstein, Dél-Tirol) szól, továbbá a műholdas közvetítésre és a kábelműsorokra is.

Media .Perspektiven

„Éljen a válság?” „Vive la crise” volt az Antenne 2 új politikai sorozatának a bevezető előadása. Új technika, új dramaturgia uralta a műsort. Műsorvezetője Yves Montand volt, aki kritikusai szerint inkább „James Bondként viselkedett”. Az FKP elfogultsággal vádolta a műsort és ellenadás szerkesztését szüreti. A 31 százalékos nézettség (Franciaországban igen magas) viszont a nagyfokú érdeklődést mutatja.

Le Monde

Túl van a tízezredik adásán az NSZK televízió-híradója, az este 20 órakor kezdődő Tagesschau. Az első adás 1952 karácsonyan volt.

Rundfunk und Fernsehen

Bátorság-Adó. „Oser” (merni) a címe a Francia Televízió új havi magazinműsorának. A közönség szkeptikus, de a műsor vezetői fogadkoznak, hogy a címhez híven bátran feltárják a társadalmi élet

fonákságait, az egyes szervezetek belső életét, a társadalom egyes területeinek rejtett kapcsolatait.

Le Monde

Új tévécsalád mutatkozik be az NDK televíziójában, a Plonk-család. A 14 tagú családot a barátok, szomszédok, ismerősök 34 fős kara egészíti ki. A 10 részes folytatás vidám történeteiben az NDK mai élete rajzolódik ki.

Fernschdienst

Hogy szót értsenek . . .! Az NSZK három televíziója egyszerre kezdte sugározni a „Deutsch für uns” (Német nyelv nekünk) című műsort — elsősorban a vendégmunkások 13 évnél idősebb gyermekeinek. A Brémai Rádió ezt egészíti ki „Németül — török fiataloknak” c. adásával. A kezdeményezést az ország többi rádióadója is átvette.

Rundfunk und Fernsehen

Stadion a léc fölött. Tíz év alatt (1975—1984) 23-ról 19,8 százalékra esett a nézők érdeklődése a sportműsorok iránt. Ezért érdekes, hogy a „Stadion” (Stade) vasárnap esti adását még mindig a francia nézők 44 százaléka kedveli. Az adásidő tíz év alatt közel a duplája lett (évi 236 órától 450-re nőtt).

L'Express

Vietnam — tegnap és ma. A francia televízió műsorsorozatát sugárzott a vietnami háborúkról. A nézők között egykori katonák, az elesettek hozzátartozói, vietnami menekültek egyaránt nagy számban voltak, így a sorozat hatása is sokféle. A sorozattal maga a hadserg vezérkari főnöke is foglalkozott, aki a történelem reális szemléletére és az egykori események őszinte feltárására intett.

Le Monde

A csúnység ára! C. C., 37 éves amerikai televízió-bemondónő a Kansas City bíróságnál követelt elégtételt, mert munkaadói arra hivatkozva bocsátották el, hogy „túl öreg, nagyon csúnya és a férfiak szemében kevésbé vonzó”. A bíróság a kártérítési igénynek helyt adott, C. C.-nek 300 000 dollárt ítél meg.

Rundfunk und Fernsehen

Három kalóz Párizsban. 1984 márciusában három szabad (értsd: kalóz) párizsi televízió ígért esti egyórás műsort a város nagy részén. Párhuzamosan sugároz az Antenne 1, a TIME és a Canal 24. Remélik, hogy közös akciójukra sokan lesznek kíváncsiak és így rendszeressé tudják tenni adásaikat, amelyeket meglepően nagy propagandával reklámoztak.

Le Monde

Csökkenet a televíziózásra fordított idő összmenyisége az elmúlt öt évben az NSZK-ban — jelenti a Teleskopie nézőkutató-szolgálat. Az évi bekapcsolási idő az 1979-es 189-től 1983-ra egyenletesen 179 órára süllyedt. Nőtt azok aránya, akiknek nincs televízió-készülékük (korcsoportonként átlag 4 százalékkal). Egyenletesebb lett viszont a napi elosztás, míg a délelőtti televíziózás aránya nem változott.

Media Perspektiven

Nummer Eins, vagyis Az Első akar lenni a megújult, tőkeerős, ősi Bertelsmann konzern. A legjobb magántelevíziót ígéri és ehhez a programstratégiája is megvan. Támogatják a ludwigshafeni, a nyugatberlini és a müncheni kábelkísérleteket is. „Vége az ujjgyakorlatok korának!” — hirdetik. Ettől persze politikai befolyásuk növekedését is várják.

Media Perspektiven

Erős a híryanag, a dokumentatív szemlélet és a fogékonyság a fejlődő országok problémái iránt! — így látják az NSZK-ban a saját televíziózásuk erényeit. Viszont hiányzik az elbeszélő irodalmi hagyomány és deficités a népszerű szórakoztatás. Erre mutat az angol—amerikai krimik nagy közkedveltsége az NSZK-ban.

Media Perspektiven

„Fényévnyre az amerikaiaktól!” — volt Mitterrand elnök médiumpolitikai irányelve, amely szerint radikálisan csökkentették az USA műsorait a francia televízióban, különösen a kulturális és tudományos műsorok terén. A francia szókincset is meg akarják szabadítani az angol—amerikai szavak befurakodott százaitól, mint a „drugstore”, a „weekend”, a „fair play” stb.

Media Perspektiven

Csatornát a Csatornának! Angol és francia rádiós szervek együttesen kívánnak olyan rádióműsort összeállítani, ami a La Manche csatornán átkelőket az utazás idején szórakoztatja. A kétnyelvű műsorban némi ismeretterjesztés, hajós történetek, matrózviccek és természetesen sok zene lenne.

InTele

Az angolokat és az amerikaiakat a közös nyelv választja széjjel! — állapította meg egykor B. Shaw, akire most hivatkoznak, amikor gátolják az USA televízió-műsorainak a beáramlását Angliába. Jelenleg a heti műsornak „csak” 14 százaléka amerikai. Az USA szórakoztató műsorai kevéssé vonzóak.

Media Perspektiven

Televíziót az eszkimóknak. Kanada, Grönland és Norvégia közösen dolgoz ki olyan eszkimó nyelvi, kulturális és tájékoztató programot, amely a több nyelvjárásra oszló és széttagoltan települt, gyakran vándorló eszkimóknak megfelel. A városba települtek körében (főként Grönlandon) az amerikai konumersz televízió hódolt, a mostani vállalkozás ezt hivatott elhensúlyozni.

InTele

Hobo Kid, a kábeles kalóz — ilyen néven lett ismert az USA-szerte Frank Cardamane. A 24 éves fiatalember 800 épületben helyeztet el kalózdókat és a környék hat kábelhálózatát több millió dollárral károsította meg.

Le Monde

Szívcsatorna a neve az oregoni 17. kábelcsatornának, amelyiken a házasondi kívánók személyesen „adhatják elő” apróhirdetéseiket. Az érdeklődőknek így nem kell beérniük egy fényképpel, sőt a választandó partner színészi képességeiről is meggyőződhetnek.

InTele

„Eins plus” azaz „Plusz egy” az elnevezése annak a tervezett német nyelvű kulturális programnak, melyet az ECS műhold révén az NSZK, Ausztria és Svájc sugároz majd Európa valamennyi németül tudó nézője számára. Célja, hogy bemutassa az európai kultúra német nyelvű elemeit, továbbá a német nyelvű országokat — aktuális és történelmi szempontból, európai kontextusba helyezve. A programban a

kultúra nem elit- és nem is tömegjellegűen jelenik meg, hanem mindenki számára egyéni kultúráként, méghozzá tág értelemben: a színházról a politikai vagy akár az étkezési kultúráig. A tervet egy szórakoztató, ám informatív családi programot vázol fel, amelyből a legkülönbözőbb célesoportok válogathatnak.

Fernseh-Informationen

Helyi adók

Bajban vannak a helyi kereskedelmi rádiók Svájcban, mivel a reklámozók túl drágának találják őket. Ugyanazért az összegért a nyomtatott sajtó vagy a tévé-reklám lényegesen nagyobb közönséget képes elérni. A magas költségek abból erednek, hogy az adók többsége szolgáltatás jellegű, totális programot nyújt. Ahelyett, hogy új, interaktív kommunikációs eszközzé válnának, a városi agglomerációban működő legnagyobb helyi adók az országos rádióállomás konkurenciájává váltak — 24 órás műsorral, profi műsorvezetőkkel, drága (részben külföldi) tudósítókkal és komplett stúdiókkal. Jellemző módon a legkisebb helyi adó, a Radio Matterhorn az egyetlen, amelynél azt mondják: jól megy nekik anyagilag.

Funk-Korrespondenz

Film

Mesterségünk címe: Filmet vidékre! A vidéki helyi adók átlagban évi 350 filmet „fogyasztanak”. Mivel a francia évi filmtermés 200 körül mozog, a hiányt külföldről kell pótolni — ez minden vidéki adó problémája. Most új ügynökség alakult (Artdam), amely a forgalmazást, kölcsönzést szervezi és megkönyvíti.

Le Monde

Csillagok háborúja — a filmárakban. Egyetlen év alatt 15 százalékkal emelkednek a hollywoodi nagy filmgyártó cégek gyártási költségei. Az 1983-as 9,7 millióról 1984-re 11,3 millióra nőtt az egy filmre jutó átlagos gyártási költség. Változatlan költségvetés mellett ez 130 film helyett csak 119-hez elegendő.

Variety

Jedi visszatér — és pénzt hoz! 1983-ban az USA-ban és Kanadában 152 olyan film volt, amelyik kölcsönzésből egymillió dollárnál többet hozott egyetlen év alatt a forgalmazóinak. Az élen a „Jedi visszatér” áll 165 millióval, ezt a „Tootsie” követi 95 millióval. 35 milliónál többet hat film, 20—35 milliót 15 film hozott. Az örökranlistát az „E.T.” vezeti 209 millióval, ezt követi 193-mal a Csillagok háborúja. És ez csak az USA-beli és a kanadai piac!

Variety

India filmművészete még ma is kevésbé ismert, egzotikus világ, amelynek csak a csúcsai láthatók Európában. Pedig a 70-es évek óta a világ — mennyiségiileg — legnagyobb filmtermelője, évi 750 filmmel. Negyven év alatt 15 ezer film készült Indiában, az ország 14 legfontosabb nyelvén. Az országban 10 ezer mozi van, többnyire a városokban. Egyes elképzelések szerint az indiai film évtizedünkben lép ki a belterjességből és provincializmusból.

Europe

Sajtó

Nincs kétség az egység iránt. Egy bajor helyi újság (Schongauer Nachrichten) politikai rovata önállósította magát és új „Publicisztikai egység”-ként jegyezték be. A fogalmat csak 1983-ban definiálták, de azóta Bajorországban 25, az egész NSZK-ban 126 publicisztikai egység jött létre. Ez a különös törekvés a kis példányszámú, de igényes helyi újságoktól indult ki.

Media Perspektiven

Az elzászi sajtó „vad” napja. A Strassbourg-ban megjelenő „Derniers Nouvelles d'Alsace” szerkesztőségében hónapok óta szakmai, gazdasági, személyi vita dúl. A konfliktus ez év márciusában kulminált, amikor a 14-i szám egyik oldalára a gazdasági hírek helyére a CGT szakszervezet munkásai a saját röplapjukat tették be és a több ezer példányt ingyen osztogatták. Hasonló eset Elzász sajtótörténetében ismeretlen.

Le Monde

Nemzetközi televíziókritika szükségességét hirdetik a józan műsorkészítők. A Prix Italia vagy Montreux kölesönös udvariaskodásba fulladt, a kis országok véleménye pedig gyakran túlságosan egyéni. Nagyon hiányzik egy nemzetközi összehasonlító televíziókritikai folyóirat.

Media Perspektiven

Egységesíteni kell az ARD tartományi rádió- és tévéállomások lapjait — állapította meg a nyugatnémet műsorszóró szervezet vezetősége, de egyelőre nem terveznek saját műsorújságot. A különböző tartományi lapok egységesítését a „Südfunk” mintájára képzik el. A 12—20 oldalas lapokat közös ARD-köpenyben jelentetnék meg összesen 500 ezer példányban, és nyomtatványként, ingyen küldnék szét az érdeklődőknek.

Kirche und Rundfunk

Video

Áldás a kazettákon. Az NSZK-ban a katolikus egyház elhatározta, hogy megkezdi a saját videokazetták gyártását és forgalmazását. A kínálat egyelőre játék- és dokumentumfilmekből áll. Ezeket a frankfurti katolikus filmgyár készíti és a püspöki kar publicisztikai bizottsága hagyja jóvá.

Rundfunk und Fernsehen

Képmagnó-statisztika. A nyugatnémet Statisztikai Hivatal 1983-as felmérése szerint a nyugatnémet háztartások 7 százaléka rendelkezik video-berendezéssel és 94 százaléka tévékészülékkel. 100 háztartásra 74 színes tévékészülék jut. Angol felmérések szerint 1983 végén a világon kb. 40 millió képmagnót használtak. A jelentősebb tőkés országokban a képmagnó elterjedtsége a következő: USA: 8,75 millió, Japán: 7,56; Nagy-Britannia: 5,75; NSZK: 3,9; Franciaország, 1,65; Ausztrália: 1,1 millió darab.

Das Elektron

Kutatások

Ne nézegesd, játsszál vele! A sok televíziózás passzívvá és lomha gondolkodásúvá teszi a gyereket! — állapítja meg C.

Cullingford, az Oxfordi Polytechnikum kutatója. A vizsgálatokban részt vett 5000 gyerek (6—12 évesek) a televíziót mint szórakoztató játékszer használta, a rendszeres nézéstől Cullingford — eltiltotta őket.

Rundfunk und Fernsehen

Erőszakmérés. Az ICAVE, a Nemzetközi Erőszak Ellenes Szervezet (International Coalition Against Violent Entertainment) folyamatosan végzett és közzétett felméréseiben a képernyőn feltűnő erőszakkal is foglalkozik. E felmérés szerint a világ televízió-műsoraiban terjed az erőszakot tartalmazó adások mértéke, sőt a műsorszerkezetben elfoglalt helyük is erősödik.

Le Monde

Műsoron az ellenzék. A francia műsorfigyelő szolgálat, a SOP (Service d'Observation des Programmes) adatai jelzik, hogy az egyes politikai pártok képviselői mennyi időt töltöttek a képernyő előtt az elmúlt évben. 1983-ban jóval nagyobb volt az ellenzék jelenléte és aktivitása, mint az előző évben.

Le Monde

Bolgár kommunikációs étvágy. Bulgáriában a televíziónézés napi mértéke 1983-ban elérte a 115 percet. A rádió 88 perccel a második helyre szorult. Az olvasásra napi 15 percet fordítanak, újságra 6,3 percet, mozira 4,1 percet, kiállításra, koncertre, operára 0,3 percet. Az adatok a francia Centre National d'Information Scientifique felméréséből származnak, amelyet a hivatalos bolgár hírügynökség is megerősített.

Le Monde

„Vér, könnyek és infláció”. Milyen az átlagos amerikai és az átlagos francia vélekedése az országos vagy világméretű válságokkal szemben? A nemzetközi összehasonlító vizsgálatot tíz év után (1974) most ismét elvégzik és a közönség felrázásának, aktivizálásának a hatékonyabb módszereit is keresik. Talán előre sejtik a vizsgálat eredményét?

Le Monde

Új, szombati mellékletet indított a Monde, amelyről 49 kérdésből álló kérdőív vallatja az olvasókat. A teljes névtelenséget garantáló vizsgálatot az IPSOS intézet végzi. Megkérdezik a lap vásárlási módját, a véleményt a mellékletről, a lap stílusáról, az egyes rovatokról stb.

Le Monde

Dokumentáció

Az olasz nemzeti filmvagyoneért. Olaszországban igen jelentős történelmi és dokumentum értékű filmvagyon van magánkézben. Ezek átjátszási rendje és nyilvántartása azonban nincs megszervezve. Most az olasz filmarchivumok a Párizsi Pompidou kulturális központhoz fordultak módszertani segítségért, hogy ehhez az értékes anyaghoz hozzáférhessenek.

Le Monde

Harminc év zörejeinek elemzésével kezdi meg a BBC hangeffektus-archívumának a felújítását. A 150 ezer darabos effektusállomány rendszerezése is óriási munka: emberi, állati, természeti és gépzörejek képezik a felosztás alapját; az emberin belül személyes, intim és társadalmi hangeffektusokat (összesen 30 ezret!) különböztetnek meg.

InTele

Távközlés

A távközlési kesztyű. A francia postaügyi miniszter sürgette az egységes európai távközlési rendszer kialakítását. Az amerikai és a japán kihívást csak egységesen lehet elfogadni, külön-külön aligha. A megoldandó feladatok sorrendjét a miniszter így jelölte meg: egységes normák, közös tervek és a kiszolgáló háttérpar megteremtése.

Le Monde

A telefonsűrűség Ausztriában jelenleg a következő: 100 lakosra 32 fónal és 44 beszélőhely jut. Kereken 1500 távbeszélőközpont van az országban. Ez az ellátott-

ság egészében elektromechanikus központokon alapszik, csak a helyközi központokban szerepelnek Metacontat és ESK kvázi-elektronikus rendszerek.

Das Elektron

A videotex-rendszert Japánban 1983 végén vezették be nyilvános postai szolgáltatásként. A (204 függőleges és 248 vízszintes pontra bontott) képernyőn japán írásjelekkel jelenik meg a szöveg, amely ki is nyomtatható. A Captain-nek (Character and pattern telephone access information network) nevezett készülékhez a Mitsubishi és a Sony vállalatok két nagy integráltságú és egy különleges IC áramkört fejlesztettek ki, melyek dekóderként szolgálnak. A dekóder ára igen olcsó, kb. 70 nyugatnémet márkának felel meg.

Funkschau

Kis ország nagy terve. Luxemburg távközlési műholdat készül felbocsátani. A törvbe amerikai üzletembereket is bevontak. A műsor a direkt közvetítés és a kábeles adás keveréke lesz. A műhold adásait nemcsak a szomszédos országokban, de Marokkóban, Törökországban és Finnországban is lehet fogni.

Le Monde

Rádiómérnök-tanfolyam. A Deutsche Welle Kölnben tanfolyamokat szervez a fejlődő országok műsorszóró hálózatának személyzete részére. Az oktatás céljára három adóberendezés áll rendelkezésre, melyek Rohde Schwarz gyártmányú, lég-hűtéses műantennával üzemeltethetők. Az adók és a műantenna árnyékoló rács alatt működnek, így az épületben levő más műszaki berendezések zavartalanul üzemeltethetők. A kétéves tanfolyam az adótechnikán kívül az áramellátó berendezések és a sugárzás-tervezési módszerek tárgyalását is felöleli. Közben gyárlátogatásokat és az adóállomásokon üzemeltetési gyakorlatokat is szerveznek.

EBU Review

Technika

Mindenki egyképp csinálja! A 12 legnagyobb nyugat-európai informatikai cég meggyezett a közös gyártási normákról.

Ezek 1985-ben lépnek életbe. Most az Európai Gazdasági Közösséghez fordultak megrendelésért. E lépés sokat jelent az Európán kívüli konkurrencia ellen.

Le Monde

Elektronikusan cinkelt kártyákat használó bűnszövetkezetet lepleztek le a hongkongi hatóságok. A miniatűr nyomtatott áramkörök jelzéseit egyes lapokon le le-

hetett olvasni. A lebukás oka: az egyik játékos a kártyázás helyett a kártyára figyelt!

InTele

Nem az a veszély, hogy a számítógépek úgy kezdenek gondolkodni, mint az emberek, hanem hogy az emberek kezdenek úgy gondolkodni, mint a számítógépek! — állapítja meg Joseph Weizenbaum amerikai szociológus.

ZPF

Alexander von Hoffmann

Szabad-e a Földnek forognia?

A hírek objektivitásáról

A politika azoknak a feladatoknak a fényében, amelyek megoldására képtelen, egyre inkább kísértettáncnak hat. Aki a valósághoz igazodva akar gondolkozni, annak utópiákban kell gondolkoznia.

Georg Picht

Az igazságra és objektivitásra való törekvés, különösen a hírek esetében, minden nyugatnémet rádió- és tévéátalommás s a Szabad Berlin Adó (SFB) műsorkészítési elvei közé tartozik.

Némi melankóliával olvassuk ezt a mondatot visszaemlékezve a paradicsomi elfogulatlanság távolba vesző időire, amikor még senki sem evett a tömegkommunikáció-politikai tudás fájának gyümölcséből. Azóta az elfogulatlanság odaveszett, a kommunikátorok „ráébredtek arra, hogy mezítelenek ezért fügefaleveleket fűztek össze és ágyékkötőket készítettek maguknak”.

Azok között, akik otthon vannak a tömegkommunikációs eszközök világában és adnak is a jóhírukra, ma már senki sem akad, aki nyilvánosan azt vallaná, hogy a hírek — vagy az újságírás bármely terméke — a szó mindennapi értelmében egyszerűen igazak

vagy tárgyilagosak lehetnek. Nemrégiben huszontkét szakember — tudós vagy gyakorló újságíró — több mint háromszáz oldalon nyilatkozott arról a kérdésről, hogy „Mennyire objektívak tömegkommunikációs eszközeink?”, de egyetlenegy sem akadt köztük, aki azt mondta volna: „Egyszerűen csak objektívak”.*

Még a Deutsche Presse-Agentur is, amely végső soron a hírek tárgyilagoságának „mértékhitelítő hivatala”, 1974-ben, a fennállása 25. évfordulójára kiadott brosrájában ilyen önvallomásra kényszerült: „Az újságírók . . . a maguk összes társadalmi, szociális és személyi meghatározottságát hordozó emberek. Ezért munkájuk mércéje, az objektivitás, nem tekinthető természettudományos értelemben vett egzakt fogalomnak.” A *dpa* egy újabb public-relations-brosurájában az objektivitás szó

* Bentele—Ruoff (szerk.) *Wie objektiv sind unsere Medien? (Mennyire objektívak tömegkommunikációs eszközeink?)* Frankfurt/Main, 1982

már nem kerül idézőjelbe — nem is fordul elő a szövegben.

Ámde mihez igazodjanak az újságírók, különösen pedig a hírszerkesztés újságírói, ha ez a látszólag megbízható vezérszavak lidércfénynek bizonyul? A *dpa* jubileumi brosrájában tanácsatlanság fejeződik ki, amikor annak megállapítása után, hogy az újságírói objektivitás nem lehet egzakt fogalom, rábeszélően ekképpen folytatja: „Ennek a fogalomnak egy ismeretelméleti vitában való elkenése viszont egyértelmű volt a hamisításra, hazugságra és manipulációra való felszólítással.”

Politikailag elkötelezett újságírók egyre gyakrabban emelnek szót amellett, hogy a tudósító tegye a saját álláspontját önmaga és a befogadók számára egyértelművé, tehát teremtse meg valamilyen egyéni vagy csoportobjektivitást, ahogyan ezt az újságíró és tudós Robert Ruoff is javasolja: „Így a sajátos egyéni álláspontok nem válnak alattomban a társadalmi topográfia háromszögelési pontjaivá. A szubjektív álláspont inkább viszonylagossá válik, mint ahogyan a földmérő helyzete is abban a nézőpontban, ahonnan szemügyre veszi a felmérendő terepet vagy ahonnan bejárhatja azt.” Persze az újságírók tekintélyes része hallgatólagosan továbbra is tartja magát ahhoz a régi meggyőződéshez, hogy az objektivitás — a hagyományos értelemben véve — mégiscsak megvalósítható az újságírásban is.

Mindent egybevetve, fölöttébb nyugtalanító állapotról van szó, hiszen a bemutatott pozíciók közül egyik sem kínálja a dilemma meggyőző és gyakorlatias megoldását. Ha — a *dpa* szerint — az újságírói objektivitás nem lehet egzakt valami, de nem is olyasmi, amit teljesen el lehet hanyagolni, akkor végül is micsoda? A mindenkori saját álláspontunk alapján történő tudósítás, legalábbis a híradással foglalkozó újság-

írás jogszokásai szerint lehetetlennek látszik és az egyoldalúságot tiltó jogi előírások miatt a gyakorlatban nehezen megvalósítható (teljesen eltekintve Ruoffnak — véleményem szerint — szerencsétlenül választott analógiájától, amelyben éppen a földmérő álláspontja — azaz helyzete — lesz a „normapont”). És végezetül: ha saját újságírói termékeinket — minden evidencia ellenére — mégis objektívnak ítéljük, ez azt jelenti, hogy állandó önámítás közepette élünk.

Szabadító kiutat én sem tudok ajánlani. Meg akarom azonban kísérteni, hogy a dilemmát kevésbé ijesztő méretűre csökkentsem, hogy ilyenképpen az újságírók nagyobb önbizalommal nézhessenek vele szembe. Azt is meg akarom vizsgálni, hogy az újságírók a tudomány példáján nem tudnák-e megtanulni az objektivitás kérdésével való hozzáértőbb bánásmódot?

A sajtószabadság megszabolázása

A tudósítás objektivitása korántsem magától értetődő, az újságírástól elválaszthatatlan kíváncsi. A modern újságírás kezdetén, tehát Németországban a 19. század első felében, a kíváncsi „sajtószabadságot” teljesen másképpen értelmezték: azt a szabadságot jelentette, hogy a sajtó pártosan tájékoztasson. Ez akkor annyit jelentett: kiállni a polgárság politikai emancipációjáért, szembeállni a fejedelmek és a főnemesség feudális uralmával. Vagy a „Deutsche Tribune” c. müncheni napilap 1832-ből származó szavaival: „Nem az Istentől eredő jog, hanem a népszuverenitás pártjára, nem a nemesség, hanem a nép pártjára, nem az arisztokrácia, hanem a liberálisok pártjára állni!”

Valamely újság „mindenpártúságát” 1842-ben „tudatos jellegtelenségnek”

bélyegezték meg. Ezeknek a polgári-radikális újságíróknak a hír és kommentár szétválasztása még csak eszükbe sem jutott. Joseph Görres Rheinischer Merkurjáról (1814—16) Kurt Koszyk sajtótörténész a következőket állapítja meg: „Görres lapjának újdonságát a híreknek tudósításokká váló feldolgozása jelentette. Az első számtól kezdve világosan fel lehet ismerni a szerkesztő rendező kezét.” És idézi Görrest: „Mint szolgálalkú elvet, általában el kell vetni azt a felfogást, hogy az újságok csupán tényeket meséljenek el, és bárminő ítélettől tartózkodjanak.”

Miután pedig a célt elérték, és a kapitalista polgárság politikai uralma megerősödött, a sajtószabadságot nyilván másképpen kellett értelmezni, meg kellett szelídíteni. Mint a polgári-demokratikus állam alapvető jogainak egyikét, természetesen nem lehetett egyszerűen ismét állami cenzúra segítségével megszüntetni. Forradalmi potenciálját azonban elegánsabb módon féken lehetett tartani, és pedig azzal a kötelező érvényű szabállyal, hogy a sajtónak objektív módon kell tudósítania.

Csak ekkor, elsőként alig több mint száz éve az Egyesült Államokban bukant fel az újságírói tudósítás mércéjeként ez a fogalom. Hogy a sajtó által közölt információ a kívánatos értelemben legyen objektív, arról egyrészt a sajtó tulajdonosai gondoskodtak, akik maguk is az uralmon levő elit részét alkották, másrészt pedig azok a törvények, amelyeket a polgári parlamentek hoztak és a polgári igazságszolgáltatás alkalmazott.

Németországban, ahol meglehetősen késéssel fejlődött ki a stabilizált polgári demokrácia, az objektivitás parancsa csak a második világháború után vált újságírói vezérelvvé. Az államilag irányított propagandasajtóval szerzett tapasztalat után mindez a németeknek nagyon is kézenfekvő volt, s ez az oka

annak, hogy az újságírói objektivitás fogalma ilyen hosszú ideig nem vált vita tárgyává.

Aki az újságírásban és kölcsönösen a hírközlő újságírásban objektivitást követel, annak el kell viselnie, ha szaván fogják: ez azonban csak azt jelentheti: a valóságot kell bemutatni olyannak, amilyen. Csakis ez nevezhető objektivitásnak, ennek a fogalomnak a használata minden más értelmezésben tilos.

Annak bizonyítására, hogy itt a fogalom csakugyan nincs a helyén, még csak arra sincs szükség, hogy belemenyünk a filozófusok évezredek vitájába, hogy az embereket valóságot objektívan, az igazságnak megfelelően felismerni. Elegendő pusztán azokra a nehézségekre emlékeztetnünk, amelyek az objektivitás dolgában a tudományra nehezednek. Még az állítólag egzakt természettudomány is kötelyeket ébreszt arról, hogy képes-e tárgyilagosságra — amint ezt az utóbbi időben a fejlett fizikának és kémiának a környezetre gyakorolt hatásai körül kirobbant nézeteltérések tanúsítják. Ami pedig a társadalomtudományokat vagy az emberrel foglalkozó tudományokat illeti, amelyek vizsgálati mezői a legközelebb esnek a sajtóinformációs területéhez, ezek aztán sem elméletben, sem tapasztalati téren nem tarthatnak igényt az egyedül helyes és megtámadhatatlan realitás-felismerés értelmében vett objektivitásra.

Mindezek ellenére azonban ezek a tudományok is olyan feltételek között jutnak el felismeréseikhez, amelyek legalábbis az objektivitásra törekvést s az objektivitáshoz közelítést lehetővé teszik. E feltételek közé tartozik a nagymértékű függetlenség, amelyet mindenekelőtt a kutatás korlátlan szabadsága (az NSZK Alkotmánya, 5. cikkely, 3. bek.) garantál, továbbá a messzemenő függetlenség olyasféle kényszerektől, amilyen például az idő

szoritása adatgyűjtés során, vagy mint a területi korlátozás az eredmények bemutatásakor. A tudományos felismerés tényezői közé tartozik másrészt egyfajta áldásos kényszer, éspedig szigorú módszerbeli szabályok betartásának kényszere. E szabályok segítségével ugyanis a szubjektivitást és a tévedések lehetőségét a lehető legnagyobb mértékben korlátozni lehet, a megismerési folyamat és eredményei pedig mások számára ellenőrizhetővé válnak.

Hogy az újságírói ismeretek nem ennyire kedvező feltételek között születnek, könnyen belátható. A tudósítás szabadságát — eltérően a kutatás szabadságától — az Alkotmány „Az általános törvények előírásai” címen (az NSZK Alkotmánya, 5. cikkely, 2. bek.) kifejezetten korlátozza. Ez valóban meglehetősen magas korlát az objektív megismerés lehetősége előtt, ha csupán a magántulajdonos védelmére kiagyalt törvénykódexre gondolunk. Ezen felül az általános törvényekben sajátosan a sajtóra vonatkozó előírások találhatók, mint például a tendenciaoltalom (Üzemialkotmány-törvény 118. paragrafus), a helyreigazítási és visszavonási jog (Tartományi sajtótörvények) és nem utolsósorban — a rádiótörvényekben — a tartalmi előírások. Ezek ama utasítás-tól, hogy erkölcsi és vallási érzelmeket nem szabad megsérteni, olyan követelményekig terjednek, hogy szem előtt kell tartani a „bóke, a szabadság és a népek közötti megértés” (Hesseni Rádió és Televízió), a „családi közösség” (ZDF), a „kulturális felelősségtudat” (Szabad Berlin Rádió és Brémai Rádió), a „szociális igazságosság” (Saarvidéki Rádió és Televízió) dolgát, sőt még „az emberiség közös ügyét” (Délmet Rádió és Televízió) is.

Hogy azután az efféle tetszés szerint tölthető fogalompatronokhoz képest mi „objektív”, azt a különféle adóállomásokon belül és kívül politikai ellen-

őrök szabják meg — mint például az 1981-es híradó-konfliktusban, amikor Edmund Gruber főszerkesztő egyebek között a „*vitatott* neutronbomba” hírszövegezésben az objektivitás megsértését látta. A melléknév tagadhatatlan tényre utal ugyan, Gruber értelmezése szerint azonban minden bizonnyal árt a bókének, a népek közti megértésnek vagy az emberiség közös ügyének, ilyen értelemben tehát nem „objektív”.

„Valami közfelfogás-féle”

Ami az objektivitást illeti, a hírek egyébként is sajátos esetet jelentenek: valamely hír voltaképpen a leginkább újságírói termék kellene, hogy legyen, de talán a legtávolabb áll az objektivitástól. Szinte minden sajátos körülmény, amelyek között a hírek keletkeznek és terjesztésre kerülnek, a tárgyilagosság elérése ellen hat. Erről már sokat írtak, pl.:

- a válogatás kényszere, amely a naponta rendelkezésre álló információ tömegét teljesen elnyomja és a kevés közölt hírt csökevényes információvá zsugorítja;
- a hírkeletkezés kritériumainak és ellenőrizhető módszereinek teljes hiánya. A publicisztikának sem az elmélete, sem a gyakorlata nem fejlesztette ki a hír módszertanának még a csirait sem. Benirschke, a *dpa* főszerkesztője úgy látja, kialakulóban van „valami nemzeti vagy nemzetközi újságírói közmegegyezésféle arról, hogy milyen . . . lényeges és érdekes dolog történt, illetve történik”, és ezzel éppen olyan leleplezően, mint amilyen helyesen leírja a hír „metodikáját”;
- a hírek magas szinten ésszerűsített, futószalagon való gyártása (ami a híreket sztenderd termékekké tette) többé már nem engedi meg semmi-

lyen specifikus valóság specifikus bemutatását.

Mindeddig kevés figyelmet kapott az a befolyás, amelyet két jelentős kommunikációs intézmény, részben egymással együttműködve, a hírek objektivitás-tartalmára kifejt. E két intézmény: a hírügynökségek és a nyilvánossággal való munka, az úgynevezett public relations.

Minden tömegkommunikációs eszköz, legyen az nyomtatott vagy elektronikus, a benne, ill. általa terjesztett hírek nagy és egyre növekvő részét hírügynökségektől szerzi be — a rádiók hírei esetében ez a rész 90 százalék körül van. Ez azt jelenti, hogy a hírek végső terjesztői, a szerkesztőségekben dolgozó újságírók az objektivitás-tartalmat egyre kevésbé képesek ellenőrizni, egyre inkább kénytelenek a hírügynökségre hagyatkozni.

Csak hogy az ügynökségek kezéből is egyre jobban és jobban kicsúszik az ellenőrzés. Elsősorban a nagyon távoli színhelyekről (például a harmadik világból) érkező hírek esetében van így, ezek realitásáról ugyanis a hírügynökség központjának sincsenek elképzelései, vagy csak másodkézből való elképzelései vannak. Az ügynökség kénytelen a hír első kinyomozójának objektivitásra való képességére hagyatkozni, akit viszont gyakran még csak nem is ismer. Különösen olyan esetben, amikor az ügynökség egy másik ügynökség anyagát vette át, ami a költségek csökkentése érdekében rendszeres gyakorlat. Itt már csak a vak bizalom segít, a „nemzetközi újságírói közmegegyezés-be” vetett bizalom.

El lehet tűnődni azon, hogy meddig jogos ez a bizalom. Mert példának okáért az Iránból érkező tudósításokat, mind az ottani forradalom előtt, mind azt követően, a valóság sorra-rendre meghazudtolta, és hasonló érvényes ar-

ra az „objektivitásra” is, amellyel általában a harmadik világra vonatkozó jelentések át vannak itatva. Hogyan oldja meg például a hírszerkesztő az objektivitás problémáját, amikor íróasztalán egymás mellett a következő két hírügynökségi jelentés hever:

1. San Salvador (AP) Choto ezredes, az El Salvador-i szárazföldi csapatok parancsnoka egy merénylet során feleségével és két gyermekével együtt a saját házában elégett. Amint azt katonai részről most közölték, a tiszt a hét végén a fővárosban, San Salvadorban csaknem egy órában át harcolt mintegy 20 támadóval, amikor a leégett épület külső falaira a terroristák háza egy kézigránáttól lángba borult. A felpingálták az Egyesült Forradalmi Parancsnokság kezdetűit, a „DRU”-t. El Salvadorban az összes szélsőséges baloldali csoport gerillái ez alá a csúcs-szerv alá tartoznak.

2. San Salvador (dpa). El Salvador félkatonai gerillaellenes csapatainak főnökét, Carlos-Alfredo Sotót (48), feleségét és két gyermekét, amint most közölték, egy állig felfegyverzett férjfiakból álló osztag megölte. A San Salvadorban közzétett hírek szerint mintegy 20 gerilla rohamozta meg a házat és lőtte agyon géppisztollyal a Soto családot. A házaspár másik két gyermeke túlélte a rajtaütést. San Vincente város közelében (60 km-re keletre San Salvadortól) gerillák lelőttek egy katonai őrszemet. Hivatalos becslések szerint az év eleje óta a politikai nyugtalanságok következtében kb. 9000 ember vesztette életét.

Mármost az ezredes neve Choto vagy Soto volt? Lelőtték őt és családját, vagy elégték? „A szárazföldi csapatok parancsnoka” volt, vagy „a félkatonai gerillaellenes csapatok főnöke”? De akár egyik, akár másik — nem volt netán elsősorban gyilkos és hóhérlégény? Kik azok a „gerillák” és mit akarnak? A dpa szerint egyszerűen Soto ezredes ellenfelei, akik politikai nyugtalanságot

szítanak, s eközben megölnek embereket — köztük nőket és gyermekeket is. Az AP jelentése szerint ezek szélső baloldali terroristák és falpingálók. Ó, sancta objectivitás!

Ami a nyilvánossággal való munkát, a public relations-t illeti, nehéz vitatni, hogy termékei a terjesztett híreknek nagy és növekvő hányadát teszik ki. public relations egyértelmű célja, hogy megbízói érdekeit elősegítse, tehát információkínálata — definíciója értelmében — eleve nem lehet objektív.

Egy-egy hír public relations-jellege az újságíró számára korántsem ismerhető fel minden esetben: az érdekeltek szívesen álcázzák magukat olyan megjelölésekkel, mint „Intézet”, „Ilyen és Ilyen Társaság”, anyagaik tartalma komoly tudományos formát ölt és ügyesen utal az „újságírói egyetértésre a tekintetben, hogy mi lényeges és érdekes”, az anyagok felépítése tökéletesen megfelel annak, amit egy profi a hírtől elvár.

És vajon hány hírszerkesztő újságíró tűnődik még el azon, hogy mekkora a public relations részesedése mindama aktivitásokban, amelyekről rutinszerűen tudomást szereznek és amelyekről ők állandóan az információk áradatát terjesztik (mint amilyenek a sajtókonferenciák, felavatások, jubileumok, vasárnapi interjúk, államközi látogatások, kongresszusok, szimpozionok, röviden azok az „események”, amelyeket mindig abból a célból is — és gyakran kizárólag abból a célból — szerveznek, hogy bizonyos érdeket a tömegkommunikáció nyilvánosságával támogassanak).

Ha újságírók felismerik valamilyen információ érdekjellegét, gyakran úgy vélik, azáltal sikerül az objektivitást megőrizniük, hogy a másik oldal információit is leközlik. Ezt kiegyensúlyo-

zottságnak nevezik, és a műsorirányelvek a rádiós újságírókat erre egyenesen kötelezik is. Ezt azonban semmiképpen sem szabad összetéveszteniünk az objektivitással. Ha a valóságot több érdekeltnek a szemüvegén át nézzük, az nem jelenti azt, hogy a realitásról objektíven találó képet nyerünk. Ezzel végső soron a befogadóra — akit szokás „felnőtt állampolgárnak” is nevezni — hártjuk azt a feladatot, hogy a meghamisított információk kiegyensúlyozott egymásmellettiségeből maga alkossa meg a valóság objektív képét.

Amire szükség van: hírek, módszeresen

Ha a hírek annyira távol esnek az objektivitástól, akkor érdemes-e még elgondolkozni a hírközlés rendszerét érintő javító szándékokról? Kétségtelen, hogy minden ráfordítás fölöslegessé válik, ha a híreket tudatosan manipulálják. Korántsem szabad azonban rezignáltnan eltérni a valóság olyan meghamisítását, amit az újságírók legjobb tudásuk és lelkiismeretük szerint terjesztenek — vagy pedig rossz lelkiismerettel azért, mert tehetetlennek bizonyulnak hivatásuk kényszereivel szemben. Inkább az abszolút mérce az, ami a rezignációhoz vezet: ha a híreknek objektíveknek kellene lenniük, de sohasem lehetnek azok, akkor eleve meddőnek tetszik minden fáradság.

Legelőször is ezt a mércét kellene valami mással helyettesíteni. A hírek esetében, akár a tudomány esetében, mindig csak arról a követelményről lehet szó, hogy amennyire csak lehetséges, közelítsenek a realitáshoz. Továbbá: a hírek esetében is, akár a tudomány esetében, annak érdekében, hogy félrcélteletlen és ellenőrizhető legyen, a realitáshoz való közelítésnek *módszeresnek kell lennie.*

Amire tehát szükség van, az egy olyan módszertan, amely pontosan ezt teszi lehetővé. Ilyen módszertant itt csupán vázlatosan tudok körvonalazni. Ez a módszertan, nem kétséges, távolról sem olyan igényes, mint a tudományos módszerek, mivel ezt lehetetlenné teszik a munka előfeltételei; eredményei ezért soha nem is fogják elérni a tudományos megismerés valóság-közelségét. Mégis a tudomány módszerbeli szigorúsága az újságírói hírmódszertan számára is kínál mércéket, mivel abból konkrét útmutatások szűrhetők le a szubjektivitás és a tévedések csökkentésére.

A tudomány az elmélet és a tapasztalás megismerési módszereit alkalmazza, amelyek kölcsönösen feltételezik egymást. Úgy tűnik, mintha az újságírásból hiányozna az elméleti megismerés dimenziója, mintha az csupán a valóság tapasztalatai tudomásulvételére korlátozódnék. Holott ez nincs így. Az újságírók és a tömegkommunikációs eszközök is a realitást feltétlenül elméletnek nevezhető premisszáik szemszögéből vizsgálják. Ezek részben közvetlenül a tudományból átvett elméletek, részben adott gondolkodási kategóriák, a valóságról általában alkotott feltételezések, amelyek ideológiaként vagy mint legáltalánosabb társadalmi egyetértés jelentkeznek (egyébként tudományos elméletekben is lecsapódnak, azok tudományos voltát megkérdőjelezve).

A tudomány tisztában van azzal, legalábbis elvben, hogy az elméletek nem tekinthetők semmi egyébnek, mint a valóság megmagyarázására szolgáló kísérletnek, hogy azok mindenkor időhöz kötött rész- vagy látszatobjektivitást testesítenek meg, és ezért alapvetően csak átmenetileg létezhetnek; és ha új felismerések szükségessé teszik, akkor meg kell változtatni, vagy el kell vetni őket. Az újságírók és a tömegkommuni-

kációs eszközök saját elméleteikről ezt még elvileg sem tudják. Alkalmilag megváltoztatják vagy elvetik ugyan elméleteiket, de korántsem azért, mert tapasztalati megfigyeléseik meggyőzték őket ennek szükségességéről, hanem csakis azért, mert a legáltalánosabb egyetértés arról, hogy mi a valóság, teljesen megváltozott.

Példának okáért 1949 óta létezik egy Német Demokratikus Köztársaság nevű állam. Ámde a nyugatnémet elmélet — értsd: a nyugatnémet egyetértés — azt tartja, hogy ez nem állam. Következésképpen az NDK államát a nyugatnémet tömegkommunikációs eszközök, még a hírekben is, mintegy húsz éven át „szovjet megszállási övezetként” vagy hasonló módon emlegették. Ezt a megjelölést utóbb felcsesérték ugyan az NDK-val, de nem azért, mert a valóság, hanem mert az egyetértés változott meg. Hasonló volt a helyzet a polgárjogi mozgalmakkal, a béke-, a környezetvédő és a házfoglaló mozgalmakkal. Csak miután a legáltalánosabb egyetértés, a társadalmi „elmélet” a valóságnak már régóta létező, másféle értelmezéseire kezdett átállni, akkor vették át a tömegkommunikáció intézményei és eszközei ezt az immár „hámba-tört” elméletet. A Föld csak akkor foroghat, ha az egyház már beleegyezett.

Minden, az objektivitásra való felszólítás ellenére és a valóság mindennapos tapasztalati megfigyelésének páratlan lehetősége ellenére a hírujságírás — és korántsem csupán az — szívósan ragaszkodik a hagyományos „elméletekhez.” Az egyik ilyen elmélet ekképpen hangzik: A Nyugat jó, a kommunista Kelet rossz, és ezért például az elhibázott lengyelországi fejlődést nyomban rendszeres kimerítő és bíráló információ tárgya lesz. Megfordítva viszont: kevés vagy semmi bírálót nem közölnek a

nyugati befolyási szférában levő számos országról.

A szabad piactudáskodás, hangzik egy másik „elmélet”, az emberiség történelmének legáldásosabb gazdasági rendszere. Ezért az ilyen rendszert bíráló információkat nem terjesztik, noha a tapasztalat azt mutatja, hogy a piactudáskodás a harmadik világ nyomorát nemcsak nem volt képes megszüntetni, hanem még állandóan növeli is; hogy a piactudáskodás legfejlettebb központjában nyilvánvalóan leküzdhetetlen, egyre mélyülő válság uralkodik; hogy éppen azok a kísérletek, amelyek a válságot döntően piactudáskodással próbálnák megoldani, feltűnő módon kudarcot vallanak.

A hírmódszertanhoz vezető első lépések tehát a következők volnának:

- nyilvánvalóvá kell tenni, hogy az újsághírek begyűjtői és terjesztői is a legtágabb értelemben vett elméletekhez igazodnak;
- meg kell teremteni az elméletek definícióit;
- a tapasztalati leletek alapján az elméleteket állandóan ellenőrizni kell és ezeknek megfelelően módosítani kell vagy teljesen el kell vetni őket;
- a „hírek” nevű terméket állandóan az elméletek fejlődéséhez kell igazítani.

Tudom, hogy az újságírási elmélet lényegi részét az uralkodó ideológia vagy a legáltalánosabb egyetértés teszi ki. Emiatt egy olyan módszertani eljárás, amelyet itt felvázoltam, természetesen mind az újságíróknak, mind pedig a hatalom birtokosainak a politikai ellenállásába ütköznék, és ismerve az alkotmányjogilag korlátozott sajtószabadságot, kétséges, hogy ezt az ellenállást le lehetne-e küzdeni. Az újságírói objektivitás bajnokainak azonban nehézségeket okozna egy olyan — a tu-

dományban már bevált — módszert elutasítaniuk, amely segít a valóság jobb megközelítéséhez. Azoknak is, akik meg vannak győződve arról, hogy a sajtó őrszolgálatot lát el, üdvözölniük kellene egy olyan eljárást, amely felmenthetné a sajtót az alól a szerep alól hogy csupán a nehézkesen mozgó, korántsem objektív maximális egyetértést tükrözze hűségesen, hanem képessé tenné arra, hogy a valóságra vonatkozó új és fontos felismeréseket idejekorán beszeresse és terjessze.

Források és áramlatok

Ugyanez az érv emellett is, hogy a valóság megfigyelését és bemutatását, tehát a hírközlő újságírás voltaképpeni feladatát el kell látni módszertanl. Idevonatkozóan a tudomány által kifejlesztett empirikus kutatási módszerek bőséges szemléltetőanyagot kínálnak. Közülük csupán néhány példa:

Gyakran azonosak azok a módszertani fogalmak, amelyeket az újságírók és a tudósok alkalmaznak. Itt is, ott is vizsgálódásról-nyomozásról, forrásokról, dokumentációról, interjúról, bizonyításról, reprezentativitásról beszélnek. Való igaz, hogy az újságírói munka akkor hasonlít empirikus tudományos vizsgálatokhoz, ha nem sürgeti az idő és az eredményeit részletesen ismertetheti. De éppen a hírközlő újságírásban ez a hasonlóság rendszerint csak a használatos fogalmakra korlátozódik, anélkül, hogy módszer is állna mögötte.

A forrásokat meg szokás ugyan nevezni, de nem szokás elemezni. Holott a forráskritikáról — ami a tudományos empiria egyik alpmódszere — nem lehet lemondani, ha azt akarjuk, hogy ábrázolásunk a valóságot a lehető legjobban megközelítse. Minden egyes forrásnak ugyanis megvan a maga sajátos valóságértelme, aszerint, hogy mely sze-

mélytől vagy intézménytől származik, milyen körülmények között, milyen helyzetben keletkezett.

A hírekben a leggyakrabban éppen az az anyag bukkan föl, amelyet a tudomány különösen óvatosan használ: a nyilvánosságnak szánt nyilatkozatok, amelyekkel esetleg érdekeknek megfelelő hatást kívánnak elérni. Az ilyen forrásanyag és különösen a public relations-források kezelésére a hírközlő újságírásnak pontos módszereket kellene kidolgoznia. Felismerhetővé kell tenni az ilyen források kérdéses objektivitását vagy éppen egyértelmű szubjektivitását — a hírközlő újságírásnak többnek kell lennie, mint szócsőnek.

A tudomány ezt egyebek között azáltal kísérli meg elérni, hogy elemzi és bemutatja valamely forrás keletkezésének összefüggéseit. Lássunk erre egy példát, amelynek tudósok is, újságírók is részesei voltak. A *dpa* bázisszolgáltatnak egy 1982. május 3-i híre így kezdődött:

Dahrendorf: A Szövetségi Köztársaságban az egyetemi tanulmányok túl sokáig tartanak és túlságosan költségesek.

Konstanz (dpa) — A Szövetségi Köztársaság egyetemei Ralf Dahrendorf, a London School of Economics and Political Science igazgatója szerint, „rendkívül alacsony hatékonyságúak”. A tanulmányi idő túlságosan hosszú, túlságosan költséges és túl kevésbé tagolt, mondotta el bírálón Dahrendorf a nyugatnémet rektorok konferenciáján hétfőn, Konstanzban. A Szövetségi Köztársaságban kétszer annyi az egyetemi és főiskolai hallgatók száma, mint Angliában. Aki sikeresen fejezi be tanulmányait, arra keréken 120 000 márkát fordítottak, 25 000 márkával többet, mint Nagy-Britanniában és éppen kétszer annyit, mint egy francia egyetemi hallgatóra.

Az említett hír azután más nézőpontokból foglalkozott ezzel a konferenciával. Dahrendorf tömény kritikája, ahogyan ez várható volt, politikai feltűnést keltett, és a sajtó ennek megfelelően foglalkozott vele. Május 11-én, tehát nyolc nappal később, a *dpa* csaknem szó szerint adta le a rektori konferencia egy sajtóközleményét:

A rektori konferencia elnöke visszautasítja a túl költséges oktatásra tett szemrehányást.

Bonn/Würzburg (dpa) — a nyugatnémet rektorok konferenciájának elnöke, George Turner professzor határozottan visszautasította azt az elmarasztaló állítást, hogy a német egyetemi és főiskolai képzés túlságosan költséges és nem hatékony. Turner kedden, a würzburgi egyetem 400 éves jubileumi ünnepségén fordult szembe Ralf Dahrendorf professzorral, a London School of Economics and Political Science vezetőjének ilyen értelmű kritikájával. . . Turner a rektori konferencia közlése szerint kijelentette, hogy legalábbis félrevezető lenne, ha teljesen elterő felsőoktatási rendszerek költségeinek direkt összehasonlításával az a benyomás alakulna ki, hogy a német egyetemeken alacsonyabbak a teljesítmények vagy gazdaságtalanabban dolgoznak.

Ezzel, mint még látni fogjuk, a vita nem fejeződött be ugyan, de a *dpa* a maga számára befejezettnek tekintette a dolgot. A hírügynökség mind a támogatást, mind annak elhárítását jelentette és forrásait is mindenkor egyértelműen megnevezte. Felületesen nézve, ez korrekt módon gyakorolt „tárgyilagossági” rutinjelzés volt. Ha azonban jobban szemügyre vesszük az egészet, más képet fogunk kapni.

Dahrendorf negatív kritikájának az első híradás tekintélyt kölcsönzött, erőteljesen hatott a közvéleményre: számokkal volt alátámasztva, úgy tűnt,

hogy nem volt ellenvélemény, a bíráló személyről nem lehetett felismerni, hogy bizonyos érdekeket képviselt volna. A nyolc nappal utóbb szállított replika lényegesen gyengébb hatású volt: Turner mint a rektori konferencia elnöke nyilvánvalóan érdekeket képvisel, és cáfolatként szemmel láthatóan nem jutott egyébként az eszébe, mint az a szűkszávú és meglehetősen szegényes kifogás, hogy a számok „legalábbis megtévesztőek”. Ehhez még hozzátehetjük, hogy a jelentős késedelemmel közölt ellenvélemény bizonyosan nem ugyanazokhoz a befogadókhoz jutott el, mint az első híradás. Végeredményképpen a *dpa*-tudósítás Dahrendorf oktatáspolitikai szempontból igen kényes területet érintő kritikájának jóval nagyobb súlyt adott, mint Turner válaszána, ilyenképpen — bizonyára akaratlanul — állást foglalt.

Ez jogos volna, ha csakugyan nem volnának Dahrendorffal szemben meggyőzőbb érvek, mint azok, amelyeket a rektori konferencia közleménye említett és a *dpa* továbbadott. De vannak. Hetekkel később — erről azonban a *dpa* már nem vett tudomást — Turner a Deutsche Universitäts-Zeitungban aprólékosan megbíráta azokat a módszereket, amelyekkel a Dahrendorf-féle számokat összeállították, és arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy ezek a számok „csaknem kivétel nélkül egyszerűen hamisak, gyakorlatilag értéktelenek, teljességgel komolytalanok”. Turner leleplezte azt is, honnan származnak Dahrendorf számai:

„Ezeket ő — nyilván ellenőrzés nélkül — egy angol kolléga (Marris) vita-iratából kölcsönözte, aki a saját költségvetésük anyagi eszközeinek drasztikus csökkenéséből az angol egyetemi rendszer különlegesen jó gazdaságosságát akarta bebizonyítani. Az efféle összehasonlító értékelés azonban különös óvatosságot igényel. Dahrendorfnak mint tudósítónak

el kell fogadnia azt a kritikát, hogy ő ezt az óvatosságot elmulasztotta.”

Ugyanezt a kritikát az újságíróknak is el kell fogadniuk. A megszokott munkakörülmények között kétségtelenül lett volna mód az eseménnyel összefüggő forráskritikai elővigyázatosságra. (Dahrendorf megkérdezésére, hogy honnan származnak a számadatai, és a konferencia más résztvevőinek a megszólaltatására, hogy ők honnan értékelik ezeket a számokat.) Azt is meg kellett volna vizsgálni, hogy vajon Dahrendorf kirohanása esetében fogtak-e kockán bizonyos érdekek, hiszen ő korábban az FDP parlamenti államtitkára volt Bonnban, és érdeke fűződhetett hozzá, hogy a politikába való visszatérésének megkönnyítésére beszéltet magáról. Ezt a forráskritikai szempontt figyelembe kellett volna venni, utalva Dahrendorf politikai múltjára, kiegészítve egy vele folytatott interjúval. (Megjegyzés: Ez a bekezdés már rég elkészült, amikor a Frankfurter Rundschau 1982. december 7-én Bonnból jelentette, hogy Dahrendorf egy Genscherrrel folytatott beszélgetése után megválasztotta magát a Friedrich Naumann Alapítvány — FDP — elnökének, és a lap szerint „ismét erőteljesebben be akart kapcsolódni a német politikába, amit az FDP elnöksége örömmel fogadott”). A Dahrendorf-féle kirohanás politikai jelentőségét mérlegelve, következő lépésként további forráskritikai nyomozások lettek volna indokoltak, és ezek eredményét másnap — és nem nyolc nappal később — lehetett volna közzétenni. Valahogy így festene a módszeres hírközlő újságírás egy példája, amely nem korlátozódik arra, hogy nyilatkozatokat, ahogyan és amikor azok beérkeznek, kritikátlanul továbbad abban a hitben, hogy ezzel az objektivitást szolgálja.

Nem vitatható, az efféle forráskritika, gyakran meglehetősen sok időt igényeli

és nem is minden híryanagy igényli. Könnyebben kezelhetőnek látszik az a módszer, amely a nyilvános kijelentéseket a rendelkezésre álló tényekkel veti össze — például valamely előrejelzés megbízhatóságát ugyanazon forrásból származó korábbi előrejelzések minőségével; valamely érdekelt résztvevő valóságábrázolását más, nem érdekelt forrásból eredő, ugyanarról a valóságról ismert tényekkel; valamely érdekeltnek az értékítéletét az illetőnek korábbi, az ő érdekeltégi szituációját megvilágító megnyilatkozásaival. És természetesen a forráskritikai ellenőrzés oda vezetne, hogy a pusztán public relations-anyag nagy része egyáltalán nem válhat híryanaggá.

Az az újságíró, aki valamely hírt ki-nyomozott és megfogalmazott, maga is forrás, éppen úgy, mint egy-egy tudományos kutatásról szóló jelentés szerzője. Ez utóbbinak azonban ismeretes a neve, tudományos képezése, elméleti orientáltsága, míg az előbbi, az újságíró messzemenően anonim marad, és ez a körülmény ennek a forrásnak a kritikai értékelését (például az El Salvador-ról szóló híreket) mind más újságírók, mind a befogadók számára szinte lehetetlenné teszi. Csupán általános jellegű értékelések alakultak ki — itt ismét felmerül a közmegegyezés és egyetértés kérdése —, hogy ez vagy az a hírügynökség, ez vagy az a tömegkommunikációs eszköz különlegesen megbízható, szakértő, komoly.

Legalább egy hír első közlöinek kellene a hír szerzőjét ismerniük és készen kellene állniuk arra, hogy erről a forrásról felvilágosítást adjanak. Továbbá felelősséget kellene vállalniuk azért, hogy minden egyes hírszolgáltatójuk ért a kritikai és ellenőrizhető hírgyűjtési módszerekhez. És arról is tájékoztatást kellene adniuk, hogy hogyan biztosítják e módszerek szabatos alkalmazását.

Az újságírás mindig a történelem- és a társadalomtudomány határán operál, és a hírközlő újságírásról, legalábbis a nyugatiról, azt állítom, hogy az túlnyomórészt a történetiség — a hagyományos történetiség — példája felé orientálódik. A nagy eseményre, a nagy politikára, a hatalommal rendelkező cselekvőkre és intézményekre van beállítva. Az már régen kérdésessé vált, hogy a hagyományos történettudomány mennyire tudja megközelíteni a történelmi valóságot, és az ugyanezen mintát követő hírközlő újságírással szemben, ami a kortársi valóságot illeti, ugyanilyen kétely indokolt.

A társadalomtudományoknak más a kiindulási pontjuk: ők megkísérik a társadalmi valóság szempontjából tipikus és kifejező állapotok és folyamatok — tehát a bázisinformációk felismerését. A társadalomtudomány számára a reprezentativitást nem a hatalom, a társadalmi megbízatás vagy az úgynevezett szakértői tudás, hanem a szám teremti meg; csakis a számok reprezentatívak, sokakat egyformán érintenek, és ezért lehetővé teszik a tényleges társadalmi fejlődés irányának felismerését. A híreknek is jót tenne, ha azokat az eddiginél jóval nagyobb mértékben nyomoznák és válogatnák a társadalomtudományi empiria módszerei szerint. A társadalomban végbemenő alapáramlatok mindennapos megfigyelése a valósághoz való jobb közelítést eredményezne — több objektivitást, hogy még egyszer ezt a fogalmat használjuk —, mint az a pillantás, amely meredten a parancsnoki magaslatokra szegeződik.

A tömegkommunikációs eszközöket többnyire pontosan úgy meglepi, mint a politikusokat, amikor az ilyen alapáramlatok a valóságban messzire látó változásokat okoznak — mint például az állammal és a pártokkal szemben érzett kellelenséget; az alternatív („zöld”) képviselők bevonulását az

NSZK tartományi és szövetségi parlamentjeibe, az agresszív jobboldali radikalizmust. Ezek a változások azonban régen jelentkeztek már az uralkodó hatalom területén kívül, és erről tájékoztatni kellett volna. Ez idő szerint, ha azt akarjuk elérni, hogy az alapáramlatok láthatóvá, a valóság felismerhetővé, a változások előreláthatóvá váljanak, reprezentatív információkkal kellene szolgálni a magas és növekvő munkanélküliség, az infláció, a szociális biztonság leépülése, az erőltetett elektronikus racionalizálás és a csődhullám társadalmi kihatásairól, a nyugdíjasok, a külföldi munkások, az egyetemi és főiskolai hallgatók szociális körülményei-

ről. Csak hogy az ilyen területekre vonatkozó hírek szinte kizárólag politikai és statisztikai jellegűek, alig-alig származnak az egzisztenciájukban érintettek valóságos környezetéből.

Ennek az itt felvillantott hírmódszertannak a kifejlesztéséhez és bevezetéséhez bizonyára nem elegendő az újságírók elhatározása vagy igyekezete. Az élővasoknak maguknak a tömegkommunikációs eszközöknek — legalábbis a közjogaiknak — kellene lenniük. Sajnos joggal kételkedhetünk abban, hogy erre hajlamosak.

(Megjelent: SFB — Werkstatttheft Nr. 14/83).

CONTENTS

Tamás Szecskő: Models of evaluation
Mihály Bihari: Liberty of press and social-
list democracy

3 Тамаш Сечкё: Модели суждения
5 Михай Бихари: Свобода печати и социалис-
тическая демократия

WORKSHOPS, METHODS

Zoltán Farkas: You „know-how” to es-
tablish a newspaper? 18
The delegate of soberness — An interview
with Dénes Polgár (Tamás Nádor) 27
Dénes Polgár: Ford contra Reagan 37
László Bokor: The newsreel in the age
of television 40
Zsuzsa Göczey: Goliat and the Davids 46

МАСТЕРСКИЕ МЕТОДЫ

Золтан Фаркаш: Уловка создания газеты
18
Делегат трезвости — Разговор с *Денешем*
Полгаром (Тамаш Надор) 27
Денеш Полгар: Форд контра Рейган 37
Ласло Бокор: Киножурнал в эпохе ТВ 40
Жужа Гэцей: Голиат и давиды 46

FORUM

Miklós Szántó: The newspaper of sporadic
Hungarians — Magyar Hírek 50
Gábor György: Words are but wind? 57

ФОРУМ

Миклош Санто: Газета острова венгров:
«Мадяр хирек» 50
Габор Дёрдь: Глас вопиющего в пустыне? 57

CLOSE-UP

Róbert Tardos: Communicational in-
fluences on the formation of levels of as-
piration 64
Márta Hoffmann—Judit Lendvai—Benno
Signitzer—Harald Waitzbauer: Sopron
from Burgenland and back 71
János Rudas: T-groups in mass commu-
nication organizations 80

КРУПНЫМ ПЛАНОМ

Роберт Тардош: Влияния коммуникации на
формирование уровней требований
М. Хофман—Ю. Лендваи—Б. Зигницер—Х.
Вайцбайер: Бургенланд из Шопрона — и
наоборот 71
Янош Рудаш: Группы «Т» в организациях
массовой коммуникации 80

MEDIA HISTORY

Ádám Levendel: The Hungarian Institute
for Public Opinion Research (1945—49)
Part VI. 86
László Radnóti: Curiosities from the
radio's past 97
István Salamon: „... to educate their
taste, to call their attention” 103

ПРОШЛОЕ

Адам Левендел: Венгерский институт по
изучению общественного мнения (1945—
1949), часть 6
Ласло Радноти: Примечательности в прош-
лом радиовещания
Иштван Шаламон: «... воспитать вкусы,
привлечь интерес»

ONCE MORE

The child-saver: A film to the memory
of Gábor Sztéhlo 109

ЕЩЁ РАЗ

Спасатель детей — Фильм в память Габора
Стело

NEW MEDIA

- György Márványi: Social experiment with the Képújság (teletext) 118
Zoltán Jakab: Skeptical thoughts on the Hungarian cable television 124
No more lost ways — The digital radio and television 128

THE WORLD OUTSIDE

- Kázmér Nagy: The Australian „Független Magyarország” (Independent Hungary) 131
Sándor Böcz: Reporting from Beirut . . . 137
János Avar: The spokesman 142

PUBLIC OPINION

- On demography 147
What happened in 1983? 148
Once more on small enterprising 149

PERISCOPE

- On books 152
From periodicals 158
News in brief 170

BROWSING

- Alexander von Hoffmann: May the Earth go round? 177

НОВАЯ ТЕХНИКА

- Дёрдь Марвани: Социальный эксперимент с телетекстом
Золтан Якаб: Скептические замысли о кабельном телевидении в Венгрии
Дигитализация радиоприемника и телевизора

ПАНОРАМА

- Казмер Надь: Венгерский журнал в Австралии
Шандор Бёц: Сообщаю из Бейрута
Янош Авар: Представитель

ЗОНД

- О рождаемости
Что случилось в 1983-ом году?
Ещё раз о новых формах хозяйства

СМЕСЬ

- О книгах
Из журналов
Коротко

ДЛЯ ЧТЕНИЯ

- Александр фон Хофман: Можно ли земле вращаться?

Terjeszti a Magyar Posta
Felelős kiadó: a Tömegkommunikációs Kutatóközpont igazgatója
**Külföldön terjeszti a KULTÚRA Külkereskedelmi Vállalat (H—1389 Budapest, Posta-
fiók 149.). Amennyiben a megrendelés a KULTÚRA Külkereskedelmi Vállalatnál tör-
ténik, átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H—1850 Budapest), a KULTÚRA 024/7.
számú számlájára. A JEL-KÉP a Szovjetunióban, az NDK-ban, Csehszlovákiában, Len-
gyelországban, Romániában és Bulgáriában kizárólag a helyi postahivatalokban fizethe-
tő elő.**

HU ISSN 0209—584X